ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ ТА РЕЛІГІЙ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА
УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ Ф. ПОТУШНЯКА»
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

ЗАКАРПАТСЬКА ЛЕСІАНА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНИХ
СТАТЕЙ, ЕСЕ, СПОГАДІВ, ХУДОЖНІХ ТВОРІВ,
БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Ужгород, 2021

УДК 821.161.2.09Українка“18/19”:82.09(477.87)](082)
З-18

З-18 **Закарпатська Лесіана** : зб. наук. та публіцист. статей, есе, спогадів, худож. творів, бібліогр. джерел / Департамент культури, національностей та релігій Закарпат. облдержадмін. ; КЗ «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облради ; уклад. : М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, І. В. Когутич-Гаврош ; відп. за вип. О. А. Канюка. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2021. – 288 с. : іл.

ISBN 978-617-8046-38-5

Збірник «Закарпатська Лесіана» підготовлений до 150-річчя від дня народження Лесі Українки. Це перша спроба зібрати матеріали про вплив творчості письменниці на громадське і культурне життя краю. Видання містить наукові розвідки про сприйняття постаті Лесі Українки письменниками, художниками, композиторами, театралами, матеріали з історії закарпатської Лесіани. Вперше зібрано бібліографію крайової Лесіани.

Видання розраховане на широке коло читачів, зокрема бібліотекарів, краєзнавців, науковців, педагогів.

Укладачі:
М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, І. В. Когутич-Гаврош

Відповідальна за випуск: О. А. Канюка

Автор ідеї проєкту: О. Д. Гаврош

В оформленні обкладинки використано ілюстрацію Івана Дранчака до «Лісової пісні» Лесі Українки

ISBN 978-617-8046-38-5

© Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка, упорядкування, 2021
© ТОВ «РІК-У», 2021

ЗМІСТ

Від укладачів 7

I. З ПОГЛЯДУ НАУКОВЦІВ

Оксана Кузьма
Творчість Лесі Українки в літературознавчому дискурсі XXI століття 10

Василь Андрійцьо
«Карпатські верховини» драматургії Лесі Українки на сцені театрів Срібної землі. 20

Оксана Гаврош
Поезія Лесі Українки у творчості закарпатських художників . . . 25

Тетяна Росул
Інтерпретація поезії Лесі Українки у творчості закарпатських композиторів 42

Евеліна Балла
Творчість Лесі Українки в угорських перекладах 55

Микола Зимомря
Рецепція Лесі Українки в німецькомовному культурному просторі 65

Юліан Тамаш
Моріс Метерлінк і Леся Українка 72

II. З ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ЛЕСІАНИ

Василь Поп
Леся Українка і Закарпаття 78

Петро Пономарьов
Фольклорні джерела «Лісової пісні» Лесі Українки 81

Іван Сенько
Особливості трактування образу Юди в оповіданні Л. Андреєва «Юда Іскаріот» та в драматичній поемі Лесі Українки «На полі крові» 109

Оксана Кузьма
Закарпатське лесезнавство: наукові здобутки професора Лідії Голомб 112

Василь Марко
«Лісова пісня»: взаємодія цінностей 123

III. ІЗ ТЕАТРАЛЬНОЇ ЛЕСІАНИ

Йосип Баглай
Камінний господар чи Дон Жуан?
(«Камінний господар» Лесі Українки на сцені обласного українського музично-драматичного театру) 138

Йосип Баглай
«Се правда, не ростуть квітки в темниці...»
(Драматична поема Лесі Українки «Бояриня» на сцені Закарпатського українського музично-драматичного театру) 143

Олександр Гаврош
«Адвокат Мартіан» – столітній цикл української ідеї 149

Людмила Попова
Лялькова «Лісова пісня» як поема екстазу 153

Василь Андрійцьо
Християнське прощення – шлях подолання людського зла . . . 155

Василь Шершун
Драматургія Лесі Українки на сцені закарпатського муздрамтеатру 159

Ніна Малишка, Наталія Орєшнікова
Новаторське прочитання «Лісової пісні» в Закарпатському академічному обласному театрі ляльок 164

IV. НАША ЛЕСЯ (публіцистика, есе)

Іван Чендей
Зі «Щоденника» (підготував С. Кіраль) 172

Петро Часто
Невичерпна Леся 176

Надія Панчук
«…Здалека чорніє ліс» 179

Василь Густі
За велінням душі 182

Лідія Повх
Золота нитка Лесиного слова 184

Сергій Федака
Леся Українка у моєму житті 188

Іванка Когутич
Без гриму. Листи Лесі Українки як унікальне джерело
непублічної біографії 197

Оксана Кузьма:
«Леся Українка завжди буде актуальною»
(розмовляла Н. Толочко) 204

V. ХУДОЖНІ ТВОРИ ПРО ЛЕСЮ УКРАЇНКУ

Василь Густі
Коло пам'ятника Лесі Українці в м. Ковель 222
Тарасова доля (уривок). 222

Христина Керита
«Гудуть дерева хриплим хором» 224
Одержима. 225
В будинку-музеї Лесі Українки 227

Дмитро Кремінь
Нове літочислення. 228

Лісова царівна 230

Петро Скунць
Замість реферату 231

Софія Малильо
Лесі 233

Тетяна Рибар
Лесині лимани 234

Маріанна Шутко
Була любов 235

Юрій Шип
Невмируща 236

Мар'яна Гарагонич
«Я маю в серці те, що не вмирає…» 237

Кароліна Бундаш
Лист у минуле… 238

VI. Лауреати премії імені Лесі Українки 240

VII. Бібліографія крайової Лесіани 241
Лесіана мовами національностей Закарпаття 273
Літературна премія імені Лесі Українки 276

Іменний покажчик до бібліографії 281

Список авторів, статті і твори яких увійшли до збірника 284

ВІД УКЛАДАЧІВ

Цього року Україна відзначає 150-річчя з дня народження видатної української поетеси, драматургині, громадської і культурної діячки Лариси Петрівни Косач (1871-1913), яка увійшла в літературу під псевдо «Леся Українка». На думку літературознавців, вона замикає тріаду найбільш знакових українських імен XIX століття після Тараса Шевченка та Івана Франка.

Саме тому Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека імені Федора Потушняка вирішила підготувати ювілейний збірник «Закарпатська Лесіана», який символічно завершує нашу серію, в якій вже побачили світ «Закарпатська Шевченкіана» (2013) та «Закарпатська Франкіана» (2016).

І хоча за життя письменниця не побувала на Закарпатті, але нашим краєм цікавилася, читала про нього, про що є згадки у листах. Натомість твори Лесі Українки друкуються в закарпатських виданнях вже ціле століття, починаючи з 1920-х років. Особливо потужним є представлення творчості драматургині на закарпатській сцені, що відображено у розділі «Із театральної Лесіани».

Спеціально до нашого збірника були підготовлені статті, представлені у розділі «З погляду науковців». Натомість публікації попередніх років, в яких досліджувалася творчість Лесі Українки, зібрані у розділі «З історії закарпатської Лесіани». Більш особистісне сприйняття «доньки Прометея», як ще образно називали поетесу, показано у розділі «Наша Леся». Подано у збірнику і художні твори про Лесю Українку, написані закарпатськими літераторами. Уперше підготовлено найґрунтовнішу бібліографію закарпатської Лесіани та зібрано ілюстративний матеріал, присвячений її творчості.

Наше видання не претендує на абсолютну вичерпність, проте обсяг і тематика поданих матеріалів, бібліографічні джерела

допоможуть бібліотечним працівникам, науковцям, краєзнавцям, усім, хто цікавиться творчістю Лесі Українки, краще орієнтуватись у закарпатській Лесіані, а також сприятимуть глибшому пізнанню творчості видатної письменниці.

Висловлюємо щиру вдячність всім авторам наукових розвідок та художніх творів і тим, хто в той чи інший спосіб долучився до народження «Закарпатської Лесіани».

I. З ПОГЛЯДУ НАУКОВЦІВ

Оксана КУЗЬМА

ТВОРЧІСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ XXI СТОЛІТТЯ[1]

Леся Українка, поза всяким сумнівом, належить до тріади українських класиків, і в тій тріаді урівноважує власне чоловічу іпостась нашої класики – Шевченкову вибухову силу, яку Євген Маланюк влучно окреслив як вияв національної ЕМОЦІЇ, Франкове потужне розмислове начало, що, за спостереженням вченого, є утіленням нашого національного ІНТЕЛЕКТУ. Леся Українка поєднала і Шевченкову пристрасть, волю до життя, і Франковий розум, структурність, потужний аналітизм. Аполлонівське й діонісійське начала української національної психіки гармонійно сплелися в жіночій іпостасі «поетки українського рісорджіменто», авторки «Кассандри», «Лісової пісні», «Камінного господаря», яка невтомно працювала на розбудову Української держави духу. Уся її творчість саме про це – про будування храму української душі. Леся – жіноча грація української душі, її аристократизм і висока культура.

Статус канонізованого письменника, звичайно, передбачав розгортання наукового дискурсу довкола усіх сфер життєдіяльності Лесі Українки. ***Лесеукраїнкознавство*** (вживаємо такий термін, бо він нам імпонує і відображає суть дисципліни, пов'язаної із студіюванням доробку авторки) як окремий напрям українського літературознавства, безумовно, запрацювало ще за життя авторки (праці І. Франка, М. Євшана), утвердило себе в дослідженнях

[1] Скорочено за : Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 1(45). – Ужгород, 2021. – С. 542-548.

вчених 20-х рр. ХХ століття (зокрема, в доробку митців-неокласиків – М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмари; Б. Якубського та ін.), а далі розділилося на материкове (підрадянське) та діаспорне лесезнавство.

Із здобуттям незалежності наукові пошуки в царині вивчення творчості письменниці збагатилися новими методологічними підходами, і таке розмаїття дозволило трактувати здобутки Лесі Українки в широкому інтерпретаційному контексті. У науковий обіг було залучено невідомі або малодоступні матеріали літературознавців діаспори (Петра Одарченка, Юрія Бойка, Юрія Шереха та ін.), архівні знахідки (листування, мемуаристика, біографістика) тощо. І з того часу почалося пильне вглядання в постать мисткині, уважне перепрочитання її текстів із залученням новознайдених матеріалів, новітніх методологій. У ХХІ століття лесеукраїнкознавство увійшло із досить ґрунтовною теоретичною, джерельною, текстологічною базою, яка стала підґрунтям для прочитання творчості Лесі Українки крізь призму духовних шукань людини ХХІ сторіччя. Ця база дозволяє вченим нашого часу суттєво доповнити й збагатити наукові студії про письменницю новими інсайтами, новою аналітикою, суголосною основним трендам розвитку науки, зокрема літературознавства.

На сучасному етапі розвитку лесеукраїнкознавства є порівняно небагато джерел, які систематизують й глибоко аналізують праці дослідників спадщини письменниці, які введені в науковий обіг в останнє двадцятиріччя. Звичайно, маємо різні бібліографічні джерела, що включають перелік досліджень доробку Лесі Українки. Наприклад, поширеною і цілком доцільною є практика видавати такі джерела до ювілейних дат. Особливо продуктивним в цьому плані є 2021 рік, бо до 150-річчя від дня народження мисткині активно долучилася уся науково-освітня, культурно-мистецька спільнота. Слід відзначити тут роботу працівників всеукраїнської бібліотечної мережі. Більша частина бібліотек до ювілею письменниці видали відповідні покажчики, у яких подано з-поміж інших матеріалів й перелік лесеукраїнкознавчих досліджень. Нашим завданням не є аналіз таких покажчиків, але до прикладу наведемо роботу працівників Національної бібліотеки України імені Вернадського, які в межах науково-дослідної теми

«Теоретичні, методичні та прикладні аспекти формування національної бібліографії в контексті вивчення спадщини діячів української науки та культури» (2019–2021) здійснювали виконання проєкту «Леся Українка. Твори. Переклади. Література про життя та творчість» (відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про відзначення 150-річчя з дня народження Лесі Українки» від 8 лютого 2018 р.)[2]. За словами С. Кіраля, завідувача відділу національної бібліографії, працівники установи працюють над «Науковою бібліографією Лесі Українки», що складатиметься з чотирьох томів: 1-й – спадщина Лесі Українки, 2-й – Леся Українка в критиці, 3-й – вшанування пам'яті Лесі Українки (Леся Українка в образотворчому мистецтві, музиці тощо), а четвертий том розповідатиме про те, як творчість Лесі Українки представлена в архівах і музеях України[3].

Що ж стосується окреслення аналізованого нами питання – сучасної літературознавчої рецепції доробку письменниці – то погоджуємося із думкою О. Подлісецької, що в «сучасному методологічному прочитанні творчість Лесі Українки набуває неоприявлених досі смислових аспектів та інтерпретацій» [17, с. 17]. Кожна мистецька доба актуалізує нові смисли у творчості класиків. Початок XXI століття так само вимагає скрупульозної роботи із текстами Лесі Українки, адже її творчі прозріння, її духовні шукання суголосні й людині інформаційного суспільства, яка прагне знайти ментальні опори в цьому світі, що стрімко розвивається й змінюється. Літературознавство, яке з часу здобуття незалежності Україною розширило методологічний інструментарій, зараз орієнтується на поліваріативне прочитання художнього доробку класиків, тому концептуалізація і доповнення наукових ідей, закладених у розробках учених-лесеукраїнкознавців XX століття, важливі й зараз.

Часи незалежності стали якісно новим етапом у дослідженні творчості Лесі Українки. Нові методологічні підходи, апробовані

[2] Ширше про бібліографічні джерела, видані Національною бібліотекою імені В. Вернадського – в матеріалі Світлани Дзюбич за посиланням: Леся Українка в українській бібліографії XX ст. крізь призму сучасного лесезнавства. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2019. Вип. 5.* С. 233–241.

[3] Поети прокладають сходи своєму народові // http://nbuv.gov.ua/node/5479

вченими 90-х рр. XX ст. – 2000-х рр, дозволили розширити інтерпретаційну парадигму доробку письменниці. На базі досліджень, закладених незаангажованою критикою, формується й сучасне лесеукраїнкознавство. Продовжуючи трактування попередників, вчені XXI століття розгортають науковий дискурс у різних методологічних площинах, що забезпечує різновекторне тлумачення спадщини Лесі Українки. Методологічний плюралізм в оцінці творчих досягнень авторки «Лісової пісні» включає, зокрема, застосування методик психобіографізму (Л. Мірошниченко [16]), текстології (Г. Гаджилова [3]), психоаналізу (Н. Зборовська [10]), архетипно-міфологічної критики (Л. Скупейко [19] та ін.), гендерних студій, фемінізму (В. Агеєва [1]), структурно-семіотичної школи (Г. Левченко [13], С. Кочерга [12]) та ін. Окремо слід відзначити працю вчених, які розробляють наукову біографію Лесі Українки. Системністю, ґрунтовністю, глибоким входженням в осмислюваний матеріал характеризуються дослідження Т. Скрипки [18], вченої із США (УВАН). Т. Скрипка уклала 2 томи спогадів про Лесю Українку (за принципом родинної ієрархії). Вона активно працює над зведенням родинного архіву Драгоманових-Косачів у єдиний цикл матеріалів про цей благодатний український рід. За словами вченої, через призму сприйняття сучасників письменниці розкривається її «характер, громадянська позиція, особисті якості, своєрідність поведінки, деталі побуту. Завдяки таким свідченням увиразнюється тогочасний історико-літературний процес… Мемуаристи (кожен в міру обдарування) виявили своє відчуття українського інтелектуально-духовного простору, прозирнули витоки творчого життя генія…» [18, с. 10].

Звичайно, дослідники, названі тут, застосовують не лише один зазначений підхід, праці вчених є зразком концептуальної наукової аналітики, спрямованої на всебічне розкриття творчості Лесі Українки. Так само варто наголосити, що сучасне лесеукраїнкознавство не обмежується тільки прізвищами авторів, указаних вище.

Не можемо оминути увагою і внесок *закарпатських науковців* у процес осмислення творчості видатної письменниці. Талантом відчитувати художні послання Лесі Українки, осягати таїну її мистецького світу була наділена й Л. Голомб, професор кафе-

дри української літератури Ужгородського національного університету, авторитетна літературознавиця із потужним науковим мисленням. Праці, у яких здійснюється літературознавчий аналіз творчості Лесі Українки, займають особливе місце в доробку вченої [4, 5, 6, 7]. Постать видатної поетеси зламу XIX і XX століть, аристократки духу, яка збагатила українське письменство європейським змістом і якісно оновила його художнє обличчя, не могла залишитися осторонь наукових шукань дослідниці раннього українського модернізму. Спостереження щодо природи творчості поетеси Л. Голомб, викладені в монографії «Особа і суспільство в українській ліриці кінця XIX – початку XX ст.» [6], знайшли своє продовження й конкретизацію в інших її працях, що розкривають нові аспекти творчої індивідуальності Лесі Українки як лірика та драматурга. Заслуговують на увагу, зокрема, такі статті вченої, як «Музично-звукові прийоми в композиції поетичних циклів Лесі Українки» [4], «Символіка Старого Заповіту в творчій самосвідомості Лесі Українки як митця в країні неволі» [4], «Легенди Середньовіччя в драмі «Камінний господар» та ліриці Лесі Українки» [4], «Проблеми психології творчості в осмисленні І. Франка та Лесі Українки» [7] та ін. Усі праці Л. Голомб є вагомою складовою лесеукраїнкознавчого дискурсу початку XXI століття, а також свідченням того, що можна тримати високу планку академічної науки, базуючи її на здобутках попередників і враховуючи нові віяння сучасного літературознавства.

Зазначимо, що своєрідний «квантовий стрибок» в осмисленні доробку Лесі Українки здійснила Оксана Забужко, сучасна письменниця, лауреатка Шевченківської премії, філософ, культуролог. Її монографія «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій» (2007) – фундаментальна історико-культурна праця, міждисциплінарне дослідження, яке викликало різні реакції в української спільноти. Ця книга відзначена багатьма престижними нагородами і є спробою прочитання міфу Лесі Українки крізь призму історії «України, яку ми втратили» [9, с. 11]. В одному зі своїх цьогорічних інтерв'ю (на Радіо Свобода) О. Забужко зазначила: «Я кажу, чому я свого часу за «Notre Dame d'Ukraine» сіла. Щоб якось прокричати, що люди добрі, дивіться, що ми обминаємо і без чого ми виховуємо зараз наших дітей. Тому що Лесю Україн-

ку не видавали за Сталіна, як тільки «Справа СВУ», Голодомор, як тільки пішла ось ця наша катастрофа, у 1920-і неокласики встигли підготувати, а далі спускається темна ніч Сталінщини, і вже аж за лібералізації Хрущова, і треба ж давати гнівну відсіч «українським буржуазним націоналістам», які підготували передрук цього книгоспілківського видання неокласиків 1920-х років» [20]. О. Забужко вважає Лесю Українку аристократкою і єретичкою, спадкоємицею древнього лицарського роду і продовжувачкою гностичної традиції. Сюжети текстів письменниці вчена розглядає на тлі багатовікової європейської культури. За її словами, все, чого вона прагнула, пишучи свою монографію, – «це по-справжньому уважно прочитати, для тої частини української аудиторії, яка ще не втратила культури читання, на позір загальноприступні тексти одної із найвидатніших європейських письменниць ХХ ст.» [9, с. 610].

Наукові ідеї, викладені в монографії О. Забужко, звичайно, є дискусійними, такими, що провокують до глибокої розмови про світогляд Лесі Українки, її художньо-філософську систему. І в цьому, вважаємо, і полягає цінність праці, адже вона стає простором для широкої інтерпретації і засвідчує готовність наукової, культурно-мистецької, освітньої спільноти до обговорення основоположних питань, пов'язаних не лише із творчістю української авторки, але й загалом питань національної духовності в умовах ХХІ століття.

О. Забужко, на наш погляд, виконує зараз важливу місію одного із популяризаторів та інтерпретаторів творчості Лесі Українки. Не можна оминути увагою і таке видання, як «Апокриф» [14], що вийшло друком у 2020 році. Воно містить чотири розмови предстоятеля УГКЦ Святослава Шевчука й О. Забужко щодо біблійного контексту спадщини письменниці, її складних стосунків із християнством, морально-ціннісного ядра її текстів. Має рацію дослідниця, коли говорить про потребу фахового теологічного аналізу творів Лесі Українки. І цілком вдалим є вибір для професійної розмови про заявлену проблему Глави УГКЦ Святослава Шевчука, адже він, за словами О. Забужко, не тільки глибокий знавець морального богослов'я, але й «людина, наділена бездоганним художнім чуттям і смаком» [14, с. 9]. Чотири бесіди про «поетку українського рісорджименто» є справжньою інтелекту-

альною насолодою. Вони відкривають нові аспекти в образі Лесі Українки як культурної героїні свого часу. Особисто нам імпонує такт і обережність, повага до постаті письменниці, яку виказують учасники розмови. Цілком справедливими є спостереження, висловлені Блаженнійшим Святославом щодо природи християнізму Лесі Українки, яку він називає «зболеним мислителем» [14, с. 12]. Наприклад, дуже тонко він характеризує суть світогляду мисткині: «Найперше, я би хотів відразу сказати, що ми не можемо трактувати Лесю Українку як якогось канонічного екзегета. Думаю, було би цілком хибно читати її твори як віроучительний документ, бо це абсолютно різні жанри, кожен із яких ставить перед собою іншу мету й інше завдання. Хоча, що мене особисто вражає, це її постійне бачення в Божому Слові – Слові, яке написане через реальні події, реальну історію, – в історичності тих елементів, які є важливими чи й джерельними для християнської віри, – певних еталонів. Еталонів, з якими вона себе співвідносить. Еталонів, до яких вона постійно апелює. Еталонів, які вона намагається запитувати, шукаючи відповіді на екзистенційні питання її особистого життя, особистого досвіду, а відтак і досвіду життя тогочасного українського суспільства» [14, с. 15-16]. У процесі розмови О. Забужко та Блаженнійшого Святослава було обговорено драми авторки «Одержима», «На полі крові», «Руфін і Прісцілла», «Адвокат Мартіан» та ін. Сюжети з ранньохристиянської та євангельської історії в інтерпретації письменниці стали для співрозмовників своєрідним інтелектуальним тлом для осмислення різних проблем національного та загальнолюдського буття.

На наш погляд, праці О. Забужко в руслі вивчення й оновлення лесеукраїнкознавчого канону спрямовані на широку читацьку аудиторію, яка має вироблений естетичний смак, відповідну освітню базу і володіє здатністю до критичного мислення.

150-річчя поетеси, яке відзначалося цьогоріч, знаменне виданням 14-томника її доробку, здійсненого зусиллями численних науковців, справжніх ентузіастів своєї справи. Презентація 14-томного видання творів Лесі Українки стала основною подією цілого ряду заходів до ювілейної дати. Над зібранням працювали провідні науковці Волинського національного університету імені Лесі Українки та інших навчальних і наукових інституцій Украї-

ни (усього було 14 команд учених). Один із керівник проєкту, доктор філологічних наук Сергій Романов зазначив: «За 150 років від народження в нас так і немає повного зібрання творів Лесі Українки. Усі дотеперішні видання були неповними, мали й інші хиби. Наприклад, через ідеологічні причини не повністю відображали погляди письменниці на релігію, національне та мовне питання. Зараз у незалежній країні ми можемо спробувати упевнено й вільно прочитати та прокоментувати творчість письменниці» [2].

Ідею такого видання, за свідченням Українського інституту книги, висунули і активно відстоювали доктор філологічних наук, професор, народний депутат України Ірина Констанкевич, народний депутат Микола Княжицький та академік НАН України, директор Інституту літератури Микола Жулинський. Її обговорювали і просували всіма можливими способами Ірина Подоляк (тодішня заступниця міністра культури), Оксана Забужко і Віра Агеєва [11]. Координаційну роботу виконував Український інститут книги, адмініструвавроботу з підготовки текстів Волинський національний університет імені Лесі Українки. До такої фундаментальної праці були залучені такі відомі вчені, як В. Агеєва, О. Забужко, О. Вісич, Т. Данилюк-Терещук, С. Кирилюк, Н. Колошук, С. Кочерга, Т. Левчук, М. Моклиця, В. Сірук, С. Романов, Р. Тхорук та ін.

Повне оновлене академічне видання творів Лесі Українки поділене за тематично-жанровим принципом за такими напрямами:

Том 1-4. Драматургія;
Том 5. Поезія та ліро-епічні поеми;
Том 6. Художня проза;
Том 7. Літературна критика та публіцистика;
Том 8. Переклади;
Том 9. Записи народної творчості та пісні, записані з голосу Лесі Українки;
Том 10. «Стародавня історія східних народів» та конспекти, виписки, нотатки;
Том 11-14. Листування.

14-томне видання містить розлогі, ґрунтовні наукові коментарі, зразки авторського рукопису, іконографію і живопис, першодруки тощо. Важливо те, що всі томи оцифровані і є у вільному досту-

пі, тож кожен може собі завантажити твори. Таким чином, фундаментальна справа – академічне перевидання творів Лесі Українки – зроблена, і до неї долучилися вчені, які власне формують «обличчя» лесеукраїнкознавчих студій на початку XXI століття.

Окремо наголосимо й на мистецькому проєкті «Леся Українка: 150 імен», який було відкрито в Українському домі з нагоди ювілею письменниці. Експозиція проєкту була поділена на тематичні зали: «Лінія життя», «Образ», «Особисте», «Акценти», «Ілюстрації», «Гра», також був простір театру, книжок і дискусій [15]. У межах проєкту працювала інтелектуально-дискусійна платформа «Косач Talks», що мала на меті актуалізувати для сучасників грані біографії та численні різноманітні праці Лесі Українки, які є актуальними, суголосними духовним шуканням людини XXI сторіччя. У програмі «Косач Talks» були задіяні представники сучасної української інтелектуально-мистецької еліти: письменниця Оксана Забужко, канадський історик з України Сергій Єкельчик, літературознавець, професор Гарвардського університету Григорій Грабович, перекладач та дослідник Максим Стріха, літературознавиця і критикиня Віра Агеєва, вчений Ростислав Семків та ін. Було обговорено ряд важливих питань, пов'язаних із родом Драгоманових-Косачів, із освоєнням художнього доробку авторки та його сучасної рецепції, із презентацією 14-томного видання творів Лесі Українки тощо. Зустрічі на платформі «Косач Talks» збережені у формі відеозаписів[4].

Потужним і продуктивним в осмисленні творчих світів Лесі Українки слід назвати ювілейний 2021 рік. Залишається сподіватися, що значні зусилля науковців, зроблені для системного вивчення спадщини Лесі Українки, знайдуть належну реалізацію і в наступні роки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. К.: Факт, 2008. 360 с.
2. Антонюк Н. Вперше в Україні вийде повна збірка творів Лесі Українки. Режим доступу: https://bit.ly/3IsLc7D (дата звернення 06.06.2021)
3. Гаджилова Г. Проблематика раннього християнствау драмі Лесі Українки: становлення тексту в русі авторських рішень. К.: Академперіодика, 2018. 221 с.

[4] https://150imenlesi.org/kosachtalks

4. Голомб Л. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть: зб. ст. Ужгород : Ґражда, 2005. С. 109-118.
5. Голомб Л. Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст. Ужгород : Ґражда, 2008. 296 с.
6. Голомб Л. Особа і суспільство в українській ліриці кінця XIX – початку XX століття. К.: Вища школа, 1988. 146 с.
7. Голомб Л. Проблеми психології творчості в осмисленні І. Франка та Лесі Українки. *Творчість Лесі Українки в контексті світової культури: зб. наук. пр. Філологічний вісник* /за заг. ред. А. В. Березовенко. Вип. 2. К.: НТУУ «КПІ», 2015. С. 80-100.
8. Дзюбич С. Леся Українка в українській бібліографії XX ст. крізь призму сучасного лесезнавства. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2019. Вип. 5.* С. 233–241.
9. Забужко О. «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. К.: Факт, 2007. 640 с.
10. Зборовська Н. Моя Леся Українка : есей. Тернопіль : Джура, 2002. 228 с.
11. Зібрання творів Лесі Українки у 14 т. / Український інститут книги. Режим доступу : https://bit.ly/3oD2fMn (дата звернення 12.04.2021)
12. Кочерга С. Культурософія Лесі Українки. Семіотичний аналіз текстів. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. 656 с.
13. Левченко Г. Міф проти історії: Семіосфера лірики Лесі Українки. К.: Академвидав, 2013. 332 с.
14. Леся Українка. Апокриф. Вибране / Леся Українка. Чотири розмови про Лесю Українку / О. Забужко, С. Шевчук. К.: Видавничий дім «КОМОРА», 2020. 632 с.
15. Леся Українка. 150 імен / проєкт. Режим доступу: https://150imenlesi.org/
16. Мірошниченко Л. Леся Українка.Життя і тексти К.: Смолоскип, 2011. 264 с.
17. Подлісецька О. Методологія досліджень творчості Лесі Українки у XXI ст. *Вісник ОНУ. Серія : Філологія. 2014. Т. 20, вип. 1(11).*Режим доступу: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/405574.pdf (дата звернення 23.04.2021)
18. Скрипка Т. Спогади про Лесю Українку. Том ІІ. Львів: Видавництво «Астролябія», 2021. 512 с.
19. Скупейко Л. Міфопоетика «Лісової пісні» Лесі Українки. К.: Фенікс, 2006. 416 с.
20. «Янукович украв клейноди Лесі Українки»: інтерв'ю Оксани Забужко / розмову вела Інна Кузнецова. Режим доступу: https://bit.ly/3IypfDY (дата звернення 23.02.2021)

Василь Андрійцьо

«КАРПАТСЬКІ ВЕРХОВИНИ» ДРАМАТУРГІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ НА СЦЕНІ ТЕАТРІВ СРІБНОЇ ЗЕМЛІ

Успішний старт прем'єр розпочав Микола Карпович Садовський, який в 1921-1923 рр. очолив Руський театр Товариства «Просвіта» в Ужгороді (1921-1929 рр.) – перший професійний український театр на Закарпатті, 14 лютого 1922 року прем'єрою «Бояриня». Газета «Вперед» (28.02.1922 р.) писала: «Штука була виведена при нових декораціях й історичних строях вдало. Пані Іванова (Бояриня) аж до хвилі, як зачне співати показує, що вміє вести природно цілий ряд живих постатей. … Пані Приємська (мати Боярині) дала тип пересічної тітки…».

Через сімдесят років, в ювілейний Лесі Українки 1991 рік «Бояриня» з'явилася на Закарпатті вдруге. На цей раз зусиллям Закарпатського музично-драматичного театру в постановці випускника Київського інституту театрального мистецтва імені І. Карпенка-Карого (дипломна робота) Дмитра Чирипюка з сценографією Олексія Вакарчука та музикою Юрія Шевченка.

Як і в прем'єрі 1922 р., так і в постановці 1991 року на повну силу звучала тема національного визволення українського народу.

В ювілейний 1971 рік – 100-річчя від дня народження поетеси – закарпатський глядач вперше зустрівся з героями п'єси «Камінний господар» у постановці режисера Михайла Курінного та художника-декоратора Володимира Куломзіна.

Літературознавець Йосип Баглай у рецензії на виставу у «Закарпатській правді», аналізуючи гру акторів, писав, що образ Дон-Жуана актору А. Лещенку найбільше вдався саме в останній дії, коли виконавець послідовно пішов за психологічною характе-

ристикою персонажа. Відзначив театральний критик й артистку Л. Скуридіну, яка глибоко і переконливо грала роль Донни Анни. «Цілком відповідає задумові Лесі Українки образ Командора, створений артистом О. Корнієнком, який мабуть є найкращим у виставі. … Благородні риси Долорес прекрасно передала артистка Л. Іванова, яка від першої до останньої появи на сцені завойовує увагу і симпатії глядача» [3].

Незважаючи на окремі зауваження з боку театральних критиків постановку названо «вдалою» – як гідну зустріч ювілею поетеси.

На відміну від двох попередніх вистав «Лісова пісня» Лесі Українки має більш широку географічну прописку, бо ставилася театрами Ужгорода, Мукачева та окремими драматичними колективами Закарпаття.

Так, у театральному сезоні 1991/1992 році «Лісова пісня» з'явилася в репертуарі Закарпатського музично-драматичного театру постановкою режисера Ярослава Геляса (молодшого). За свідченнями тогочасних театральних рецензій, режисер-постановник вдався до «невиправданих "новацій"», що позбавило «Лісову пісню» велетенської сили Лесиного поетичного слова на тлі чудодійної волинської природи, фантастично переломленого через народну творчість.

Але, як казали стародавні римляни, коли бракує сил, треба похвалити бажання. [2]. З позицій сьогодення – це були безперечно пошуки молодого режисера початку 1990-х років, до яких глядачі краю, а з ними і театральні критики, виховані на принципах сценічного репертуару, були ще не готові. Та апробація нових форм сценічної виразності творів Лесі Українки продовжувались і надалі. У вересні 2009 року в обласному театрі «Бавка» відбулася прем'єра «Лісової пісні» в постановці й сценічній редакції білоруського режисера Олега Жюгжди, сценографа Лесі Лучко. Постановники обирають якомога більший простір для глядацької уяви, виставивши в центрі сцени рояль, довкола якого і розгортається дія. Над музичним інструментом звисає сплетений із сухого гілля вінок, що символізує обов'язковий атрибут генія, символ жіночого начала, дівування, дівочої цнотливості… І разом з тим – знак життя, долі, життєвої сили, досконалості, перемоги над смертю. «А, можливо, це символ кола, – дискутує рецензент

вистави Л. Попова, – «яке в традиції дзен виражає просвітлення, символізує досконалість людини? Таких запитань, головоломок і загадок доволі у виставі. Що тим, а може, насамперед тим, вона й цікава» [5].

За таких умов живим центром дійства є Мавка, роль якої для заслуженої артистки України Наталії Орєшнікової постала творчою вершиною. На висоті й інші актори – Елла Григорєва, Світлана Кобзиста, Андрій Опіок, Дмитро Малий, Микола Карпенко, Павло Проданюк.

З акторських уст звучить текст геніального твору, де виконавці ламають стереотип «традиційної Лесиної фольклорно-романтичної казки», випускають на волю внутрішню енергетику драми-феєрії з її давньою язичницькою силою почуттів, що глибоко заховані в людській душі. З перших хвилин динамічного надзвичайно емоційного та пластичного дійства між сценою і глядачем виникає до безтями міцний психологічний контакт напруги і порозумінь, залишаючи у спадок і театру, і глядачу цікаву сторінку новітньої історії.

Успішною постановка «Лісової пісні» стала в обласному театрі драми і комедії, яка вже більше десяти років складає основу репертуару мукачівців. Режисер Є. Тищук, зосередившись на головній темі драматургічного матеріалу зіставленням гармонійних/не гармонійних взаємин людини і світу природи, виводить на перший план потужний струмінь кохання лісової красуні і зраду сільського парубка, що за філософією Лесиного часу є притаманним і сьогодні. Тому цю проблему театр розглядає як всенародне зло, яке поселилося в душі людини, спричиняє позасвідомі вчинки, призводить до нещастя, оточує загадковим простих людей, ставить на коліна село, народ, націю. Драма двох переростає в трагедію народу.

У виставі поєднано високу театральність із безпосередньою природністю. Сцена окутана срібною павутиною, пасма якої обіймають молоді дерева та понівечені лісовими стихіями стовбури та коріння лісових велетів.

Розміщення та просування в цьому просторі лісових істот, людей, які вступають в діалог з казковим світом (бо німого в лісі немає нічого), за допомогою кольорів світла створюється зорова сфера дійства в трьох вимірах календарного року – весни, літа й

осені. Літературний текст геніальної поетеси в таких обставинах звучить водночас і поетично, і яскраво, і природньо. Експресія, ритм, гармонія відчувається як в акторському виконанні, так і в атмосфері музичного та художнього оформлення. Дитину лісу Мавку переконливо грає актриса Яна Дешко. Роль Лукаша – актор Руслан Аітов, лісовика – заслужений артист України Василь Фурдь, Килину – Кристина Мочані, матір Лукаша – Тетяна Курта, Перелесника – актор Петро Коваленко.

«Осінь. Ліс скинув золоте вбрання. Чорні віти дерев простягають свої довгі руки. Під завивання осіннього вітру, немов тінь, блукає Мавка», зазнавши від Лукаша зради і смертельного болю. Але і надалі вона милосердна і благочинна. «Вітер гуляє лісом, збиває білий цвіт дерев, цвіт лине і вкриває закохану пару. Тепер уже серед сніговію весна, кохання перемагає зиму, приносить у світ тепло цвітіння, відроджує красу, підносить фінал вистави до оптимістичного звучання – краса спасе світ.» [1].

2000 року Мукачівський приватний театр поставив виставу «Адвокат Мартіан» за однойменною драмою Лесі Українки вічної теми – вибір між власним щасливим життям та суспільним обов'язком.

«Я ставив виставу про себе, – каже Володимир Канаєв, режисер новорганізованого приватного театру «Віра і Правда». – Після прочитання п'єси адвокат Мартіан ходив за мною кілька днів». «Це був наш шанс, – підтримує його Лариса Ком'яті, директор Мукачівського малого підприємства «Елада», що створила театр. – У часи падіння моралі повинні з'явитися нові Мартіани» [4].

Геніальні твори тим і геніальні, що не дають вирішення поставленій проблемі, а показують в різних площинах, спонукаючи глядача до різних варіантів.

…Християнська громада зобов'язує свого члена – адвоката Мартіана, не виявляти своєї приналежності до однодумців, щоб на судах бути їхнім оборонцем.

За таких обставин разом з батьком видають байдужість до християнства і син Валет, і дочка Аврелія.

Проблеми, які були актуальними в період раннього християнства перекликаються з аналогічними, які турбують наше суспільство.

Адвокат Мартіан зробив свій вибір, важкий вибір, ціною якого втрачає дочку і сина, до того ще смерть племінниці із стражданнями сестер, віддачу на тортури римлян найкращого друга. Нелюдські випробування завдяки майстерному виконанню ролі Мартіана заслуженим артистом України В. Фурдем, – режисер доводить до червоного накалу. «Я повинен, ніби присуд з неба», – лунає відповідь адвоката. Рецензент вистави О. Гаврош зазначає: «Володимир Канаєв блискуче втілив це переконання у формі особистого встановлення хреста, на якому адвокат Мартіан сам себе розіп'яв.» [4]

Кожна зустріч театрів Срібної землі з героями Лесі Українки приносить несподівані, але переконливі пізнання філософських глибин її творів, а з ними подаровані митцями Закарпаття подолання творчих верховин на шляху до глядацького визнання, розширення та збагачення театрального простору незалежної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійцьо В. Християнське прощення – шлях подолання людського зла. *Срібна Земля*. 2015. 3 груд. С. 5.
2. Баглай Й. Драматургія Лесі Українки на закарпатській сцені. *Срібна земля*. 1996. 2 берез.
3. Баглай Й. Камінний господар чи Дон-Жуан? *Закарпатська правда*. 1971. 28 лют.
4. Гаврош О. «Адвокат Мартіан» – столітній цикл української ідеї. *Старий Замок*. 2000. 14 груд.
5. Попова Л. Лялькова «Лісова пісня» як поема екстазу. *Старий Замок «Паланок»*. 2009. 11 верес.

Оксана Гаврош

ПОЕЗІЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ У ТВОРЧОСТІ ЗАКАРПАТСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ

Творчість Лесі Українки у творах закарпатських митців представлена не настільки повно і виразно у порівнянні із творчістю Тараса Шевченка чи Івана Франка. Це радше інспірації, мотиви, які прослідковуються у доробку окремих митців. Важко пояснити цей факт, адже традиція закарпатської школи живопису тісно пов'язана із жанром пейзажу та втіленням краси Срібної Землі на основі традицій народного мистецтва. Певно, драматизм та гостра експресивність, властиві творчості великої української поетеси, не суголосні із сприйняттям закарпатців величі рідної природи.

Серед художників, які звертались до постаті, образів та лейтмотивів творчої спадщини Лесі Українки представники різних поколінь закарпатських митців. Проведені інтерв'ю та аналіз друкованих джерел виявляє різну мотивацію звернення до доробку поетеси. Образ сильної, вольової жінки, міфологізація її життєвого шляху, занурення у вивчення та аналіз українського фольклору серед основних спонук до творчого вияву закарпатців.

Павло Балла – талановитий учень А. Ерделі та Й. Бокшая, один із перших випускників Ужгородського училища прикладного мистецтва. Під впливом творчості Й. Бокшая у творах художника характерною ознакою була любов до реалістичного викладу сюжетної основи твору та класичних монументальних багатофігурних композицій.

На початку 1980-х художник активно працював над серією «Життя і творчість Лесі Українки». Сьогодні важко припускати, що викликало таку потужну зацікавленість митця творчістю відомої поетеси-неоромантика, адже у підсумку було створено близь-

ко 13 творів, інспіровані лірикою Лесі Українки. Імовірно, у цьому проявилась залюбленість художника у творчість романтиків XIX століття, серед яких Шандор Петефі, Віктор Гюго, Янош Арань, Гейза Гардоні, Арпад Товт та інші.

Розгорнуті композиції вирізнялися монументальністю та розмахом втілення ідеї твору («Хотіла б я піснею стати…», «Гість з півночі», «Не дивись на місяць весною…», «Стояла я і слухала весну…», «Горить моє серце…»). У картинах домінував реалістичний виклад у поєднанні з романтичним настроєм («Горить моє серце»). До слова, ця риса була характерною для творчого методу художника. Звідси відчуття літературності та певної міфологізації сюжету. У значній частині серійних робіт бачимо авторську інтерпретацію образу Лесі Українки або алюзій, навіяних поезією, що розкриває образне сприйняття творчості мисткині художником. Документалізм при цьому поступається художньому узагальненню. У творах автор зачіпав вічні теми мистецтва – любов до батьківщини та служіння їй. При цьому драматургічну кульмінацію («Апофеоз Лесі Українки») художник розробив у так званій хоровій композиції, у якій Тарас Шевченко та Сафо вручають великій українці лавровий вінок.

До 120-річчя Лесі Українки Павло Балла написав два портрети («Портрет молодої Лесі Українки» та «Портрет Лесі Українки»). Образ поетеси величаво спокійний, у погляді нема драматизму. Художник радше прагне відтворити стан глибокої задуми, акцентуючи світлом увагу глядача на обличчі поетки, що м'яко розливається по контуру її статури.

Цикл творів, присвячений творчості Лесі Українці, не раз експонувався в Ужгороді. Павло Карлович залюбки ділився із глядачем своїм авторським прочитанням лірики поетеси. Так, у 1996 році за ініціативи Магдалени Михайлівни Грабовської – вчительки української мови та літератури, завідувачки літературного кабінету ім. В. Ґренджі-Донського, в Ужгородській ЗОШ № 6, відбулась виставка картин П. Балли та поетичний вечір з творчості Лесі Українки. Згодом виставка «Леся Українка в роботах Павла Балли» експонувалась в ПАДІЮНі.

Захоплення образами митців різних історичних періодів засвідчує зацікавлення художником історією, культурою та літера-

турою. Протягом кільком десятиліть Павло Балла створив серію «Шандор Петефі у революції угорського народу 1848 року», серію «Роздуми» (1979–2001), у якій втілив образи Ніколо Поганіні, Леонардо да Вінчі, Людвіга ван Бетховена, Жанни д'Арк та ін.

Меморіальний барельєф Лесі Українки ужгородського скульптора Богдана Коржа сьогодні прикрашає інтер'єри Александрійської бібліотеки. Так, у 2002 році на стінах галереї відомих світових митців у відродженій книгозбірні була встановлена меморіальна плита із її бронзовим барельєфним портретом. Ініціаторами передачі мистецької пам'ятки до Єгипту стали угорська поетеса Єва Грігаші, яка переклала єгипетські віршовані рядки Лесі Українки, та Товариство української культури в Угорщині (ТУКУ) на чолі із Ярославою Хортяні. Почин Товариства підтримала онука Михайла Драгоманова, племінниця відомої українки – Наталя Драгоманова, активна учасниця об'єднання українців Угорщини.

За словами Богдана Коржа, розробляючи композицію твору, відштовхувався від фотопортрету відомої українки. Скульптор прагнув передати сильну натуру, велике серце та незламний дух поетеси. За задумом автора, композиція прижиттєвого портрету була доповнена долонею, яку Леся Українка тримає на серці. Так вольовий образ поетеси набув ліричного, проникливого звучання, що відбиває її любов до рідної України та, водночас, її захоплення історією та культурою Єгипту.

В Ужгороді була виконана гіпсова модель барельєфу, з якої відлили меморіальну дошку в Будапешті за кошти Товариства української культури в Угорщині. Українська делегація з Будапешта разом із скульптором Богданом Коржем відвідала Александрію. Під час візиту урочисто презентували барельєф, навідались до будинку, в якому проживала Леся Українка в Єгипті, та зустрілися із губернатором Александрії.

Відкриття меморіальної дошки відбулось пізніше за підтримки ТУКУ й посольств Угорщини та України у Єгипті. При монтажі барельєфу композицію твору доповнили металевою плакеткою із віршованими рядками Лесі Українки чотирма мовами (українською, англійською, угорською та арабською). Останні шість років представники української громади АРЄ постійно вшановують пам'ять Лесі Українки, покладаючи квіти до меморіальної пам'ят-

ки та читаючи її поезію й уривки з листів, сповнені захоплення та сердечного тепла до Єгитпу.

Життя Лесі Українки, її надзвичайно теплі і турботливі взаємини із молодшими сестрами зачепили і творчу уяву ужгородської художниці Олени Кондратюк. Написання поетесою підручника з історії, присвята вірша «Веснянка» для сестри Олесі викликає паралелі із композицією «Споглядання», у якій розріджена композиція будується на збірному образі-алегорії дівчини та квітці жовтогарячої лілії на передньому плані. Широке узагальнення життєвих колізій Лесі Українки, їх аналіз художницею відкидає людський пафос і створює радше образ-символ, занурюючи глядача до емоційно-цілісного переживання, де квітка – пряма асоціація із «Лілією золоторожевою» (саме так називала сестру Леся Українка).

У композиції «Сестри» відчутна паралель із темою сестринських взаємовідносин. Біографія поетеси насичена численними фактами опіки старшої сестри, прикладами всеохопної любові та турботи до Ольги та Ізидори. В основі композиції Олени Кондратюк – зображення в обіймах двох дівчат. Одна вдягнена у національний стрій, інша – оголена (у такий спосіб мисткиня виражає відкритість до світу, незахищеність дівчини). Фрагментарність, інтенсивність крупних симетричних мас кольору, підкреслена графічність мовлення дозволило художниці загострити емоційне сприйняття твору, перевести у позачасовість змістовність образів. Так, художниця спробувала виразити власні переживання у стосунках із старшою сестрою, яка, не зважаючи на відстань, протягом усього життя завжди була поруч у своїй любові, підтримці та захисті.

Ще у шкільні роки художницю захоплювала драма-феєрія «Лісова пісня». Лише за кілька десятиліть, перебуваючи на пленері на Волині, Олена Кондратюк фізично відчула весь магнетизм образів твору. За словами мисткині, у той момент улюблені герої ніби ожили, стали рельєфними, яскравішими та барвистішими. Ці відчуття зараз пояснює генетичним закоріненням, перебуванням у «місці сили», адже коріння батька художниці саме з Волині. Мисткиню вразили не тільки краєвиди, але й жіночі образи волинянок. Так, у її доробку з'явилась композиція «Вінок» – Оленчина

Мавка, силует якої потужними кольоровими співвідношеннями витягує із узагальненого тла. Загалом таке злиття із природою в експресивно-емоційному пориві властиве для творчості художниці. У чисельних пейзажах природа трактується нею як живий організм, здатний як і людина перебувати у різних емоційних станах, відчувати та емпатувати («Зимовий ліс», «Весняний ліс», «Ранкова роса», «Весна іде»).

У вересні 2009 року у Закарпатському академічному обласному театрі ляльок відбулась прем'єра «Лісової пісні» у постановці відомого білоруського режисера Олега Жюгжди. Спектакль за драмою-феєрією вирізнявся авторським прочитанням та інтерпретацією. Показово, що режисер став розробником сценічної редакції та сценографом вистави. Художнє втілення його ідей на сцені здійснила Леся Лучко.

Автор сценографії занурює глядача у світ епохи Лесі Українки (костюми, зачіски акторів, деталі антуражу). Головні персонажі ляльок – на контрасті – відтворюють образи з народного мистецтва. Центральним місцем, де розгортаються події драми, став рояль – метафоричний образ, сценічний простір для загострення глядацької уваги та фантазії. Для посилення емоційної напруги у виставі використано об'ємний вінок, сплетений з сухого гілля, що без зайвих алюзій сприймається як терновий вінець. Режисер вміло обігрує його у виставі і таким чином використовує увесь об'єм сцени для театрального дійства. Продумане світлове оформлення допомогло досягнути ефекту живописності та довести задум режисеру до максимально загостреного експресивного звучання.

Занурення у творчість Лесі Українки, зокрема, її найвідомішого твору «Лісова пісня», простежується й у творчих пошуках випускників мистецьких закладів Закарпаття. Ілюстраціями до «Лісової пісні» захищав диплом молодшого спеціаліста у 2014 році Іван Дранчак (кер. Л. Вовк). Талановитий учень Емми Левадської, активний учасник об'єднання «Малий Лувер» ще з дитинства захоплювався графікою. Прекрасне відчуття форми, граційне володіння лінією та штрихом дозволило молодому автору втілити авторські образи у численних ілюстраціях, наповнених емоційною силою звучання та драматизмом. У 2016 році дипломантка Коледжу мистецтв ім. А. Ерделі Соломія Ковальчук розробила проєкт

авторської електронної книги «Духи лісу» (кер. доц. О. І. Сопко). Сюжет оповіді описує пошуки зниклих Марійки та Івана, які вирушили на пошуки подарунку-дивовижу для свого найменшого брата Стефана. Пригоди у лісі десятирічного хлопчика розгортаються довкола фантастичних лісових героїв. Для втілення задуму, дипломантка занурилась у світ української міфології та образів-символів з «Лісової пісні». Уникаючи цитатності, випускниці вдалося створити авторський казковий світ, де явно відчутні алюзії із драмою-феєрією Лесі Українки.

Дар'я Єгорова, випускниця-магістрантка Закарпатської академії мистецтв, у 2017 році для виконання дипломного проєкту обрала тему «Концепт-арт до відеогри "Васад"» (кер. доц. І. Небесник). Концепт-арт передбачає візуальне втілення ідеї, описану словами при розробці анімації, відеогри, реклами чи коміксу. Швидкі скетчі детально опрацьовуються, уточнюючи різні емоційні стани героїв, розробляється сетинг (локація, фон, де розгортатиметься дія), що дозволяє відкинути безперспективні ідеї та визначити стратегічний напрямок. Головними героями відеогри «Васад» є 8 ключових персонажів: мисливець, відьма, босорканя, дводушник, хранитель лісу, упир, місцевий навіжений, чорний кіт, для розробки яких було обрано образи з української, зокрема закарпатської демонології. Окрім персонажів, було розроблено карту (16 локацій, серед яких хутір, перевал, передлісся, темний ліс, мертвий ліс, хата босоркані тощо), на якій кожна окрема місцевість має своїх унікальних неігрових персонажів. За словами авторки, прямих паралелей із «Лісовою піснею» Лесі Українки ми не знайдемо. Проте образи, відтворені у драмі-феєрії, допомогли дипломантці краще зрозуміти, відчути і посилити у власних героях символічне наповнення.

Магістерський проєкт спонукав Дар'ю до подальших пошуків. Сьогодні вона продовжує роботу над розробкою електронної книги «Бестіарій Карпат» (попередня назва). Експресивність образів Мавки, потерчат, водяника та інших дивовижних істот є алегорією чесноти чи гріха. Авторський погляд далекий від випрацьованих канонів зображень героїв. Обмежена монохромна палітра з дзвінкими локальними акцентами, графічна мова вислову, строкатий ритм ліній та плям – основні елементи, які використовує художниця у проєкті.

Іван Дранчак. Ілюстрації до «Лісової пісні», 2014. Папір, гелева ручка. 42х59

Іван Дранчак. Ілюстрації до «Лісової пісні», 2014. Папір, гелева ручка. 42х59

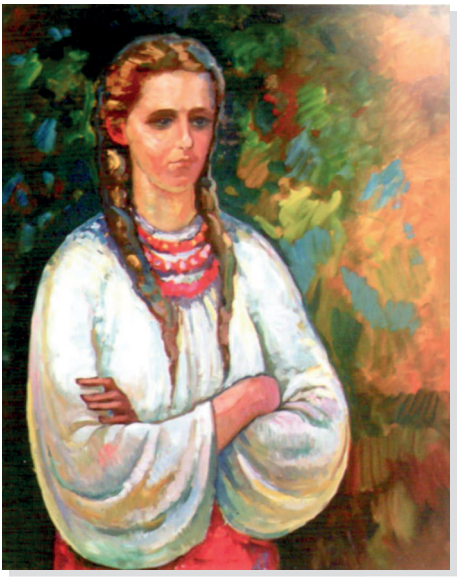

Павло Балла.
Портрет молодої
Лесі Українки,
1991. К., ол., 105х87

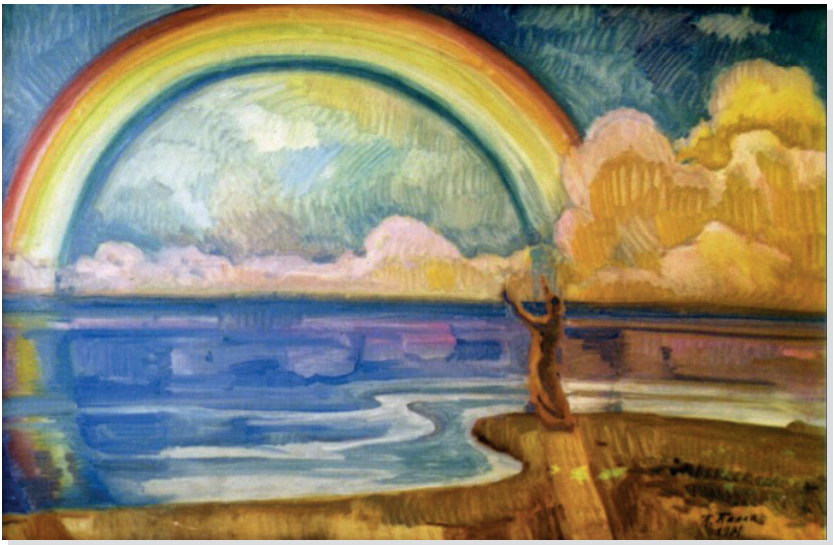

Павло Балла. «Хотіла б я піснею стати...», 1981. П., ол, 100х152

Павло Балла. Апофеоз Лесі Українки, 1982. П., ол. 139х22

Павло Балла. Гість з півночі, 1981. П., ол., 108х148

Павло Балла. Лісова пісня, 1982. П., ол., 115х201

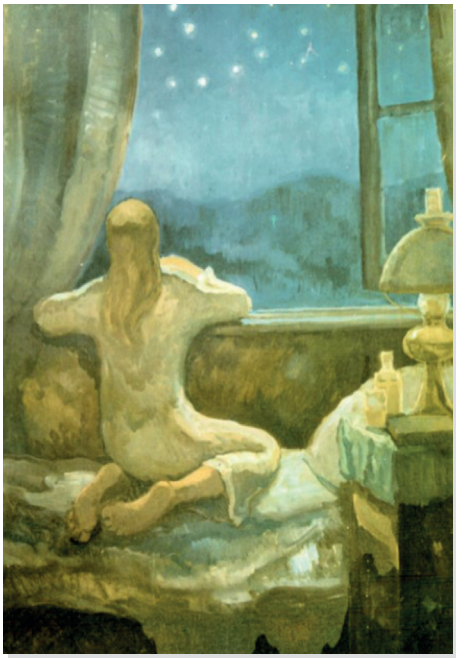

Павло Балла. «Дивлюсь я на яснії зорі…», 1980. П., ол. 98х137

Павло Балла. Портрет Лесі Українки, 1991. К., ол., 74х90

Олена Кондратюк. Вінок, 2003. П., ол., 75х100

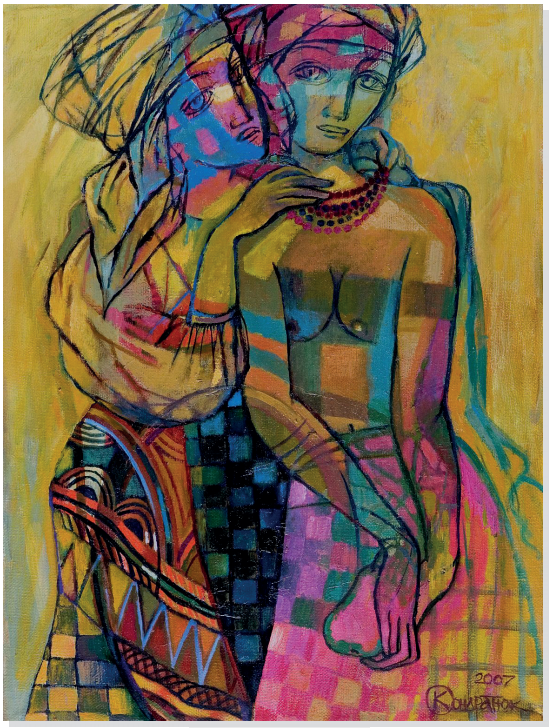

Олена Кондратюк. Сестри, 2007. П., ол., 80Х60

Соломія Ковальчук. Електронна книга «Духи лісу», 2017

Едіта Мирончук. Стояла я і слухала весну, 2021. Витинанка

Богдан Корж. Меморіальна плита Лесі Українці, 2002

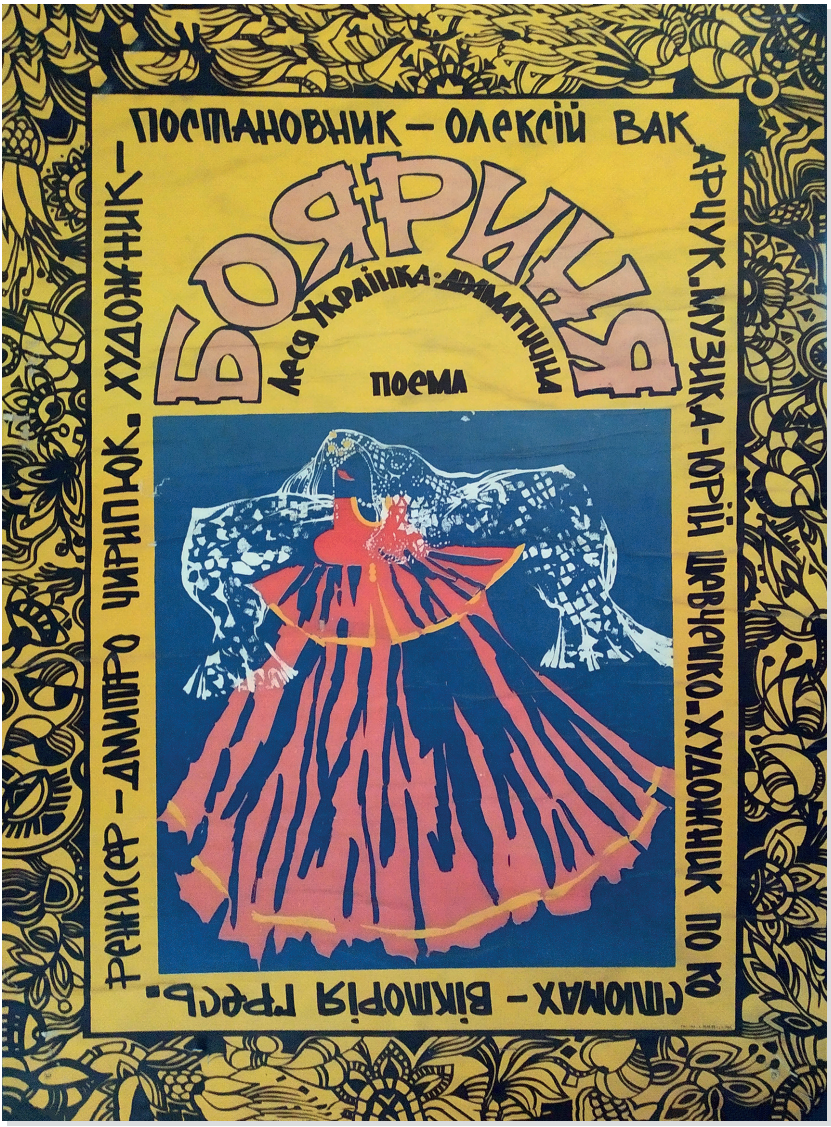

Афіша вистави «Бояриня» Закарпатського муздрамтеатру, 1991 р.

Дар'я Єгорова. Бестіарій Карпат. Мара, 2017

Сцена з вистави «Лісова пісня» Закарпатського академічного обласного театру ляльок «Бавка», фото В. Твердохліба

Афіша «Лісова пісня» Закарпатського академічного обласного театру ляльок «Бавка». Режисер О. Жюгжда

Цьогоріч лауреаткою 2-ї премії Першого всеукраїнського конкурсу витинанки «Мереживні мотиви», що проходив у Луцьку, стала Едіта Мирончук – студентка першого курсу Фахового коледжу ім. А. Ерделі. До конкурсного відбору, у якому взяло участь 21 навчальний заклад з 10 областей України, талановита студентка викладачки Н. Я. Дідик представила композицію «Стояла я і слухала весну» – алегоричний твір, навіяний лірикою Лесі Українки. У коловороті ліній та рослинних мотивів чутна елегія поезії мисткині. Без надмірностей та зайвих деталей молодій художниці вдалося відтворити романтичний настрій передчуття пробудження природи.

Активність молодих митців вселяє надію, що до 200-річного ювілею творчість великої української поетеси збурить уяву, розбурхає виображення закарпатських митців, що збагатить палітру образів закарпатської мистецької Лесіани.

Тетяна Росул

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ У ТВОРЧОСТІ ЗАКАРПАТСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

Багатогранна творчість Лесі Українки привертає увагу композиторів понад століття. Багатьом Лесиним віршам поталанило знайти музичне втілення одразу після факту їх публікації. Але і в сучасній композиторській та виконавській практиці поетична спадщина Лесі Українки не лише не втратила своєї актуальності, але й продовжує бути затребуваною. Композитори захоплюються неординарним сприйняттям світу поетеси та мелодичною пластикою її слова, великою кількістю музичних образів і лексем у Лесиних віршах. Її твори розгортаються подібно до принципів музичної драматургії. Пригадаймо відоме гасло Поля Верлена «Музика – понад усе!», яке слугувало творчим орієнтиром для поколінь поетів доби романтизму й модернізму. Музичність віршової мови мисткині пояснюється її глибоким знанням музики як мистецтва та любов'ю до народної пісні. Листи і спогади свідчать про постійну потребу музично-естетичних вражень: поетеса знала багато народних пісень, відвідувала концерти, влаштовувала домашні музичні імпрези, разом з К. Квіткою видавала фольклорні пісенники. Як зазначає І. Щукіна, «музика для неї – це світ натхнення, праці, джерело духовної сили і філософської мудрості, особливий утаємничений простір душі» [8, с.4]. Це підтверджують назви циклів («Мелодії», «Ритми», «Невільничі пісні», «Осінні співи», «Пісні про волю», «Сім струн») та окремих поезій: «Пісня флорентійська», «Східна мелодія», «Єврейська мелодія», «Романс», «Lied ohne Klang», «Голосні струни».

Д. Донцов зауважив, що «взаємини музики і поезії у творчості Лесі Українки, їх тісне переплетення визначило особливий стиль

письма поетки. Вона не конкретизує змісту емоцій, і сим її поезія наближається до музики. Як і ся, остання, відкривала вона абстрактний порив душі до ближче неозначеної цілі; віддавала те, чого не виразити образами, ні поняттями…» [3, с.172].

Композиторів у ліриці Лесі Українки приваблюють, насамперед, музикальність художньої мови, пристрасна експресія, інтонаційна вишуканість віршів. Здебільшого музична інтерпретація поезії Лесі Українки виражається у системі жанрів вокально-хорової творчості: від солоспіву – до хорової поеми або кантати. Яскравим свідченням цього є творчість закарпатських композиторів.

Михайло Микитович Довганич (1944 р.н.) – диригент, композитор, заслужений працівник культури України, автор близько двох сотень обробок народних пісень та оригінальних хорових творів – постійно звертається до творчості Лесі Українки. Як зазначає автор: «Мене захоплює її чутливе і різноманітне сприйняття краси і звуків природи, єдність зорових і слухових уявлень, використання у своїх віршах широкого спектру кольорів, тихих і голосних тонів… Проникнути в невичерпну глибину Лесиної душі та осягнути її духовну висоту неможливо: до неї можна тільки наблизитись» [2, с.4].

М. Довганича найбільше приваблює рання творчість поетеси, де скута важкою хворобою мисткиня «блукає небом», довіряючи йому свої найпотаємніші почуття. Тому стилістика музики М. Довганича – романтична. Хорова збірка містить 32 мініатюри для змішаного, жіночого, дитячого і чоловічого хорів. Найвиразніше тут представлено дві ліричні теми – весни та любові. Вони окреслюються метафорами «зорі», «сяйво», «надії», отже, концентрують наснагу життя, усвідомлення краси світу і можливість досягнення щастя.

Своєрідним прологом збірки є поема «Еолова арфа», створена для змішаного хору на основі вірша «Відгуки» з циклу «Думи і мрії». Символічний образ еолової арфи постійно приваблює митців романтичного світосприйняття. Еолова арфа – це уособлення трансцендентності мистецтва, гармонії духовних сфер і природніх явищ. Саме таку ідею прагне підкреслити М. Довганич, обравши останню строфу вірша Лесі Українки, яка оповідає про містерію зародження музики, її безкінечний плин. Жодне

поетичне слово не є другорядним для композитора. Навпаки, деяким з них М. Довганич надає особливої ролі, повторюючи кілька разів у ході розвитку музичної думки. Таким чином, з однієї поетичної строфи виростає поемна композиція з чотирьох контрастних розділів.

Перший розділ представляє образ поривистого вітру – потужної стихійної сили, здатної як до руйнування, так і до оновлення. Динамізм звучання досягається завдяки вільній метричній пульсації, гучній динаміці та мінорному ладу. Результатом буйних поривів стало звучання еолової арфи, «лагідніше од вітру дзвінкого». Ця раптова прекрасна мить зародження Музики спонукає М. Довганича до контрастного зіставлення початку другого розділу поеми. Його мелодія набуває більш плавних обрисів, стає пісенною, мажорною, а хорова фактура розшаровується на окремі пласти.

Орфеїзм ідеї вірша Лесі Українки обумовив драматургійний поворот хорової поеми на межі другого і третього розділів: сила звуку арфи заставила замовкнути буйний вітер. Відтак сповільнюється темп, розріджується фактура, втрачається тональна стійкість, відбувається ладо-тональний перехід у мінорну сферу. Кожна фраза ніби застигає на довгих тривалостях, або ж трансформується у протяжні педалі. Заключний розділ поеми підтверджує думку про вічність музики. Звучання арфи ще довго бринить не тільки в повітрі, а, можливо, і в душі ліричного героя. Фактура уподібнюється до прозорого мережива, розцвіченого вкрапленнями барвистих акордів. Тривала відсутність тоніки і метрична перемінність посилюють відчуття невловимості моменту. В коді відбувається динамічний спад, а спів трансформується у таємничі губні фонеми, спонукаючи слухачів вслухатися в тишу.

Хорова композиція «Спогад» інспірована першою строфою вірша «Віче» із циклу «Невільницькі пісні». Тут М. Довганич постає як композитор-лірик. Романтична схильність до ремінісценції та рефлексії виявилася близькою та, можливо, необхідною митцеві в метушливому й нестабільному сьогоденні. Дитячі спогади, що зринають у пам'яті ліричного героя, надихають його, спонукають не зрікатися сокровенних мрій, дають життєдайну енергію.

Величезне розмаїття нюансів і напівтонів у поезії Лесі Українки вимагали від композитора ретельної і деталізованої роботи зі словом. Перебуваючи під впливом фонетики та ритміки вірша, композитор «точно» озвучує його. Мелодика твору «виростає» з інтонації мови, що вплинуло і на її інтервальний склад (перевага поступеневого руху з висхідними ходами до наголошених слів), і на метро-ритмічні особливості (силабічна система з рівномірною пульсацією), а також на темброве втілення.

Розпочинає твір сольний заспів сопрано, який уособлює образ поетеси і створює епічний вступ. Сонорне трактування інших хорових партій посилює відчуття замріяності, ірреальності. Друге речення теми доручено партії басів, що «переключає» увагу на образ композитора, обтяженого поважним життєвим досвідом. М. Довганич максимально виділяє даний тематичний матеріал через граничне спрощення фактури. Мелодія повільно, ніби з опором, піднімається вгору, проте безсило спадає, завершуючись інтонаціями зітхання. Та приємні спогади і мрії перетворюються на «барвисті квітки, мов при західнім сонці». Ладовий колорит твору прояснюється: після похмурих фа-мінору і мі-бемоль-мінору відбувається модуляція в мі-бемоль мажор. Мелодію підхоплюють сопрано і альти, досягаючи найвищої теситури. Імітаційні перегукування партій в умовах посилення динаміки створюють відчуття простору й свободи. Відтак ліричний герой натхненно поринає у світлі дитячі спогади.

Підготовка генеральної кульмінації, що міститься у коді твору, відбувається завдяки принципу гармонічного нашарування партій і засобу крещендування фактури. Співставлення мажорної та мінорної барв у заключних тактах поеми робить виразний акцент на ре-мажорній заключній тоніці, утверджуючи піднесений характер композиції.

Своєрідним образним лейтмотивом хорової збірки М. Довганича на вірші Лесі Українки є метафора весни як особливий стан природи і етап людського віку, як джерело натхнення і творчості. Звідси – усвідомлення краси і повноти життя. У даному випадку лексика, синтаксис, композиційно-сюжетна структура вірша відбивають вплив фольклорного начала. Яскравим прикладом цього слугує вірш «Веснянка» зі збірки «На крилах пісень», який М. Довганич «озвучив» для дитячого хору. Назва поезії та виконавський

склад підказали композитору, який саме жанр обрати для музичного втілення твору. «Веснянка» – це лірична пісня про красу природи, про юність, про теплі родинні стосунки. Показовими у вірші є образи-символи та сталі епітети «яснеє сонце», «дрібнії дощі», «холоднії роси», а також традиційні пестливі звертання «серденько», «співай веселенько», властиві народним пісням. Отже, мелодика твору теж наближена до фольклорної. Вона містить типові для веснянок закличні квартові й терцієві поспівки, які в кульмінаційні моменти переростають у широкі висхідні стрибки: велику сексту на слова «озвись» та октаву – на слова «співай».

Композиція хору – куплетно-варіаційна. Повторення поетичного тексту, що завершують строфи, стали приспівом у хоровому творі, легка баркарольна мелодика якого повторюється без змін. Заспів пісні має оповідний, спокійний характер. Плавний мелодичний малюнок підкреслюється унісонним проведенням теми, яка в каденції набуває акордового викладу.

У наступних куплетах композитор варіює мотив заспіву відповідно до змісту поезії. Так, друга строфа, що представляє образ лютої зими, має схвильований характер. Тема проводиться в однойменному фа-мінорі, кожна хорова партія отримує самостійне інтонаційне наповнення, насичується мотивами lamento. Драматизм кульмінації підкреслюється зменшеним септакордом та широким стрибком на малу нону в мелодії.

У третій строфі тема заспіву перетворюється на загальні форми руху. Вона проводиться у партії альтів і завдяки невпинній ритмічній пульсації створює образ дощу. Важливу роль відіграє барвисте співставлення тональностей F-dur і Des-dur для характеристики зворушливо-наївної пори молодощів.

Заключна строфа пісні втілює сумовитий лагідний характер, обумовлений розлукою сестер. Знову повертається тональність фа-мінор, кожна хорова партія насичується плавними задушевними інтонаціями, імітаційні засоби викликають просторові асоціації. Композитор вміло використовує фактурні ресурси, щоб підготувати піднесене кульмінаційне проведення приспіву, який звучить як гімн весні.

Композитора М. Довганича у творчості Лесі Українки також приваблює нескорений дух та сильна творча наснага. У вірші

«Мріє, не зрадь» мисткиня вводить читача у збурений світ своєї зраненої душі, представляючи широку палітру глибоких інтимних переживань: від тихого суму й несмілих мрій про зрадливу долю – до всеперемагаючої віри у щастя. Тут значно виразніше проступає затаєна експресія. Наростаючи за принципом крещендо, ця експресія з надзвичайною силою зринає в музичній інтерпретації вірша для жіночого хору. Патетична піднесеність і зворушлива проникливість хорової композиції сприяють особливому емоційному відгукові слухачів.

М. Довганич загалом спирається на традиції народного гуртового співу, використовуючи чергування соло сопрано і компактного чотириголосого tutti. Розважлива медитативна зажура першої строфи, що звучить у соло сопрано, виливається у плавну мелодію пісенного типу, а ритмічні зупинки й паузи допомагають відчути пекучу тугу героїні. У другій строфі щільна акордова вертикаль, ускладнена гострими співзвуччями, виражає пристрасне бажання реалізувати заповітну мрію, алегоричний образ якої стає все виразнішим і конкретнішим. Драматургія третьої строфи розбудована як широка хвиля наростання від елегійного соло сопрано до рішучого хорового протесту.

Яскраво і по-новаторському М. Довганич виділяє кульмінацію твору. Щоб якомога глибше осмислити поетичний текст і донести його до слухача, композитор представляє його у формі декламації солістки на фоні хорального хорового супроводу. Драматична ідея самопожертви в ім'я високих ідеалів поступово наростає в заключній строфі твору й сягає апогею в коді, де пристрасне бажання творчості виявляється у піднесеній мажорній патетиці хорового tutti.

Хорові твори на вірші Лесі Українки М. Довганича були презентовані публіці у низці концертів в інтерпретації державної заслуженої академічної капели України «Трембіта», Галицького академічного камерного хору, Львівської державної академічної чоловічої хорової капели «Дударик», муніципального хору «Гомін», студентських хорів Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка і Львівського музичного училища імені С. Людкевича «Дівочі мрії», а також звучали на національному радіо.

Отже, познайомившись із збіркою хорових творів М. Довганича на вірші Лесі Українки, варто відзначити, що композитор має широку ерудицію та відмінний літературний смак, він шукає в літературних першоджерелах теми, почуття й проблеми, співзвучні власному світогляду і тому, що на даний момент є актуальним для виконавців і слухачів. Митець прагне до простоти вираження і, разом з тим, доречно застосовує оригінальні засоби виразності, підкоряючи їх драматургічній логіці цілого [7, с.85].

Василь Михайлович Гайдук (1938 р.н.) – диригент, композитор, педагог, заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки композиторів України – є автором трьохсот хорових і вокальних творів різних жанрів. Його хорові концерти, поеми, кантати успішно і неодноразово звучали в програмах мистецьких звітів Закарпаття в Києві, міжнародних фестивалів «Київ Мюзік Фест», «Музичні прем'єри сезону», «Музичне сузір'я Закарпаття». Вийшло друком кілька збірників вокальних та хорових творів, серед яких – «Мої скарби» [4] і «О краю мій, Карпати милі» [5], що найповніше репрезентують творчу спадщину митця. Найчастіше композитор працює із поетами-земляками. Та є у його творчому портфелі і музика на вірші Лесі Українки: солоспіви «Мій ти єдиний», «Де тії струни?» і дитячий хор «Вишеньки-черешеньки». В. Гайдук сприймає Лесю Українку насамперед як «дочку Прометея», тому тяжіє до драматичних образів, його надихає пристрасне, наснажене дієвим патріотизмом слово поетеси.

У солоспіві «Мій ти єдиний» («Все, все покинуть, до тебе полинуть…») палке бажання героїні бути поряд з коханим, розділити його долю В. Гайдук переосмислив як відчайдушний порив з гірким передчуттям неминучої трагедії. Бурхливий виплеск емоцій у тексті виражається через схвильований речитатив сопрано з яскравими широкими мелодичними стрибками у кульмінаціях, з «нервовою» пунктирною та тріольною ритмікою. Вагому роль у створенні патетичного характеру відіграє фортепіанний супровід, густа фактура і широкий діапазон якого нагадують несамовиті хвилі, що нівелюють цезури між строфами.

Вірш Лесі Українки має дві строфи, але В. Гайдук після другої ще раз повторює першу і додає заключну коду. Таким чином, солоспів набуває репризної тричастинної форми, що є найпо-

ширенішою у жанрі мініатюри. Музичний матеріал у розділах повторюється не буквально, адже музика «слідує» за текстом. Відтак мелодія середнього розділу звучить у високій теситурі, хроматизується, в ній виділяється ІІ-й низький ступінь, що несе семантику траурності. А в коді вокальна партія набуває ознак крику відчаю завдяки інтонаціям lamento та різкому стрибку на велику септиму.

Солоспів «Де тії струни?» в музичній інтерпретації В. Гайдука набуває значення символічного бунту проти світової неволі. Композитор обрав для тричастинної побудови перший, другий і останній катрени. У фортепіанному вступі до твору відчутні риси театрального пафосу: гучні фанфарні мотиви, глибокі баси, багатозначні паузи. Вокальна партія патетична та рішуча: вона має декламаційну природу, широкий діапазон, ламану мелодичну лінію.

Драматургія твору вибудувана за принципом неухильного наростання, героїзації образу. Жанровою основою середнього розділу є марш, на що вказує чеканна метро-ритмічна пульсація, квадратність музичних побудов і помірний темп. Героїчна тональність ре-мажор, переважання стійкості та мелодична плавність дають відчуття незламності волі й сили героїні.

Динамізована реприза є кульмінацією твору. Вона підкреслена модуляцією в тональність сі-мажор, гучною динамікою, насиченою фактурою партії фортепіано. Інтонаційну основу вокальної партії складають запитальні висхідні інтонації з виділеними акцентами ключовими словами: «заговоримо», «розбий», «громом». Останні такти лунають піднесено та велично, утверджуючи ідеали відваги й героїзму.

Двоголоса пісня «Вишеньки, черешеньки» призначена для дитячого хору, що обумовлює вибір виразових засобів. Безтурботний світ дитинства, відображений у вірші, позбавлений внутрішніх контрастів, тому цілком очевидним є вибір куплетної форми. В. Гайдук створив плавну, діатонічну пісенну мелодію неширокого діапазону, що ведеться паралельними терціями. Вона близька до народної музики. Ритмічна чіткість, квадратність структури та мотивна повторність вказують на танцювальні риси. Грайливий характер звучання підтримується також партією фортепіано, що містить гострі форшлаги і дзвінкі арпеджіо. Загалом простота і

ясність викладу відповідають особливостям дитячого виконання і сприйняття.

Цікавим зразком рецепції образу Лесі Українки у творчості В. Гайдука є поема-кантата для змішаного хору та солістів у супроводі фортепіано «Невмируща» на сл. Ю. Шипа (до 130-річчя від дня народження Лесі Українки). І поет, і композитор сприймають образ поетеси як пасіонарну особистість, «Зореславу України», «віщий геній», палку поборницю національних ідеалів. Тому твір звучить хоч і патетично, але проникливо й злободенно, заряджаючи слухачів енергетикою свободи, почуття національної гідності та оптимізму.

Музична інтерпретація вірша Ю. Шипа розростається в досить розгорнуте хорове полотно зі складною композиційною структурою: шість контрастних розділів. Перший («Не вмирає віщий геній», Maestoso, D-dur) – епічний, піднесений, сприймається як авторський вступ, що засвідчує значення історичної пам'яті та вшанування національних героїв. Аби надати звучанню більшої вагомості, В.Гайдук не наділяє мелодію інтонаційною виразністю: вона діатонічна, неширока, проте проводиться імітаційно партіями чоловічих голосів і сопрано. Фортепіанний супровід дає гармонічну підтримку хору в компактній акордовій фактурі.

Другий розділ («Зореславо України», Andantino, Es-dur) озвучує соло мецо-сопрано, що створює виразний контраст. Ліричний характер відповідає ніжному жіночному образу поетеси. Мелодика набуває плавності, співучості, тридольна метро-ритмічна пульсація натякає на танцювальну основу, «розріджується» фактура супроводу.

Третій розділ («Поклик лицарський могутній», Marciale, risoluto, B-dur) лунає як морально-етичний імператив. Через жанр маршу, гострий чеканний ритм та закличні квартові інтонації композитор втілює ідеї драматичної боротьби поезії Лесі Українки. Четвертий розділ («Під пісні твої про волю», Marciale, C-dur) є логічним продовженням попереднього, адже утверджує цінність Лесиного слова для сучасних і майбутніх поколінь українців. Він теж витриманий в дусі маршу.

П'ятий епізод («О… Як Лукаша кохає», Andante sostenuto, c-moll) є пасторальною візією таємничого світу природи, міфів

та легенд, що підживлюють спадкоємність традицій українського народу. Знову основним драматургійним принципом постає контраст, який виражається на рівні виконавського складу (соло сопрано), темпу, метро-ритму, фактури і жанрової основи. Риси романсовості виявляються, насамперед, у вокальній партії солістки – це широкі стрибки, хвилеподібний малюнок, елегійні розспівування складів. Важливу роль у створенні споглядального характеру відіграє фортепіанний супровід, насичений виразними мелодичними підголосками й хроматичними інтонаціями томління.

Заключний розділ («Темна сила», Tempo I, f-moll – B-dur) створює образну й тематичну арку з початковим. Тут переважає щільна акордова вертикаль, подекуди розцвічена контрапунктичними ходами чи імітаціями, карбована ритміка, синхронна артикуляція, спрямована на чітке виголошення тексту і максимальне донесення його змісту до слухача. В кульмінації композитор виділяє ключові слова за допомогою кількаразових повторів, акцентів, динаміки. Висновок кантати-поеми «зве до обріїв ясних» в гімнічному звучанні tutti, що концентрує в собі відчуття життєствердження, емоційного піднесення та вольового пориву.

Отже, В. Гайдук втілює у своїх творах тип сміливої, активно-діяльної й героїчної особистості Лесі Українки, просвітленої високими ідеалами.

Поезія мисткині надихає на творчість також і композиторів-аматорів. Андрій Андрійович Червеняк (1940 р. н.) – член Національної ліги українських композиторів, автор семи пісенних збірок, має у творчому доробку пісню «Без надії сподіваюсь» для мецо-сопрано в супроводі фортепіано. Авторові вдалося через розмірену плавну мелодію передати щирий монолог, душевний порив, сподівання на краще. У виборі засобів музичної виразності А. Червеняк спирається на закріплені в музичній практиці типові моделі, котрі зрозумілі й доступні широкій аудиторії. Простота викладу, доступність та логічність гармонічної мови й куплетна будова пісні роблять її придатною для виконання музикантів-аматорів.

Наш славетний земляк – композитор, народний артист України, Герой України, лауреат Державної премії імені Т. Г. Шевченка

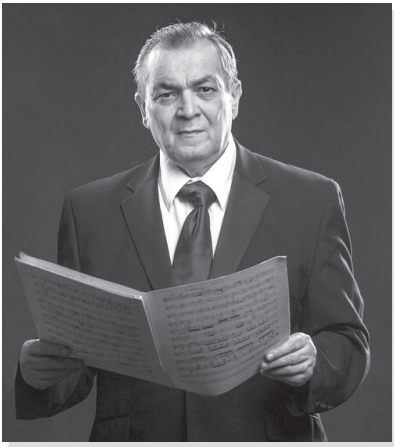

Євген Федорович Станкович (1942 р. н.) теж має досвід інтерпретації Лесиної поезії. Він представлений музикою до художнього фільму «Лісова пісня. Мавка» (Київська кіностудія імені О. П. Довженка, 1980). Це не перша екранізація відомої драми-феєрії Лесі Українки. Вона цікава, насамперед, авторським прочитанням літературного першоджерела. Режисер Ю. Іллєнко маніфестував: «У драмі мене цікавить насамперед морально-філософський аспект… Стихія людей і стихія лісу в нашому фільмі мають бути злиті, природа являтиме собою середовище драматичних «аргументів» поведінки персонажів» [цит. за: 1, с.53]. Музика у даному випадку виконує роль провідника між цими стихіями. Враховуючи, що більшість глядачів добре знає сюжетну фабулу, режисер часто замінює слова кінематографічною дією. Відповідно, недостатність мовлення компенсує музика, яка покликана відтворювати динаміку духовного життя персонажів.

До Є. Станковича звертаються режисери, які прагнуть вагомої образної насиченості музики, симфонічної глибини, масштабного художнього узагальнення. Композитор обирає для звукового втілення режисерської концепції симфонічний оркестр (у даному випадку – Державний симфонічний оркестр УРСР під орудою Ф. Глущенка) і соло сопрано (у виконанні народної артистки України Ніни Матвієнко). Такий виконавський склад якнайповніше відповідає авторському задуму не тільки з точки зору виконавських можливостей і акустичного балансу. Унікальний тембр голосу Н. Матвієнко набув значення символу співучої української душі, він вирізняється щирістю, м’якістю, чистотою, граничною виразністю передачі художнього образу.

Публікуючи текст драми-феєрії, Леся Українка подала у додатку 16 волинських народних мелодій, які використовуються у

сценічній практиці [6]. Композитор визнав такий підхід до музичного оформлення драми доцільним. З поданого переліку наспівів Є. Станкович обрав № 15, котрий у фільмі слугує лейттемою кохання Мавки. Спокійна, плавна, розмірена мелодія в гуцульському ладі звучить і у виконанні соло сопілки чи флейти (награвання Лукаша, що є джерелом всепроникаючої любові Мавки), і як вокаліз, що символізує духовне переродження містичної істоти в героїню з нетлінною духовною сутністю. У ході розвитку драми лейттема підлягає змінам: доповнюючись виразними підголосками скрипок і розширюючи діапазон, вона виражає піднесену кульмінацію ліричних почуттів; втрачаючи мелодичну цілісність та стійкість, набуваючи імпульсного дихання та гліссандування, а також доповнюючись тривожними тремоло струнних – тема передає трагічний аспект кохання-муки. В моменти розпачу Мавки з лейттеми виділяються секундові мотиви, що притаманні жанру плачу. Саме таким трагічним варіантом лейттеми на фоні похоронних дзвонів розпочинається фільм. В епілозі прозоре й дзвінке звучання мелодії сопілки в руках сина Килини символізує циклічність і безперервність життя.

Оркестрова тканина кіномузики відтворює образ таємничого лісу, переповненого щебетом птахів та міфічними істотами, вона нагадує барвисту мозаїку. Темброва палітра багата, колоритна, передає пасторальну та емоційно-тужливу образність, у ній органічно поєднані і фольклорна архаїка, і сучасні композиторські техніки. Поліфонічні переплетення і накладання коротких поспівок дерев'яних духових інструментів, кожна з яких наділена власним інтонаційним та ритмічним малюнком, щоразу проростають новими підголосками-лініями струнних і арфи. Асоціативний ряд, пов'язаний із образами вогню, стихійної сили, виражається через тембри мідних духових інструментів або потужне tutti. Композиція цілого складається як розвинена форма, побудована на зіставленні контрастних епізодів-планів – споглядально-пасторальних і динамічних, що відповідає принципу монтажу. Відтак композитор суттєво ускладнив функціональність музики у кінотворі, поклавши на неї важливе сценічне завдання: і звукопису, і увиразнення протікання психологічної драми героїв. Надзвичайна майстерність музики Є. Станковича до «Лісової пісні» зробила

її настільки популярною, що сучасні режисери використовують її у театральних постановках.

Отже, кожен композитор, що звертається до творчої спадщини Лесі Українки, знаходить свої образи, ідеї, художні засоби, бо її спадщина відтворює духовне буття не тільки своєї доби, вона торкається екзистенційної проблематики, набуває значення всезагального. Більшу частину музичних творів закарпатських композиторів на Лесині вірші складають вокально-хорові твори (винятком постає музика до кінофільму Є. Станковича), що обумовлене можливостями регіональної виконавської практики. У результаті синтезу поетичного та музичного начал відбувається взаємодія індивідуальних стильових рис творчого мислення поетеси і композиторів, що виявляється як у художній картині світу, так і на рівні системи виразових засобів. Спостерігаємо резонуючу тенденція синтезу слова і музики – музичний ряд на семантико-структурному рівні підкоряється поетичному, всіляко підтверджуючи і посилюючи закономірності першого. Усі музичні твори на вірші Лесі Українки мають виразне національне забарвлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюховецька Л. І. Режисура Юрія Іллєнка. *Кіно-театр*. 2006. № 2. С. 49-55.
2. Довганич М. М. Хорові твори на слова Лесі Українки. Рівне : Дятлик М., 2014. 113 с.
3. Донцов Д. Поетка українського рісорджіменту (Леся Українка) // *Українське слово*: хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст. (у трьох книгах). Кн. перша. – К. : Рось, 1994. – С. 149-183.
4. Гайдук В. Мої скарби. Ужгород : Карпати, 2006. 420 с.
5. Гайдук В. О краю мій, Карпати милі: вокально-хорові твори великих форм. – Ужгород : Ґражда, 2015. 398 с.
6. Леся Українка. Лісова пісня (Додаток). URL: https://bit.ly/3rVqdVf
7. Росул Т. Інтерпретація поезії Лесі Українки у творчості Михайла Довганича. *Українська музика*: науковий часопис. Л. : ЛНМА ім. М. В. Лисенка, 2016. Число 1 (19). С. 81-85.
8. Щукіна І. Світ музики Лесі Українки. URL:https://bit.ly/3y9l0Kh

Евеліна Балла

ТВОРЧІСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В УГОРСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Ім'я та спадщина Лесі Українки, безумовно, відомі далеко за межами України. Іншомовний дискурс творчості письменниці є об'ємним та містким. Це тексти англійською, німецькою, російською, грузинською, польською та іншими мовами світу. Аналізуючи підстави та особливості рецепції творів Лесі Українки в англомовному середовищі Марія Шимчишин твердить: «Високий мистецький рівень творчого спадку Лесі Українки, зокрема її драматургії, та «загальнолюдські проблеми, які вона розробляла на основі традиційних християнських сюжетів засобами модерної літератури, передусім «драми ідей», склали ту потенційну основу, яка здатна підтримувати зацікавлення її творами іншомовного читача в міру збільшення перекладів її творів чи популяризації її імені, доробку в зіставленні з національними літературами».

Не менш багатогранно представлений доробок Лесі Українки в перекладах мовою наших найближчих сусідів, зокрема й угорців.

Уперше угорський читач отримав змогу ознайомитися з творчістю Лесі Українки в 1921 році, коли Міклош Надь переклав угорською мовою драматичну поему «Вавилонський полон». Про українську ж поетесу автор перекладу висловився так: «Чарівно дзвенить це ім'я всюди, де води Прута, Дністра і Дніпра оживляють сині незабудки».

Варто зауважити, що знайдені в угорській періодиці радянських часів матеріали дають інформацію про Лесю Українку чи містять переклади її творів під рубрикою: «Наші сусіди, друзі…». Стимульовані політичними чинниками співдружність та братерство в той час спричинилася до безперервного інтересу угорської

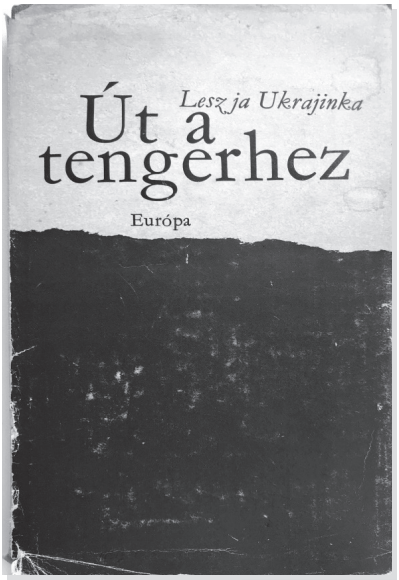

культурної громадськості до постаті обдарованої української письменниці.

Особливо багато матеріалів було опубліковано з нагоди 100-річчя з дня народження поетеси. Саме в 1971 році побачило світ перше окреме видання творів Лесі Українки угорською мовою. Це була збірка вибраних ліричних текстів «Út a tengerhez», що перекладається як «Подорож до моря». Найпоказовішими творами тут представлено такі її збірки та поетичні цикли, як власне «Подорож до моря», «Сім струн», «Кримські спогади», «Сльози-перли», «Мелодії», «Невольничі пісні», «Ритми», «Хвилини», «Легенди», «Весна в Єгипті» тощо. Відкриває збірку вірш «Надія», а після художніх текстів подається детальна біографія письменниці.

Важливу роль у популяризації спадку Лесі Українки відіграла відома угорська україністка Шара Каріг (Karig Sára).

Внесок цієї діячки у справу поширення української літератури на угорських теренах у другій половині XX ст. важко переоцінити. У перші повоєнні роки вона перебувала на засланні у Воркуті, де опанувала російську й українську мови, згодом перебувала в дружніх взаєминах з українськими письменниками та перекладачами, зокрема Олесем Гончаром та Григорієм Кочуром, нерідко відвідувала Київ, підготувала до друку десятки видань української літератури, серед яких чотири місткі

антології української поезії та прози. Серед цих книжок на особливу увагу заслуговує видана в 1971 році об'ємна антологія «Ukrán költök» («Українські поети»), де серед творів десятків відомих поетів щедро представлено й переклади віршів Лесі Українки: «Contra spem spero», цикл «Сім струн», «Коли втомлюся я життям щоденним…», «Нічка тиха і темна була», «Горить моє серце, його запалила…», «Хотіла б я піснею стати…», «То була тиха ніч-чарівниця», «Слово, чому ти не твердая криця…», «Забута тінь», «Талого снігу платочки сивенькії…», «Віла-посестра», «Дим», «Романс».

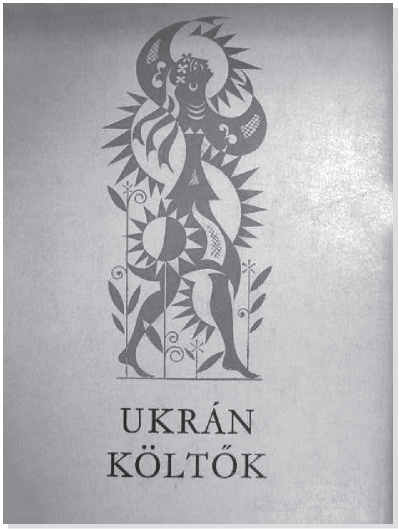

Представлена творчість Лесі Українки і в прозовій антології «Ukrán elbeszélők» («Українські оповідачі», 1968 року). Тут опубліковане її оповідання «Помилка» («Tévedés») у перекладі Єви Грігаші.

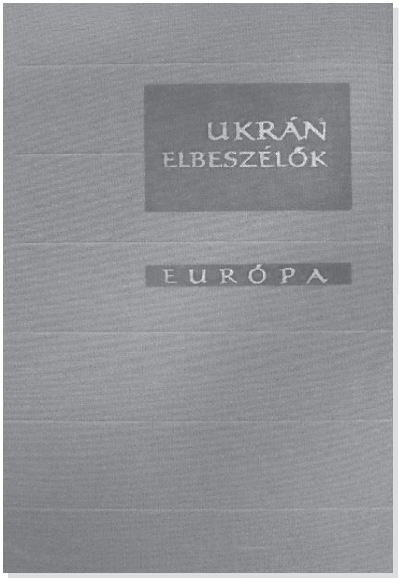

Саме Ш. Каріг упорядкувала й згадане ювілейне видання творів Лесі Українки «Út a tengerhez», відібрала тексти, а також написала ґрунтовну післямову. Вона наголосила на багатогранності обдарування Лесі Українки, окреслила мотиви її лірики та драм, а також коло її літературознавчих та перекладацьких зацікавлень.

Цього ж року в журналі «Nagyvilág» було надруковано

невеличку оглядову статтю Ш. Каріг про життєву та творчу долю Лесі Українки, яка супроводжується публікацією перекладу вірша «Досвітні вогні» – «Hajnali tüzek». Ось як звучать перша строфа цього вірша в перекладі Агнеш Гергей:

Immár lesötétül a kába világra
Az éjszaka nagy, puha szárnya.
Az esteli fény kiapadt,
Nem moccan az álom alatt:
A földet az éj leigázta.

Протягом тривалого часу Ш. Каріг очолювала відділ слов'янських літератур у видавництві «Європа», у якому й виходили всі ці видання. Саме видавництво «Європа» зініціювало роботу над перекладами творів Лесі Українки і запросило до співпраці таких відомих інтерпретаторів українського художнього слова, як Амі Карой̈ї (Károlyi Ami), Гий̈за Кепеш (Képes Géza), Динеш Седев (Szedő Dénes), Агнеш Гергей (Gergely Ágnes), Деже Тандорі (Tandori Dezső), Єва Грігаші (Grigássy Éva), Шандор Вереш (Weőres Sándor). Усі вони, як засвідчує Є. Грігаші, «не вперше взяли до рук твори української письменниці».

Кожен із цих перекладачів зробив значний внесок в угорськомовну ретрансляцію поетичного голосу Лесі Українки. Звернемо, зокрема, увагу на постать Єви Грігаші, у перекладацькій скарбниці якої чимало зразків української класики.

Єва Грігаші – угорська поетеса, журналістка та перекладачка, яка народилася на Закарпатті, у місті Берегово, 22 серпня 1925 року, а в 1959 році переїхала на постійне проживання в Угорщину. Українське походження перекладачки зумовило постійний інтерес до нашої культури. Що ж стосується доробку Лесі Українки, то предметом її зацікавлення стали вірші, в яких звучать «єгипетські мотиви» – цикл «Весна в Єгипті», «Єгипетські фантазії» – «Ра-Менеїс» та «Сфінкс», поезія «Fiat nox!» та поема «Ізольда Білорука». У рецензії на видання «Út a tengerhez», що була надрукована 1972 року в журналі «Nagyvilág», авторка зазначає, що книга скомпонована таким чином, що читач може вповні уявити собі мистецьку особистість Лесі Українки – з одного боку, людини, що страждає фізично, а з іншого, особистості, що «внутрішньою силою і винятковим талантом підіймається до рангу

митців європейського рівня, черпає з чистих джерел світової культури, імплантує в національний ґрунт античні традиції, і яка водночас залишається відповідно до свого псевдоніму «дочкою України». І хоча ця публікація має досить помітний «наліт» ліризму (що не випадково, бо Єва Грігаші і сама була поетесою), у ній спостерігаємо чи не найтісніше наближення до ідейного та емоційного світу Лесі Українки.

Прикметно, що через майже три десятки років, у 1999 році в журналі «Naput» Є. Грігаші в автобіографічній замітці з приємністю згадає свою роботу над «єгипетським» циклом віршів Лесі Українки, вмотивує звернення до цієї тематики, пов'яже мотиви віршів української письменниці з власною долею. Особливо близьким, як зізнається Є. Грігаші, є для неї вірш «Хамсін», що віддзеркалює і її особисті переживання. А цикл «Весна в Єгипті» авторка публікації називає «справжньою перлиною світової літератури».

Вправність Є. Грігаші як перекладача українських поетичних текстів демонструє, наприклад, угорськомовна версія вірша «Вість з півночі»:

ÉSZAKI ÜZENET

Északról nem hiába jött
a vendég mégse... Reggel nézem,
fátyolba rejtezett egészen
a szürke ég. És csöppre csöpp –
esső esik, szelíd, szemergő,
s párát lehellő, enyhe szellő
oson a házam szögletén.
Hogy megcsitult a bősz legény!
Útját talán zordul kiadta
a sivatag? Vagy kedvesét
idézi tán a messzeség
és sűrű könnyel őt siratja?

Suttog a szél ázott levélen:
«E csendben síró üzenet
velem repült, már várod régen,
hazádból hoztam – a tied».

Серед перекладачів та дослідників спадщини Лесі Українки варто виокремити й Дьордя Радо (Radó György) – одного з авторитетних угорських україністів, автора багатьох українознавчих праць та перекладів.

Невеличкою заміткою представив особистість Лесі Українки Д. Радо у журналі «Lányok. Asszonyok» у 1963 року з нагоди 50-ліття від дня смерті поетеси. Уже на той час, як свідчить автор, він переклав угорською мовою 27 творів Лесі Українки. І справді, у періодиці різних років знаходимо десятки публікацій віршів у його інтерпретації, ці переклади ілюструють і науково-популярні статті Д. Радо, зокрема й матеріал, опублікований до 100-річчя від дня народження Лесі Українки в журналі «Alföld» за 1972. Це розлога розвідка, у якій літературознавець окреслив основні факти біографії письменниці, джерела формування її світогляду та естетичних уподобань, головні мотиви її поезії та драматургії, наголосив на окремих рисах її неоромантичної поетики. Дослідник зазначив: «Широтою свого поетичного діапазону, багатством художньої форми, витонченістю, всеохопним поглядом на світову культуру вона піднімається на найвищий щабель серед поетів українського народу». Праці Д. Радо цінні ще й тим, що україніст послідовно акцентує на укрїансько-угорських точках дотику в рецепції творчості Лесі Українки.

Звичайно ж, публікації Ш. Каріг, Д. Радо, Є. Грігаші та інших угорських лесезнавців радянського періоду мають ідеологічне маркування, акцентують і на революційно-демократичних тенденціях у її ліриці та драмах, однак поруч із такими спостереженнями, як ми бачили в зацитованих думках, дослідники виділяють і суттєві прикмети модерністичної поетики Лесі Українки: тонкий

ліризм в оприявненні внутрішнього буття людини, багатство художньої форми та широкий жанровий діапазон, культурологічна насиченість художніх медитацій. Невипадково, Ласло Кокоші, чоловік Єви Грігаші, досліджуючи тему Єгипту в європейських літературах, свою публікацію завершує цитуванням заключних рядків легенди Лесі Українки «Ра-Менеїс» у перекладі дружини.

В останні десятиліття процес популяризації творчості Лесі Українки на теренах Угорщини продовжується. Найбільша робота у цій сфері проводиться українськими громадами в Угорщині та різними культурними об'єднаннями нашої національної меншини. Вони публікують різножанрові матеріали, проводять різноманітні заходи: літературні вечори, конкурси.

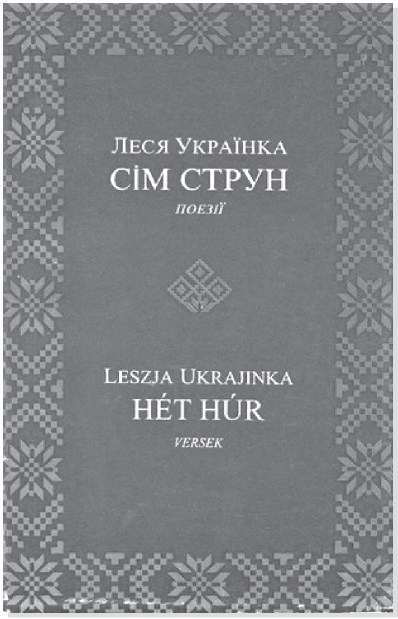

Чи не найбільшим здобутком пострадянського часу стало двомовне видання збірки вибраних творів Лесі Українки «Сім струн» (Leszja Ukrajinka «Hét húr»). Воно здійснене зусиллями Товариства української культури в Угорщині. Упорядкували цю зі смаком ілюстровану та скомпоновану книгу відомі українські діячки в еміграції – Наталя Драгоманова-Бартої та Ярослава Хортяні. Остання написала й змістовну передмову до цього видання. До збірки увійшли переважно переклади, реалізовані Шандором Верешем.

У контексті розмови про угорськомовну інтерпретацію художніх текстів Лесі Українки варто звернути увагу й на видання, опубліковані в Закарпатті, реалізовані та підготовлені до друку місцевими перекладачами. Це, зокрема, видання «Лісової пісні» в перекладі Степана Ковтюка та збірку вибраних віршів Лесі Українки в перекладі Ласла Балли.

Степан Ковтюк – мовознавець, поет, перекладач, кандидат філологічних наук, колись працював на кафедрі угорської філології Ужгородського університету. Переклав угорською мовою чимало творів з української класики. «Erdei rege» («Лісова пісня») – це двомовне видання, у якому паралельно уміщено оригінал та його угорськомовний варіант. Воно вийшло у видавництві «Intermix» у 1993 році і завершується післямовою І. Ковтюка, де він розкриває ідейний зміст перекладеного твору, виділяючи лейтмотив «Лісової пісні» як пошук людиною щастя.

До угорськомовної ретрансляції художнього слова Лесі Українки доклав руку і відомий угорськомовний письменник та перекладач Ласло Балла. У 2007 році у видавництві «Карпати» вийшло також двомовне видання поезій Лесі Українки переважно в перекладах укладача. Л. Балла назвав Лесю Українку «першою дамою української поезії». Дослідниця О. Зимомря, аналізуючи його перекладацьку діяльність, прийшла до висновку: «І справді, Ласлові Баллі поталанило передати колорит поезії Лесі Українки, якщо аналізувати такі інтерпретації хрестоматійних творів, як «Contra spem spero», «To be or not to be?», «Ein Lied ohne Klang» та ін.». Книга ілюстрована репродукціями картин ужгородського художника Павла Балли, який створив великий цикл полотен, присвячених видатній поетесі.

Важливо, що твори Лесі Українки в угорськомовній інтерпретації передруковують-

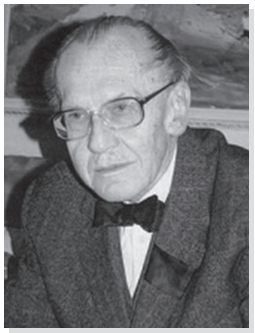

ся в сучасних хрестоматіях та антологіях української літератури і в такий спосіб стають доступними учням, що належать до угорської національної меншини в Закарпатті. Вони мають змогу не лише ознайомитися зі спадщиною видатної авторки, а й належно підготуватися до уроків з української літератури та зовнішнього незалежного оцінювання. До таких видань належить, зокрема, «Ukrán irodalmi antológia» («Антологія української літератури в перекладі угорською мовою»), видана у 2015 році й упорядкована Адальбертом та Єлизаветою Барань. Поряд з іншими програмними текстами тут передруковано переклад вірша «Contra spem spero» та драми-феєрії «Лісова пісня».

Ще раніше, у 2005 році, у видавництві «Ґражда» побачила світ навчальна книга «Хрестоматія з української літератури» («Szöveggyüjtemény ukrán irodalomból»), автором-упорядником якої є

Світлана Ньорба. Видання здійснене з ініціативи та при фінансовому сприянні Марії Михайлівни Мушки. Укладачі цієї хрестоматії, як зазначено в анотації до книги, поставили перед собою мету «подати найцінніші щодо мистецького рівня тексти української поезії, які б доповнювали та ілюстрували існуючі підручники з літератури для національних шкіл (конкретно: угорських), які б викликали зацікавленість до подальшого поглибленого вивчення предмету». Серед таких текстів чимало творів Лесі Українки – цикл «Сім струн», «Contra spem spero», «Хотіла б я піснею стати», «То була тиха ніч-чарівниця…», «Дим», «Давня казка», «Слово, чому ти не твердая криця…», поданих і українською, й угорською мовами.

У цілому ж, інтерес до творчості української письменниці не згасає. Увага до її особистості стимулюється фактом ювілейної дати з дня її народження, і якщо говорити про угорськомовне середовище інтерпретації та оприявнення її художнього світу, то навіть у складних пандемічних умовах завдяки медіапростору та новітнім технологіям українцям, що проживають зараз в Угорщині, вдається доносити до угорської громадськості сучасну інформацію про Лесю Українку, що засвідчує існування міжкультурного діалогу й водночас актуальність та неперебутність спадщини нашої письменниці.

Микола Зимомря

РЕЦЕПЦІЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Визначні носії світового письменства за усіх епох чутливо й болісно реагували на суспільні виклики й дисбаланси, виокремлюючи гранично чітко гуманістичний контекст. До них належать такі художники слова, як І. Котляревський, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка в українській літературі, Й.-В. Гете, Ф. Шіллер – в німецькій, О. Пушкін, М. Гоголь, Л. Толстой, Ф. Достоєвський – в російській, Ш. Петефі – в угорській, Христо Ботєв – у болгарській… Вони постають на тлі загальнолюдських цінностей передусім виразниками ідейно-естетичних, філософських засад, світоглядних позицій, власне, духовних устремлінь того чи іншого народу. Названим митцям вдалося осмислити образ життя людини у відповідній світобудові, ритм подій, їх динамізм руху в часі, одне слово – створити художню модель соціального буття нації. Таким митцем постає на повен зріст і Леся Українка (1871-1913). Її кращі твори у жанрах поезії та драматургії слід розглядати в іпостасях і вимірах, що мають проекцію на ходи і підступи світової думки. Це яскраво засвідчують такі зразки художнього набутку Лесі Українки, як «Досвітні вогні», «Україно, плачу слізьми над тобою…», «Мамо, іде вже зима…», «Давня казка», «Роберт Брюс, король шотландський», «Єврейські мелодії», «На мотив з Міцкевича», «Весна в Єгипті», «Земля! Земля!», «Кассандра», «Айша та Мохаммед», «Руфін і Прісцілла», «Лісова пісня», «У пущі», «Блакитна троянда».

На сторінках тут названих і багатьох інших творів зримо проступає ціле прагнення письменниці не тільки збагнути, примі-

ром, національний характер зображуваного народу, увиразнити його протестуючий голос як домінантну ознаку боротьби за торжество правди, свободи й гідного честі змагання з іншими народами на землі, але й художньо піднести ці прописні істини до, так би мовити, «новелістичних» структур активного лицедійства та справжніх історичних узагальнень з постійною величиною. У зв'язку з цим питання рецепції творчості Лесі Українки в німецькомовному культурному просторі набуває особливої значущості. Адже саме в німецькомовній інтерпретації її творчість стала конкретним проявом індивідуалізованої рецепції. Так, з числа текстів Лесі Українки, інтерпретованих на сторінках німецькомовної періодики численними авторами, у т.ч. перекладачами й критиками, випливає висновок: творчість Лесі Українки стала об'єктом, подійним предметом активного сприйняття з боку як німецьких (Г. Адам, Л. Якобовський, А. Лютер, А.-Ш. Вуцькі, Г. Шпехт, Е. Берман, Ф. Бек, Й. Гюнтер, Г. Кох, Е. Коттмаєр, Е. Райснер, К. Зіс, Е. Ведель, Р. Волдан), так і українських реципієнтів (І. Франко, О. Маковей, О. Кобилянська, Р. Себратович, В. Чапельський, М. Мочулький, М. Данько, Д. Дорошенко, І. Мірчук, О. Грицай, М. Кічура, Ю. Бойко-Блохин, В. Державин, Й. Грубер, А.-Г. Горбач, І. Качанюк-Спєх). Переважна більшість з них (а тут репрезентанти різних епох упродовж 1898-2020 рр.) відзначала присутність у вершинних ходах її думки концептуального мотиву свободи народу і, зокрема, такого, що кличе за свободу людини: «О сором мовчки гинути й страждати, Як маєм у руках хоч заржавілий меч…». Адже немає нічого кращого за радість перемоги («Nihil est victoria dulcius»). Авторка «Лісової пісні» не належала до тих, в кого «заспані серця», а до того ж, «що мохом поросли»!

У цьому контексті передусім примітним є виразний факт рецепції творчої спадщини Лесі Українки, у першу чергу, німецькими критиками та перекладачами. Він пов'язаний з 1900 роком, коли побачив світ її прозовий твір «Лист у далечінь», написаний німецькою мовою («Ein Brief ins Weite»), вперше розшуканий автором цих рядків у січні 1970 року і тоді ж переданий для публікації в українській періодиці відомому львівському бібліографу Мирославу Морозу (1923-2006), власне, на його листовне прохання.

Двадцяті роки XX ст. становлять важливий етап у питаннях німецькомовних інтерпретацій та критичних оцінок творчості Лесі Українки, який пов'язуємо передусім з плодотворною діяльністю Анни-Шарлоти Вуцкі, видатного дослідника і пропагандиста української літератури на землях Німеччини, у першу чергу, доробку Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського та Лесі Українки. Автор цих рядків має чимало фактів, що свідчать: Леся Українка справила на А.-Ш. Вуцкі плодотворний вплив, що й спричинило її ознайомлення з творами української письменниці, а відтак – перекладацькі змагання.

Анна-Шарлотта Вуцкі народилася 14 листопада 1890 року в Берліні, а померла 18 квітня 1952 року в Гайдельберзі, де вона працювала до останніх років життя педагогом. Тут письменницю й поховали 22 квітня того ж року на цвинтарі Бергфрідгоф, зокрема, у могилі під номером 22. На жаль, наприкінці 1980-х років на місці, де був скромний надгробок Анни-Шарлотти Вуцкі, кілька літ тому спорудили знак для іншого небіжчика…А в приміщенні, де вона проживала (Гиррес-штрассе, 11), замешкали після її смерті Марія Гебес, Інгрід Ленк та Рольф Ленк. Про подібні факти автор цих рядків дізнався від працівниці бібліотеки Йоганни Шмідт, коли 1-4 серпня 1990 року судилося опрацьовувати рукописні матеріали Дмитра Чижевського (1894-1977) у стінах університетської книгозбірні Гайделбергського університету.

Перші проби пера А.-Ш. Вуцкі припали на добу, коли завершувалася Перша світова війна. Йдеться про збірку казок «Ad astra» (1918). Помітне зацікавлення наприкінці 20-х рр. XX ст. викликала збірка її новел, що вийшла окремим книжковим виданням під назвою «Cherubin» (1928). Але ширшого розголосу набули зразки її великої прози, зокрема, романи «Der Freischütz» (1934), «Das war eine köstliche Zeit» (1936), «Pepita» (1936), «Walzerklänge an der Donau» (1937). Слід наголосити: як фахівець музичної спадщини Анна-Шарлотта Вуцкі опублікувала низку дослідницьких студій, зокрема: «Grillparzer und die Musik» (1943), «Girardi» (1943), «Schwind» (1945).

У 1920-х–40-х рр. А.-Ш. Вуцкі працювала доцентом католицького освітнього закладу й проживала в орендованому будиночку, що знаходився в Целендорф, тобто в дільниці Берліна (Ерштай-

нер-штрассе, 7). Без сумніву, можна вбачати певну закономірність у її прагненнях прилучитися до процесу поширення українських народнопісенних скарбів у німецькомовних країнах. Власне, це сталося ще в 1919 році, коли вона упорядкувала та видала в лейпцігському видавництві Ю.-Г. Ціммерманна збірку «Bandura Klänge» («Мелодії бандури»). Важливо, що йдеться про її власні німецькомовні переклади таких пісенних зразків, як «Ой, ти дівчино зарученая» («O, du mein Mädchen! Volkslied«), «Ой, чи ж бо я на світі одна» («Ach, warum? Lied aus Podolien»), «По дорозі жук, жук, по дорозі чорний» («Sieh den schwarzen Käfer. Scherzlied»), «Ой, дівчино небого!» («O, du Mädchen, arm wie ich»), «Мене мати за те лають» («Meine Mutter schilt mich heute»), «Хилилися густі лози» («Neigen sich die dichten Weiden»), «Чи я тобі не казала?» («Tanzlied der Huzulen. Kolomyjka»), «Чия причина розстання мого?» («Wer trägt den Schuld daran?»), «Горе ж мені, горе!» («Wehe mir, o, wehe! Lied aus Podolien»), «Летів орел понад море. Думка з України» («Fliegt ein Adler. Volkslied»), «Час додому, час!» («Zeit zur Heimkehr, Zeit!»), «На Йорданській річці. Колядка» («An des Jordans Wassern. Altes Weihnachtslied»).

Насамперед примітним видається твір, яким завершується збірка «Мелодії бандури». Це – знаменитий твір Івана Франка «Не пора, не пора, не пора!» («Ukraina, du herrliches Land, das dem Grabe der Knechtschaft enstieg»). Цікаво, що перекладачка зробила додатковий акцент стосовно його жанрового означення – «Ukrainische National-Hymne», тобто «українська національна пісня-гімн».

Аналіз усіх дванадцяти народних пісень та оригінальної поезії Івана Франка свідчать про те, що в особі Анни-Шарлотти Вуцкі українська культура мала стабільного прихильника в Німеччині. Йдеться передусім про її перекладацьку спроможність напрочуд тонко освоювати оригінальну текстову матрицю німецькою мовою. Вона володіла складним мистецтвом інтерпретації, що передбачає не тільки адекватне розуміння текстової структури чи її внутрішньої організації, але й повноцінним входженням у світ української народнопісенної стихії, проникненням у поетичний світ українських авторів, зважаючи на іманентні засади як самої побудови словесних сполук («час додому, час, забарили

нас» (українська народна пісня); «не там щастя, не там доля, де багаті люди!» (українська народна пісня), так і творчого волевиявлення конкретного автора з його мистецьким світобаченням, наприклад, Івана Франка: «довершилась України кривда стара»; «за драпіжників лить свою кров»; «ми поляжем, щоб волю і щастя» і честь»; Тарас Шевченка: «нащо мені чорні брови, нащо карі очі» («wozu hab ich dunkle Augen, wozu schwarze Brauen»); «очі плачуть, чорні брови од вітру линяють» («Brauen über trüben Augen Bleichen in den Winden»).

Докладна оцінка німецькомовних інтерпретацій Анни-Шарлотти Вуцкі свідчить про те, що вона прагнула зберегти ідейно-смислове багатство поезій Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, постійно націлюючи свою творчу засаду на те, щоб адекватно донести до реципієнта гаму виразних почуттів українських авторів. Тут характерним є її переклад драми-феєрії «Лісова пісня», виконаний на початку 20-х років XX ст. й опублікований в 1923 році. Вона високо оцінила художні надбання названих класиків українського письменства у спеціальній статті «Українські поети Шевченко, Франко. Спроба зіставлення» («Ukrainische Dichter Schewtschenko, Franko. Eine Studie Parallel»), що 17 жовтня 1925 року була опублікована на шпальтах популярного періодичного видання «Deutsche Zeitung». Тут, до речі, 24 жовтня того ж року вона надрукувала свій переклад новели Богдана Лепкого «Die Blume Glück».

Особливої уваги заслуговує збірка антологічного типу «Aus dem Ährenlande» («З країни колосків»), видану німецькою письменницею ще на початку двадцятих років (Берлін, 1921 р.). Вона містить – стосовно репрезентованої тут теми – повноцінні переклади таких шедеврів Лесі Українки, як «Стояла я і слухала весну», «Давня казка», «Імпровізація», «Зимова ніч на чужині», «Не співайте мені сеї пісні». На жаль, ця книжка й досі належно не оцінена дослідниками теми «Леся Українка і світова культура». Щоправда, вдалу спробу зробив у 2001 р. Ярослав Лопушанський у процесі виконання кандидатської дисертації («Рецепція української літератури в німецькомовному світі (перша половина XX ст.»), якою судилося керувати авторові цих рядків… Подібний закид залишається злободенним і щодо оцінки німецькомовного видан-

ня «Лісової пісні» в інтерпретації Й. Гюнтера (Берлін, 1947 р.). Як нам вдалося встановити, переклад драми-феєрії «Лісова пісня» («Das Waldlied». Ein Märchendrama in 3 Akten. Für deutsche Bühne umgestaltet von Joh. Von Günther. Berlin; Drei Masken Verlag, 1947, 88 S.) був виконаний Йоганнесом Гюнтером (1886-1973) на спеціальне замовлення видавництва «Drei Masken Verlag», яке друкувало тексти п'єс провідних німецьких і зарубіжних авторів. Цікаво, що праця Й. Гюнтера має суттєві переваги, якщо її порівнювати з перекладом Е. Бермана (Waldlied. Märchenspiel in 3 Aufzügen. Deutsch von E. Bermann. Vorwort von B. Jakubsky. Charkiw-Kyjiw, 1931) – першою спробою явити німецькомовному читачеві факт «піднесення в «Лісовій пісні» національного українського матеріалу на рівень світовий» (Л. Первомайський).

У 1960-90-х рр. творчість Лесі Українки постійно привертала увагу Е. Вінтера, Л. Робіне, П. Кірхнера, Г. Коха, А.-Г. Горбач і, в першу чергу, Ебергарда Райснера (1926-2012), автора ґрунтовних студій про художній світ Герцена, Гоголя, Лермонтова, Достоєвського, Лєскова, а також українських письменників – І. Франка, Т. Шевченка, М. Коцюбинського. Та особливо важливі для нашої розмови дослідження Е. Райснера про ідейно-тематичну та жанрову розмаїтість творчої палітри Лесі Українки, зокрема: «Леся Українка та Гергард Гауптманн» (1969), «До проблеми трансформації в системі драматичного жанру на зламі століть. Драматична поема «У пущі» Лесі Українки в контексті сучасної драматургії» (1968), «Тематика Дон-Жуана у трактуванні Лесі Українки» (1971), «Олександр Блок і Леся Українка» (1972) та ін. Відрадно, що 1988 року видрукуваний його переклад «Блакитної троянди» німецькою мовою – адекватне прочитання першої драми Лесі Українки. Це – безумовно творчий успіх Райснера-митця… Своєрідний стоп-кадр: постать Ебергарда Райснера залишиться в моїй пам'яті, як образ мого незабутнього керівника в роки аспірантури (1969-1972) у стінах Берлінського університету ім. братів Гумбольдтів…

Кому з німецькомовних перекладачів належить вершинне проникнення в огниво думки Лесі Українки? На моє переконання, Ірині Качанюк-Спєх (1935), яка живе й трудиться в столиці Баварії Мюнхені. Художня вартість її інтерпретацій німецькою мовою винятково висока. Це ілюструють такі твори мовою мети:

«Надія» (Hoffnung), «Як дитиною бувало» (Wenn ich mal hinfiel), «Слово, чому ти не твердая криця» (Wort, warum bist du nicht harter Granit), «І все-таки до тебе думка лине» (Und dennoch fliegt mein Sehnen nur zu dir), «Давня весна» (Vergangener Frühling), «Сім струн» (Sieben Saiten), «Contra spem spero». Вони опубліковані в збірці «Безмежнеє поле» (Gewaltige Felder. Ukrainische Lyrik in deutscher Nachdichtung von Irena Katschaniuk-Spiech: Ternopil, 2011).

Зрозуміло, феномен Лесі Українки німецькою мовою ще й досі не розкритий на повен зріст таланту автора «Лісової пісні». Проте найближчими до першотвору, власне, на рівні конгеніальності, вважаємо перекладацькі інтерпретації А.-Ш. Вуцкі, Й. Грубера, Е. Райснера та І. Качанюк-Спєх. Хочеться вірити, що німецькомовний читацький загал ще отримає нове прочитання неповторного художнього світу Лесі Українки, енергія якого живила та й живить корінь і крону українського красного письменства.

Юліан Тамаш

МОРІС МЕТЕРЛІНК І ЛЕСЯ УКРАЇНКА[5]
(уривки)

…«Лісова пісня» Лесі Українки (1911) найвизначніший твір українського символізму. Письменниця, як і Метерлінк, свій твір назвала *феєрією*, або драмою-казкою, що згідно з літературними напрямками початку XX століття відносить твір до Гауптманової і Метерлінкової поетики Murchendram'a. Майже невідомим є факт, що «Синій птах» Метерлінка виконаний у 1908 році в Москві, але наука як і у випадку Лесі Українки, пояснювала це як схильність російських символістів до цього жанру. Під назвою феєрія мається на увазі фея, яка у віруваннях романських та кельтських племен відображала надприродні жіночі істоти, які і в старожитних слов'ян втручалися у людські долі – то як приятелі, а то як вороги. Звідти і в слов'янській версії феєрії існують міфічні істоти, які ще до появу твору Лесі Українки жили у численних слов'янських легендах та інших фольклорних текстах, в основі яких лежав казковий світ природи. Персоніфіковані істоти, рослини і тварини у слов'ян складають той міфічний всесвіт, який у греків та римлян, тобто на Заході, дійшов до теологічного, міфологічного та історичного всесвіту. На Сході, у слов'ян, міфологічний всесвіт персоніфікованої природи з'являється в основному в індивідуальних творах без дотримання правил, які притаманні міфологічному коду Заходу щодо систематичного зв'язку між персонажами і подіями, де під розумінням кожної деталі мається на увазі знання системи. Луй Леже, що в російському (а стосується це й українського), тобто у східнослов'янському фольклорі русалки відіграють ту

[5] Тамаш Юліан. Українська література між Сходом і Заходом / пер. з серб. Н. Шарко ; передм. Л. О. Белея. – Ужгород : Ґражда, 2013. – С. 125-137.

саму роль, що і феї в південних слов'ян. Ця назва для них релятивно нова і не зафіксована у древніх писемних джерелах. Леже заперечує її походження від іменника *русло* «потік» і прикметника *рус* «русявий». Вперше знаходимо її в професор Татіщева у XVIII столітті, проте після розвідки Шішманова і Міклошіча, заперечується слов'янська етимологія цієї назви. Етимологія слова *русалка* пов'язується з грецьким словом ραυσάλια, латинськими rosaria, rosalia, pascarosata, pasha osarum. Це значить «День поминання покійних, або Трояндовий великдень», християнське свято, яке як і багато інших свят змішалось з язичницькими святами; тому свято Розалія походить від латинського слова Rosa (нім.: rozentag). Ця назва увійшла у більшість слов'янських мов, особливо в давньоукраїнську хроніку Нестора, а також у словенську, сербську, словацьку, російську, українську, білоруську і болгарську мови. У свята язичницький характер, тому церква його заборонила. Народна етимологія доводить його зв'язок з культом води.

У «Лісовій пісні» Лесі Українки Мавка є одночасно і водяною німфою, і русалкою, серед цілої галереї існуючих в природі персонажів, які є живими істотами і персоніфікують природу: Лісовик зображений як низенький бородатий старець, рухливий і серйозний, одягнений у темне, як кора дерева, вбрання, а на голові – шапка з куниці. Лукаш зображений здорованем, особливо емоційним сільським парубком – гарним, чорнооким і струнким хлопцем, одягненим в сільський одяг домашнього виробництва, у нього вишита сорочка, оброблена мереживом і підперезана червоним поясом, а на голові – солом'яний капелюх. Водяник – це водяний дух. Зображений з довгими, білими волоссям і бородою, його одяг болотянистого кольору, на голові – корона з мушлів, а голос потужний і приглушений. Перелісник – дух з фольклору (найчастіше вогняний змій, але у «Лісовій пісні» зображений як гарний молодий хлопець). Лелітка – персоніфікована головна прикраса жінок-гуцулок (одна з карпатських етнічних груп): буквально лелітка – блискуча корона з перлів і усього, що має естетичну вартість. Тут і образи дітей – українські потерчата (діти, які померли нехрещені), символи рослин. Для усіх них характерно, що у творі Лесі Українки, як у фольклорі, вони є символами, або істотами, через які народ виразив свої перші уявлення про таєм-

ничі сили природи. У народі їх зображали подібними до людей, здатними говорити людською мовою, з людськими емоціями, а крім того, з недоступним для людей даром володіти і бути сильнішим від вогню, води і хвороб. Звертаючись більше до народних вірувань, ніж до міфу, Леся Українка створила витвір мистецтва, в якому персоніфіковані природні сили перебувають у безпосередньому зв'язку з живими людьми.

…

У науці про літературу переважно проводять паралель між «Лісовою піснею» Лесі Українки та «Затопленим дзвоном» Гергарда Гауптмана. Гозенпуд у вступі до драми Лесі Українки цю паралель в основному зводить до фольклорного підґрунтя обох творів. Це видно також з праці Магдалени Ласло-Куцюк: вона й найбільше старалась розкрити цю паралель. Гауптман «Затоплений дзвін» базує на фольклорі рідної Сілезії з елементами міфічної спадщини германських та скандинавських народів і загальну символіку групує навколо уранського героя, сина неба, тобто його сина, сонця. Символічний контекст «Лісової пісні» також не належить до суто волинських, а складений з системи символів пов'язаних з елементами міфів, що побутують на широких українських просторах. М. Ласло-Куцюк точно визначила, що символіка «Лісової пісні» ізоморфна, вона «пронизує усю композицію, усю візуальну структуру драми, включаючи усі декорації та освітлення». На відміну від Гауптмана, головним героєм якого є сонце, тобто небесний герой, Леся Українка дотримується архетипічного репертуару і для своєї героїні як символічний аналог бере дерево. Мавка по суті означає безсмертне життя дерева. Уже в першій дії представлено світ народження Мавки у вигляді старої розколотої верби. Вона знову перетворюється на вербу, коли її покидає Лукаш, і згорає у вогні, що також пов'язано з символікою дерева. Але цей вогонь не знищує, а ініціює народження з попелу. Мавка каже Лукашу: «О, не журися за тіло! Ясним вогнем засвітилось воно, чистим, палючим, як добре вино, вільними іскрами вгору злетіло. Легкий, пухкий попілець ляже, вернувшися, в рідну землицю, вкупі з водою там зросить вербицю, – стане початком тоді мій кінець». Семантику образу Мавки зможемо зрозуміти тоді, коли її будемо розглядати у світлі її походження, коли вона уособлю-

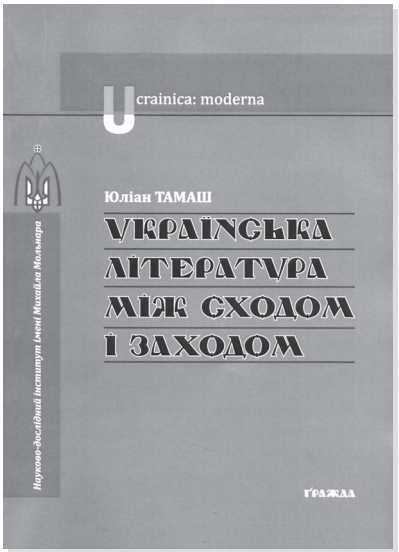

вала в собі не лише звичайне дерево, а дерево, яке виросло з принесеної в жертву людини. В українському фольклорі існує багато гарних легенд про насильно вбитих, тобто принесених у жертву дівчат, які обертаються на дерева, тополі або берези, але зберігають здатність говорити, щоб потім іншим розповідати про свою долю. Такі приклади можна знайти в літературі, скажімо в Костомарова є *явір, тополя, береза*, а у Шевченка – *тополя*. Тільки в контексті символіки дерева можуть бути зрозумілими як мудрість Мавчині слова наприкінці драми, адже людина як істота помирає, але її прагнення та ідеали безсмертні: «Будуть приходити люди, вбогі й багаті, веселі й сумні, радощі й тугу нестимуть мені, їм промовляти душа моя буде. Я обізвуся до них шелестом тихої вербової гілки, голосом ніжним тонкої сопілки, смутними росами з вітів моїх. Я їм тоді проспіваю все, що колись ти для мене співав, ще як напровесні тут вигравав, мрії збираючи в гаю… Грай же, коханий, благаю!».

…

Для обговорення відносин Сходу і Заходу центральними є питання способу зображення природи як міфу в творах Лесі Українки і Метерлінка, з тим, що у Лесі Українки він – український, відповідно загальнослов'янський, в той час як у Метерлінка – особистий…

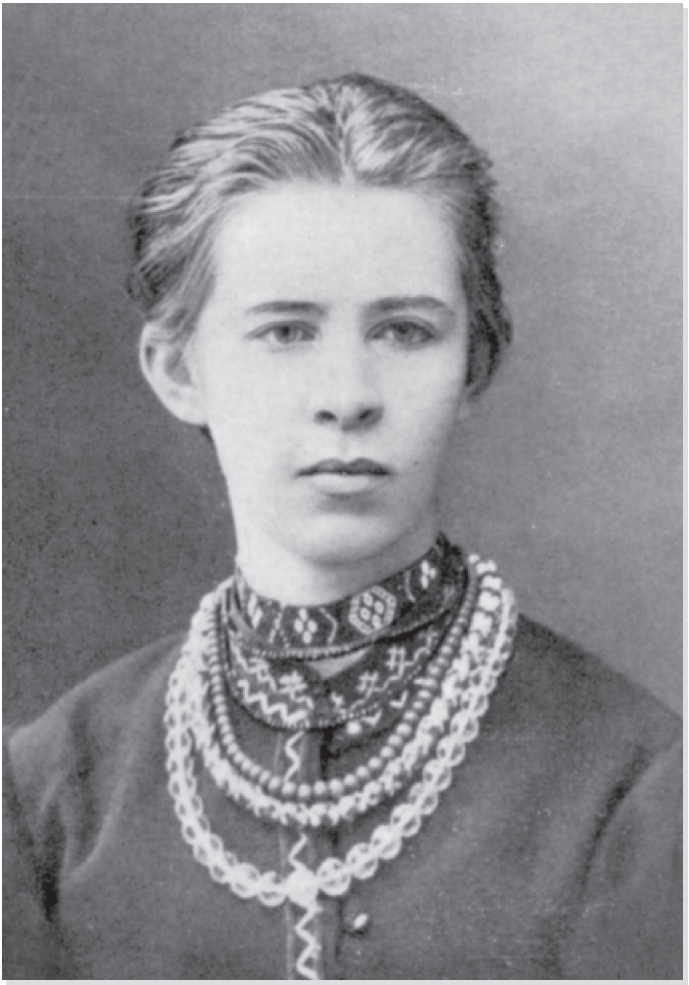

Леся Українка. 1886 р.

II. З ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ЛЕСІАНИ

Василь Поп

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І ЗАКАРПАТТЯ[6]

Серед українських письменників, голос яких доходив до поневоленого іноземними гнобителями Закарпаття, почесне місце займає Леся Українка. Твори її тут будили трудящих до «роботи-боротьби», сповнювали надією-вірою у волю, яка наближалася із владним поступом пролетаріату.

Перші відомості про Леся Українку на Закарпатті припадають на кінець XIX – початок XX століття. До цього спричинився і її особистий інтерес до краю, про який дізнавалася передусім із оповідей та друкованих матеріалів/статей, фольклорно-етнографічних зібрань (М. Драгоманова, І. Франка, М. Гнатюка); посилювалося зацікавлення краєм і в результаті особистих відвідин нею Карпат, а також під час проїзду до Відня на лікування. У віршах «Мердвен», «Байдари» кримські крутогори порівнює із закарпатськими Бескидами.

Особливо активно поширюються твори Лесі Українки на Закарпатті в 1920-30-ті роки, коли на своє озброєння їх взяли поряд зі словом Т. Шевченка, І. Франка та інших письменників прогресивні культурні та політичні осередки, що опікувалися збагаченням духовного життя закарпатців, підвищенням соціальної та національної активності. Творчість Лесі Українки здобувала дедалі більшу притягальну силу молоді, яка декламувала вірші поетеси на вечорах, мітингах, зборах, а ім'ям співачки «досвітніх вогнів» називали свої гуртки, а часто і жіночі комуністичні осередки.

На сторінках закарпатської преси (в журналах «Наш рідний край», «Наша земля», «Пчілка», в газетах «Карпатська правда»,

[6] Поп В. С. Леся Українка і Закарпаття // Безсмертна дочка України : тези доп. до наук.-практ. конф., присвяч. 120-річчю з дня народж. Лесі Українки / упоряд. Л. Г. Голомб ; М-во вищ. І серед. спец. освіти УРСР, Ужгород. держ. ун-т, Каф. укр. літ. ; відп. за вип. В. С. Поп. – Ужгород, 1991. – С. 3-4.

«Українське слово», «Русин»), в календарях, шкільних читанках тих років зустрічаємо вірші Лесі Українки «Хвиля», «Подорож до моря», «Contra spem spero!», «Колискова», «Іде вже зима», «Слово, чому ти не твердая криця», «Досвітні вогні», «Товаришці на спомин», «І все-таки до тебе думка лине», «Осінній вечір», «На роковини Шевченка», з прозових творів – «Біда навчить», «Метелик» та інші. Увагою читачів, зокрема учнів народних, горожанських шкіл та гімназій, користувалися також драми та драматичні поеми Лесі Українки «Лісова пісня», «Камінний господар», «В катакомбах», «Касандра», «Оргія», «Бояриня», «Руфін і Прісцілла», «У пущі», «Давня казка» та ін.

З набутком Лесі Українки трудящі Закарпаття знайомилися і з окремих видань, які передавалися із рук в руки, створювали актив підпільних бібліотек. Так, у 1925 році секретаріат Закарпатського крайкому Компартії Чехословаччини поширював семитомник письменниці, виданий Книгоспілкою України. Читачам Закарпаття твори Лесі Українки були близькі духом непокори, утвердженням волелюбства, віри в щасливе майбутнє.

У серпневому номері літературного журналу «Наша земля» за 1928 рік було надруковано статтю «Леся Українка», в якій широко охарактеризовано і високо оцінено ідейно-художнє новаторство та світову велич поетеси, наведено ряд уривків з її творів, висловлювань видатних критиків.

Твори Лесі Українки мали великий вплив на гартування революційної свідомості трудящих Закарпаття, заряджали їх оптимізмом, вірою в новий день. Вони сприяли формуванню гуманістично наснаженої поезії місцевих авторів, передусім розуміння ними ролі мистецтва слова у визвольній боротьбі. Відгомін цей особливо чується в творах 1920-30-х років В. Ґренджі-Донського, Ю. Боршоша-Кум'ятського, Миколаї Божук, Марусі Тисянської, Марійки Підгірянки, а після Другої світової війни Ю. Гойди, В. Ладижця, В. Діянича, В. Вовчка, П. Скунця, О. Янчика та інших, громадянський голос яких мужнів і під безпосереднім впливом їх улюбленої поетеси, виявилося як у засудженні ними буржуазного світу, так і в утвердженні ідеалів волі, краси, в тавруванні міщанства, буденщини, егоїзму, в обстоюванні духовно багатої особистості, зрідненості її з природою.

По-справжньому набутком трудящих Закарпаття стала творчість Лесі Українки після визволення краю і возз'єднання його з матір'ю-Україною, коли відкрився широкий доступ до надбань письменства дожовтневого і радянського часів. Глибшає обізнаність з життям і творчістю письменниці, розуміння суспільно-естетичної сили її новаторства, всесвітньої ваги її мистецьких надбань. Втішно, що на Закарпатті одержала вона проникливих інтерпретаторів на угорську мову (Л. Балла, С. Ковтюк, Ю. Шкробинець), а в Українському муздрамтеатрі – сценічне життя її «Лісова пісня», «Камінний господар», «Бояриня».

Глибокий смисл у тому, що народний коломийкар Закарпаття Олекса Улинець у вірші «Іде Леся Українка» трансформує від імені своїх краян широкий мистецький погляд на життя-подвиг славної дочки Прометея; він осмислює образ Лесі Українки як сяча добра і краси, оспівує її як нашу сучасницю, утверджує революційний гуманізм поетеси, її всесвітню велич і безсмертя.

Петро Пономарьов

ФОЛЬКЛОРНІ ДЖЕРЕЛА «ЛІСОВОЇ ПІСНІ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ[7]

(друкується зі скороченням)

Даючи оцінку драмі-казці Г. Гауптмана «Затоплений дзвін» (1896), Леся Українка підкреслювала, що Гауптман «зробив помилку – надто мало дав своїй п'єсі фольклорного забарвлення»[8]. Відомо, що на ідейному змісті «Затопленого дзвону» позначився вплив містичних настроїв письменника, які знаходяться в цілковитій суперечності зі змістом народно-поетичних творів. Це й зумовило відзначене Лесею Українкою надто мале фольклорне забарвлення драми-казки Гауптмана. Не зовнішній фольклоризм мала на увазі Леся Українка, а народність твору. Сам по собі казковий сюжет ще не надає твору справжнього фольклорного забарвлення.

Казковість «Лісової пісні» дуже відрізняється і від казковості драм Метерлінка. В драмі-феєрії «Синя птаха» (1908) Метерлінк намагається довести, що трудящим щастя шукати не треба, бо воно, мовляв, біля кожного з нас, тільки ми його не бачимо. Цим заперечується потреба й можливість боротьби за щастя. В «Синій птасі» вся природа ворожа до людей і не відкриває їм своїх таємниць. Дійовими особами в драмі-феєрії Метерлінка виступають не тільки міфологічні постаті, а й духи рослин, тварин і навіть абстрактні поняття – нещастя, блаженство, любов і т. д. В «Синій

---

[7] Пономарьов П. Фольклорні джерела «Лісової пісні» Лесі Українки // Їм промовляти душа моя буде: «Лісова пісня» Лесі Українки та її інтерпретації / упоряд. В. Агеєва. – К. : Факт, 2002. – С. 171-198.

[8] Стешенко О. Ясній пам'яті товариша // Радян. літературознавство. – 1938. – № 2-3. – С. 117.

птасі» ми не відчуваємо справжньої фольклорної основи, не бачимо справжнього фольклорного забарвлення.

Леся Українка у своїй драмі-казці відтворила справжні фольклорні образи. Відтворення фольклорних образів – це не механічне перенесення фольклорних матеріалів в твір, а складний творчий процес.

Аналіз «Лісової пісні» показує, що Леся Українка дуже добре орієнтувалася у величезній кількості українських народних творів і виявила майстерність у відтворенні міфологічних постатей. При цьому вона особливо велику увагу звертала на те, щоб звільнити образи народних повір'їв від нашарувань, що з'явилися внаслідок впливу християнської церкви.

Погляди Лесі Українки на ці нашарування були близькими до поглядів О. М. Горького, який писав: «Религиозных мотивов в русском – и вообще в славянском – эпосе вы найдете очень мало. Можно думать, что славянский эпос меньше засорен влиянием церкви, больше сохранил отзвуков древности»[9]. Леся Українка, як і О. М. Горький, розуміла, що вплив церкви засмічував фольклор.

До чого приводить ігнорування цього факту, можна бачити на прикладі драми-казки польського письменника Люціана Риделя «Зачароване коло» (1900). Л. Ридель показує всіх людей аморальними і намагається довести, що це є результат впливу диявола. Користуючись фольклором, Л. Ридель зберігає релігійні мотиви, що з'явилися під впливом церкви, яка на протязі століть вбивала в голови людей думки, ніби всі їх нещастя є справою диявола. В «Зачарованому колі» тільки Матусь, завдяки своїй релігійності й поетичним здібностям, забезпечений від дій диявола.

Якщо Л. Ридель розбещеність людей пояснює впливом чорта, то в драмі-казці Є. Чирікова «Лесные тайны» (1911) сам чорт стає розбещеним під впливом людей. Драму-казку Є. Чиріков подає як сон втомленого художника. Основне завдання письменника – відтворити уяву й переживання самотнього інтелігента. У зв'язку з цим міфологічні образи подаються так, як їх уявляє художник. У

[9] Горький М. О религиозно-мифологическом моменте в эпосе древних // Лит. учеба. – 1936. – № 7. – С. 15.

твір вводиться образ фавна, якого в російському фольклорі немає. Фантастичні образи використовуються не для того, щоб показати погляди і прагнення народу, а для того, щоб викликати негативне ставлення до суспільного життя.

У весняній казці О. Олеся «Над Дніпром» (1911) драма-казка подається теж як сон людини, головного персонажа твору. Великої праці над відтворенням фольклорних образів у творі ми не бачимо. Не підносить О. Олесь і жодної суспільної проблеми.

Наведені приклади показують, що «Лісова пісня» стоїть осторонь казкових драм кінця XIX – початку XX ст., написаних письменниками, які ігнорували основні принципи народності літератури і славні традиції класичної літератури XIX ст. Але в літературі початку XX ст. були твори, близькі до «Лісової пісні» і своєю фольклорною основою, і своїм ідейним змістом. Такою є повість М. М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» (1911). Такими є драматичні твори латвійського поета Яна Райніса, в яких використані фольклорні мотиви й образи, зокрема його весняна казка «Золотий кінь» (1910). Основою цих творів є фольклор, в якому відбиті соціальні мрії трудящих, їх віра в перемогу доброго і світлого над злим і темним. Центральною проблемою цих творів є проблема щастя трудящих. В «Золотому коні» Я. Райніса бідняк говорить «Спустилась бы уж, наконец, к нам королевна. Ведь она, я слышал, и есть земное щастье. Заждались мы его, ох, как заждались!»[10].

«Лісова пісня», залишаючись твором сучасним, одночасно споріднена з видатними драмами-казками XIX ст. Леся Українка на новому історичному етапі продовжує й розвиває традиції таких творів, як «Русалка» Пушкіна, «Снігуронька» Островського, «Баладина» Ю. Словацького. Народність, гуманізм, поетичність – такі характерні риси цих творів. Відтворюючи образи народної творчості, письменники-класики підсилюють їх поетичність, втілюють в них глибокі думки та хвилюючі емоції, не порушуючи при цьому фольклорного характеру цих образів, властивої їм безпосередності, зберігаючи наявні в них «прекрасні лінії і барви»[11].

---

[10] Райнис Ян. Собрание сочинений : в 3-х т. – Т. 2. – Рига, 1954.

[11] Леся Українка. Твори в п'яти томах. – К., 1956. – Т. V. – С. 659.

Оригінальність, своєрідність кожного з названих творів очевидна. Але це не виключає і їхньої спорідненості. Тому й можна до кожного з них в більшій або меншій мірі віднести слова В. Бєлінського, сказані ним з приводу «Русалки» Пушкіна: «Русалка в особенности обнаруживает необыкновенною зрелость таланта Пушкина: великий талант только в эпоху полного своего развития может в фантастической сказке высказывать столько общечеловеческого, действительного, реального, что, читая ее, думаешь читать совсем не сказку, а высокую трагедию»[12].

Продовжуючи і розвиваючи традиції своїх попередників, Леся Українка створила на фольклорній основі надзвичайно поетичну казку-драму, яка одночасно сприймається нами як висока трагедія, як твір з глибоким суспільно-філософським змістом.

* * *

В листуванні Лесі Українки видно, який великий науковий інтерес виявляла вона до фольклористики і практичної діяльності фольклориста. Це позитивно позначилось на її виданнях фольклорних матеріалів. 1894 р. в «Житті і слові», т. І, Леся Українка видрукувала записані нею 49 купальських пісень під заголовком «Купала на Волині». В коротенькому вступі Леся Українка яскраво описує «звичай справляти свято Купала» в Ковельському і Звягельському повітах. Подаючи текст, вона вказує збірники, в яких надруковано варіанти даної пісні. Такі вказівки ми знаходимо і в другій фольклорній збірці, що її видала Леся Українка в Києві 1902 р. – «Дитячі гри, пісні й казки… на Волині».

Леся Українка була прекрасно обізнана зі всіма фольклорними матеріалами, опублікованими на той час в російських, українських, білоруських і польських виданнях.

У нас немає жодних матеріалів, які показували б, що Леся Українка спеціально збирала матеріали для свого твору, спеціально студіювала його. Твір був написаний в дуже короткий час, тому в основу його могли буть покладені тільки ті матеріали, які збереглися в пам'яті письменниці. Таким чином, досліджуючи фольклорні джерела «Лісової пісні» необхідно взяти до уваги всю

[12] Белинский В. Г. Сборник сочинений : в 3-х т. – Т. 2. – Рига, 1954.

масу фольклорного матеріалу, що його тим чи іншим шляхом могла знати Леся Українка.

Такий висновок підтверджується і листом Лесі Українки до матері від 20. XII.1911 р., в якому вона писала: «Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними. А то ще я здавна тую Мавку «в уме держала», ще аж з того часу, як ти в Жабориці мені щось про мавок розказувала, як ми йшли якимсь лісом з маленькими, але дуже рясними деревами. Потім і в Колодяжному в місячну ніч бігала самотою в ліс (ви того ніхто не знали) і там ждала, щоб мені привиділась мавка. І над Нечімним вона мені мріяла, як ми там ночували – пам'ятаєш? – у дядька Лева Скулинського… Видно вже треба було мені її колись написати, а тепер чомусь прийшов «слушний час» – я й сама не збагну, чому. Зачарував мене цей образ на весь вік».[13]

З наведеного листа видно також і те, чому саме Мавка стала «центральним персонажем» «Лісової пісні».

* * *

Що ми знаходимо в фольклорних матеріалах про мавок?

В «Трудах» П. Чубинського дається таке пояснення:

«"Мавки" или "Лоскотницы" не что иное, как черти. Они живут в лесах и являются людям в образе молодых и красивых девушек. Беда тому, кто их встретит: они прежде привлекают внимание встретившегося своею красотою, заводят затем с ним разговор, любезничают и, наконец, свою жертву, увлекшуюся сердечными порывами, защекочивают до смерти… Кроме этого, мавки опасны тем, что иногда отрезывают встретившемуся голову»[14].

Максимович і Нечуй-Левицький відносять мавок до одної категорії з русалками. Нечуй-Левицький, крім цього, додає, що вони «живуть в лісах і люблять співати, гойдаючись на березі».[15]

В. Гнатюк на підставі «Матеріалів до гуцульської демонології» Онищука пише про мавок:

«Вони живуть громадно… На зиму ховаються кудись, але від часу до часу виходять… Часом заманюють людей і заводять їх у

[13] Леся Українка. Твори в п'яти томах. – К., 1956. – Т. V. – С. 611.
[14] Чубинский П. Труды. – Т. I. – С. 206-207.
[15] Левицький І. Світогляд українського народу. – Львів, 1876. – С. 48.

безвісті… Нявки можуть ссати людину… Така людина марніє, схне, а в кінці умирає»[16].

Інтересний опис мавки подає проф. Шухевич у своїй книзі «Гуцульщина»:

«Нявки-мавки се такі бісиці, що спереду, як челядина, а ззаду видно їх утробу: ноги у них, як у дитини, а голова жіноча… На розиграх (свято перед Іваном) не можна надворі спати, бо нявки ходять та співають, а чоловік у просонку учує і схопиться заспаний, вони його обманюють, він гадає, що то правдива челядь і він з ними іде лісами, степами». «Вона (лісниця) ходить, людей туманить; вона того утуманить, котрий має дівку або молодицю. Як йому дев'ять ночей сниться, а він нікому за тото не говорить, а дев'ятої ночі приїде лісниця до нього, покажеться йому тою дівкою або молодицею, що він її має; як вона его си учепить, тяжки си її збути»[17].

Матеріали гуцульського фольклору нагадують нам образи нявки з твору Коцюбинського «Тіні збутих предків», бо Коцюбинський для створення цього образу і користався безпосередньо гуцульськими повір'ями і казками.

У вищенаведених матеріалах ми бачимо, що мавки своїми головними особливостями майже не відрізняються від русалок. Вони такі ж лобні, люблять заманювати і залоскочувати людей і навіть відрізати голову. Їх вважають певною відміною чорта. Але цих рис, що такі характерні образові мавки в народних повір'ях, нема зовсім у Мавки з «Лісової пісні». Проте, незважаючи на це, Мавка з «Лісової пісні» є в своїй основі образ фольклорний. В письменницькій уяві образ мавки зі всіма його особливостями постав саме під впливом фольклорних матеріалів. З різноманітних джерел черпає вона матеріал для створення цільного і гармонійного образу.

Вже в наведених фольклорних матеріалах неважко помітити деякі риси образу мавки, які знаходимо й у Лесиній Мавці. Це молода гарна дівчина, що живе в лісі, любить співати і гойдатись на березі.

Можна навести ще ряд матеріалів, які виразніше підкреслюють фольклорну основу Лесиної Мавки. Цікавим є такий опис:

---

[16] Гнатюк В. Знадоби до української демонології // Етнографічний збірник. XXXIII. – Львів, 1912. – Т. II. – С. XXVII.

[17] Шухевич В. Гуцульщина. – Львів, 1908. – Ч. 5. – С. 198.

«… Як розтають сніги, мавки бігають горами і долинами і засаджують на них квіти. Коли все зазеленіє і розцвіте, вони рвуть квітки, затикують коси і забавляються або купаються по потоках і озерах… Мавки бувають високого росту, лице мають округле, а довгі коси спускають на плечі й затикують квітами. Одяг їх тонкий, прозорий, спадає недбало на утлім тілі».[18] Тут особливо підкреслюється любов мавок до квітів. Це є одна з характерних рис і Лесиної Мавки. «Та чим же я принаджу любі очі! Я ж досі не заквітчана!» – говорить вона Лукашеві. Вона хоче для нього «так заквітчатися пишно, як лісова царівна».

В наведеному уривку зі «Знадобів» Гнатюка говориться про зовнішність Мавок і, між іншим, зазначається, що у них довгі коси. В «Лісовій пісні» «з-за стовбура старої верби півусохлої виходить Мавка в ясно-зеленій одежі з розпущеними чорними, з зеленим полиском, косами». Зелений колір – риса, яка теж взята з фольклору. В казці про Оха в збірнику Рудченка читаємо:

«От як повів його Ох, та й повів, аж на той світ, під землю, та привів до зеленої хатки, очеретом обтиканої, а в тій хатці усе зелене: і стіни зелені, і лавки зелені, і Охова жінка зелена, і діти, сказано – усе-все… А за наймичок у Оха мавки – такі зелені, як рута…»[19].

Дядько Лев говорить про Мавку, що «з таких дівок бувають люди», що треба слово знати, то й «в лісовичку можна уступити душа така саміська, як і наша». Цей мотив теж взятий з фольклору. «Як дівка учинить дитину, а закопає її в землю у лісі, а тота дитина перетріває 7 літ у землі, кличе вона хреста, як хто учує та охрестить, то з неї не буде лісниці, а як ніхто не вчує і не схрестить дитину, то робиться з неї лісна-лісниця»[20]. Такі ж повір'я записав і Максимович. Леся Українка звільняє цей мотив від зайвих деталей, нашарувань, особливо від нашарувань, що з'явилися внаслідок впливу християнства.

Лесина Мавка покохала людину – селянського парубка Лукаша. І цей мотив знаходимо в фольклорі. В «Знадобах» В. Гнатюка читаємо: «один парубок був заманув нявку до себе і оженився з нею, але вона при першій відповідній нагоді втекла».[21]

---

[18] Гнатюк В. Знадоби до української демонології. – Т. ІІ. – С. XXVII.

[19] Рудченко П. Народные южно-русские сказки. – К., 1870. – Вып. 2. – С. 108.

[20] Шухевич В. Гуцульщина. – Ч. V. – С. 198.

[21] Гнатюк В. Знадоби до української демонології. – Т. ІІ. – С. XXVII.

Серед фольклорних матеріалів знаходимо таке оповідання:

«Один крестьянский парень, очень красивый, ходил часто в лес за дровами, где увидела его чертова дочка и влюбилась в него до того, что решилась явиться к нему в образе красивой девушки. Часто они виделись, слюбились и, наконец, она решилась выйти за него замуж»[22].

Лесина Мавка не тільки зближується з людьми, а й допомагає їм, внаслідок чого в їх господарстві йдуть добре справи. З цього приводу можна згадати таке місце в книзі Шухевича: «Як лісниця любить з яким вівчарем, то його вівці ходять куди хотять, пасуться дуже добре; їх не вчепить медвідь: вони самі вернуться на місце, де вона з вівчарем кохається»[23].

Одна з головних рис Лесиної Мавки є відсутність ворожості до людей. Вона добра, любить, співчуває їм і допомагає. Такі риси образу Мавки не є поширеними в народних повір'ях і оповіданнях. Проте матеріали для створення такого образу ми знаходимо саме в фольклорі. В. Гнатюк зазначає, що «мавки не злобні; вони щонайбільше зваблюють хлопців до себе на танці, але коли їх хто пострашить, вони втікають».[24]

У Грінченка ми знаходимо казку, в якій оповідається, як лісунка нагородила бабу за те, що та їй повернула її дитя: «Прийшла баба додому, як же глянула в комору, аж жахнулась: повнісінькі засіки борошна, а не було нічогісінько. І було оце, чого схоче, так і вродиться. Багата така зробилась, що страх. Як переставилась ся баба, лісунка аж три дні ходила під хату тужити. Оце прийде, ходить кругом хати, да так жалібно тужить, що аж сумно. Три дні тужила, а далі взяла та й запалила і двір, і все»[25].

Образ Лісунки з цього оповіданнянам дуже нагадує Лесину Мавку, яка в III дії біля Лукашевої хати «знеможена прихилилась до одвірка» і глибоко переживає, співчуваючи сім'ї Лукаша.

Таким чином, ми знайшли в українському фольклорі всі головні риси, що лягли в основу Лесиної Мавки. Це не значить, що Леся Українка, пишучи «Лісову пісню», мала під руками всі ці матеріали.

---

[22] Чубинский П. Труды. – Т. I. – С. 33.

[23] Шухевич В. Гуцульщина. – Ч. V. – С. 198.

[24] Гнатюк В. Знадоби до української демонології. – Т. II. – С. XXVII.

[25] Грінченко Б. Из уст народа. – № 17. – С. 13.

Як ми уявляємо створення образу Мавки? В листі до матері Леся Українка писала про те, що образ Мавки був їй уже відомий в дитинстві з оповідань матері. І не тільки відомий. Він її «зачарував на весь вік». Це свідчення поетеси вказує на те, що образ мавки цікавив і хвилював її протягом усього життя. Крім цього, нам відома велика обізнаність Лесі Українки з друкованим фольклорним матеріалом. Не підлягає сумніву, що сторінки, на яких ішла мова про мавок, читалися з особливим інтересом, найбільше запам'ятовувались. Так, з бігом часу, образ мавки, що виник ще в дитинстві, набрав нових рис, розвивався, оформлявся. Майже всі збірники, матеріал з яким ми брали для співставлення, безумовно були відомі Лесі Українці і так чи інакше полишили слід в уяві письменниці, отже, в певному розумінні, були джерелом образу Мавки з «Лісової пісні».

Безумовно, що оповідання, чуті Лесею в дитинстві, відіграли величезну роль. Вони викликали великий інтерес до образу мавки. Під їх впливом в уві письменниці накреслюється вперше поетичний образ мавки. Головна риса Лесиної Мавки – відсутність злобності, ворожості до людей – теж виникла під впливом оповідань, чутих в дитинстві від матері й селян. Ці оповідання, очевидно, зображували Мавку доброю до людей, лагідною. Інакше маленька Леся не бігла б сама в ліс, щоб їй привиділась мавка. Проте в остаточному сформуванні Лесиного образу Мавки велику роль відіграли також і друковані матеріали, з якими письменниця була ґрунтовно обізнана.

Наведені матеріали не вичерпують питання про джерела образу Мавки. Відомо, що Леся Українка була обізнана з сербським фольклором і особливо зацікавилась образом віли. В результаті написала вона прекрасну поему «Віла-посестра». Віла, як і Мавка, належить до найбільш улюблених Лесиних образів. З образом віли Леся Українка познайомилась теж дуже рано. Це могло статись вперше за допомогою книжки М. Старицького «Сербські народні думи і пісні» (Київ, 1876), де знаходимо твори, в яких виступає образ віли. Не могла не запам'ятати Леся Українка примітку, що подана на І-ій сторінці цієї книжки: «Віла – дівоча істота, що живе по горах, подібно до нашої русалки або, краще, – мавки. Тільки віла сербська більш доброчинна, ніж злочинна; вона дуже

гарна, має чудовий голос; часами жартує з юнаками, а більше піклується про них і Сербію». Звичайно, що такий образ віли повинен був в уяві поетеси стояти поруч з образом мавки.

Книга Старицького – не єдина книга, в якій проводиться аналогія між русалками і мавками, з одного боку, і вілами – з другого. Про це говорить П. Снєгірьов у книзі «Русские простонародные праздники и суеверные обряды», що була видана в Москві 1887 р. Про це Леся Українка читала і в роботі Терещенка «Быт русского народа», на яку вона посилається у своєму виданні купальських пісень. В книзі Терещенка вілам дається така характеристика:

«Они представляются молодыми, в бело-тонкой одежде, с длинными развивающимися волосами по спине, груди и плечам; они никакого вреда не делают человеку, и еще благодетельствуют ему, если захотят; они невинные и прелестные существа, потому в Сербии обыкновенно сравнивают красавицу с вилой, говоря: она прекрасна, как горная вила… Вилы иногда пророчествуют людям и с ними дружатся… Сербские девушки ищут вил в лесах, и одна из них, по имени Милица (Милая) особенно есть любимая ими».[26]

Чарівний образ віли в описі Терещенка багатьма рисами близький Лесиній Мавці. Такий в тій чи іншій мірі впливав на формування Лесиного образу, що в основному зародився ще в дитинстві під впливом українських народних повір'їв. Читаючи про те, що сербські дівчата шукають віл в лісах, Леся Українка не могла не згадувати, як і вона колись шукала в лісі мавку. При створенні образу мавки поетеса використала і свої спостереження над сільськими дівчатами з чистою душею.

Мавка живе в лісі, що й обумовлює в значній мірі характерні риси її вдачі, які ріднять її з лісовиком. Тільки образ мавки складніший і різноманітніший, що пояснюється тією роллю, що призначає їй авторка в творі.

Мавка з «Лісової пісні» не може сприйматися читачем тільки як мавка, тобто тільки як казковий, фантастичний образ. Читач, здатний глибше сприйняти образ Мавки, побачить в ньому широкі узагальнення, відкриє втілений в ньому ідейно-естетичний

[26] Терещенко А. Быт русского народа. – СПб, 1848. – Ч. VI. – С. 122-123.

ідеал передової письменниці початку ХХ століття. Мавка з «Лісової пісні» – образ глибокий і багатогранний. Головною рисою її характеру є непримиренне ставлення до міщансько-індивідуалістичної трясовини, що засмоктує найкращі поривання людей, вона готова на самопожертву. В цьому й полягає її справжній гуманізм. Наділяючи свою Мавку такими рисами, Леся Українка не пішла проти природи фольклорного образу. Навпаки, ці риси гармонійно зливаються з рисами фольклорного образу, який з великою майстерністю відтворила поетеса.

* * *

Численні народні повір'я досить докладно характеризують лісовиків. Наведемо деякі матеріали. «Лісовим чортом називається той, що завсігди живе в лісі. Як йде чоловік, то лісовий чорт зніме з нього шапку, або познімає з воза, то водить чоловіка цілу ніч по лісу»[27]. В. Гнатюк на підставі книги А. Онищука «Матеріали до гуцульської демонології» говорить, що «лісовики й лісовки, або пастушки до звірів, живуть по лісах. Це дикі люди і в них дикі звірі є тим самим, що у звичайних людей худоба»[28]. В книзі Нечуя-Левицького дається така характеристика лісовиків:

«Полісуни наводять в лісі на людей хворобу, люблять морочити й водити людей цілу ніч до півнів, перекидаються знакомими людьми, балакають з прохожими і заводять в нетри, очерета та болота, а послі – регочуться…» «Полісуни сірого або попелястого цвіта, обросли волоссям, ходять в одежі, а часом і без одежі. Полісуни показуються людям в звичайному людському зрості, але бувають і такі заввишки, як трава…».[29]

Лісовик з наведених матеріалів мало подібний до Лісовика з «Лісової пісні». Все ж деякі спільні риси є. Лісовик Лесі Українки «малий, бородатий дідок, меткий рухами, поважний обличчям; у брунатному вбранні барви кори, волохатій шапці з куниці» (д. І). В ІІІ дії «З лісу виходить Лісовик у сірій свиті і шапці з вовчого хутра». Бородатий дідок нагадує нам оброслого волоссям полісуна, барва кори нагадує сірий або попелястий колір.

---

[27] Чубинский П. Труды. – Т. І. – С. 192.

[28] Гнатюк В. Знадоби до української демонології. – Т. ІІ. – С. XXVIII-XIX.

[29] Левицький І. Світогляд українського народу. – Л., 1876. – С. 50.

Характерним для Лесиного Лісовика є те, що він входить в стосунки з людьми, приятелює з дядьком Левом, любить правду і карає за несправедливі вчинки. Подібні риси характеру Лісовика можна знайти і в фольклорі. У збірнику Б. Грінченка «Из уст народа» знаходимо казку про лісуна.

«Було два брати – багатий і бідний. Бідний з горя пішов тинятись по лісах. Перед Юрієм заночував в лісі на дубі. Лісун пригнав вовків і під цим дубом почав розділяти вовкам окрайці хліба, які привіз на возі. Один окраєць хліба лишився. Лісун каже чоловікові: «Годі тобі там сидіти, злазь, бери свою дільню та йди додому».

Пішов додому. Розживсь. Ніяк окрайця не з'їдять, все приростає. Багатому брату стало завидно. Перед Юрієм пішов і собі в ліс на дерево. Лісун розділив, одному й не стало.

– Ну, вовче, коли тобі не стало хліба, нехай тобі оте, що на дереві.

Почув мій богатир сю річ, да так злякався, що аж не вдержався на дереві, та як сніп скотився додолу. Вовк його зараз і розірвав»[30].

Такий мотив в українських казках про лісовиків досить поширений. Знаходимо його також і в білоруських казках.[31]

Такі мотиви кладе Леся Українка в основу свого образу. Лісовик у «Лісовій пісні» доброзичливий до людей. Коли ж він говорить Мавці, щоб вона минала людські стежки, то це тільки тому, що «там не ходить воля, там журба тягар свій носить», а він «звик волю шанувати».

На особливу увагу заслуговує білоруське оповідання. Лісовик з цього оповідання головними рисами свого характеру подібний до Лісовика з «Лісової пісні». Він карає зухвалу і нікчемну дівчину, але входить в зносини з людьми, які йому сподобались, допомагає їм. В хату до людей він не ходить. І Лісовик з «Лісової пісні» поважає дядька Лева, намагається бути йому корисним. Проте в хату до людей не йде і намагається втримати від цього Мавку. Лукаша він карає за «зраду Мавці».

На оформлення образу Лісовика у великій мірі вплинула загальна ідея твору, а також те, що Лісовик є представник лісу. Ліс

[30] Гринченко Б. Из уст народа. – 1900. – № 16. – С. 11.
[31] Романов Е. Г. Белорусский сборник. – Витебск, 1891. – Вып. 4. – С. 93.

для жителів Полісся, в протилежність болотам і воді, не є чимсь небезпечним і шкідливим, навпаки, він є окрасою поліського пейзажу, він є джерелом добробуту мешканців Полісся. Недаремно дядько Лев говорить, що «всі скарби з лісу йдуть», що в лісі немає відьом, які за народною уявою є шкідливою і небезпечною для людини силою.

Леся Українка зуміла на основі величезної маси фольклорного матеріалу створити яскравий образ лісовика зі своїми специфічними рисами, що відрізняють його від інших міфологічних образів. Леся Українка, таким чином, виявила майстерність відтворювати міфологічні народні образи, що під впливом часу і різних обставин частково втратили свою особливість і виразність.

* * *

На початку пролога Леся Українка подає яскравий малюнок місцевості, в якій буде розвиватись дія драми: «Старезний, густий, предковічний ліс на Волині. Посеред лісу простора галява. Галява скраю переходить в куп'я та очерети, а в одному місці в яро-зелену драговину – то береги лісового озера, що утворилося з лісового струмка. Струмок той вибігає з гущавини лісу, впадає в озеро, потім, на другім боці озера, знов витікає і губиться в хащах».

Народні повір'я таку місцевість населяли певними міфологічними істотами. Вводячи в свій твір ряд міфологічних образів, Леся Українка йшла цілком за народними повір'ями. Наявність в даній місцевості болота дала можливість ввести в твір образи потерчат.

Потерчата в «Лісовій пісні» – це маленькі, бліденькі діти. Русалка звертається до них з такими словами: «Дитинчата-Потерчата, засвітіте каганчата». Після цього «в очеретах заблимала два бродячі вогники». Для створення цих образів Леся Українка знайшла багато матеріалу в українському фольклорі. «Дитя, умершее без крещения, называется потороча или потерча (потерянное, погибшее)»[32]. «Светящиеся на кладбищах огоньки – не что иное, как дьявол, заманивающий туда неопытных проезжих и прохожих людей».[33]

[32] Чубинский П. Труды. – Т. IV. – С. 713.
[33] Чубинский П. Труды. – Т. 1. – С. 46.

Образи потерчат в «Лісовій пісні» дуже подібні до потерчат з наведених матеріалів. Але неважко помітити, що Леся Українка не механічно переносить у свій твір цей матеріал, а художньо опрацьовує його. Особливо важливо відмітити, що вона очищає фольклорні образи від нашарувань, що сталися внаслідок впливу церкви. Немає у Лесі Українки згадки про те, що потерчата – це діти, померлі без хрещення, про кладовище, не змішує вона їх з дияволом і т. д. Образи потерчат в «Лісовій пісні» допомагають нам яскравіше уявити болотяну місцевість зі всіма її небезпеками. На болотах часто можна побачити рухливі вогники – болотяний газ. Вони дійсно, як у «Лісовій пісні», «миготять бігунцями, спалахують, блимають, снуються, перебігають». Але вже в народній уявіна цій основі створились поетичні образи, що ускладнились цілим рядом додаткових мотивів.

Болотяну місцевість народна уява населювала також болотниками, очеретяниками, тобто чортами. Про них існує дуже багато різних народних повір'їв, які і використала Леся Українка для створення свого Куца: «З-за купини вискакує Куць, молоденький чортик-паничик». Чорт у вигляді пана – типова риса для українських народних повір'їв і казок.[34]

Чорт з народних повір'їв і казок любить шкодити людям. Це характерно і для Куця. Він радіє, коли Лукашеві загрожує небезпека потонути в болоті. Після смерті дядька Лева він заїздив коні Лукашевої матері, посилає до Лукашевої сім'ї злиднів.

В болотяних місцевостях поширена пропасниця, яка в народній уяві, як і цілий ряд інших хвороб, уособлюється в образі жінки. На основі народних повір'їв створює Леся Українка і свій образ пропасниці.

Місцевість з озерами, річками і струмками народною уявою здавна населювалась водяниками й русалками, які при своєму виникненні були уособленням води. Цю специфіку вони в певній мірі зберегли і на пізнішій стадії свого розвитку.

В місцях, багатих на болота і воду, як Полісся, вода часто приносить людині і її господарчій діяльності шкоду, що й позначилось

[34] Див.: Чубинский П. Труды. – Т. 1. – С. 184-187; Драгоманов М. Малорусские народные предания и рассказы. – С. 47, 59-60; Гринченко Б. Этнографические материалы. – Вып. 1. – С. 194; Гринченко Б. Из уст народа. – 1900. – С. 91.

на характеристиці водяників і русалок. Водяник «любить робити збитки панам і заводити їх у болото. Псує греблі, ломить у млинах колеса, коли недобрий, а як люди наближаються тоді до його царства, приміром купаються або роблять щось на березі, то лякає їх і то так, що вони відлежують довго переляк. Поводиться одначе й мирно з людьми».[35] «Риби, то його худоба… Може заборонити ловити рибу там, де йому не подобається, або й сам наганяє її в сіті, коли рибак пообіцяє йому щось. Може зі злості трутити в воду, особливо коли хто легковажить його, але любить і пожартувати».[36]

Перед нами, отже, вимальовується образ водяника, який є ніби господарем річок, озер і риби, що в них водиться, любить робити людям збитки, пожартувати. Таким він виступає і в «Лісовій пісні». Дядько Лев говорить про нього.

Той клятий Водяник! Бодай би всох!
Я, наловивши риби, тільки виплив
на плесо душогубкою, – хотів
на той бік передатися – а він
вчепився цупко лапою за днище,
та й ані руш, ще трохи – затопив би!

Зовнішній вигляд Водяника Леся Українка малює згідно з народними повір'ями, в яких водяник найчастіше має вигляд людини, особливо діда з довгою бородою.

За народними повір'ями «Водяник старшує над русалками». В такій ролі виступає він і в «Лісовій пісні». Русалка зве його татом. Русалка, як і Водяник, живе в воді, тому й багато у них подібних рис. Вона теж неприхильна до людей, небезпечна. «Если русалки заметят пришедшего, то немедленно защекочивают его до смерти»[37]. І у «Лісовій пісні» вона свавільна, любить глузувати. Сама Русалка висловлює свою неприязнь до людей:

...Ой, ті люди
з-під стріх солом'яних! Я їх не зношу!
Я не терплю солом'яного духу!

[35] Гнатюк В. Знадоби до української демонології. – Т. ІІ. – С. XXI-XXII.
[36] Там само.
[37] Чубинский П. Труды. – Т. І. – С. 207.

Я їх топлю, щоб вимити водою
той дух ненавидний. Залоскочу
тих натрутнів, як прийдуть!

За допомогою потерчат вона мало не втопила в болоті Лукаша. Але зазначеними рисами не вичерпується характеристика образу русалки. В народних повір'ях русалки виступають як гарні, веселі і принадні молоді дівчата. «Русалки – водянье красавиць; ночью, при луне, они вьходят на берега озер, рек, ручьев нагие, в венках из осоки и древесньх ветвей; они садятся на траве, расчесывают косы или водят хороводы»[38]. Не обминула Леся Українка і цих мотивів при створенні своєї Русалки. Вона навіть залишає деякі деталі, наприклад, вінки. В «Лісовій пісні» «Русалка випливає і знадливо всміхається, радісно складаючи долоні. На ній два вінки..»

Водяник, зображений в «Лісовій пісні», живе в озері, яке переповнене баговинням і мулом. При появі його Леся Українка дає таку ремарку: «Виринає посеред озера. Він древній, сивий дід, довге волосся і довга біла борода всуміш з баговинням звисають аж по пояс. Шати на ньому – барви мулу, на голові корона із скойок. Голос глухий, але дужий». Лісовик говорить про нього: «То Водяник в драговині цупкій привик од віка усе живе засмоктувати».

Русалка любить річку, струмок з чистою, прозорою і свіжою водою. В озері вона почуває себе «невільницею», вона, за її словами, «вільна, вільна, як вода».

Образи потерчат, Водяника, Русалки вводяться в твір у зв'язку з змалюванням Лесею Українкою конкретної місцевості, багатої на болота, озера і струмки. В «Лісовій пісні» є образи, які не зв'язані з певною місцевістю, наприклад, образ Перелесника. При створенні свого Перелесника Леся Українка теж користується народними повір'ями:

«Перелесник» – злой дух, являющийся кому-нибудь в образе любимой, умершей особы. «Перелесник» бывает видим большей частью молодыми людьми, тоскующими по умерших своих любовницах. Таким неопытньм людям очень часто они являются, ведут с ними любовный разговор, целуются, удовлетворяют стра-

[38] Чубинский П. Труды. – Т. I. – С. 207.

сти. Но – горе такому человеку: он начинаєт сохнуть, чахнуть и потом умирает»[39].

У Гнатюка знаходимо таку характеристику перелесника:

«Літавець (перелесник) – се злий дух, видимий у постаті летючої звізди. На землі стає він парубком або дівчиною, повною краси, високого росту, з довгими русявими косами. Показується хлопцям або дівчатам, розпалює в них любов, а коли ті піддадуться йому, стискає їх в обіймах так сильно, що вони від того сохнуть і в кінці мусять умирати»[40].

Отже, основною рисою образу перелесника є молодість і пристрасність. З ним завжди пов'язується кохання. Саме таким змальовує його і Леся Українка: «З гущавини лісу вилітає Перелесник – гарний хлопець у червоній одежі, з червонястим, буйно розвіяним, як вітер, волоссям, з чорними бровами, з блискучими очима. Він хоче обняти Мавку, вона ухиляється». Згідно з народними оповіданнями подає його Леся Українка і в кінці драми, коли він «з неба вогневим змієм-метеором злітає і обіймає вербу». В вищенаведеному уривку з книги Гнатюка ми бачили, що перелесник «видний у постаті летючої звізди» і тільки на землі він стає парубком.

Про те, що наведені матеріали були дуже добре відомі Лесі Українці, свідчить, між іншим, її вірш «Години праці» (1899), в якому образ перелесника зображується дуже близько до згаданих народних повір'їв. Але в «Лісовій пісні» на основі фольклорних матеріалів вона створює оригінальний художній образ, виходячи з загальної ідеї твору. Цілий ряд мотивів, що характеризують перелесника як «злого духа» Леся Українка оминає. Вона вишукує серед маси матеріалів такі деталі в зовнішності і поведінці цієї постаті, щоб створити потрібний їй образ. Образ Перелесника в «Лісовій пісні» допомагає зв'язати проблему кохання. Мавка не хоче кохатися з Перелесником, бо в неї потяг до кохання, основаного не лише на пристрасті, а й на взаємному розумінні вищого духовного життя людини. Пізнавши душу Лукаша, його духовні здібності, його талант, вона покохала його на все життя.

---

[39] Чубинский П. Труды. – Т. І. – С. 193.

[40] Гнатюк В. Знадоби до української демонології. – Т. ІІ. – С. XXVIII.

В народних повір'ях дуже поширений образ долі. В Новоград-Волинському повіті записано оповідання про те, як бідний брат побачив на полі долю свого брата, який був багатим. Вона збирала колоски. Коли бідний брат запитав про свою долю, то почув таку відповідь: «А твоя доля раз у раз п'яна лежить в корчмі: я тебе навчу, як ти мене пустиш, що і ти будеш багатий, хоть і робить не будеш». Бідний брат піймав свою долю в корчмі. Вона довго просилась і не признавалась, хто вона така, але він її не пустив, аж поки вона не віддала персня. Тоді цей чоловік взяв перстень і розбагатів так, як і його старший брат»[41].

В Житомирському повіті записано оповідання такого змісту: «Було два брати – бідний і багатий. Доля багатого збирає колоски, а доля бідного ледача, лежить під грушею. Він побачив її і вона дала йому три гроші. Після цього йому стало щастити»[42].

Подібні оповідання записані не тільки на Волині, а й в інших місцевостях України. Характерним для всіх їх є те, що людина сама кує свою долю. Цей основний мотив зберігає Леся Українка і в своєму творі. Життя Лукаша склалося трагічно. В кінці твору він говорить:

Ой скажи, дай пораду,
як прожити без долі!

Але провина за те, що він залишився без долі, у великій мірі падає на нього. Доля говорить йому:

Я – загублена Доля.
Заведе мене в дебрі
нерозумна сваволя.
<…>
Ой, колись я на весні
тут по гаю ходила,
по стежках на признаку
дивоцвіти садила.
Ти стоптав дивоцвіти
без ваги попід ноги…

[41] Чубинский П. Труды. – Т. II. – С. 426.

[42] Кравченко В. Этнографические материалы, собранные в Волынской и соседней с ней губерниях // Труды общества исследователей Волыни. – Т. XII. – № 110. – С. 126.

Серед пісень, знаних Лесею Українкою, є пісня, в якій дівчина нарікає на свою долю. На це доля відповідає:

Не я винна, доля, а твоя сваволя.
Що вдень загоруєш, за ніч прогайнуєш,
Що вдень заробляєш, за ніч прогуляєш[43].

Тут той же мотив, що і в «Лісовій пісні»: не доля винна, а «сваволя» людини. Звертає на себе увагу наявність слова «сваволя» і в пісні, і в драмі. Це слово вдало виражає основну думку пісні, яку зберігає і Леся Українка у своєму творі. Зовнішній вигляд долі Леся Українка зображує в основному за народними повір'ями.

Образ долі вводиться в твір для того, щоб яскравіше показати трагізм Лукаша і повніше розкрити загальну ідею твору. Трагедія Лукаша зумовлена об'єктивними обставинами, в яких все підкорене приватновласницьким інтересам. Разом з тим в творі підкреслюється, що людина не повинна бути пасивною, повинна боротись і нести відповідальність за свою долю.

Використала Леся Українка народні повір'я і для створення образів злиднів. З повір'їв про злидні можна зробити висновок, що це істоти дуже малі. Вони вміщаються в бочці і навіть в баклазі чи ріжку. У Лесі Українки вони «малі, заморені істоти, в лахмітті, з вічним, гризьким голодом на обличчі». Де оселюються злидні, там запановує страшенна бідність. Цей мотив у Лесі Українки оригінально і з великою силою розвинений. Вона робить злиднів надзвичайно злими від голоду, прожерливими. Їх ніхто і ніщо не може спинити. Вони навіть самого чорта готові з'їсти. Завдяки цим образам вийшла майстерна картина злиденного, понурого і важкого життя Лукашевої сім'ї. За допомогою образів злиднів також дуже влучно підкреслюється основна риса характеру Мавки – її співчуття людям, готовність пожертвувати собою для них.

Дуже цікавим образом в «Лісовій пісні» є образ «Того, що греблі рве», якого в українських народних повір'ях ми не зустрічали: Подібний до нього образ ми знаходимо в українських прислів'ях і приказках, вміщених у збірнику Номиса: «Вередує, як у греблі

[43] Квітка К. Народні мелодії з голосу Лесі Українки. – К., 1917, 1918. – Ч. І, ІІ. – № 13. – С. 137.

біє» (Номис, с. 54, № 2676), «Крутить, як чорт греблю» (Номис, с. 68, № 3424), «Мутить, як під греблею біс» (Номис, с. 68, № 2425). Виразніше вимальовується цей образ у одній з веснянок:

Нехай його тії просять,
Що греблі розносять:
Нехай його ті благають,
Що греблі ламають[44].

Такі матеріали й могли лягти в основу образу «Того, що греблі рве». Не знаходили ми в українському фольклорі образу «Того, що в скалі сидить». Натяки на цей образ у фольклорі є. В. Гнатюк у II томі «Знадобів» зазначає, що за деякими народними повір'ями «чорт сидів у скалі, де Бог відкрив його». Таким чином, основою і цього образу є фольклор.

Заміна назви демонічного образу перифразом є явищем давнього походження. Проголошувати ім'я таких демонів заборонялося. Це були, так звані, табуїровані імена. Вважалося, що той, хто порушить цю заборону, накличе на себе жорстоку кару з боку «злого духа». Назва «Того, що греблю рве», як ми бачили, є в українському фольклорі. По аналогії з цією назвою Леся Українка могла іншій демонічній постаті дати назву «Того, що в скалі сидить». Ім'я саме такого страшного демона в старовину могло підпадати під заборону. Назви, які Леся Українка дала цим образам, цілком відповідають їх природі і тій функції, яку вони виконують у творі.

* * *

Крім міфологічних образів, у «Лісовій пісні» діють образи селян. Леся Українка докладно малює зовнішній вигляд селян Волинського Полісся. Досить порівняти відповідні місця «Лісової пісні» з етнографічними описами, щоб в цьому переконатися.

Наприклад, у А. Братчикова («Материалы для исследования Волынской губернии в статистическом, этнографическом, сельскохозяйственном й других отношениях». – Житомир, 1860. – Вып. 2. – С 11-12) ми знаходимо досить детальний опис одягу поліщуків і тих речей, якими вони найчастіше користуються. Порівняння

[44] Максимович М. Соч. – Т. 2. – С. 496.

цього опису з образами «Лісової пісні» показує, що Леся Українка досить точно відтворила деталі зовнішнього вигляду і побуту селян Волинського Полісся. Ми навмисне взяли для порівняння одну з старих етнографічних праць, бо в ній у більшій мірі зафіксовано давні риси місцевих селян. Саме для таких селян, яких змалювала Леся Українка, народні повір'я зберегли свою яскравість і реальність. Вони вірили в справжнє існування водяників і русалок, лісовиків і мавок, вірили в можливість особистих стосунків з міфологічними істотами, Звідси і відсутність будь-якої штучності, книжності в драмі-казці Лесі Українки.

Для змалювання побуту Леся Українка, крім власних спостережень, використовує і фольклор. Протиставляючи Килину Мавці, вона робить першу власницею корови. Серед репертуару пісень Лесі Українки є пісня з подібним мотивом:

Чи то, тато, тую брати, що воли-корови,
Чи то, тато, тую брати, що чорнії брови?[45]

У Килини корова «турського заводу». Цю деталь теж знаходимо серед пісень, знаних Лесею Українкою:

Ой рикнула коровиця турського заводу,
Не дивуйте, гарні хлопці, на мою уроду[46].

Зображуючи взаємовідносини між свекрухою і невісткою, Леся Українка теж використовує фольклорні матеріали. В збірнику «Народні мелодії з голосу Лесі Українки» є така пісня:

Й а встань, невістко,
Та бодай ти не встала!
Подій корови,
Що від батька нагнала!
– Нех ті постоять,
Що від батька нагнала,
Я ті подою,
Що у свекра застала[47].

[45] Квітка К. Народні мелодії з голосу Лесі Українки. – С. 191.
[46] Там само. – С. 190.
[47] Там само. – С. 162.

Дещо змінивши деталі, Леся Українка переносить цей мотив у свій твір:

Голос материн
...Килино! Гей, Килино! Ну, та й спить же!
Бодай навік заснула... Встань! А встань,
бодай же ти не встала!

Голос Килини
(заспано)
Та чого там?

Мати
(уїдливо)
Пора ж тобі коровицю здоїти,
оту молочну, турського заводу,
що ти ще за небіжчика придбала.

Килина
(вже прочумавшись)
Я тії подою, що тут застала...

В рукописі «Лісової пісні» збереглись такі слова матері, що не ввійшли в друкований текст:

(Ось не мовчи но мені, ось не мовчи
то як візьму коцюбу). Отже й не мовчить.
(Ей) Мовчи, бо як візьму я коцюбою,
повибираю й зуби[48].

В пісні, що ми її цитували, є строфа, яка дуже близька до цього місця:

Ой, цить, невістко,
та не розпускай губи,
візьму коцюбу,
повибираю й зуби.

[48] Леся Українка. Твори. – Вид-во Книгоспілка. – Т. VIII. – С. XCII.

Отже, немає сумніву в тому, що саме ця пісня використана поетесою для зображення взаємовідносин матері й Килини. Але Леся Українка використовує, в першу чергу, мотив, зрідка залишаючи окремі слова чи вирази пісні. В чорновому варіанті цих виразів, узятих з пісні, більше, ніж в друкованому тексті. Це свідчить про те, що Леся Українка цілком свідомо уникала механічного перенесення фольклорного зразка в свій твір.

Дана пісня – одна з багатьох пісень, які зберігалися в пам'яті поетеси. Отже, використання її Лесею Українкою для свого твору є одним із доказів того, що в основу «Лісової пісні» були покладені, головним чином, фольклорні матеріали, які зберігалися в пам'яті поетеси.

Для нашої теми великий інтерес має образ дядька Лева. Дядько Лев любовно зберігає народні духовні скарби і вміло користується ними. Сам дядько Лев зазначає, що його мудрість основана на досвіді предків:

...От небіжчик дід
казали: треба тільки слово знати,
то й в лісовичку може уступити
душа, така саміська, як і наша.

Його пам'ять зберігає велику кількість казок. За свідченням Лукаша, він знає такі казки, що «їх ніхто не вміє». Дядько Лев розказує Лукашеві початок казки про Царівну-хвилю. З чорнового рокопису твору ми бачимо, що казка в першому варіанті мала дещо інший характер. Лев оповідає про Настю-Самокрастю, про купця Івана. Взагалі, казка в першому варіанті має більше побутових елементів. Опрацьовуючи казку Лева, Леся Українка, видно, прагнула підкреслити, що Лев знає стародавні, фантастичні казки. Ці казки також більш відповідають загальному фантастичному характеру твору.

Серед українських і російських казок ми не знайшли образу Царівни-хвилі. На нашу думку, Леся Українка створила цей образ по аналогії з такими відомими казковими образами, як Царівна-жаба. Адже дядько Лев розказує таку казку, що «ніхто не вміє». Казки про Трьомсина, про Оха-Чудотвора, які він спочатку запропонував, за свідченням Лукаша, є відомі. І дійсно, їх легко знайти в збірниках народних казок. Завдання Лева полягає в тому, щоб розказати казку, яку ніхто не вміє. Отже, казка повинна бути не

з числа відомих. Леся Українка і створює хоч і незакінчену, нову казку. Це, звичайно, не значить, що казка Лесі Українки не має ніякого відношення до фольклору. Вона цілком побудована на матеріалах народної творчості. Ми вже вказували, що образ Царівни-хвилі міг виникнути по аналогії. Образ Полянина досить відомий в казках. Мотив шукання казковим героєм собі дружини в різних варіаціях теж дуже поширений.

Форма казки Лева теж створюється під впливом народних казок. Лев починає казку таким вступом:

Якби нам хата тепла,
та люди добрі,
казали б ми казку,
баяли байку
до самого світу...

Така казкова формула не належить до поширених в українських казках, проте можна вказати майже буквальний збіг. У Рудченка є казка «Лови», в якій оповідається про пана й інших мисливців. Полювали вони цілий день. Застала їх при цьому темна ніч. Пан промок і змерз. Тре руки й каже: «От якби нам тепер хата тепла, постіль біла, хліб м'який, квас кислий, – нічого б журтися: казали б казку, баяли б байку до самого світу»[49]

Типовим для народних казок є і початок казки Лева: «За темними борами та за глибокими морями».

Лесі Українці вдалося в образі Лева змалювати першорядного майстра-оповідача народних казок. Він нам дуже нагадує талановитих оповідачів з народу, опис яких зроблений спеціалістами фольклористами: «Наблюдения над сказочниками привели к определенному выводу, что сказывание не есть общедоступное, для всех одинаковое и легкое занятие. Сказывание сказки есть прежде всего искусство, особое мастерство, доступное художникам поэтического слова, особо даровитым и способным к этому людям»[50]

Казка Лева, між іншим, і повинна показати обдарованість Лева взагалі і поетичні його здібності зокрема. Це останнє під-

[49] Рудченко И. Народные южнорусские сказки. – Вип. 2. – К., 1870. – С. 75.
[50] Соколов Ю. Русский фольклор. – М., 1938. – С. 309.

тверджується й таким фактом. В рукописі Леся Українка спочатку написала, що Лев «починає одноманітним, мірним голосом». Така характеристика поетесу не задовольнила і вона змінює її. В друкованому тексті читаємо: «Починає спокійним, співучим, розмірним голосом».

Лев виявляє майстерність і в користуванні замовляннями. Серед народних замовлянь є багато замовлянь проти пропасниці. Наведемо деякі з них:

«Піди собі, де собаки не брешуть, де кури не піють, де християнський голос не ходе». «Ідіть собі на очерета, на болота, на нетрі». «Трясіть собі куп'ями, очеретами і болотами». «Нехай вони тіла не труждають, костей не ламають, кров не морять». «Тут вам не сидіти, жовтої кості не ламати, червоної крові не в'ялити»[51].

А ось замовляння, яке проголошує Лев:

Шіпле-дівице,
Пропаснице-Трясавице!
Іди ти собі на куп'я, на болота,
де люди не ходять, де кури не піють,
де мій глас не заходить.
Тут тобі не ходити,
білого тіла не в'ялити.
жовтої кості не млоїти,
чорної крові не спивати,
віку не вкорочати.
Ось тобі полинь
згинь, маро, згинь!

Леся Українка вибирає з багатьох замовлянь найбільш яскраве і з цього матеріалу створює поетичний зразок замовляння. Це замовляння підкреслює не тільки поетичні здібності Лева. Воно має глибший смисл. Стародавні трудящі люди намагалися, за словами Горького «силою слова, приемов, заговоров», «заклинаний» повлиять на стихийные, враждебные людям явления природы»[52]. Лев, використовуючи багатовіковий досвід народу, уміє

[51] Чубинский П. Труды. – Т. І. – С. 119-121, 133.
[52] Горький М. Литературно-критические статьи. – М., 1937. – С. 633.

боротися з ворожими людині силами природи. Йому вони не страшні.

Народні вірування послужили джерелом для характеристики Лева як людини, що знає природу і вміє відвертати ті її стихійні сили, що можуть принести шкоду людині.

Дядько Лев з успіхом страшить ярчуками потерчат і Куця. За народними повір'ями «ярчуки всегда бывают очень злы и смелы, они и ведьму будут кусать и «вовкулака» даже»[53].

З другого боку, Лев уміє цінити ті властивості природи, які можуть бути корисними людині, що в творі найкраще виявляється у взаємовідносинах між Левом і Лісовиком. В першому варіанті Лісовик говорив: «Ми з ним приятелі»; в другому – «а він (мій) нам приятель». В остаточному тексті: «а він нам приятель». Таким чином, Леся Українка прагне підкреслити, що приязнь Лісовика до Лева пояснюється не особистими міркуваннями Лісовика, а близькістю Лева до природи взагалі.

Могутня влада дядька Лева над природою з особливою силою підкреслюється тим станом, в якому опинилась після його смерті сім'я Лукаша.

В народі дуже поширена була думка про те, що людина може підкорити собі сили природи. Такою здатністю наділялися здавна різні знахарі і ворожбити. З приводу цього П. Чубинський пише: «Как в процессах прошлого века, так и в современных верованиях народа, колдовство обходится без черта. Оно совершается посредством предметов природы или действий, имеющих таинственную силу. Ко всему этому черт непричастен. Он в понятиях народа, вообще, представляется скорее комическим, чем грозным существом»[54].

Згідно з народними віруваннями і Левові ніякі «злі духи» не допомагають. Він навіть не знахар, не ворожбит. Перед нами звичайна людина з великим досвідом і знаннями. Письменник символістичного напряму використав би цей образ для підсилення містичного характеру твору. Нічого подібного немає в «Лісовій пісні». У своєрідній формі, відповідно до жанру твору, Леся Укра-

[53] Поверья, приметы и заговоры жителей Новоград-Волынского уезда // Живая старина. – 1913. – Вып. III-IV. – С. 380.
[54] Чубинский П. Труды. – Т. I. – С. 321.

їнка стверджує матеріалістичні погляди на природу. За допомогою образу Лева доводиться можливість пізнання законів природи, можливість підкорення людиною сил природи.

Використала Леся Українка в «Лісовій пісні» досить поширене в українських народних повір'ях, оповіданнях, баладах і піснях явище метаморфози. Лукаша обертає Лісовик у вовкулаку. Записано багато народних оповідань про вовкулаків. Серед них знаходимо й такі, в яких про перетворення людини у вовка говориться як про покарання за зраду в коханні. Наприклад, в одному з них батько говорить про свого сина так:

«Син мій любив одну дівку, та не взяв її, а взяв другу, бо мати не звеліла. Тоді тії мати, котру він любив, наділа на його хрестик, то він діждав вечора, узяв хліба і пішов у ліс на роботу. Прийшов у ліс, ліг у яму та й заснув, а як проснувся, то побачив, що сам став вовком»[55].

Згідно з такими народними оповіданнями в «Лісовій пісні» Лісовик карає Лукаша за зраду Мавки перетворенням його у вовкулаку.

В українському фольклорі популярний мотив перетворення внаслідок закляття. Серед пісень, знаних Лесею Українкою, ми знаходимо пісню «Ой у полю, полю береза стояла», в якій свекруха говорить невістці: «Не вибереш льону, не йди додому, гей, а стань у полі та й тополею».

Дівчина перетворюється в тополю. Мати запропонувала синові, який нічого не знав про це, зрубати тополю.

Гей, як рубнув раз, – вона стинулась,
гей, як рубнув вдруге, похилилася,
як рубнув утретеє, – заговорила:
– Не рубай миленький, я твоя мила
се ж нам твоя мати так наробила,
маленьких діток посиротила[56].

В «Лісовій пісні» Мавка перетворюється в вербу після слів Килини: «А щоб ти стояла в чуді та в диві». Майже такий вираз

[55] Кравченко. Этнографические материалы... // Труды и общества исследователей Волыни. – Т. V. – С. 67.

[56] Квітка К. Народні мелодії з голосу Лесі Українки. – С. 93-94.

знаходимо в оповіданні, надрукованому в «Трудах» Чубинського. Тут дівчина перетворюється в тополю внаслідок слів матері: «бодай же ти, доню, полола в чуді та диві»[57].

Сопілка, зроблена з верби, в яку обернулася Мавка, промовляє. Цей мотив ми знаходимо в казках про безвинно вбитого хлопця, на могилі якого виростає калина (чи інша яка рослина). Сопілка, зроблена з цієї рослини, промовляє, викриваючи вбивцю.

* * *

Працюючи над «Лісовою піснею», Леся Українка використала величезний фольклорний матеріал, з яким знайомилась протягом усього свого життя, починаючи з дитячих років, безпосередньо з уст народу і з друкованих фольклорних збірників. Для створення своєї драми-феєрії вона використовує не тільки фольклор Волині, бо волинський фольклор не має принципових відмінностей від фольклору інших областей України. Звичайно, фольклор Волині має окремі специфічні риси, які Леся Українка зберігає у своєму творі. Але місцевий колорит «Лісової пісні» досягається не стільки специфічними рисами фольклорних образів, скільки зображенням місцевості, в якій відбувається дія, та введенням у твір образів селян Волині з характерними для них етнографічними рисами.

Вивчення фольклорної основи «Лісової пісні» допомагає глибше зрозуміти суспільно-філософський зміст твору, виразніше визначити його ідейне спрямування, яскравіше показати його народність.

[57] Чубинский П. Труды. – Т. I. – С. 224.

Іван Сенько

ОСОБЛИВОСТІ ТРАКТУВАННЯ ОБРАЗУ ЮДИ В ОПОВІДАННІ Л. АНДРЕЄВА «ЮДА ІСКАРІОТ» ТА В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «НА ПОЛІ КРОВІ»[58]

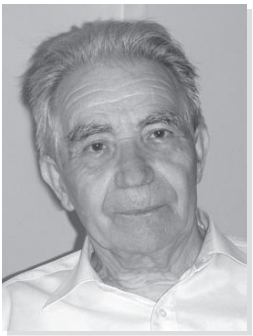

Під час російської революції 1905-1907 років було немало випадків відступництва, зради. Есер Євно Азеф, співпрацюючи з департаментом поліції, видав царському урядові багатьох найактивніших членів партії, а коли його у 1908 році викрили, зумів сховатися від покари. Сучасники тих подій хотіли розібратися у психології зрадництва. Леонід Андреєв у 1907 році написав оповідання «Юда Іскаріот». Про зрадника розповів Максим Горький у повісті «Життя нікчемної людини». І Федора Сологуба цікавила ця тема, бо в одному з листів розповів про задум твору: «Зрадництво. Драма про Юду і Ісуса. Роман про сучасного зрадника» (Див. : История русской литературы: в 4 т. – Т. 4. – Л. : Наука, 1983. – С. 365). Леся Українка, розробляючи тему зрадництва, також використала біблійний мотив про Христа і Юду – у драматичній поемі «На полі крові» (1909).

Про причини, які штовхнули Юду на шлях зради, у Новому заповіті Біблії сказано дуже мало: що був злодійкуватим жаднюгою і тому знадився грошовою винагородою (Іван, 12:6, Матвій,

[58] Сенько І. М. Особливості трактування образу Юди в оповіданні Л. Андреєва «Юда Іскаріот» та в драматичній поемі Лесі Українки «На полі крові» // Безсмертна дочка України : тези доп. до наук.-практ. конф., присвяч. 120-річчю з дня народж. Лесі Українки / упоряд. Л. Г. Голомб ; М-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР, Ужгород. держ. ун-т, Каф. укр. літ. ; відп. за вип. В. С. Поп. – Ужгород, 1991. – С. 26-27.

25:14-16, Лука, 22:3-6). Але, як вважає польський біблеїст Зенон Косідовський, «в цю досить спрощену версію важко повірити», бо якби Юда був таким, то добровільно не супроводжував би Христа у його нелегких подорожах, а Ісус не довірив би йому завідування скарбницею. Відсутність переконливих причин зрадництва Юди відкриває «ідеальне поле для найрізноманітніших гіпотез вчених-біблеїстів і для творчої фантазії художників, які побачили в особистості Юди не тільки індивідуальну психологічну проблему, але й узагальнюючу метафору» (Косидовський З. Сказания евангелистов. – М.: Политиздат, 1977. – С. 191).

І оповідання Андреєва, і драматичний етюд Лесі Українки дотикаються до спільного джерела – оповідей євангелістів. Андреєвський Юда, людиноненависник і скептик, зраджує свого Учителя з конкретною метою: переконатися, чи переможе добро несправедливість, чи захистить себе «син божий», чи будуть його захищати апостоли. Коли цей соціальний експеримент привів Христа на Голгофу, Юда, зрадою якого всі гидують, кинув тридцять срібняків суддям і вбивцям Ісуса, а сам пішов і повісився. Леся Українка, використавши інформацію «Дій святих апостолів» (1:16-19), зробила Юду власником нивки, яку він купив за тридцять срібняків, і уможливила йому виголосити перед прочанином слово оправдання. Її Юда, захопившись вченням Христа, роздав майно убогим і пішов за Учителем, але у служінню ідеї не знайшов царство Боже, зневірився, вину за це звалює на Христа і навіть з відступництва хоче мати гендель:

Нічого в світі я не мав, крім нього, –
хіба ж не мав я права знов зміняти
його на те добро, що я втеряв
з його причини?
(Леся Українка. Твори: в 10 т. – Т. 5. – К.: Дніпро, 1964. – С. 152.)

Андреєвський Юда бачить Христа Подвижником і Учителем, але це викликає в ньому двоякі почуття – і любов, і заздрість. І у словах Юди із драми Лесі Українки захоплення Учителем сусідує із неприязню до нього. Навіть свій зрадницький поцілунок Юда хоче оперти на співчуття:

А може ж, я таки його любив?
А може ж, я хотів з ним попрощатись?
(Т. 5. – С. 153)

Та зрадництво завжди огидне. Андреєвському Юді докоряє Христос, від нього відвертаються апостоли Іван і Петро (хоч останній у хвилину небезпеки забоявся назватися учнем Христа, тричі відрікався від нього), Юду зустрічають презирством навіть ті, хто заплатив йому за зраду (Андреєв Л. Полн. собр. соч. – Т. 3. – СПб, 1913. – С. 143, 154-155). У творі Лесі Українки погляд народу на зрадництво – у діях і словах Прочанина. Вислухавши все, що міг сказати Юда на свій захист, Прочанин відмовляється взяти з його рук воду, плює на нього, кидає в нього каменюкою, говорячи:

І після сього
ти не завісився?!
……..
«Він докорив!» - Тебе убити мало!
(Т. 5. – С. 154-155)

Такий же висновок в оповіданні Андреєва: «І всі – добрі і злі – однаково проклянуть ганебну пам'ять про нього; і у всіх народів, які були, які є, залишиться він самітником у жорстокій долі своїй – Юда із Каріота, Зрадник» (Т. 3. – С. 160).

Спільне джерело, близькі погляди на місце людини у суспільному житті зумовили схожість трактування образу Юди у творах Леоніда Андреєва і Лесі Українки.

Оксана Кузьма

ЗАКАРПАТСЬКЕ ЛЕСЕЗНАВСТВО: НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ПРОФЕСОРА ЛІДІЇ ГОЛОМБ

Я, мов дух, в самоті
В чарівній висоті,
В невимовно-чудовому мирі,
Де горять,
Миготять
Зорі - свічі святі
В голубому ефірі, -
Красоті помолюсь
І заллюсь,
Розіллюсь
В передзвонах та царственій лірі.
(Григорій Чупринка, «В царстві висот»)

Євген Маланюк влучно назвав Лесю Українку «мешканкою вершин і вічності, повноправною громадянкою Олімпу», вказуючи на особливу внутрішню організацію письменниці, на велич і глибину її творчого Духу. Цьогорічне відзначення 150-річного ювілею від дня народження авторки «Кассандри», «Лісової пісні», «Камінного господаря» засвідчило невичерпність інтерпретацій її життєтворчості, актуальність її мистецьких інсайтів, модерність її художнього мислення. Класик мислить універсальними категоріями, він пробуджує тих, хто заснув «камінним сном байдужого раба», і спонукає до внутрішніх трансформацій, із яких має викристалізуватися національна душа.

Лесі Українці разом із Тарасом Шевченком та Іваном Франком належить роль будівничих української держави Духу. Наші митці добре усвідомлювали, що національна гідність є там, де є сильний дух і воля до життя, де є гармонія національного інтелекту та національної емоції, де є свобода бути собою, де є пле-

кання рідного слова як сакрального простору українського буття, де є усвідомлення власної ідентичності, розуміння того, ким ти є. Зараз душі наших класиків перебувають у «невимовно-чудовому мирі», у «царстві висот» (Г. Чупринка), але плоди їхньої праці залишаються тут. І завдання українців, що перетнули межу XX і XXI століть, – уміти відчитати їхні послання, достойно оцінити скарби їхнього Духу.

Талантом відчитувати творчі послання українських митців була наділена й Лідія Григорівна Голомб (1938–2013), професор кафедри української літератури Ужгородського національного університету, авторитетна літературознавиця, майстерний педагог вищої школи. Вона була людиною високих духовних орієнтирів, глибокого розуму, потужного наукового мислення. Валентина Барчан слушно назвала науковий доробок «зразком доброчесності вченого, продуктом літературознавчого мислення, який складає скарбницю національного наукового надбання» [5, с. 15].

У науковій спадщині Лідії Голомб особливе місце займають праці, у яких здійснюється літературознавчий аналіз творчості Лесі Українки. Постать видатної поетеси зламу XIX і XX століть, аристократки духу, яка збагатила українське письменство європейським змістом і якісно оновила його художнє обличчя, не могла залишитися осторонь наукових шукань дослідниці раннього українського модернізму.

Літературознавчий доробок Лідії Голомб, яка відійшла в позасвіти в січні 2013 року, заслуговує на системне вивчення. Ще за життя вченої були опубліковані рецензії на її монографії та збірники статей. Так, на видання «Із спостережень над українською поезією XIX – XX століть» (2005) відгукнувся відомий критик, літературознавець Є. Баран, який наголосив, що «для Лідії Голомб характерна академічна форма аналізу – без зловживань і надмірностей. Дослідниця нікого не збирається шокувати чи епатувати своїми матеріалами, – вона чесно і сумлінно робить свою справу» [2, с. 300].

П. Ляшкевич написав відгук на обидва збірники статей – і на «Із спостережень над українською поезією XIX – XX століть» (2005), і на «Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст.» (2008) [13]. У рецензії науковець відзначив: «Визначальна риса статей і розвідок Лідії Голомб – системний пошук індивідуальних способів художнього самовираження кожного письменника. Вникання в позавербальну глибину мотиву, образу, архетипу конкретного митця допомагає відкрити неповторні нюанси власної чеканки у його творчості та уникнути повторення поширених думок і поглядів. Водночас дослідниця не пропонує свої судження у формі будь-якого прихованого/неприхованого нав'язування – навпаки, прагне заохотити і стимулювати читача до власного перечитування класики, до пробудження особистісного сприймання імен і текстів» [13, с. 117].

Змістовні судження щодо наукового мислення та стилю Л. Голомб висловили також М. Козак (рецензія на збірник «Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст.») [12], Е. Балла (рецензія на монографію «Три поети раннього українського модернізму: Олександр Олесь, Грицько Чупринка, Микола Філянський» (2011)) [1]. Так, зокрема, Е. Балла слушно наголосила: «Тонке філологічне чуття та природний дар доброго знавця літератури допомагають авторці представити конкретні поетичні тексти в усьому багатстві їх змістової наповненості та художньо-естетичних якостей» [1, с. 190].

Цілісним і концептуальним дослідженням наукової, педагогічної діяльності Лідії Голомб, її людської іпостасі є статті В. Барчан [3; 4; 5]. Погоджуємося із думкою вченої, що «посутньою рисою дослідницької праці Л. Голомб є рух думки від джерела. Вона не приймала шляху аналізу, який базувався на штучному накиданні модної чи популярної методологічної схеми на відповідне явище національної літератури. Попри висновки наукових авторитетів у таких випадках, вона мала власну думку. Аргументи дослідниці ґрунтувалися на ретельному аналізі, а тому були доказовими й переконливими» [3, с. 6]. За спостереженням В. Барчан, «глибоке знання національного літературного процесу, загальноєвропейських культурних тенденцій слугувало дослідниці добрим підґрунтям при розгляді як локальних, так і ширших культурних

явищ, в осмисленні відповідних закономірностей крізь призму індивідуальних творчих постатей» [5, с. 15].

Помічені особливості дослідницької практики Лідії Голомб – академічна форма аналізу текстів, системність, концептуальність у вивченні творчості письменників, опертя на досягнення літературознавства без зловживання «модними» методологічними стратегіями, але із використанням їх раціональних моментів, вміння йти до узагальнень, відштовхуючись першочергово від авторського тексту, через який оприявнювався і спосіб мислення митця, і вибір форми художнього вираження своїх ідей, – усі вони знаходять втілення і в аналітиці художнього доробку Лесі Українки.

Інтерес до творчості Лесі Українки був сталим протягом усього періоду активної наукової праці Лідії Голомб. Невід'ємним атрибутом її літературознавчих пошуків було також окреслення історико-культурного контексту, в рамках якого розвивалася творча індивідуальність митця. У науковий світ дослідниця увійшла шляхом глибокого студіювання мистецької спадщини Івана Франка (тема її кандидатської дисертації – «Поетична творчість Івана Франка початку ХХ ст.»). Інтенція на опукле, всебічне дослідження художнього світу письменника, осягнення психологічних, філософських основ мислення автора, що неодмінно прив'язується до часу, в якому він жив і творив, стала характерною рисою наукового почерку Лідії Голомб. Через Франкову постать вчена прийшла до вивчення механізмів функціонування літературного помежів'я ХІХ і ХХ ст. І в тому помежів'ї її гострий дослідницький зір помітив ще цілий ряд митців, які сформували феномен раннього українського модернізму: Лесю Українку, Миколу Вороного, Олександра Олеся, Григорія Чупринку, Миколу Філянського, Богдана Лепкого, Василя Пачовського, Петра Карманського… У контексті сказаного цілковиту рацію має В. Барчан, коли в передмові до одного зі збірників статей Л. Голомб зауважує: «Літературний набуток рубежу століть залишається тим далеко не опанованим материком, який збуджує зацікавленість у багатьох дослідників незалежно від часової віддаленості. Він притягує своєю невичерпною енергетикою, сконденсованою у самому процесі художнього оприявнення нової свідомості людства з її іншим поглядом на світ і людину в ньому» [4, с. 5].

До осмислення самобутнього творчого універсуму Лесі Українки як митця доби раннього українського модернізму Лідія Голомб починає активно звертатися під час роботи над докторською роботою, що писалася на тему «Проблема особи і суспільства в українській ліриці кінця XIX – початку XX ст.». В обраному аспекті дослідження розглядається творчість поетеси, зокрема, в таких статтях, як «Тема народу та особи в ліриці Лесі Українки» (1972), «Проблема духовної цінності людини в ліриці Лесі Українки» (1988), «Мотив «вільної пісні» в ліриці Лесі Українки» (1988). Свої спостереження над поезією авторки Л. Голомб синтезовано виклала в монографії «Особа і суспільство в українській ліриці кінця XIX – початку XX ст.» [11]. І хоча дослідниця мусіла йти за вимогами, що ставилися до наукових робіт у ті часи, тобто обов'язково цитувати класиків марксизму-ленінізму, акцентувати передусім на соціально загострених мотивах у доробку письменників, пов'язувати тематичну спрямованість їх текстів із здобутками російської літератури, усе ж в осмисленні творів українських поетів того часу ми спостерігаємо свіжість і новизну думки, філігранний філологічний аналіз творчості авторів, які розбудовували поетичний універсум модернізму. Лідія Голомб подає дуже проникливі спостереження щодо природи ліризму Лесі Українки: «*Пластичність лірики поетеси виявляється в конкретно-чуттєвій окресленості її образів, жіночий характер ліризму – в особливій вразливості і тонкій організації душі, в мистецьки вишуканому нюансуванні переливів чуття, в своєрідно почутій і відтвореній словом музиці природи*» [11, с. 33].

Послідовно розглядаючи специфіку поетичного освоєння теми людини і суспільства у творчості Лесі Українки, вчена апелює до праць І. Франка, М. Зерова, лесеукраїнкознавців радянського періоду – О. Бабишкіна, Н. Кузякіної, Л. Міщенко, А. Костенка та ін. Позиції дослідників не завжди беззастережно сприймаються, навпаки, Л. Голомб уміє тактовно наголосити на своєму баченні природи того чи іншого поетичного тексту. Так, вона суперечить твердженню Н. Кузякіної щодо непластичності лірики поетеси, яку дослідниця виводить із відсутності «деталей жіночого побуту» у творчості Лесі Українки. «*Думається*, – зазначає науковець, – *витонченість і багатогранність жіночого типу ліричного героя Лесі Українки розкривається не в тій сфері, на яку вказує дослідниця. Адже*

через особливості таланту і творчого методу поетеси «деталі жіночого побуту» загалом не потрапляють у поле її уваги» [11, с. 33].

Осягаючи ідейно-естетичну природу лірики Лесі Українки, вчена застосовує психобіографічний метод аналізу текстів. Її спостереження, зокрема, щодо сутності інтимної поезії письменниці вражають глибиною, а разом із тим і простотою та поетичністю у висловленні своїх думок. Так, пишучи про твори Лесі Українки, присвячені С. Мержинському, Л. Голомб називає їх «*апофеозом жіночої любові*» [11, с. 27]. Процитувавши одну із поезій того трагічного циклу, а саме:

Стать над тобою і кликнуть до бою
Злую мару, що тебе забирає,

дослідниця приходить до висновку, що ці слова – «*це найбільший природний вияв натури, для якої рятувати, гоїти рани, стояти на сторожі життя близької істоти – не подвиг, а невідхильна внутрішня потреба*» [11, с. 27]. І далі йдуть ширші узагальнення: «*Породжена розпачем, інтимна лірика Лесі Українки сприймається як гімн жіночому серцю, стійкому в боротьбі за життя коханого, вірному у виконанні гірких заповітів. Напружена і болюча, ця поезія водночас світла, урочиста, сповнена гуманності, торжества любові*» [11, с. 27].

Міркування Л. Голомб, викладені в монографії «Особа і суспільство в українській ліриці кінця ХІХ – початку ХХ ст.», знайдуть своє продовження й конкретизацію в подальших її статтях, у яких висвітлюватимуться нові аспекти творчої індивідуальності Лесі Українки як лірика та драматурга. Заслуговують на увагу праці, у яких акцентовано на музичності лірики поетеси, зокрема, такі, як «Музика і слово в «Ритмах» Лесі Українки» (1991), «Музично-звукові прийоми в композиції поетичних циклів Лесі Українки» (1995). Дослідниця зазначає, що «*саме музика як мистецтво найтонших нюансів і переливів звуків у поєднанні з властивими їй могутніми засобами увиразнення контрастів розкрила перед поетесою нові шляхи відтворення цього драматизму*» [7, с. 130].

У статті «Музично-звукові прийоми в композиції поетичних циклів Лесі Українки» Л. Голомб здійснює концептуальний аналіз циклів «Сім струн», «Мелодії», «Невільничі пісні», «Кримські відгуки», «Осінні співи», «Ритми», «Хвилини» крізь призму функціонування

в них музичного принципу як структуроутворюючого фактору. Вона послідовно розглядає наявні в поетиці названих циклів засоби поліфонізму, контрастного звучання партій, прийоми дисгармонії, ефекти, пов'язані з тональністю, силою і тембром звучання мелодій. Науковець підсумовує: «*Розробляючи поетику циклу, Леся Українка спиралася не на логіку об'єктивних зв'язків чи закономірностей реального світу, а на внутрішню логіку суб'єктивних психологічних процесів. Вона користувалася прийомами музичного мистецтва і, часто, музичною термінологією не в метафоричному, а в прямому розумінні, з метою творення естетично дійових композиційних структур…*» [7, с. 140].

Об'єктом лесезнавчих студій Л. Голомб стала й біблійна тематика у творчості письменниці. У статті «Символіка Старого Заповіту в творчій самосвідомості Лесі Українки як митця в країні неволі» [9] дослідниця акцентує на новаторстві поетеси у трактуванні старозаповітних мотивів. У контексті поглиблення суб'єктивного плану вислову, характерного для поезії раннього українського модернізму, за словами вченої, «*збагачуються й урізноманітнюються також засоби і прийоми використання біблійних мотивів*» [9, с. 110]. Найбільш послідовно розробляється в доробку авторки мотив поета «в країні неволі»: «*Настроєва домінанта поетеси настільки насичена особистим трагічним відчуттям національної неволі, що навіть найглибші інтимні переживання її ліричного суб'єкта розкриваються через психологічні паралелі з настроями бранців – на ріках вавилонських*» [9, с. 110]. Розглядаючи поезії «Єврейська мелодія», «Ізраїль в Єгипті», «У пустині», диптих «Єврейські мелодії», драматичні поеми «Вавилонський полон», «На руїнах», драматичний діалог «В дому роботи, в країн неволі», Лідія Голомб помічає в них «*мистецьки виправдане переосмислення й трансформацію давніх тем відповідно до нового контексту, сміливе зближення й взаємопереплетення віддалених у часі й просторі понять <…>, майстерне застосування прийомів поетики псалмів і пророчих книг*» [9, с. 118].

Драму «Вавилонський полон» вчена розглядає в контексті реалізації в ній стильових прийомів Біблії. Серцевиною твору, на її думку, є три пісні Елеазара, головного героя, у яких звучить сповідь митця поневоленої нації: «*У змісті віщих пісень пророка, як і в зображенні реакції слухачів, застосовано прийом градації: перша пісня – це болючий*

спомин полоненого юнака-воїна про те, що лютий ворог одрубав йому правицю (символ військової поразки), в другій оплакується втрата рясного виноградника, підпаленого злим сусідом (пограбування майна), і, нарешті, третя, в якій трагізм досягає найвищої точки, що відтіняється й моторошним мовчанням невільників, показано наступ ворога на саму основу життя переможеного й пограбованого народу – його слово…» [9, с. 114].

Лідія Голомб твердить, що Біблія органічно увійшла в художню систему Лесі Українки, надавши її поезії філософського звучання і посиливши в ній національний зміст.

Трансформацію мотивів середньовіччя відповідно до духовних запитів часу, в якому творила Леся Українка, досліджено в наступній розвідці вченої, присвяченій аналізу драми «Камінний господар» та поезій на середньовічну тематику [6]. «Камінний господар», за спостереженням Л. Голомб, «*немовби фокусує в собі головні лінії розгортання етико-філософської думки поетеси, узагальнюючи її в єдиній цілісній концепції, через символічну змістову наповненість образів-характерів*» [6, с. 119]. Драма розглядається в системі середньовічних міфологем, які функціонують у художньому просторі текстів Лесі Українки і набувають творчого переосмислення. «*Подібність у розв'язанні деяких стержневих загальнолюдських проблем у «Камінному господарі» та в ліриці поетеси має внутрішній, органічний характер і зумовлюється єдиною настроєвою тональністю, що з'являється в Лесі Українки при зверненні до певного конкретно окресленого кола мотивів, надиханих романтикою середньовіччя*» [6, с. 119], – зазначає дослідниця.

В аналізованій статті активно працює метод типологічного зіставлення, який Л. Голомб доречно застосовує, виводячи ключові проблемно-тематичні та сюжетно-образні вузли «Камінного господаря» із ліричних текстів поетеси, зокрема, таких, як «Граф фон Ейнзідель», «Бранець (Середньовічний мотив)», «Мрії», «Трагедія», «Було се за часів святої Германдади…», «Королівна», «Забута тінь». За висновком вченої, світ середньовіччя вабив Лесю Українку, «*митця яскраво вираженого романтичного світовідчування, великими пристрастями й контрастами, протистоянням егоїзму й християнського прощення, нелюдської жорстокості й безмежної любові та неоплатної в земному житті самопожертви*» [6, с. 128].

Питання секретів поетичної творчості митця також цікавили Л. Голомб. Остання стаття дослідниці – «Проблеми психології твор-

чості в осмисленні І. Франка та Лесі Українки» [8] – була присвячена саме такому аспекту літературознавчої аналітики. Дослідниця розпочала свій науковий шлях із входження у світ літератури кінця XIX – початку XX ст. через творчий універсум І. Франка і завершила його фінальним акордом-роздумом про природу художнього мислення творця, обравши об'єктом вивчення грандів літератури українського модернізму. Базуючи своє дослідження на методі типологічного зіставлення текстів І. Франка та Лесі Українки, Л. Голомб ґрунтовно аналізує психологічні аспекти художньої творчості в рецепції вказаних поетів. Для глибшого проникнення в сутність внутрішніх, підсвідомих імпульсів творчої діяльності митців вчена вдається також до психоаналітичних аспектів дослідницької думки. Вона аргументовано доводить, що «*точки зближення в осмисленні Франком та Лесею Українкою проблем психології творчості зумовлені спільністю літературних програм та певною спорідненістю психічної організації обох митців. Звідси – типологічна співзвучність образів, настроєвої тональності, багатий діапазон переживань від трагічних акордів плачу «втоплених дітей» («невиспіваних співів»), завмираючої пісні Офелії, дисгармонії в стосунках душі Поета з Музою до тріумфів гармонійного втілення поривів духу і творчої свободи у Пісні…*» [8, с. 99].

Цілком закономірним є вплетення в канву дослідження відомого листа-відгуку Лесі Українки на диптих І. Франка «Із дневника» (датований 13-14 січня 1903 р.). У цьому листі міститься багато змістовних спостережень поетеси над цілим гроном проблем творчого самовияву митця. Для неї болючим було питання творчої свободи письменника, який належав до поневоленої нації і змушений був служити громаді, виконуючи різні «повинності», що забирало час і потрібну енергію для реалізації власних мистецьких проєктів, для втілення в життя своїх творчих потреб. Леся Українка дуже добре осягнула біль поета, що на повну силу прозвучав у Франковому диптиху «Із дневника». Лідія Голомб зазначила: «*Таємниці народження слова, про які Леся Українка розмірковує у згаданому листі-відгуку, стали предметом художнього осмислення в її циклі «Ритми», що по-своєму резонують із Франковим «Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє…». Обидва митці, відштовхуючись від ситуації ненародженого слова, дають їй відмінне трактування. Якщо І.Франко намагається заглушити голоси «дітей» безнадійним «Не вийдете на*

світло, небожата! / Не вивести вже вас мені до сонця!», то Леся Українка образно моделює бажаний, хоч і недосяжний, ідеал своєї пісні:

Промінням ясним, хвилями буйними,
прудкими іскрами, летючими зірками,
палкими блискавицями, мечами,
хотіла б я вас виховать, слова! [8, с. 85-86].

Леся Українка завжди обстоювала ідею свободи творчого самовираження митця. Для неї процес творчості був сакральним актом, у якому письменник повсякчас шукав способи реалізації своїх художніх ідей, втілював власні уявлення про світ і людину. За спостереженням Л. Голомб, «*переломлення будь-яких загальнолюдських ідей крізь призму індивідуальної психіки, що є неодмінною умовою творчого процесу, служить у Лесі Українки важливим критерієм при вияві достеменності таланту письменника, його вірності собі, своєму людському «Я». Цей критерій Леся Українка застосовує й до власної творчості. Численні діалоги суб'єкта її лірики зі своєю Музою є по суті спробами доскіпливого самоаналізу, віднайдення самототожності свого творчого дару*» [8, с. 94].

Аналіз питань психології творчості крізь призму творчих світів І. Франка та Лесі Українки в розглянутій праці Л. Голомб – це зразок якісної літературознавчої студії, що базується на принципах системності, концептуальності, ґрунтовному знанні матеріалу.

Лесезнавчі праці в доробку Л. Голомб не вичерпуються вказаними й осмисленими нами дослідженнями. Думки щодо творчості письменниці висловлені і в ряді інших студій вченої, де вона прямо чи опосередковано звертається до постаті Лесі Українки. Всі праці дослідниці є вагомою складовою сучасного лесезнавчого дискурсу, а також свідченням того, що можна тримати високу планку академічної науки, базуючи її на здобутках попередників і враховуючи досягнення новітнього літературознавства. У царстві духовних висот перебувають не тільки наші класики, з-поміж яких і Леся Українка – «поетка українського Рісорджименто» (Д. Донцов). У царстві висот знаходяться й ті, які формували обличчя сучасного літературознавства невтомною і доброчесною працею, які заклали якісний фундамент для розвитку української філології ХХІ століття. Безперечно, Лідія Голомб – одна із них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балла Е. Модернізм у персоналіях // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія; Соціальні комунікації.* Вип. 27. Ужгород, 2012. С. 190-191.
2. Баран Є. Літературознавча школа Лідії Голомб (рец. на кн.: Голомб Л. Із спостережень над українською поезією XIX–XX століть : зб. ст. Ужгород : Ґражда, 2005. 380 с.) // *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Філологія (літературознавство). Вип. XУII-XУIII.* Івано-Франківськ, 2008. С. 299-300.
3. Барчан В. Лідія Голомб: людина і вчений // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія; Соціальні комунікації.* Вип. 1 (29). Ужгород, 2013. С. 5-10.
4. Барчан В. У царині поетичного слова // Голомб Л. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть : зб. ст. Ужгород : Ґражда, 2005. С. 5-10.
5. Барчан В. Лідія Голомб як літературознавець // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. Ужгород, 2018. С. 11-16.
6. Голомб Л. Легенди Середньовіччя в драмі «Камінний господар» та ліриці Лесі Українки // Голомб Л. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть : зб. ст. Ужгород : Ґражда, 2005. С. 119-129.
7. Голомб Л. Музично-звукові прийоми в композиції поетичних циклів Лесі Українки // Голомб Л. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть : зб. ст. Ужгород : Ґражда, 2005. С. 130-140.
8. Голомб Л. Проблеми психології творчості в осмисленні І. Франка та Лесі Українки // Творчість Лесі Українки в контексті світової культури: зб. наук. пр. Філологічний вісник / за заг. ред. А. В. Березовенко. Вип. 2. К. : НТУУ «КПІ», 2015. С. 80-100.
9. Голомб Л. Символіка Старого Заповіту в творчій самосвідомості Лесі Українки як митця в «країні неволі» // Голомб Л. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть: зб. ст. Ужгород : Ґражда, 2005. С. 109-118.
10. Голомб Л. Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст. Ужгород : Ґражда, 2008. 296 с.
11. Голомб Л. Особа і суспільство в українській ліриці кінця XIX – початку XX століття. К. : Вища школа, 1988. 146 с.
12. Козак М. Нове слово в дослідженні літератури модернізму [рец. на кн. Голомб Л. Г. Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст. Ужгород: Ґражда, 2008. 296 с.] // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія.* Ужгород, 2009. Вип. 20. С. 107-108.
13. Ляшкевич П. Авторський проект перечитування класиків [рецензія] // Голомб Лідія. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть: зб. ст. Ужгород: Ґражда, 2005. 380 с. (I). Лідія Голомб. Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст. Ужгород : Ґражда, 2008. 296 с. (II) // Слово і час. 2010. № 2. С. 116-118.

Василь Марко

«ЛІСОВА ПІСНЯ»: ВЗАЄМОДІЯ ЦІННОСТЕЙ[59]

Вірю в правду свого ідеалу
Леся Українка

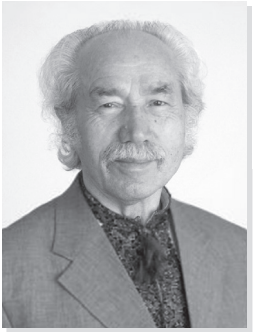

Чорновий варіант «Лісової пісні» Леся Українка завершила 25 липня 1911 р. Оскільки чистового варіанта не знайдено, дату закінчення роботи над ним визначають опосередковано, за листом авторки до сестри Ольги: 8 жовтня 1911 р. [8; 252]. Отже, попереду сторічний ювілей Лесиного творіння, драми-феєрії «Лісова пісня» – справжньої енциклопедії українського духу. Було б добре, якби ми провели 2011 рік під знаком цього світлого ювілею.

Дослідники зосереджувалися на соціологічних, міфологічних, власне художніх, гендерних, психоаналітичних аспектах «Лісової пісні» Лесі Українки. Останнім часом активізувалась увага до давніших праць М. Драй-Хмари [4], В. Петрова [7]. А з найновіших виділю інтерпретації «Лісової пісні» В. Агеєвої [1], Т. Гундорової [3], О. Забужко [4], Н. Зборовської [6], Л. Скупейка [8]. Лесина драма-феєрія, як і кожен геніальний твір, невичерпна: поміняєш головний код чи кілька другорядних – і вся художня система та окремі її складники набувають нового концептуального звучання або заграють новими відтінками.

Стало традицією визначати матеріал, зображений у «Лісовій пісні», як світ природи і світ людини. Однак ця думка потребує уточнення. У драмі-феєрії зображені дві складні системи, які су-

[59] Марко В. «Лісова пісня» : взаємодія цінностей // Дивослово. – 2011. – № 2. – С. 38-43.

перечливо, драматично, а не раз і трагічно взаємодіють. Світ людини представлений образами дядька Лева, його небожа Лукаша, сестри, Лукашевої матері, Килини та її дітей. Лукаш із матір'ю прийшли до Лева з далеких «борів соснових» [9; 265], молода вдова Килина з двома дітьми вийшла заміж за Лукаша з недалекого села. Усі вони різні особистості, зі своїми долями, досвідом та звичками, різними системами цінностей, через те поміж ними виникають непорозуміння й конфлікти.

Світ природи (так назвемо його умовно) також неоднорідний. По-перше, це світ лісу, тварин, пір року; по-друге, це світ фантастичних (міфологічних, казкових) персонажів, яких витворила свідомість людини у процесі історичного освоєння довкілля, наділила їх певними рисами й населила ними це довкілля (Лісовик, Мавка, Русалка, «Той, що греблі рве», Перелесник, Куць та ін.). Тож мені здається, що основний конфлікт твору гносеологічний, породжений суперечностями пізнання людиною світу й самої себе. За всіма перипетіями це особливо помітно, коли простежуєш доопрацювання тексту письменницею, відчувається, як вона долала гносеологічні труднощі, ідеальне розв'язання яких довго виношувала; як досягала художньої довершеності свого твору. У такому разі проблему «людина і природа» можна вважати лише першим шаром «Лісової пісні». Глибинний її шар – то людські проблеми: взаємодія ідеального і буденного світів. Для «чистоти» експерименту авторка втілила свій задум у неоромантичній моделі з паралелями схожих і відмінних рис.

Отже, взаємодія двох окреслених систем – головна проблема твору. Майже кожен учасник процесу взаємодії має відмінний вектор прикладання своєї сили. Це визначило деякі особливості поетики драми, зокрема наявність діалогів-з'ясувань і монологів-програм, де, як в ідеологічній драмі, на перше місце виходять представлення позицій, цінностей, ідеалів персонажів. Навколо них точиться боротьба, відбувається примирення або його пошук, найвищим щаблем якого могла б стати «ідеальна комунікація» [3; 71-80].

Хочу наголосити: хоч з яких позицій візьмемося за тлумачення Лесиного твору, кожен код буде частковим. Але всі вони обертаються довкола проблеми справжніх і уявних цінностей. Саме тому у випадку Лесиної драми неминуче постає питання про співвід-

ношення, взаємодію цінностей. Найбільш прийнятні форми взаємодії: обмін зобов'язаннями, як у дядька Лева й Лісовика, і обмін цінностями, як у Мавки й Лукаша. Леся Українка так майстерно будує взаємини, психічні стани персонажів та їхні зміни, що читач увесь час перебуває в напруженні. Текст драми вмістив такий багатий людський досвід, такий високий вияв мистецького таланту авторки, що забуваєш про всю умовність художнього світу твору, починаєш жити в ньому, приміряти образи персонажів на власну долю. Гра фантазії поетеси стала такою художньою правдою, яка з часом не тільки не тьмяніє, а відкривається новими гранями, бо Леся справді вклала в «Лісову пісню» «те, що не вмирає».

Одна з найвищих гідностей Лесиного твору – представлений рівень загальнолюдських цінностей. Із цих позицій взаємини персонажів можуть бути прочитані не лише в системі взаємодії двох світів, а й у ракурсі глибинної, екзистенційної сутності людини, приреченої на трагізм існування. Найщиріші прагнення призводять до наслідків, протилежних намірам, а за здобуті цінності й Лукашеві, й Мавці доводиться платити найвищу ціну. Придивімось пильніше до тих позицій, на яких стоять персонажі «Лісової пісні». У межах головної проблеми взаємодії протилежних сил, що належать до двох взаємозаперечних систем, можна виділити цінності, навколо яких ведеться найгостріша полеміка: кохання, краса, врода, талант, здібності, вірність, воля, прощення/помста, життя/смерть/безсмерття.

Коректна розмова Лесі Українки про найважливіші загальнолюдські проблеми стала можливою завдяки присутності у творі високого гуманістичного ідеалу, який, за естетичними законами модернізму, авторка ставить на вершину піраміди всіх цінностей.

У цьому вимірі форсовані радянським літературознавством класові проблеми, приватновласницьку психологію навряд чи можна розглядати як першопричину зовнішніх і внутрішніх конфліктів та страждань персонажів. Натомість на перше місце виходить проблема відступу від ідеальних цінностей, вироблених історичним досвідом народу і заповіданих Богом. Авторка чітко визначає серцевину суперечностей головних персонажів «Лісової пісні». Лукаш, за словами проникливої Мавки, не може «своїм життям до себе дорівнятись» [9; 307]. Лісовик бачить, як Мавка страждає після розриву з Лукашем, і робить висновок, що вона зрадила себе, «по-

кинула високе верховіття / і низько на дрібні стежки спустилась» [9; 324]; була наче «лісова царівна / у зорянім вінку», а стала подібна до «служебки, зарібниці» [9; 325]. Мати й Килина, умовно кажучи, порушили «закони дядька Лева», що передбачали мудре ставлення до природи, розуміння її сил, духів лісу; за теорією К.-Ґ. Юнґа, вони дали змогу Тіні заволодіти собою, і, як наслідок, їхні вчинки неминуче повертаються лихом. Мати заради прагматичної доцільності дає зрубати заповідного дуба – і накликає на себе помсту лісових сил. Килина словом-прокляттям несподівано перетворює Мавку на вербу, хоче її зрубати – і Перелесник відомстив їй пожежею.

Чи є у драмі власне соціальні проблеми? Так. Але вони представлені опосередковано: на рівні безбатьківства і вдівства. Цей мотив прозвучав уже в пролозі. Потерчата, уособлення душ загублених діток, скаржаться: «Убога наша хатка, / бо в нас немає татка…» [9; 252]. Безбатьківство спіткало Лукаша, діток Килини. Авторка так будує долі цих жінок, що вони знаходять прихисток в інших родинах, але не звільняються від влади Тіні, і їхнє сюжетне життя завершується втечею в невідомість.

Наскрізною акцентацією поетка возвеличує один із фундаментальних принципів людського співжиття – волю. Це слово як кодове звучить у мовленні багатьох персонажів, здобуваючи особливі нюанси, зумовлені їхніми характерами. Волю відчувають і дорожать нею передусім фантастичні істоти, бо на людських стежках, на думку Лісовика, «не ходить воля» [9; 266]. «Той, що греблі рве» в першій же репліці проголошує волю ідеальною величиною, вкладаючи у формулу «весняна вода, як воля молода» [9; 251] всю пристрасть своєї анархічної вдачі. «Я – вільна! / Я вільна, як вода» [9; 258] – захищає свою позицію Русалка, водночас виявляючи її близькість до ідеалу «Того, що греблі рве». Водяник прагне рівноваги у своєму водному царстві: «В моїй обладі / вода повинна знати береги» [9; 259].

Мавка також любить волю: до неї привчив Мавку Лісовик, бо сам «звик волю шанувати» [9; 266]. Мавка не переймається застереженнями старого, що воля може пропасти, коли вона, лісовичка, задивлятиметься на людських хлопців. «Ну, як-таки, щоб воля – та пропала? – дивується Мавка. – Се так колись і вітер пропаде!» [9; 266]. Знайомство зі світом людей переконує її, що взаємини з ними набагато

складніші, аніж ті, до яких вона звикла в лісі. Через те для Мавки цілковитою несподіванкою стала власна готовність до помсти Килині як суперниці. Новими для Лесиної героїні стали її зізнання в критичних ситуаціях: «…сама я не маю вже волі» [9; 330], – переконує вона Русалку Польову, коли та просить не жати жита й не губити її краси; «…муку свою люблю…» [9; 330] – захищається Мавка від Марища, що запрошує її до «твердині тьми й спокою» [9; 329]. Несумісність романтичних поглядів Мавки і прагматичних Килини авторка демонструє навіть на рівні рими. На кинуте Килиною звинувачення «Ти божевільна!» Мавка в стані напівсну / напівпритомності промовляє: «Вільна я, вільна…» [9; 341], – засвідчуючи принциповість своєї позиції. Зосереджуючись на складних, суперечливих переживаннях персонажів, Леся Українка поглиблювала свою художню концепцію людини, зміцнюючи її гуманістичну основу. Через те зображення складних натур вело не до розгубленості, а до розуміння й прийняття іншого, що є найвищим виявом людинолюбства.

У фарватері проблеми взаємодії різних світів перебуває історія кохання Лукаша і Мавки. Поряд із коханням у творі актуалізуються краса, врода, талант. Саме вони через інтерес до іншого та його пізнання створюють у «Лісовій пісні» захопливу атмосферу молодості, жаги, вічного пориву до ідеалу. Н. Зборовська докладно розкодовує цей сенс твору Лесі Українки: «… «Лісова пісня» – це драма про любов. Про любов в її космологічному сенсі. Мова іде про Простір Життя як Простір Еросу. У його широкому язичницькому розумінні» [6; 97].

Прислухаймося, як про красу говорять різні персонажі й сама авторка. Своє захоплення «Тим, що греблі рве» Русалка мотивує його вродою: «Але ж він *вродливий*!» [9; 260]. Перше, чим поцікавилася Мавка, коли почула про Лукаша, також була його врода: «Він, певне, *гарний*!» [9; 265]. Подаючи портрет Лукаша, поетеса акцентує увагу на його привабливості: «…дуже молодий хлопець, гарний, чорнобривий, стрункий, в очах ще є щось дитяче…» [9; 261]. Зовнішній вигляд Мавки, на яку дивимось запитливо-здивованими Лукашевими очима, обрамлено її двома репліками, зверненими до хлопця. Перша спонукає його придивитися до лісовички: «А бачити хотів?» – і ми разом з Лукашем переводимо погляд із загального вигляду Мавки («зовсім така, як дівчина… ба ні, хутчій,

як панна») на її білі руки, тоненький стан. Цнотливий погляд парубка найпильніше зупиняється на очах дівчини: «А чом же в тебе очі не зелені? / (*Придивляється*) / Та ні, тепер зелені… а були / як небо, сині… О! тепер вже сиві, / як тая хмара… ні, здається, чорні, / чи, може, карі…» [9; 267]. Колір очей Мавки змінюється, як і її настрій, виявляючи абсолютну щирість. Лукаш цього не розуміє, через те не йде далі здивування: «Ти таки дивна!». Але Мавці того мало. Провокативним запитанням вона спонукає й хлопця до одвертості: «Чи гарна ж я тобі?» [9; 267]. Лукаш до одвертості не готовий. На перешкоді стала суперечливість його натури. Йому страшно, коли Мавка «очима в душу зазирає» [9; 289] й помічає, що в Лукаша «голос чистий, як струмок, / а очі – непрозорі» [9; 289]. У цьому полягає одна з основних відмінностей між Мавкою й Лукашем, тут закладена одна з причин конфлікту між ними.

Їхні взаємини розвиваються бурхливо і проходять кілька етапів: знайомство – захоплення здібностями одне одного і входження до світу двох – випробування побутом – випробування замежів'ям, тобто царством «Того, що в скалі сидить» (Мавка), і вовкулацтвом (Лукаш), – прокляття Мавки Килиною – усвідомлення і вияв нових якостей головними персонажами. У межах названих етапів наявні менші щаблі, проходження яких поглиблює взаємне пізнання Мавки й Лукаша, ускладнює світ їхніх емоцій.

Стосунки Лукаша і Мавки можна розглядати у двох планах: з одного боку, як взаємодію відмінних натур, представників різних світів – міфологічного й реального, які головним чином утілюють різні ступені свободи вибору; з другого – як зіткнення поетичної особи («високої душі») з побутом («болотом буденного людського життя» [7; 145]). Це останнє виступає як вічна загальнолюдська проблема. Леся Українка ускладнила її процесом здобуття Мавкою нової якості – людської душі. На цьому шляху дівчина пройшла випробування любов'ю/ненавистю, прощенням/помстою і найголовнішою тріадою, що охоплює життя/смерть/безсмерття. За основний здобуток («ти душу дав мені» [9; 356]) вона платить смертю тіла. Але, включене в загальний колообіг природи, воно стане складником безсмертя героїні: «стане початком тоді мій кінець» [9; 356].

У розділі монографії «Міфопоетика «Лісової пісні» Лесі Українки», присвяченому аналізу взаємин Лукаша і Мавки, Л. Скупейко

актуалізує категорію *одкровення* [8; 117-145]. Справді, і пісня Лукашевої сопілки для Мавки («Весна ще так ніколи не співала…» [9; 264]), і слово Мавки про зимові сни для Лукаша («Як ти говориш…» [9; 270]) стали відкриттям нового світу. За мовленням дівчини Лукаш відчув її поетичну душу, хоча конкретніше оцінити її мовлення не може. Мавка ж виявляє жіночу мудрість і турбується передусім, чи Лукашеві «так добре?» [9; 270]. Після схвального жесту хлопця Мавка піднімається ще на один щабель мудрої щедрості, ставлячи Лукашеву гру на сопілці вище за своє слово: «Твоя сопілка має кращу мову» [9; 271].

За знайомством і взаємовідкриттям здібностей починається входження молодих людей у світ для двох. Щоправда, Мавка й Лукаш не цілком рівними стають на порозі храму кохання. Мавка вже має досвід залицянь лісових мешканців: «танці, жарти та зальоти!» [9; 275]. А Лукаш лише з Мавкою здобуває перший парубоцький досвід: «Я не любився / ні з ким ще зроду. Я того й не знав, / що любощі такі солодкі!» [9; 290]. Тож лісова дівчина веде перед у їхньому любовному дуеті.

Входження до світу кохання приносить Лукашеві та Мавці нові емоції, нові відкриття, повертаючи до них увесь світ невідомими гранями. Лукашева гра на сопілці відкриває дівчині душу хлопця, а водночас зароджує несвідоме прагнення самій мати людську душу: «Вийму, вийму! / Візьму собі твою співочу душу…» [9; 290].

Зображуючи взаємини Лукаша і Мавки, Леся Українка подає кілька дивовижних штрихів, які переймають долю Мавки за різних обставин, щоразу набуваючи нових семантичних відтінків і засвідчуючи проникливість героїні. Маю на оці передусім сцену, коли Мавка гойдається на вітті берези і слухає гру Лукашевої сопілки. У цьому епізоді активізується принцип паралельної дії. Під звуки сопілки Мавка промовляє слова: «Як солодко грає, / як глибоко крає, / розтинає білі груди, серденько виймає!» [9; 271]. Вони точно передають досі не відомий їй стан, епітет «*солодко* грає» переносить свою семантику на вирази «глибоко *крає*», «*розтинає* білі груди», «серденько *виймає*», що створює ефект оксиморонності всього виразу (оксиморонне поле). А в ремарці паралельно подаються зміни в природі: «На голос сопілки відкликається зозуля, потім соловейко, розцвітає яріше дика рожа, біліє цвіт калини, глод соромливо рожевіє, навіть чорна безлиста тернина появляє ніжні квіти» [9; 271].

Осягаючи свій новий емоційний стан, Мавка виявляє пророчий дар, інтуїтивно передчуваючи трагедію, яку їй доведеться пережити через кохання до Лукаша. Наведені вище слова Мавки «Як солодко грає…» згодом повторяться в магічному варіанті як голос сопілки, зробленої з верби, на яку Килина перетворила Мавку. Щоправда, у мовлених сопілкою словах, які ситуативно є голосом Мавки з потойбіччя, наявна істотна відмінність: романтичний епітет «білі груди» зредуковано, замість слова «білі» вжито нейтральне слово «мені». У результаті нової ситуації й словозаміни оксиморонність вражливої репліки Мавки притлумлено, натомість активізується семантика болю, страждання. Відтак самохарактеристика Мавки стає кодом її трагічної долі, так тонко відчутої дівчиною ще на зорі знайомства з Лукашем.

Кодовий зміст слів «глибоко *крає*», «*розтинає*» відгукнеться і в останньому діалозі Мавки й Лукаша. На цей час дівчина вже пережила страхіття зради, побувала у володіннях «Того, що в скалі сидить», утратила тіло й перетворилася на «легку, білу, прозору постать, що з обличчя нагадує Мавку» [9; 350]. Але не зчерствіла серцем. У її словах, звернених до Лукаша, звучить прийняття долі як неминучості, трагедії – як радості, бринить удячність коханому за здобуту нову якість – душу: «…ти душу дав мені, як гострий ніж / дає вербовій тихій гілці голос» [9; 356]. Дівчина усвідомила й прийняла істину, яка закільчилась у словах «*крає*», «*розтинає*», промовлених ще під час першої зустрічі з Лукашем: як «вербова тиха гілка» без «гострого ножа» не може здобути «голос», тобто стати сопілкою, так Мавка без Лукашевого кохання не могла здобути душу. Отже, від складних емоційних станів через магічно оприявнений біль до трагічної істини – такий шлях проходить Мавка, втілюючи ідею «екзистенційного уґрунтування людського в житті, а не поза ним» [2; 267].

Зображуючи стосунки Мавки й Лукаша, авторка зосереджується на їхньому випробуванні побутом. Тут зійшлися різні практики життя, найістотніші цінності. Усі вони представлені крізь свідомість Мавки, внаслідок чого вона стає мірою тих цінностей. Бо сама має «серце не скупе, що скарбів… / своїх не криє» [9; 308]. У Лукашеві відкрила «цвіт душі», «від папороті чарівніший – / він скарби творить, а не відкриває». У Мавки «мов зродилось друге серце», коли

вона той цвіт пізнала [9; 306]. Дівчина глибше за Лукаша розуміє сенс їхніх стосунків: «…я тебе за те люблю найбільше, / чого ти сам в собі не розумієш, / хоча душа твоя про те співає / виразно-щиро голосом сопілки…» [9; 307]. Мавка високо цінує одержані від Лукаша «дари… / неміряні, нелічені…» [9; 309]. У цій же репліці Мавки авторка висловила фундаментальну тезу про психологічні основи обміну цінностями: «Ти дав мені дари, / які *хотів*, які були й *мої*…». Суть цієї тези така: чужий досвід тільки тоді може бути засвоєний, коли для нього є власний емоційний чи інтелектуальний ґрунт. Серед звичних голосів весни Мавка вирізнила новий звук – спів Лукашевої сопілки, бо, очевидно, була внутрішньо готова до цього. Припустімо, Лукаш із сопілкою не прийшов би до лісу. Мавка продовжувала б звичні «сезонні» ігрища з Перелесником і не знала б драм і трагедій. Та, зрозуміло, і далі міркувати в такому річищі не коректно: без зустрічі Мавки й Лукаша не було б «Лісової пісні».

Отже, маємо приймати закони художнього світу Лесиного шедевра. У плані нашої розмови закцентую ще один штрих: засвоєний досвід не абсолютно тотожний чужому, входячи до нової системи цінностей, він і сам видозмінюється. Для Лукаша гра на сопілці – то спосіб інтуїтивного самовираження, а Мавка засвоєні Лукашеві пісні свідомо передаватиме людям. Але цей аспект взаємодії цінностей виходить за межі побуту.

Серед тлумачень безсмертної історії Лукаша і Мавки виділю позицію В. Агеєвої: «Лісова пісня» – «це трагедія Мавки… Лукаш – це швидше сумна пародія на романтичного персонажа» [1; 203]. Визначення «пародія» (навіть з означенням «сумна») не адекватне художньому світові твору, бо об'єктивно принижує й Мавку. Насправді в «Лісовій пісні» розігрується трагедія двох персонажів, близьких, цікавих одне одному – й водночас істотно відмінних. За спостереженням О. Забужко, вони «хіба одне в одному можуть віднайти опертя для духовного "стрибка"» [4; 261]. Обоє – Мавка за музикою Лукаша, Лукаш за словом Мавки – відчули невідомий їм світ, який їх привабив. Але у процесі зближення дедалі помітнішою стає відмінність між ними. Тож придивімося пильніше до тонких ходів авторки в зображенні головних героїв «Лісової пісні». Так, Мавку захопив світ, що відкрився їй за Лукашевою грою. Однак вона не знала, що світ Лукаша постав перед нею в ідеаль-

ному вигляді, який непросто або й неможливо буде розпізнати за побутовим рівнем життя Лукаша та його родини. Мавка активно прагне сягнути ідеального Лукашевого світу – і, як наслідок, здобуває душу («ти душу дав мені»). Незважаючи на всі страждання, вона почувається рівною з людьми, у яких сам Бог вдихнув душу, почувається щасливою, про що свідчить її останній монолог, сповнений високої художньої правди.

Лукаш – інший: він творить ідеальний світ на підсвідомому рівні. За своєю природою музика підноситься над побутом. Цю особливість відчувають і Лукаш, і його мати. Окрім того, Лукаш збагнув інакшість Мавки. І все ж уводить її до свого світу з його обов'язками, принципами взаємин, де ідеальне знаходиться на другому плані. Такий крок виявився конфліктним. І в критичну хвилину Лукаш відвертається від Мавки, від світу, який відкрив за її словами, бо сам не може «своїм життям до себе дорівнятись» [9; 307]. Та це ще не вся правда про персонажа і його взаємини з Мавкою. Авторка показує, що інтерес Лукаша до краси, активізований Мавкою, не зник: він жив у героєві на підсвідомому рівні. І місточок до ідеального світу прокладе музика – остання гра Лукаша на сопілці. Докладніше про це скажу далі.

Наступний етап взаємин Лукаша і Мавки – випробування замежів'ям. Лісовик помстився Лукашеві за зраду Мавки, перетворивши його на вовкулаку, а Мавка повернула йому людський образ: «…слово / уста мої німії оживило, / і я вчинила диво…» [9; 332]. Сама ж Мавка з відчаю віддається «Тому, що в скалі сидить», а рятує її «спотворений» голос Лукаша-вовкулаки, що «пробився… / крізь неприступні скелі» [9; 332]. Ці стосунки між персонажами відбуваються поза сценою. Про них дізнаємося з ретроспективних оповідей Лісовика й Мавки. Після повернення зі світу мертвих Мавці довелося зазнати ще двох перетворень: Килина закляттям перетворила її на вербу, а Перелесник очищувальним вогнем урятував Мавку від Килининої сокири, позбавляючи дівчину тіла.

Побувши вовкулакою і повернувшись до людського образу, Лукаш зазнав глибинних внутрішніх змін. Про одні він говорить одверто: «Я, жінко, бачу те, що ти не бачиш… / Тепер я мудрий став…» [9; 352]. Інші виявляються в нових принципах життя: «А треба / все щось робити?»; «А треба жити?» [9; 353]. Щоправда,

перша позиція не просто виявляється в творі. О. Забужко запропонувала розглядати останні сцени драми, «легку, білу, прозору постать, що з обличчя нагадує Мавку» [9; 356] крізь призму умудреного «відкритого духовного зору» Лукаша [4; 266]. А другу позицію Лукаша Л. Скупейко пояснює так: «Його "мудрість" полягає не в тому, що він раптом осягнув абсолютний сенс життя, а в усвідомленні того, що *таке* життя вже втратило для нього сенс» [8; 209]. Мені здається, що неточність обох наведених тлумачень полягає у прагненні дослідників вивершити те, що, на їхню думку, авторка не вивершила, хоча про це прямо не пишуть. Повернення Лукаша до попереднього способу життя справді неможливе. Але іншого життя для себе він не відкрив. Звідси – *розгубленість*, що звучить у діалозі з Килиною, посилена питальною інтонацією його реплік. Водночас у багатьох деталях поглиблюється мотив вичерпальності, смерті. Придивімось до цих деталей пильніше. Після повернення Лукашеві людського образу Мавка помітила в його погляді біль, тугу, каяття «без надії» [9; 333]. У розмові з матір'ю Лукаш говорить про летальні сигнали його підсвідомості: «Ви хочете, щоб я не тільки з хати, / а й *з світа геть зійшов*?» [9; 347]. У словах Лукашевої Долі мотив неминучої смерті звучить прямо: «…вже чую й бачу, / що загинути мушу» [9; 355]. А репліка, адресована Мавці, відкриває внутрішню готовність героя прийняти фатальний кінець: «Ти упирицею прийшла, / щоб з мене пити кров? Спивай! Спивай!» [9; 356]. В останніх реченнях прикінцевої ремарки письменниця подає завершальні штрихи сюжетного життя героя: «Лукаш сидить сам; прихилившись до берези, з сопілкою в руках, очі йому *заплющені*, на устах застиг щасливий усміх. Він сидить *без руху*. *Сніг* шапкою *наліг* йому *на голову, запорошив усю постать*…» [9; 357]. Для адекватного розкодування тексту твору слід брати до уваги всі його складники та їхню взаємодію. Однак перед тим, як перейти до аналізу фінальних сцен, хочу підкреслити одну деталь, пов'язану з образом «загубленої Долі»: говорячи про безвихідну Лукашеву ситуацію («стежка / *білим снігом припала*» [9; 354]), провіщаючи його трагічний кінець, Доля показує місце, де Лукаш знаходить сопілку. Так символи смерті і безсмертя зустрілися на одному перехресті, після чого авторка подає останню зустріч Лукаша й безтілесної Мавки.

Фінальні сцени, що включають останній діалог Мавки й Лукаша, монолог Мавки й розгорнуту авторську ремарку, композиційно й концептуально завершують «Лісову пісню». Їх варто читати якомога уважніше. Долаючи зону самотності, Мавка щоразу приходить до Лукаша. Спочатку дівчина усвідомила свою самотність, так би мовити, ретроспективно, коли покохала Лукаша (це закономірний стан усіх закоханих): «Як добре зважити, то я у лісі / зовсім самотня…» [9; 274]. Її самотність поглибилася після розриву з Лукашем, бо він для дівчини став цілим «світом, милішим, кращим, / ніж той, що досі знала» [9; 287]. Вона не позбавилася самотності й тоді, коли здобула душу й відчула власну трансцендентність, – і знову приходить до Лукаша. Зустріч з Мавкою, яка має незвичайний безтілесний вигляд і, за спостереженням Лукаша, нагадує тінь, мару, приголомшила чоловіка. У його серце закрадається підозра: Мавка прийшла помститися. У його підсвідомості з'являється міфологізований образ помсти, що узгоджується з ситуацією, – упириця. Поки до Лукаша приходить усвідомлення ситуації, визріває й рішення: «Спивай! Спивай! (*Розкриває груди*). / Живи моєю кров'ю! Так і треба, / бо я тебе занапастив…» [9; 356]. Н. Зборовська трактує ці внутрішні й зовнішні жести як «злий чоловічий відчай» [5; 107]. Насправді стан Лукаша пояснюється іншим: визнанням провини перед Мавкою, каяттям і готовністю прийняти покару за кривду, заподіяну дівчині. Після останньої репліки Лукаша авторка подає таку ремарку: «З невимовною тугою дивиться на неї» [9; 356]. Чи цей погляд виражає біль через те, що сталося? Чи, може, благородство? Без цієї «невимовної туги» був би неможливий і останній жест Лукаша, поданий у фінальній ремарці. Саме цей жест (рух на зустріч Мавці) і гра на сопілці, яка знову здобулася на магічну силу, передають його справжню внутрішню сутність.

У відповідь на визнання Лукашем провини Мавка висловлює думку, яку я вже наводив у іншому контексті: «Ні, милий, / ти душу дав мені, як гострий ніж / дає вербовій тихій гілці голос» [9; 356]. У фразі «Ні, милий…» утілилася безмежна доброта Мавки, її жіноча мудрість, високий гуманізм авторки. А в останньому монолозі Мавка розвіює й самодокір Лукаша, котрий її «тіло звабив» [9; 356]. Прозріння героїні поетеса кладе на дивовижне слово, яке вмістило розуміння власного безсмертя: «…стане початком тоді

мій кінець» [9; 356], спосіб подолання трансцендентної самотності: «Будуть приходити люди…» [9; 357], передчуття ідеального єднання з коханим: «Я їм тоді проспіваю / все, що колись ти для мене співав» [9; 357]. Мавка щаслива, що одержаний від Лукаша скарб-пісню може віддавати іншим, множачи таким способом радість. Мавка тягнулася до ідеалу Лукашевої музики з усіх сил, після трагічних випробувань змогла з ним злитися. Але за душу й за радість цього єднання Мавка заплатила смертю тіла.

Після випробування замежів'ям Лукаш також відчуває свій новий стан. Однак не може висловити його. Через те авторка пише останню ремарку, котра нагадує символістську новелу-шкіц. На прохання Мавки Лукаш грає на сопілці, яка знову здобула магічну силу. На її голос, як навесні, відгукується природа: «…береза шелестить кучерявим листом, весняні гуки озиваються в заквітлім гаю, тьмяний зимовий день заміняється в ясну, місячну весняну ніч» [9; 357]. Однак між весняною і зимовою картинами оновлення є принципова відмінність: перша картина (я її вже наводив) уписується в загальну естетику драми-феєрії як частина великого дива світу, а друга має психологічне підґрунтя: вона виникає лише перед внутрішнім зором Лукаша, що сидить під березою й, очевидно, замерзає, і це його передсмертне сновидіння.

Центральною фігурою цього видіння є Мавка, котра «спалахує раптом давньою красою у зорянім вінці» [9; 357]. Розкодовуючи видіння Лукаша, потрібно висловити кілька міркувань. Перше: сновидіння героя – то невисловлений докір самому собі, то крок до власного ідеалу, яким за життя було знехтувано («Лукаш кидається до неї (Мавки. – *В. М.*) з покликом щастя» [9; 357]), і водночас це крок у небуття. Так можна інтерпретувати складну ситуацію, створену генієм Лесі. Друге: уявний образ весняної Мавки, що виник із підсвідомості Лукаша, належить лише йому, викликаний його підсвідомим потягом до краси – і Лукаш кидається до Мавки, як до самого себе. Але ж і образ Мавки, її давньої краси та щастя («з покликом щастя») – лише ілюзія. Висока правда авторки в іншому: за цю ілюзію, за збережений у душі ідеал довелося заплатити дорогою ціною – життям. Це надає образові Лукаша трагічного звучання. І в трагізмі образи Мавки й Лукаша врівноважуються. То чи можна до останнього тулити пародійний пафос? Третє:

сновидіння засвідчило істотну переорієнтацію Лукаша. Останній спалах його підсвідомості висвітлив не образ Килини чи корови «турського заводу», а образ Мавки, якою її побачив тієї весняної ночі, коли вперше відчув у серці кохання, коли захопився красою дівчини, її словом. Отже, у фінальному сновидінні Лукаш зумів «своїм життям до себе дорівнятись» [9; 307]. Та правда і в тім, що саме його життя вже минулось.

У драмі-феєрії «Лісова пісня» Леся Українка порушила одну з фундаментальних проблем буття – проблему взаємодії цінностей (позицій, прагнень, учинків). Художнє втілення прагматично-побутового рівня реалізації взаємодії сповнене глибокого драматизму, пом'якшувати який можуть, висловлюючись фігурально, «закони дядька Лева», що втілюють мудрість віків. Філософський рівень взаємодії, що формувався під дією екзистенціалізму, провіщав трагедію. Зняти її можна лише з позиції авторського ідеалу, яким перейнятий твір. У ньому Леся Українка повною мірою зреалізувала свій талант поета і драматурга й дійшла художньої правди, що стала відкриттям в українському і європейському просторі мистецтва слова.

Література

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації. К. : Либідь, 2001.
2. Гундорова Т. ПроЯвлення Слова. Дискусія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів : Літопис, 1997.
3. Гундорова Т. Femina melancholika: Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. К. : Критика, 2002.
4. Драй-Хмара М. Леся Українка. Життя і творчість. Літературно-наукова спадщина. К. : Наук. думка, 2002.
5. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine. Українка в конфлікті міфологій. К. : Факт, 2007.
6. Зборовська Н. Хай буде музика! *Гендерні студії. Незалежний культурологічний часопис.* 2000. № 17.
7. Петров В. Лісова пісня. *Їм промовляти душа моя буде.* «Лісова пісня» Лесі Українки та її інтерпретації / [упоряд. В. Агеєва]. К. : Факт, 2002.
8. Скупейко Л. Міфопоетика «Лісової пісні» Лесі Українки. К. : Фенікс, 2006.
9. Українка Леся. Вибрані твори. К. : Молодь, 1952.

III. ІЗ ТЕАТРАЛЬНОЇ ЛЕСІАНИ

Йосип Баглай

КАМІННИЙ ГОСПОДАР ЧИ ДОН ЖУАН?[60]

(«Камінний господар» Лесі Українки на сцені обласного українського музично-драматичного театру)

До 100-річчя з дня народження геніальної дочки українського народу Лесі Українки колектив Закарпатського українського музично-драматичного театру поставив драму ювілярки «Камінний господар». Факт постановки твору робить честь колективу театру, передусім, режисерові М. Курінному. Звернення до «Камінного господаря» ставить перед постановником і виконавцями складне відповідальне завдання. Сама Леся Українка вважала появу драми залежною принаймні від трьох чинників: суспільно-політичного, культурного і філософсько-етичного. Для сучасного читача і глядача головний сенс «Камінного господаря» полягає в його філософсько-етичному звучанні, і насамперед цим треба керуватися в постановці.

Річ ясна, що всякий драматургічний матеріал режисер має право «прочитати» по-своєму, але з однією умовою: має бути збережений ідейний задум автора, його характеристика персонажів. У якому плані здійснена режисерська робота у спектаклі «Камінний господар»? Авторський текст скорочено майже на третину, зокрема останні три дії зведено в одну. Як видно із спектакля, М. Курінний головним персонажем робить Дон Жуана, і з цього погляду скорочення в кінці твору вмотивовують задум режисера, хоч і не цілком відповідають задумові Лесі Українки. В основу дра-

[60] Баглай Й. Камінний господар чи Дон Жуан? : [«Камінний господар» Лесі Українки на сцені Закарпат. муздрамтеатру (режисер М. Курінний, худож. В. Куломзін)] // Закарпат. правда. – 1971. – 28 лют. – С. 3.

ми покладено образ Дон Жуана, але на перше місце письменниця поставила все-таки не «камінного гостя», а «камінного господаря». Тільки через стосунки з «камінним господарем» – Командором центральною героїнею драми стає донна Анна. Якщо говорити про «Камінного господаря» в інтерпретації М. Курінного, то з точки зору архітектоніки спектакль сприймається як закінчений твір, у чому певна заслуга належить також художникові В. Куломзіну та постановникові танців Г. Кульбацькій. Танці є своєрідним оздобленням вистави, а майстерно виконані декорації значно доповнюють її, допомагають глибше розкрити ідейний зміст твору.

Отже, головним героєм спектаклю «Камінний господар» є Дон Жуан (артист А. Лещенко). Як у творі Лесі Українки, так і в спектаклі Дон Жуан виступає «лицарем волі», якої в ньому шукало багато жінок. Однак уже в першій дії публіка зустрічається з черствим егоїстом, що заради власної волі і власних анархістських почуттів ладен топтати високі пориви і шматувати душі тих, із ким він вступає в контакти. Ці риси характеру свого героя виконавець досить яскраво розкрив у сценах зустрічі Дон Жуана з Долорес і донною Соль. У перших двох діях сценічний образ Дон Жуана особливих зауважень не викликає, хоча артистові варто уникати в окремих епізодах зайвого підвищення тону мови, а інколи й надто швидкого її темпу. Дон Жуан певен самого себе – перед ним упадають красуні Іспанії, і йому, хоч і прихованому дворушникові, принаймні не потрібно, скажімо, переконувати Командора в популярності свого імені підвищеним голосом, що переходить у відвертий крик.

Окремо слід зупинитися на образі Дон Жуана в третій дії спектаклю. Підготовлене попереднім розвитком подій і зустрічами Дон Жуана з Долорес, Анною та донною Соль, його зухвальство переступає всякі межі, в «печерній» сцені, яка повинна б найяскравіше викрити «донжуанівський» характер персонажа. Виходячи з цього, артист А. Лещенко будує тут свою гру більше на зовнішніх ефектах, аніж на психологізмі, яким ця сцена характеризується в першотворі. Використання цілої низки балаганних прийомів призводить до того, що замість високо драматичної ситуації виникають комічні ефекти. Якщо елемент комізму допустимий ще якоюсь мірою у фінальній сцені, де він може розвін-

чувати демонічне прагнення до влади, то «в печері» це нічим не вмотивоване.

Справжній Дон Жуан із його роздвоєним характером виступає в четвертій дії. Заявляючи постійно про волю і вступаючи нібито в суперечність із «камінними законами» Командора, він сам тепер, коли перед ним відкрилася перспектива стати володарем трону, не витримує впливу цих законів. Якраз тут, у фінальній частині спектаклю, двоїстість характеру Дон Жуана вимальовується особливо яскраво. Колишній «лицар волі» готовий тепер забути всі свої попередні обіцянки, аби тільки зайняти найвищий щабель у суспільній драбині – королівський трон.

Образ Дон Жуана найкраще вдався А. Лещенкові саме в останній дії, коли артист послідовно пішов за психологічною характеристикою. Стриманість, темперамент, розсудливість у висловах і тверезі розрахунки, які в один момент зняли маску із цього прихованого дворушника, – ось що характеризує тепер Дон Жуана – Лещенка.

Донна Анна (артистка Л. Скуридіна) – це демонічна, сильна і деспотична натура. Воля в її розумінні – не зречення «камінних» принципів того суспільного укладу, який вона представляє, а, навпаки – досягнення через ці принципи повної влади над іншими. Вже в першій дії донні Анні – Скуридіній мариться якась стрімка і неприступна гора – вершина феодальної ієрархії: пробравшись на неї, вона повинна стати вільною і щасливою. Вже з перших зустрічей Анни з Дон Жуаном глядач переконується в тому, що шлюб її з Командором побудований на чисто житейських розрахунках, а сам Командор для Анни – це та камінна гора, що повинна допомогти їй піднятися на омріяну «гору». Артистка Л. Скуридіна в основному відтворила образ своєї героїні. Особливо переконливе враження справляє виконавиця в четвертій дії. Правда, в окремих епізодах (наприклад, у діалогічній партії Анна – Долорес у першій дії, на початку четвертої дії) гра артистки Л. Скуридіної характеризується надмірною нервовістю і неврівноваженістю.

Цілком відповідає задумові Лесі Українки образ Командора, створений у спектаклі артистом О. Корнієнком. В його небагатослівності, мові і вчинках бачимо людину холодної і розважливої вдачі, якоюсь мірою благородну. Згідно з драмою, герой Корні-

єнка виступає на сцені тільки як раб «камінних» звичаїв, котрі він ставить понад усе. Він сам, зрештою, розуміє, що не може зробити донну вільною і щасливою. Командор – це суперечність між суб'єктивними намірами і самим об'єктивним ходом речей, що базується на непорушних, з його точки зору, традиційних нормах моралі, посягнути на які він собі не дозволить. Таким, власне, постає перед глядачем Командор у виконанні артиста О. Корнієнка. Цю суперечність виконавець дає відчути протягом усього спектаклю. Сценічний образ Командора є, мабуть, найкращим у виставі. До виконавця маємо одне тільки зауваження: не цілком послідовними, з точки зору характеру Командора, є окремі прояви ревнощів. Це почуття могло бути притаманне Командорові, але горда натура не дозволила б виявити його перед якимось вигнанцем Дон Жуаном.

Окремо стоїть у драмі образ Долорес. Леся Українка характеризує її як «тип мучениці природженої, що все мусить гинути, розп'ята на хресті». Долорес – єдина справді вільна душа на шляху Дон Жуана. Вона щиро покохала його і готова піти на будь-які жертви. Однак Дон Жуан не хоче зрозуміти та оцінити її, зрештою, це не було в його характері. Долорес – проста і безкорислива жінка, вона – зразок найвищої душевної краси і чистоти. Якщо деякі вчинки Долорес видаються не природними, то це тільки тому, що вона їх здійснює в оточенні жорстоких, камінних і холодно розсудливих анн, жуанів і командорів.

Благородні риси характеру Долорес прекрасно передала артистка Л. Іванова. Від першої і до останньої появи на сцені Долорес – Іванова завойовує увагу і симпатії глядача, пробуджує в ньому щире співчуття і любов до цього образу.

У спектаклі виведено й епізодичні образи Сганареля (артист І. Чуєнко), Маріквіти-покоївки (артистка Г. Ушенко), Пабло де Альвареса (артист В. Іванов), донни Мерседес (заслужена артистка УРСР М. Харченко) та інші. Хочеться окремо відзначити досить яскравий образ наївно простої й ошуканої Дон Жуаном донни Соль, створений артисткою О. Сайдулаєвою.

...Спадає завіса. Спектакль «Камінний господар» закінчився, і публіка зустрічає його прихильно. Отже, робота колективу не пропала марно. І все ж на закінчення хотілося б висловити таке:

після вистави глядач, безумовно, ще довго залишиться в думці серед персонажів твору, розмірковуватиме над їхніми словами, вчинками. Та згодом підсвідомо постане запитання: а хто ж камінний господар і чому таку назву має спектакль? Слово «камінний» не раз лунало зі сцени, однак не перейшло в кінці твору у символ-образ. На цьому постановка багато втратила. Ми в принципі не заперечували б проти такого режисерського вирішення фіналу, але в такому разі спектакль слід було назвати не «Камінний господар», а «Дон Жуан», а в дужках вказати: за драмою Лесі Українки «Камінний господар».

Йосип Баглай

«СЕ ПРАВДА, НЕ РОСТУТЬ КВІТКИ В ТЕМНИЦІ...»[61]

(Драматична поема Лесі Українки «Бояриня» на сцені Закарпатського українського музично-драматичного театру)

25 лютого виповнилося 120 років з дня народження геніальної української поетеси Лариси Петрівни Косач – Лесі Українки. На відзначення цієї ювілейної дати Закарпатський український музично-драматичний театр підготував і виніс на суд глядача драматичну поему Лесі Українки «Бояриня» (режисер-постановник – дипломант Київського інституту театрального мистецтва імені Г. Карпенка-Карого Дмитро Чирипюк, художник-постановник – Олексій Вакарчук, композитор – Юрій Шевченко, вся постановча група з Києва).

Важко сьогодні передбачити, скільки ще нових перебудов ми переживатимемо у прийдешні часи з надією отримати в повному обсязі те, що впродовж віків витворили і наші великі генії, і визначні таланти, і звичайні трударі на ниві такої врожайної і такої сплюндрованої українського культури і, зокрема, літератури. Що вже казати про Миколу Руденка, Василя Стуса, Івана Світличного, Ігоря Калинця, що казати про Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського, Миколу Хвильового, коли ми й сьогодні то тут, то там на сторінках журналів відкриваємо для себе «невідомі» твори таких велетнів українського духу, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, чекаючи з подиву гідною наполегливістю і байдужістю, щоб чиясь «керівна» рука змилостивилася над нами і, нарешті, віддала кесареве кесарю, богове богу, а нам – наше.

Довге століття припадала порохом з ласки ревних захисників «сталінської непорушної дружби народів» та брежнєвсько-щер-

[61] Баглай Й. «Се правда, не ростуть квітки в темниці…» : [драмат. поема Лесі Українки «Бояриня» на сцені Закарпат. укр. муздрамтеатру] // Закарпат. правда. – 1991. – 13 берез. – С. 4.

бицьківських суперінтернаціоналістів прекрасна драматична поема Лесі Українки «Бояриня», яка, за твердженням різних вульгаризаторів творчості поетеси, вважалася «ідейно слабкою» і «художньо непереконливою». Тож віддамо належне творчому колективові Закарпатського українського музично-драматичного театру, який один із перших в Україні після сімдесятилітньої перерви дав сценічне життя цьому глибоко патріотичному і винятково поетичному творові Лесі Українки.

Із стін школи ми виносимо відомості про Лесю Українку як про значну поетесу – співачку «досвітніх вогнів» та автора унікальної в українській і всій світовій драматургії драми-феєрії «Лісова пісня». А тим часом Леся Українка була автором більше двадцяти драматичних творів, серед яких – такі неперевершені шедеври, як «Блакитна троянда», «Одержима», «Вавилонський полон», «Кассандра», «Камінний господар», «Оргія» та інші.

Особливістю і достоїнством драматургічної спадщини Лесі Українки вважається постановка і розгляд значущих соціальних і національних проблем, з яких сьогодні виняткового значення набуває проблема національного визволення українського народу і створення Української суверенної держави. На цю проблему маємо звернути особливу увагу саме тепер, коли Верховна Рада УРСР прийняла знамениту Декларацію про державний суверенітет України. Тут необхідно відзначити і той факт, що дослідники творчості Лесі Українки свого часу переважно аналізували ті твори поетеси, в яких національна проблема ховалася за соціальною. Якщо досліджуваний матеріал не вкладався в рамки вульгарно-соціологічної схеми того чи іншого дослідника, то він просто замовчувався. Так чи інакше, тема національного визволення українського народу і побудови власної держави, з якою ми зустрічаємося в Лесі Українки, йде від Шевченкових «Великого льоху», «Розритої могили», «Осії. Глава XVI» і Франкових «Не пора, не пора», «Мойсея», «Великі роковини» та інших, і винятково яскраво виявляється в таких її поезіях, як «На столітній ювілей української літератури», «І ти колись боролась, як Ізраїль», «Сон» тощо.

Ця ж тема – воля України і побудова суверенної самостійної держави – проходить також через цілу низку драматичних творів Лесі Українки: «У пущі», «Орфеєве чудо», «Оргія». Немає

сумніву, що викладені тут історичні погляди Лесі Українки складалися під впливом її дядька Михайла Драгоманова, хоч вона, безперечно, знала історичні твори Миколи Костомарова, Михайла Грушевського та інших українських істориків.

Отже, про «Бояриню» Лесі Українки як драматичний твір і як виставу на сцені Закарпатського театру.

Дія драматичної поеми Лесі Українки «Бояриня» відбувається спершу в Україні, а згодом у Москві у другій половині XVII століття, тобто в той період української історії, який дістав назву «Руїна» і тривав три десятиліття: від смерті Богдана Хмельницького (1657) до обрання гетьманом України Івана Мазепи (1687).

Смерть Богдана Хмельницького не тільки перекреслила «березневі статті» Переяславського договору між Україною й Росією і дозволила російському цареві Олексію різко змінити свою політику щодо України спершу фальсифікацією цих «статей» в 1659 році, а потім підписанням так званого Андрусівського миру, згідно з яким Україна була поділена між Росією і Польщею, але й у кінцевому наслідку привела до страшного спустошення всієї Правобережної України, що дало підстави назвати цей період української історії «Руїною».

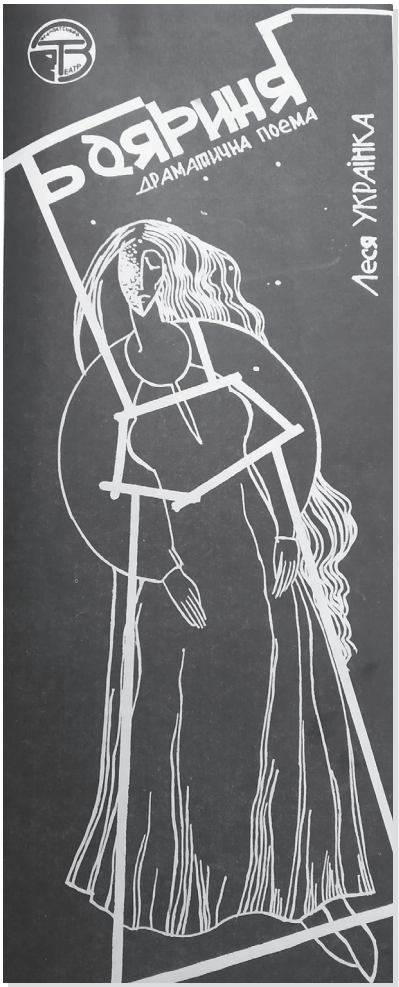

Програмка вистави «Бояриня» Закарпатського муздрамтеатру, 1991 р.

Свідченням того, що в основу сюжету драматичної поеми «Бояриня» Леся Українка поклала події української історії другої половини XVII століття, є згадка про гетьмана Петра Дорошенка, який виношував плани возз'єднання всіх українських земель і створення незалежної держави. Правда, згадка про Дорошенка не дає підстав уважати драматичну поему «Бояриня» історичною драмою в тому розумінні, що в ній виведено конкретних історичних осіб. Водночас, у названій поемі подано цілком достовірні картини тогочасної епохи і в Україні, і в Росії.

За словами літературознавця Миколи Жулинського, «Бояриня» є твором, «у якому безкомпромісно розвінчується соціально-політична атмосфера Росії XVII століття з її попранням елементарних прав людини, з системою доносів, хабарництва, катувань». Крім того, Леся Українка з винятковою достовірністю і глибиною подала психологічний аналіз персонажів і насамперед Оксани. Таким чином, і в самій драматичній поемі «Бояриня», і у виставі Закарпатського театру маємо чітко окреслені два аспекти проблематики – історико-політичний і особистісно-психологічний, які реалізуються у творі в тісному переплетенні. Нижче ми звернемо увагу на другий аспект проблематики, тим більше, що в образі Оксани дослідники вбачають певну трансформацію душевного стану самої Лесі Українки, яка написала «Бояриню» далеко від рідної землі, у Хельвані поблизу Каїра, де вона в 1910 році перебувала на лікуванні.

Оксана (арт. Л. Білак) – дочка козацького сотника Олекси Перебійного, вийшовши заміж за московського боярина українського походження Степана, живе тепер у Москві. В сімейному колі вона почувається нормально, бо в рідному оточенні її ніхто не ображає й не зневажає. Але минають дні, Оксані доводиться вникати у, так би мовити, позадомашні справи, зокрема в ті, які стосуються служби її чоловіка, змушеного принижуватися перед сильними світу сього. Оксану бентежить, що Степан повинен відмовитися від своїх переконань і в перспективі втратити національну приналежність і високу людську гідність. Процес переродження Степана на догоду його службовому оточенню відбувається поступово: спершу він повинен відмовитися від козацького вбрання, потім від мови, народних звичаїв і так далі. Така сама доля чекає й на Оксану.

Артистка Л. Білак у ролі Оксани чітко й виразно фіксує конкретні моменти переливів душевного стану своєї героїні, подаючи образ в еволюційній градації. Спершу Оксана повинна змінити український одяг на «боярське фантя», і це викликає в неї якусь підсвідому тривогу. «Аж сумно, як се я його надіну?» – запитує вона, добре розуміючи, що така невинна на перший погляд переміна може призвести до набагато драматичнішого наслідку – до втрати національного єства. Саме з цього моменту Оксана починає болісно переживати свою розлуку з рідною Україною, і ця невимовна туга-ностальгія досягне далі такого напруження, що приведе героїню на грань психічного розладу. Цю сцену артистка Л. Білак провела винятково майстерно. Насмілимося стверджувати, що вирішення кульмінаційного моменту було у виставі просто феномальним і належить до кращих творчих здобутків артистки Л. Білак на сцені Закарпатського театру. В одному з епізодів вистави Степан передає такі слова лікаря: «Ваша пані занудилась по ріднім краю – се є также слабість». І ось у час цієї «слабості» Оксани наступає її глибоко психологічний двобій із Степаном, у який Леся Українка подекуди вплітає політичні мотиви. Оксана не просто тужить за Україною як людина, вона гірко переживає те, що «зломилась воля» України, ввергнутої ворогами у «велику руїну». Це безнадійне становище рідної батьківщини ставить перед Оксаною питання про доцільність рятувати виснажене хворобою власне життя. Коли Степан сказав Оксані, що «тепер на Вкраїні утихомирилося», а це означало втрату Україною державної незалежності, вона відповіла: «Отак і я утихомирюсь хутко в труні». У такій ситуації Оксана цілком спокійно і з достоїнством показує залежність власного життя від долі України. Без України, без її волі, державності втрачає всякий сенс і життя Оксани.

Після ностальгійної кризи, яка вилилася в бурхливу реакцію в четвертій картині, Оксана захворіла. Однак у фіналі вистави вона повертається до цілком нормального психічного стану і тверезо оцінює кожну реальну ситуацію, що складається чи то в родинному, чи в суспільно-політичному житті. Дізнавшись, що Україна втратила волю, що вона перетворена в «руїну», Оксана звертається до сонця, яке вже зникає за обрієм, з останньою думкою про Україну:

Добраніч, сонечко! Ідеш на захід...
Ти бачиш Україну – привітай!

Такі фінальні слова вистави «Бояриня».

Публіка довго аплодувала артистам, не відпускаючи їх зі сцени... А в глибині підсвідомо залишався у глядача якийсь потаємний смуток за долю головної героїні Оксани, приреченої відійти в інший світ. І як вирок несправедливому ладові і несправедливій долі, звучать слова:

Се правда, не ростуть квітки в темниці.

Звичайно, при характеристиці «Боярині» в постановці Закарпатського українського музично-драматичного театру можна було б говорити і про інші проблеми, і про різні компоненти вистави та її виконавців. Ми ж хочемо сказати, що постановочна група в особі Д. Чирипюка, О. Вакарчука, Ю. Шевченка подарувала глядачеві виставу, яка гідно відзначає ювілей Лесі Українки.

Олександр Гаврош

«АДВОКАТ МАРТІАН» – СТОЛІТНІЙ ЦИКЛ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕЇ[62]

2000-й рік видався особливим у театральному Закарпатті. І головною його родзинкою стало народження першого в краї приватного театру. Мукачівська фірма «Елара» спільно з режисером Володимиром Канаєвом поставили п'єсу Лесі Українки «Адвокат Мартіан». Постановка виявилась настільки успішною, що новоспечений театр «Віра і правда» став головним конкурентом Закарпатського обласного українського музично-драматичного театру в змаганні за кращу виставу року.

Мукачево потрохи долає комплекс меншовартості. Тож нічого дивного нема, що саме у «другій столиці» краю народився приватний театр, який урізноманітнив палітру існуючих чотирьох державних театрів Закарпаття. У світі давно вже існує така форма театрального життя, як антреприза, коли під конкретну п'єсу добирається режисер, запрошуються актори. Укладаються взаємовигідні контракти. Після постановки усі розбігаються по своїх кутках. А власник театру нову виставу може ставити з абсолютно іншим складом, бо ні до кого не прив'язаний.

Така форма у нинішній час дає багато плюсів. По-перше, не треба утримувати громіздкі приміщення, які пожирають велетенські кошти. По-друге, стиснуті до мінімуму штати теж економлять значні видатки. По-третє, мобільність і динамічність складу змушує кожного працювати на повну віддачу. Адже тут ні з ким панькатися не будуть. В іншу постановку тебе просто не візьмуть.

[62] Гаврош О. «Адвокат Мартіан» – столітній цикл української ідеї // Старий Замок. – 2000. – 14 груд. – С. 12.

Але все-одно приватний театр – вельми ризикована ідея. Адже вистава – це дороге задоволення, а гроші в постановку треба вкладати не державні, а свої. І невідомо, чи вони колись повернуться. Тим паче в нашому, за свідченням багатьох, «не театральному» регіоні. Тим не менше, в Мукачеві знайшлися люди, які повірили в себе і свого глядача.

Почалося все з Лариси Ком'яті, директора малого приватного підприємства «Елара», котре займається і виданням книжок. Прочитавши «Адвоката Мартіана», вона зрозуміла, що це той твір Лесі Українки, про який ми не сміємо не знати. «Захворів» п'єсою і Володимир Канаєв, мукачівський режисер, котрий з принципових міркувань покинув місцевий російський театр. І робота закипіла. Робилися чудові декорації Катерини Штраус, підбирався склад акторів. І репетиції, репетиції, репетиції, які тривали довгими місяцями. Перша робота духовного театру «Віра і правда» мала справити враження. І результат перевершив сподівання.

Овації глядачів в Ужгороді та Мукачеві, які не відпускали акторів зі сцени, показали, що закарпатець перенаситився водевілями та комедіями, якими так щедро годують його протягом останніх років. Дешевими шоу нині нікого не здивуєш. Від такого «добра», яке суцільними потоками ллється з телеекранів, уже стає нудотно. Вдумливий глядач хоче в театрі знайти те, що його хвилює в реальному житті. А в час суспільних змін бракує відповідей на основні питання. Успіх «Адвоката Мартіана» ще і в тому, що він змусив нас по-іншому подивитись на сьогодення. Більше того, побачити нас самих на сцені. Повірити не тільки в те, що «життя – це театр», але й у те, що «театр – це життя».

Здавалося б, що актуального для нас у III столітті та ще й у далекому Римі? Але геній Лесі Українки полягав у тому, що, змальовуючи діла давноминулих днів, вона писала про свій час. І хоча вистава про гоніння християн, поетеса, як і Іван Франко у «Мойсеї», має на увазі власний народ. У 1911 році, коли створена п'єса, свідомих українців було не більше, ніж християн у Давньому Римі. У Києві лише кілька інтелігентських родин говорили українською, серед яких і сім'я самої Лесі Українки. Усе решта дихало до українства зневагою та ворожнечею. Треба було бути відчайдухом чи фанатиком, аби протиставляти себе зловорожій більшості.

Чим не Давній Рим з його переслідуваннями християн? І солдатчина Шевченка, заслання Куліша, Костомарова, Грушевського, смерть на каторзі Грабовського, ув'язнення Тесленка, заборона української мови – чи не та сама боротьба з «новою вірою»: вірою у власний народ? І «Адвокат Мартіан» – якраз про цих неофітів, які мусять жертвуватися в ім'я своєї ідеї. Вічна проблема – вибір між щасливим життям та суспільним обов'язком набуває у п'єсі особливої гостроти.

Адже адвокат Мартіан, християнин, мусить заради інтересів громади приховувати свої переконання, демонструючи режиму вірнопідданство. Що потрібніше – ставить дилему Леся Українка – мученицькі вінці, безплідні, хоч і героїчні жертви чи праця «тихою сапою» на користь справі, навіть під личиною «зрадника»? «Тепера церква мусить кров щадити, – закликає вона словами Ізогена. – Наш ворог тямить, чим держиться церква – і вже не важить на овець, лиш цілить у пастирів, щоб розточить отару». Ніби про себе каже Леся Українка словами адвоката Мартіана: «Таким, як я, не можна мати кревної родини, не можна й другом називать нікого». Для людини ідеї є тільки одна вища цінність – користь загальної справи. Заради цього вона мусить жертвувати усім, навіть близькими.

«Чи хто з людей, коли чинив таке? – вигукує адвокат Мартіан у хвилину розпуки. – Чи не над людську силу сії жертви?». Ніцше ділив свої героїв на людей і надлюдей. Така самопожертва до снаги тільки надлюдині, яка вирізняється сталевою волею серед маси. Тільки такі особистості можуть повести за собою.

Фінал п'єси не залишає варіантів. «Ти можеш працювати?» – скрикує писар Констанцій до Мартіана, який буквально за лічені години втратив доньку, сина, небогу і змушений був віддати на поталу римлян друга. «Я повинен», – ніби присуд з неба лунає відповідь адвоката. В останньому реченні драми поетеса особливо наголошує, що Мартіан пише «твердою рукою». Себто, сумнівів у правильності свого вибору він не має. Володимир Канаєв блискуче втілив це переконання у формі особистого встановлення хреста, на якому адвокат Мартіан сам себе розіп'яв.

У цьому «Я повинен» і закладена уся філософія Лесі Українки з її безсмертним мотто «Я буду крізь сльози сміятись, серед лиха співати пісні». Мукачівський театр у часи зневір'я і перемін вдихнув у нас крихту надії і віри. Кожен із нас і сьогодні робить влас-

ний вибір – жити заради себе чи заради суспільного блага, нації, держави. І як у часи Лесі Українки, абсолютна більшість, маса відкине її особистий шлях. Але адвокати Мартіани в українського народу не переводяться, інакше нас би давно вже не було. Горе тому народові, за який нема кому пожертвуватися.

«Я ставив виставу про себе, – каже режисер Володимир Канаєв. – Після прочитання п'єси адвокат Мартіан ходив за мною кілька днів». «Це був наш шанс, – підтримує його продюсер Лариса Ком'яті. – У часи падіння моралі повинні з'явитися нові Мартіани».

Безперечна заслуга мукачівців у тому, що вони показали нам, що в українській літературі є незнані шедеври, які можуть конкурувати з будь-якою зарубіжною драмою. Якби на афіші було написане прізвище англійського чи французького драматурга, ніхто би не помітив підміну, настільки драматична поема сильно написана. Тож час позбавитися комплексів вторинності нашої культури.

Акторські ролі були переконливі. Роль адвоката Мартіана ніби спеціально написана для Василя Фурдя. Саме за цю роботу його висунуто на здобуття цьогорічної премії ім. братів Шерегіїв за кращу чоловічу роль. Приємно, що актори російського театру, які брали участь у виставі, продемонстрували бездоганний рівень володіння українською мовою. Тим паче, що йдеться про складний поетичний текст. Чудове музичне оформлення максимально підсилило напругу на сцені.

Безперечно, що вистава заслуговує на відзначення обласною театральною премією. Їй нема рівних ні в актуальності, ні в широкому громадському визнанні, ні у впливі на формування національної свідомості. (Процитовано основні положення про присудження премії ім. братів Шерегіїв). І навіть якщо амбіції Закарпатського обласного українського музично-драматичного театру не дадуть мукачівцям взяти гору, «Адвокат Мартіан» уже став явищем. Свідчення цьому не тільки гаряче схвалення глядача, але й розлогі рецензії у місцевій пресі, і навіть півсторінкова публікація у такій солідній газеті, як «День». Це вже визнання.

Хочеться вірити, що духовний театр «Віра і правда» наступного року подарує нам нове свято української драми і потихеньку розбурхає доволі сонне театральне царство на Закарпатті. Життя без несподіванок не цікаве. Або кажучи словами Лесі Українки та Лариси Ком'яті – «Година для праці настала!».

Людмила Попова

ЛЯЛЬКОВА «ЛІСОВА ПІСНЯ» ЯК ПОЕМА ЕКСТАЗУ[63]

У минулі вихідні, 5 і 6 вересня, в обласному театрі ляльок «Бавка» відбулася прем'єра драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» у постановці й сценічній редакції білоруського режисера, а в цьому спектаклі – і сценографа Олега Жюгжди (художник-постановник Леся Лучко). Цією виставою театр відкрив черговий – перед'ювілейний – сезон. Презентаційний показ для творчої громадськості відбувся 9 серпня.

Режисер не ховає рояль у кущах. Він виставляє його прямо в центрі сцени. Це і є першим, але не останнім сюрпризом, який чекає на глядача. Саме на цьому, під цим, за цим, поряд із цим і навколо цього вишуканого музичного інструменту розгортається дія, навіть дійство – магнетичне, захопливе і, попри широку відомість твору Лесі Українки, – непередбачуване. Зовсім по-новому, ніби вперше почутий, невимушено, без пафосного педалювання, заяложеної хрестоматійної театральщини звучить текст геніального твору.

Не впізнати й акторів. Значно виросла їхня майстерність, вони єдиним ансамблем із вельми досвідченим постановником і сценографом і, до речі, майстерним актором-лялькарем один за одним, здається, навіть насолоджуючись, ламають стереотипи «традиційної Лесиної фольклорно-романтичної казочки», випускають на волю внутрішню енергетику драми-феєрії з її давньою, язичницькою силою почуттів, що глибоко заховані в

[63] Попова Л. Лялькова «Лісова пісня» як поема екстазу // Старий Замок «Паланок». – 2009. – 11 верес.

людській душі. І глядач покірно, ніби під заклинанням мага, перебуваючи в емоційній напрузі, занурюється в іншу, створену театром реальність, в якій переконливо панує художня правда. І вже з перших хвилин між сценою і залом встановлюється тонкий, але міцний психологічний контакт.

Віриш і акторам, і лялькам, якими вони (актори) володіють напрочуд досконало, передаючи складну гаму почуттів своїх персонажів. На висоті всі – Елла Григор'єва, Світлана Кобзиста, Андій Опіок, Дмитро Малий, Микола Карпенко, Павло Проданюк. Але, як і годиться, живим центром спектаклю, його рушійною силою є Мавка. Ця роль стала для заслуженої артистки України Наталії Орєшнікової, принаймні на сьогодні, воістину творчою вершиною. Її Мавка пронизливо чутлива, трепетно жіночна, цнотлива і водночас чуттєва, еротична, як кажуть американці, – «сексі» (вистава, до речі, для дорослих), а ще надзвичайно сильна духовно...

Відчувається велика дорепетиційна робота постановника й акторів над текстом, скрупульозне осягання стилю, ритму авторки, її світовідчуття. Тому, мабуть, часом здається – невидима поетеса присутня у виставі, яка вийшла пластичною, динамічною, надзвичайно емоційною. Адже і сама Леся Українка після завершення «Лісової пісні» писала: «Вона дала мені стільки дорогих хвилин екстазу, як мало яка інша»...

«Театр повинен залишати якомога більший простір для глядацької уяви, фантазії, здогадування» – цей постулат обрав Олег Жюгжда для своєї сповненої прихованих смислів і алюзій версії знаменитого твору. От хоча б вінок, сплетений із сухого гілля, який завис над «сценічним майданчиком» – роялем. Що це – терновий вінець, обов'язковий атрибут генія? Чи – оберіг? Символ «жіночого начала, дівування та дівочої цнотливості»? А може – «знак життя, долі, життєвої сили, досконалості й перемоги життя над смертю»? А, можливо, це символ кола, яке в традиції дзен виражає просвітлення, символізує досконалість людини? Таких запитань, головоломок і загадок доволі у виставі. Ще тим, а може, насамперед тим, вона й цікава. Тому одного перегляду, ясна річ, недостатньо.

Я точно піду ще.

Василь Андрійцьо

ХРИСТИЯНСЬКЕ ПРОЩЕННЯ – ШЛЯХ ПОДОЛАННЯ ЛЮДСЬКОГО ЗЛА[64]

У репертуарі Закарпатського обласного театру драми і комедії з м. Мукачева «Лісова пісня» Лесі Українки з'явилася ще в далекому 2001 році. За словами ветерана театру, актора Віктора Добряка, виставу зіграно півтори сотні разів. Нещодавно мукачівці гастролювали в Хусті, де глядачами «Лісової пісні» була учнівська молодь. І це не випадково. Театр постійно додає в репертуар драматичні твори, які входять до програми загальноосвітніх навчальних закладів.

Драма «Лісова пісня» має багату сценічну історію, окремі постановки якої ввійшли в класичну спадщину українського театру.

Режисер вистави Євген Тищук, зосередившись на головній темі драматургічного матеріалу – зіставлення світу людини і світу природи з її гармонійними взаєминами, виводить на перший план потужний струмінь кохання лісової красуні Мавки і сільського парубка Лукаша.

Зрада Лукаша, за філософією Лесиного часу, розглядається театром як всенародне зло, яке поселилося в душу людини, спричиняє позасвідомі вчинки, призводить до нещастя, оточує злиднями простих селян, ставить на коліна село, народ, націю. Драма двох переростає в трагедію народу. Лукаш тяжко страждає і, зрештою, гине, бо неспроможний згармонізувати, зрівноважити в собі духовну і матеріальну первину. Зазнавши від Лукаша зради, Мавка залишається милосердною, рятує коханого і шляхом

[64] Андрійцьо В. Християнське прощення – шлях подолання людського зла // Срібна Земля. – 2015. – 3 груд. – С. 5.

християнського прощення дає йому шанс для духовного відродження.

У виставі поєднано високу театральність із безпосередньою природністю. Літературний текст геніальної поетеси звучить водночас і поетично, і яскраво, і природно. Експресія, ритм, гармонія відчувається як в акторському виконанні, так і в музичному та художньому оформленні. Починається дійство ліричними мелодіями, лейтмотивом яких є пробудження природи і зародження надприродного кохання.

Сцена цілком окутана срібною павутиною, пасма якої обіймають молоді дерева, понівечені лісовими стихіями, стовбури та коріння лісових велетнів. Розміщення та просування в цьому просторі лісових істот, людей, які вступають у діалог із цим казковим світом (бо німого в лісі немає нічого), за допомогою кольорів світла створюється зорова сфера дійства в трьох вимірах календарного року – весни, літа й осені.

Сюжет розвивається стрімко. Дитина лісу Мавка (акторка Яна Дешко) розбуджена голосами сопілки сільського парубка Лукаша (актор – Руслан Аітов), вслухаючись у ніжну мелодію весни, засти-

Сцена з вистави «Лісова пісня» (режисер Є. Тищук) Закарпатського обласного театру драми і комедії

гає на місці. Тоненька, гнучка, легенька лісова красуня водить долонями по очах, відганяючи зимові сни, ніжно тулиться до дідуся Лісовика. З уст зриваються ледь чутні перші слова: «Ох, як я довго спала». Сценічна привабливість, чарівний, повний ліризму і тепла голос акторки, рухи рук, як порив весняного вітру, мрійлива окриленість схиляють уяву глядача і зацікавленість до подальшого розвитку подій.

«А хто мене збудив?» – з подивом питає Лісовика. А добрий володар лісу (заслужений артист України Василь Фурдь) із гордістю, але з якоюсь підсвідомою внутрішньою тривогою відповідає: «Либонь, весна».

«Весна ще так ніколи не співала», – відповідає Мавка. Лісову красуню розбудила пісня, торкнувшись найтонших струн її чуткого серця, незнаного музики.

І ось Мавка зустрічається з Лукашем. Краса дівчини, її романтична розповідь про зимові сни вразила Лукаша. «Як гарно ти говориш!» – каже він. «Твоя сопілка має кращу мову», – відповідає вона. Так починається гімн великого кохання.

Окрилена високими почуттями, Мавка йде за Лукашем від таємничої краси лісової пущі до людей. Проте кохання Лукаша згодом в'яне, як і все в природі пізнього літа. В серці наростає тривога, в очах страх, жаль. «Чомусь уже і ти став непривітний», – каже вона коханому. Барви дзвінкого голосу брякнуть, у рухах акторки зникають легкість, окриленість, усе частіше завмирає вона у непорушному здивуванні. Тоді з'являється Килина (у виконанні Кристини Мочані), така собі максималістка у побутовому житті, практична у домашніх справах, настирлива у поведінці.

Мавка зрозуміла, надходить осінь. Весна її кохання вже в минулому. До Мавки підходить дядько Лев: «Чого це ти, небого, зажурилась?» Після тривалої паузи Мавка підводить голову, великі, сумні, повні невимовного горя очі, рука її зависає в повітрі, а безбарвний голос мовить: «Минає літо, дядечку!» Ось іде той, хто дав її коханню муку. Мавка зривається назустріч Лукашеві. А тут, наче грім, падають слова коханого. «Готуйте, мамо, хліб до старостів, я завтра засилаю до Килини!» Охоплена відчаєм, Мавка втрачає бажання жити…

За таких умов в бурхливому життєвому потоці між двома берегами – духовним і матеріальним – характер доброго сільського хлопця деформується в грубого непривітного господаря.

Осінь. Ліс скинув золоте вбрання. Чорні віти дерев простягають свої довгі руки. Під завивання осіннього вітру, немов тінь, блукає Мавка, шукає між дерев постать Лукаша. Вірить, Лукаш повернеться. Хату Килини оточують злидні. Мавка відганяє їх. Килина заворожує Мавку, перетворивши її на вербу. Приходить Лукаш, бере сопілку, яка озвалася ніжним голосом: «Як солодко грає, як глибоко кохає, розтинає білі груди, серденько виймає». Слова Мавки нагадують Лукашеві золоті дні його кохання.

Розлючена Килина хоче зрубати Вербу – Мавку. Перелесник (актор Петро Коваленко, який добре володіє технікою слова і пластикою рухів) запалює Вербу, а з нею згорає і Лукашеве лісове господарство. Мати і Килина з надією хоч на якесь щастя повертаються в село, куди за ними прямують і Злидні. Обидві жінки втомлені щоденною важкою працею, духовно скалічені. Мати Лукаша (у виконанні Тетяни Курти) так і не зрозуміла ціну краси й гармонії людини з природою, а з ним – високий зміст кохання, якого в її житті майже не було, як у Мавки.

Лукаш залишається в лісі. Його серце з Мавкою. Зазнавши від Лукаша зради і смертельного болю, Мавка милосердна і благочинна… Вітер гуляє лісом, збиває білий цвіт дерев, цвіт лине і вкриває закохану пару. Тепер уже серед сніговію весна, кохання перемагає зиму, приносить у світ тепло цвітіння, відроджує красу, підносить фінал вистави до оптимістичного звучання – краса врятує світ.

Театральну залу мовчки залишають юнаки і юначки. Одні в якійсь задумі зі сльозами і радістю в очах. Інші, міцно взявшись за руки, бережуть весну свого кохання…

Незважаючи на свій тривалий сценічний вік, вистава мукачівців «Лісова пісня» молода і свіжа.

Василь Шершун

ДРАМАТУРГІЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ НА СЦЕНІ ЗАКАРПАТСЬКОГО МУЗДРАМТЕАТРУ

Драматургія Лесі Українки прийшла на закарпатську сцену задовго до заснування у 1946 році нашого театру. «Руський театр товариства Просвіта» вперше у 1922 році звернувся до творчості Лесі Українки. Режисер Микола Садовський обрав для постановки драматичну поему «Бояриня». Художником-постановником виступив Микола Кричевський. Запропонували прем'єрний показ ужгородцям 14 лютого, в день 51-річниці від дня народження уславленої поетеси. У міському театрі було повнолюдно. Театральні критики не шкодували похвал, відмітили талановиту гру акторів, гарне сценічне оформлення та вдалий добір історичних костюмів. Валентина Іванова майстерно грала головну роль Оксани, Марія Приємська – Перебійнихи. А от Микола Певний імпонував виконанням ролі Степана. Перша зустріч закарпатського глядача з драматургією Лесі Українки була успішною, справила на публіку гарне враження і, таким чином, доріжка до творчості була прокладена саме видатним Миколою Садовським.

Ще будучи учнем ужгородської школи № 6, активно відвідував наш театр. У мене були чудові вчителі, які заохочували любов до культури, мистецтва. Отож, «Камінного господаря» я мав нагоду дивитися у 1971 році, будучи учнем дев'ятого класу. Не скажу, що залишився у пам'яті подетальний малюнок вистави, але загальні обриси так. Вистава була приурочена до 100-річного ювілею. І хоч вистава була «датською», режисер М. Курінний спромігся на невеличкій сцені разом з художником В. Кошулиним змайструвати

оформлення, яке було якоюсь мірою документальним: і світло, і музичний ряд підкреслювали впродовж дійства задум режисера. Звичайно, чи не найважливішою складовою у кожній виставі є актор. Тому акторський ансамбль режисер добирав так, щоб не тільки на сцені, а й у житті митці мали дружні стосунки між собою.

Як згадує заслужена артистка Людмила Іванова, кожна репетиція була магією. Режисер сам володів кількома музичними інструментами, гарно співав, а ще чудово переповідав різні історії, які будили уяву виконавців.

«Факт постановки цього глибокого філософського твору», – писав Йосип Баглай у рецензії під заголовком «Камінний господар чи Дон Жуан?», робить честь колективу театру, передусім постановник». Постановка була визнана гідною і визначною. З яким задоволенням згадують прем'єру Олена Сайдулаєва, яка гідно зіграла Донну Соль, і Людмила Скуридіна (Котик), що міцно вжилась у роль Донни Анни. Яскравою зіркою виглядала Людмила Іванова у ролі благородної Долорес. І хоч багато води протекло між берегами Ужа, ще є чимало свідків витонченої гри А. Лещенка – Дон Жуана. В останній дії актор послідовно пішов за психологічною характеристикою персонажа: «Стриманість, темперамент, розсудливість у висловах, тверді розрахунки... В один момент знімалася маска, а під нею – дворушник!» Цікавим персонажем виглядав у виконанні актора Олексія Корнієнка. Потужний голос приємного тембру, статура, козацька врода – все це сприяло ворожбі у магічному дійстві.

До речі, Лесь Артемович був не тільки чудовим актором, а й гарно володів пензлем, оформив чимало вистав театру. І був щедрою людиною, з якою певний період часу пощастило товаришувати, хоча різниця вікова була суттєва. Дві свої роботи – пейзажі, Лесь Артемович з щирим серцем презентував і мені, є гарний спогад…

Сганарель у виконанні артиста Івана Чуєнка теж запам'ятався. Доповнювала акторський ансамбль артистка Г. Ушенко-Ноженко – чудова вишивальниця, а на сцені й співачка. Не тільки місцева критика, а і театрознавці зі Львова і Києва у засобах масової інформації ділилися своїми позитивними враженнями, бо на прем'єри запрошувалися завжди і світила у цій галузі.

З уривком з «Камінного господаря» театр взяв участь на загальних святкуваннях ювілею Лесі Українки. Як згадує заслужена артистка України Л. Іванова, приймали закарпатців дуже тепло.

Закінчивши у 1977 році Київський театральний інститут факультет акторів театру і кіно, я розпочав роботу в Києві, у театрі драми і комедії, служив в армії, продовжив професійну діяльність у Житомирському театрі, а з 1981 року запрошений на роботу в Ужгород.

Отже, вже не глядачем, а актором зріднився з драматургічною творчістю великої Лесі. А сталося це в 1990 році – у часи національного піднесення, усвідомлення України і українства. На постановку «Боярині» з нагоди 100-річного ювілею був запрошений дипломант Київського театрального – Дмитро Чирипюк (працює зараз на посаді режисера-постановника у Національному театрі ім. І. Я. Франка (м. Київ), заслужений діяч мистецтв України). З першого дня він активно долучився до постановки. Декорації довірив створити київському художнику Олексію Вакарчуку. Костюми – уславленій Вікторії Гресь. А музику створив народний артист України Юрій Шевченко. Чудову музику, яка брала за душу, наганяла мурах до тіла...

Вистава «Бояриня» Закарпатського муздрамтеатру, 1991 р.

Режисер головну роль доручив молодій, але вже досвідченій артистці – Ларисі Білак. Перебійниху виконувала народна артистка України Марія Харченко. Батьком Оксани – Перебійником, був призначений надзвичайно обдарований заслужений артист України Віктор Костюков. Інші ролі репетирували, а згодом виходили у цих ролях до глядача В. Іванов, Л. Котик, Я. Мелець, заслужена артистка України Г. Ушенко, артисти Л. Буричко, О. Полуденний. Мені режисер довірив роль Джури, а згодом грав і роль Івана – брата Оксани. Тож і репетиції, і прокат вистави спостерігав зсередини.

Репетиційний процес був надзвичайно напруженим. У стислі строки випускалася вистава, тож доводилося не оглядатися на час, жертвувати не тільки денним часом, а й іноді нічним. Лариса Білак настільки самовіддано репетирувала, що бували моменти коли і свідомість губила. Відливали водою, невеличка зупинка – і знову до праці! Спостерігаючи творчий шлях Лариси Олексіївни, народної артистки України, стверджую, що свою найкращу роль вона зіграла саме у «Боярині».

Отож, жертовність була не марною! Саме на Оксані трималася вистава. Це роль була тим самим стержнем, довкола якого зав'язувалися всі події. Букети квітів, довготривалі оплески, вигуки «браво» сколихували не тільки стіни нашого театру, а і інших мистецьких закладів, до яких мандрував з «Бояринею» театр.

До речі, «Бояриня» ставилася у театрі в часи великий перемін. Біля керма, на посаді головного режисера, перебував енергійний Станіслав Мойсеєв, який згодом очолив Київський молодий театр, а потім і Національний театр ім. І. Франка. Саме С. Мойсеєв модерував репертуар, залучав з-за меж театру митців, які засівали новаторські ідеї. Дмитро Чирипюк був одним із тих, хто дуже вдало поповнив обойму новаторів.

Режисерське відділення у 1992-у році закінчив Ярослав Геляс – син народного артиста України Ярослава Геляса. Ярослав Томович тривалий час як головний режисер керував Закарпатським театром. А сини Володя і Ярослав, зростаючи за кулісами, пішли теж театральною студією. Один – в акторах, молодший – у режисурі.

Дипломант Київського театрального забажав довести професійну спромогу через постановку «Лісової пісні». Добре знаючи

трупу, Геляс не вагався з вибором актриси на роль Мавки. Лариса Білак! І двох літ не минуло, як дві головні ролі з драматичного доробку Лесі Українки потрапили в одні руки. Це велике щастя!!!

Проект планувався авангардистським. Художник-постановник, головний художник театру Сергій Маслов з віденських стільців, перефарбованих у чорний колір, вибудовував різні конструкції, які розмічали місце дії. Своє бачення режисер нав'язав і художнику по костюмах Вікторії Гресь, отож і вона одягла декого у військову німецьку форму, когось – у дивовижні костюми. Мабуть, нелегко було придумати одежину і дописаному персонажу Ліфту, якого грав артист А. Мацак.

Дядько Лев і Лісовик – то були образи від Ярослава Мелеця.

В об'єднаному варіанті Лукаша грали Євген Басараб і Степан Барабаш. Куця – Юрій Шкляр, Калину – заслужена артистка України Майя Геляс, по сумісництву мама режисера. Театральні критики, як і глядачі, неоднозначно сприймали такі новації, і вистава, пройшовши кілька разів, зникла з репертуару театру. 150-річний ювілей Лесі Українки керівництво мистецького закладу мало бажання зустріти достойно. Розглядалися різні варіанти постановок, але життя внесло свої корективи – тривалий карантин, а від того – відсутність прокату діючого репертуару, що не дає можливість приступати до нових постановок.

Отож, залишається сподіватись (вірити і не без надії), що часи для діяльності театру згодом покращаться, наступить очікувана стабільність і геніальні твори знов і знов бачитимуть світло рампи.

Ніна Малишка,
Наталія Орєшнікова

НОВАТОРСЬКЕ ПРОЧИТАННЯ «ЛІСОВОЇ ПІСНІ» В ЗАКАРПАТСЬКОМУ АКАДЕМІЧНОМУ ОБЛАСНОМУ ТЕАТРІ ЛЯЛЬОК

У 2021 році вся Українська держава та широкі кола з усього світу відзначали славну дату – 150-річний ювілей видатної постаті національної культури – Лесі Українки. Майже всі творчі кола країни так або інакше відчувають свою дотичність до геніальної майстрині слова, що вписала нові яскраві сторінки у розбудову самосвідомості свого народу.

Суха мова української Вікіпедії повідомляє, що «...Леся Українка... українська письменниця, перекладачка, фольклористка, культурна діячка, піонерка українського феміністичного руху. Співзасновниця літературного гуртка «Плеяда». В сучасній українській традиції входить до переліку найвідоміших жінок давньої та сучасної України. Писала в жанрах лірики, драми, прози, публіцистики, розвинула жанр драматичної поеми в українській літературі...» [2]. Леся Українка своєю творчістю внесла зовсім нові художні цінності й відкриття в українську драматургію, неоромантизм, з яким вписала українське письменство у загальноєвропейський напрям модернізму. На початку XX століття український театр виявився не готовим до сценічного відтворення новаторської творчості Лесі.

Як пише літературознавиця Марія Моклиця «...поступово сформувався міф про нібито не сценічність Лесиних драм (це, мовляв, драми для читання)» [7]. Прочитання її п'єс вимагали режисерського театру, який на той час ще не був сформований в Україні.

У радянський період Леся Українка, хоча й була ніби офіційно визнаною авторкою, але не надто підходила тодішньому українському театрові з проголошеним у 1930-ті роки соціалістичним реалізмом. Створити суголосну сценічну інтерпретацію філософської, з відчутними сакральними мотивами драматургії міг би режисер-реформатор Лесь Курбас, який захоплювався творчістю Українки, її новаторським використанням символістської естетики, інтелектуальністю, але жорстокий час обірвав його творчий політ. Отже, «У ті часи, хоча Леся Українка була в числі класиків, але можливість ставити її твори чомусь не викликала ентузіазму у театральних діячів. Мляво відзначали чергову круглу дату невиразною постановкою, яка невдовзі зникала з репертуару, – ото й усе. Постійно на сцені була присутня хіба що «Лісова пісня», але не доводиться цьому радіти, адже «прописалася» вона переважно на сценах театрів юного глядача – у версії фольклорно-романтичної казочки...» [7].

Театри сьогодення знов і знов звертаються до драматургії Лесі Українки, намагаючись «розшифрувати» сутність, смисли й символи, закладені авторкою у свої твори, часом глибоко автобіографічні. Творчість геніальної української поетеси давно перейшла суто національні рамки, її творчістю захоплюються по всьому світові, а твори перекладені багатьма мовами. У цьому сенсі важливим уявляється проаналізувати постановку драми феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» у Закарпатському академічному обласному театрі ляльок білоруським режисером Олегом Жюгждою.

Олег Олегович Жюгжда – знакова фігура у світі лялькового театру, широко знаний у міжнародній професійній спільноті. Заслужений діяч мистецтв Республіки Білорусь, головний режисер Гродненського театру ляльок, лауреат і дипломант багатьох міжнародних фестивалів. У своїй творчості звертається до вистав для дорослого глядача, орієнтуючись на світову класику. Так, у його доробку є блискучі постановки вистав «Трагедія про Макбета», «Сон літньої ночі», «Зимова казка» В. Шекспіра; «Поема без слів»

(за поемою Янки Купали «Сон на кургані»), «Шлях до Вифлеєма» та «Магічне дзеркало пана Твардовського» С. Ковальова, «Пікова дама» (за мотивами повісті О. С. Пушкіна та опери П. І. Чайковського) та інші.

Глибиною й неординарною манерою, експресивністю почуттів творчість Лесі Українки зі студентських років заворожувала майбутнього режисера. Тому, коли у 2009 році пішла мова про запрошення тоді вже знаного митця на постановку до Ужгорода, рішення щодо постановки було однозначним – «Лісова пісня»!

Режисер під час роботи над виставою розповідав: «Мавку я полюбив дуже давно. Й ось тепер так склалося, що моє старе кохання вбирається в зримі образи, ясні й туманні, реальні й примарні. «Пісня» ніколи не була для мене чисто фольклорною п'єсою. Напевно, так само заманливо і привабливо вона б звучала на всіх слов'янських мовах... Тому що це – класика, а класика належить всім... Але я завжди хотів почути, як звучать останні слова Мавки її рідною українською: «Грай же, коханий, благаю!»» [4].

Сценограф Леся Лучко, яка, будучи випускницею Ужгородського училища прикладного мистецтва, на той час вже набула великий досвід театральної сценографії, змогла вдало втілити візуальний образ вистави відповідно до режисерського образного бачення.

У своєму режисерському задумі Жюгжда відштовхнувся саме від салонного читання п'єси, яке було поширеним у середовищі української інтелігенції на початку XX століття. Атмосфера вистави «...вирішена зовсім не в традиційній манері постановок «Лісової пісні». Скоріше це демонстрація колекції «від кутюр» у стилі модерн 1910-х років. Дія розпочинається у салоні, у якому зібралась богемна українська молодь початку XX століття почитати нову п'єсу Лесі Українки та… опинилася у казці...» [3], – писала одразу після прем'єри журналістка Олена Макара. Таким же чином відгукується і київська театрознавиця Алла Підлужна, побачивши у 2011 році виставу на фестивалі «Коломийські представлення»: «... Надзвичайно цікаво вигадав форму знаний режисер Олег Жюгжда, який творить метафоричні об'ємні вистави за думкою, за втіленням. Це настільки гармонійно, що до нього не виникає ніяких питань. Гарна атмосфера вистави, яка вирішена у білому кольорі,

в стилістиці декадансу, салону. Це дуже вишукано. Можна сказати, що дух того часу живе у цій виставі. Рояль, на якому відбувається дійство – це сценографічний образ прекрасного, образ мистецтва. Коли забиваються цвяхи у рояль, то ми розуміємо метафору знищення культури й мистецтва. Від цього людина може перетворитися на вовкулаку. В цьому теж глибока думка, реалізована надзвичайно досконало. Ця вистава глибока і цікава, здатна розкрити сакральний сенс драми Лесі Українки.» [1].

Рояль, який є головним атрибутом сценографії, на сцені несе багато смислів. Цей інструмент – душа Лесі, її нездійсненні мрії про кар'єру музиканта. У драмі багато болісних автобіографічних моментів, а також вічних, загальнолюдських. Тому, за режисерським задумом, при знайомстві з новою п'єсою авторки учасників читання захоплює експресія твору, і раптово з'ясовується, що серед богемної київської молоді є своя Мавка, свій Лукаш і своя Килина. «...Режисер не ховає рояль у кущах. Він виставляє його прямо в центрі сцени. Це і є першим, але не останнім сюрпризом, який чекає на глядача. Саме на цьому, під цим, за цим, поряд з цим і навколо цього вишуканого музичного інструменту розгортається дія, навіть дійство, магнетичне, захопливе і попри широку відомість твору Лесі Українки – непередбачуване. Зовсім по-новому, ніби вперше почутий, невимушено, без пафосного педалювання, заяложеної хрестоматійної театральщини звучить текст геніального твору...» [8].

Окрім рояля, велику змістовну завантаженість несе великий вінок над сценою, який не просто застиглий символ, але рухливий дієвий атрибут, який змінює свої положення у просторі сцени в залежності від подій – загоряється вогниками – то білими, то блакитними. «...От хоча б вінок, сплетений із сухого гілля, який завис над «сценічним майданчиком» – роялем. Що це – терновий вінець, обов'язковий атрибут генія? Чи – оберіг? Символ «жіночого начала, дівування та дівочої цнотливості»? А може – «знак життя, долі, життєвої сили, досконалості й перемоги життя над смертю»!? А, можливо, це символ кола, яке в традиції дзен виражає просвітлення, символізує досконалість людини?..» [8].

На вирішення образів вистави суттєво впливають системи ляльок, які також несуть образ, символ. Ляльки Мавки й Лукаша

виконані з дерева, фактури живої, такої, що дихає – не випадково Мавка перетворюється на вербу з плакучим гіллям; сопілка – душа Лукаша – також з дерева. Натомість у противагу, статичні ляльки Килини та Матері Лукаша – пусті глечики, тобто сосуди-душі, які мають бути наповненими, виявляються пустими. Режисеру вдалося потужно прочитати фінальну сцену, надзвичайно сильно й поетично описану Лесею Українкою в останній ремарці драми, не залишаючи нікого в глядацькій залі байдужими й підіймаючи планку до катарсису. «...Овації повсюдно супроводжували фінал вистави, коли головна героїня Мавка (роль, блискуче виконана заслуженою артисткою України Наталією Орєшніковою) і Лукаш (артист Дмитро Малий) відходять у небуття під тужливу мелодію флейти (соло на флейті – Аглая Жюгжда). Цій виставі судилася цікаве життя – фестивалі, конкурси...» [5].

У виставі брали участь провідні актори театру – заслужені артистки України Світлана Кобзиста (Килина, Русалка Водяна), Елла Григор'єва (Мати, Русалка Польова), майстри сцени Микола Карпенко (Перелесник), Андрій Опіок (Лісовик, Дядько Лев), актор Павло Проданюк (Куць, «Той, що в скалі сидить»). «...Величезна репетиційна робота постановника і акторів над текстом, скрупульозне осягання стилю, ритму авторки, її світовідчуття. Тому, мабуть, часом здається – невидима поетеса присутня у виставі, яка вийшла пластичною, динамічною, надзвичайно емоційною...» [8].

Підбираючи акторський склад для постановки, Олег Жюгжда керувався знанням професійного потенціалу закарпатських лялькарів, адже режисера і колектив пов'язує давня творча співдружність: чотири вистави перед «Піснею» вже були поставлені майстром на сцені Закарпатського академічного обласного театру ляльок. «... Ну звичайно, добре ставити в «своєму» театрі! З усіма знайомий, знаєш, на яких струнах грати, щоб домогтися бажаного...» [4]. Щодо виконавиці ролі Мавки режисер озивався: «...Наталя – актриса надзвичайного творчого діапазону, з величезним потенціалом. Бачу, як вона мучиться, як тісно їй в рамках театру ляльок. Я тільки дав їй шанс. Ця роль – спроба розкріпачення, польоту, можливість розправити крила, зітхнути на повні груди. Красиво говорю? Можливо. Але впевнений, що всі, хто брав

участь в цьому проєкті – НІКОЛИ вже не зможуть грати так, як раніше. Зіткнення з такою блискучою драматургією не проходить просто так…» [4].

Вистава «Лісова пісня» Закарпатського академічного обласного театру ляльок дійсно отримала чудове життя. Вона стала улюбленою постановкою ужгородської інтелігенції, глядачі по декілька разів приходили в театр, щоб знову пережити незабутні емоції. В театральний сезон 2009-2010 спектакль був показаний в Ужгородському замку просто неба в рамках фестивалю «Сакура-фест» і зібрав чималу кількість шанувальників. За виконання ролі Лукаша молодий артист Дмитро Малий став лауреатом обласної театральної премії ім. братів Шерегіїв. З виставою «Лісова пісня» закарпатські лялькарі представляли своє мистецтво на Всеукраїнському фестивалі «Ні, я жива, я буду вічно жити!» (Львів, 2011), отримавши диплом лауреата премії Львівського міжобласного відділення Національної спілки театральних діячів України «Галицька Мельпомена», на Всеукраїнському фестивалі вистав за п'єсами Лесі Українки (Луцьк, 2011), на VI Всеукраїнському театральному фестивалі «Коломийські представлення» на базі Коломийського академічного обласного українського драматичного театру імені Івана Озаркевича (Коломия, 2014). На XII Міжнародному фестивалі театрів ляльок «Інтерлялька-2010» (Ужгород, 2010) диплом «За кращу жіночу роль» отримала Наталія Орєшнікова за акторську роботу у виставі «Лісова пісня»; на І Міжнародному фестивалі театрів ляльок «Ляльки над Німаном» (Гродно, Білорусь, 2013) – диплом «Краща жіноча роль» за роль Мавки отримала Наталія Орєшнікова, а диплом «Краща робота режисера» – Олег Жюгжда.

Під час обговорення вистави представниками міжнародної театральної критики прозвучали такі слова: «…Вчорашній день був щастям, адже дивились таку виставу, як «Лісова пісня…»; «…не зовсім розуміючи слова, захоплювала сама музика авторського слова…»; «Текст звучав заворожуючи, як звукопис, що тече по звуковій доріжці»; «…підкупила стильова єдність вистави…»; «…Поєднання естетичного моменту з абсолютною чуттєвістю…» [6]. Отже, закарпатці протягом фестивалю відчували до себе велику повагу колег – професіоналів…

Доречно нагадати, що Леся Українка по завершенні роботи над «Лісовою піснею» писала: «Вона дала мені стільки дорогих хвилин екстазу, як мало яка інша». Без сумніву, подібні емоції супроводжували й виконавців вистави, акторів Закарпатського академічного обласного театру ляльок протягом репетиційної роботи та у представленні вистави, яка стала етапним творчим здобутком для колективу й ввійшла в «золотий фонд» Закарпатського академічного обласного театру ляльок.

Джерела:

1. «Коломийські представлення». День третій. Закарпатський академічний обласний театр ляльок «Бавка». Фото-звіт та висновки експертів [Електронний ресурс] // Сайт Коломийського академ. обл. укр. драмат. театру ім. І. Озаркевич. – 2014. – Режим доступу : https://bit.ly/3yd5ZXT
2. Леся Українка [Електронний ресурс] : матеріал з Вікіпедії. Режим доступу : https://bit.ly/3rPBk1O
3. Макара А. Чарівна пісня лісу, пробудженого коханням. Прем'єра. *Ужгород*. 2009. 11 верес.
4. Жюгжда, Олег. «...Грай же, коханий, благаю...» : [інтерв'ю з режисером / вела Н. Малишка]. *Європа-Центр*. 2009. 21 серп.
5. Малишка Н. О. Ужгородский театр кукол «Бавка» до осени попрощался со своими поклонниками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bit.ly/3Iw9L3z
6. Малишка Н. У білоруському Гродно на святі-фесті театрів ляльок побували закарпатські лялькарі [Електронний ресурс] / Н. Малишка. – Режим доступу : https://bit.ly/3oH4jTF
7. Моклиця М. Леся Українка і театр. У Луцьку вперше відбувся фестиваль «Блакитна троянда» [Електронний ресурс]. *День*. 2009. 22 квіт. Режим доступу : https://bit.ly/30dtJid
8. Попова Л. «Лісова пісня» як поема екстазу [Електронний ресурс]. *Старий Замок «Паланок»*. 2009. № 36 (948). Режим доступу : https://bit.ly/3GxsTfK

IV. НАША ЛЕСЯ
(публіцистика, есе)

Іван Чендей

ЗІ «ЩОДЕННИКА»

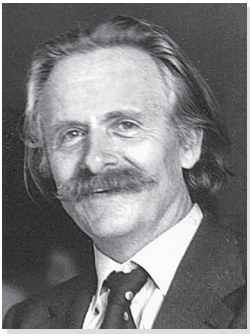

4/ I – 1960 р.

Поет, письменник, оратор починається там, де він вміє чути слово, знає слово, поводиться ним вільно, як орач плугом, дроворуб сокирою, косар косою… Талант письменника, поета – в слові, яке є матеріальним вираженням його самого, його думок, його серця.

У слові письменника і його культура, перш за все інтелектуальна. Читаючи Коцюбинського, я бачу перед собою письменника високої культури, свідомого володаря словом. Читаючи Лесю Українку, я чую великий талант, чарівного музиканта, володаря звуками слова. Читаючи Гоголя, я радію, що веду розмову, слухаю чарівника слова.

І тут я знову натикаюся на думку: письменник і слово, бджілка і квітка, риба і вода, сонце і життя, художник і фарби, туш, олівець, вугіль…, скульптор і бронза, мармур, граніт, дерево.

14/VI – 63

…вік людини – довгий чи короткий – мент. Та коли я думаю, що були Пушкін, Шекспір, Шевченко, Франко, Толстой, Гомер, Флобер, Бальзак, Леся Українка, Гоголь, Дідро і Руссо, Паганіні і Бетховен, Моцарт і Довженко, Лермонтов і Коцюбинський, Стефаник і Черемшина, коли думаю, що їх життя теж було всього хвилиною в потоці віків, коли думаю, що всі вони залишили витвори культури, що їх не зітруть віки, я думаю і про те, що людина над віками, що людина над світом і епохами в тому найкращому, що дав їй талант, що дав їй геній… Я думаю, що в неумолимо короткому часі свого життя, в порівнянні з віками і вічністю, саме людина непідвладна часу своєю працею, тим, що вона залишила

вікам і поколінням. І я співаю гімн людині, що є над віками віків, над часом, що сама є вічною в вічності…

1/III – 71

25 лютого вшановано 100-ліття великої Лесі Українки…

100 літ тому народилася, щоб жити нині, прісно і вовіки віків.

Ніжна і ласкава, сувора і могутня духом… В ряду великих імен нашої національної культури її жменя серед найбільших…

Урочистості в Києві, на які я був запрошений, пройшли цікаво і справді гарно. Блискучим був, зокрема, виступ Гончара О. Т. на ювілейному вечорі в оперному театрі.

17/I – 72

Лихо тут у тому, що амбіції начальників злочинно відбиваються не на одній ділянці життя, в тому числі, і на деяких письменників…

Як тут не згадати із задумою слів ніжної Лесі Українки? Ось цих:

У кожного люду, у кожній країні
Живе такий спогад, що в його давнині
Були «золотії віки».
Як пісня і слово були у шанобі
В «міцних сього світу» не тільки на гробі
Складались поетам вінки…

20/X– 74

Народним художником (артистом і т. д.) є далеко не той, кому видано диплом про присвоєння титулу. В давнину таких титулів не присвоювали і дипломів не видавали.

Народним є той, про кого народ береже вдячну пам'ять і кого носить в серці. І носить, до всього, не якусь пору одну, а у віках. Подібними є Шевченко, Пушкін, Леся Українка, Довбуш, Кошут, Петефі, Соломія Крушельницька, Шаляпін.

Всі титули, за життя присвоювані митцям, є не іншим, як задобрюванням та заманюванням, підсолоджуванням... І в цьому є теж аморальне.

26/II-78

Вчора завітала до нас Віра Арсенівна [*Янченко, в садибі Чендея зберігається унікальний портрет олівцем Лесі Українки роботи В. Янченко. – Сидір Кіраль*] – науковий працівник меморіального музею Максима Тадейовича Рильського з Києва – інтелект винятково яскравий і багатий, дівчина напрочуд чутлива і ніжна, знаюча багато-пребагато.

Для музею я дав дві свої книги – «Птахи полишають гнізда» і «Березневий сніг» і три фотокартки – 1962, 1968, 1972 рр.

Віра Арсенівна побувала у нас і ввечері. На кухні ми випили чай, а потім послухали з великою уважністю і не меншим хвилюванням розповідь Віри про Лесю Українку.

Розповідь ця стосувалася, в основному, родинного життя Лесі, коли так можна б сказати, її стосунків з С. К. Мержинським, К. В. Квіткою. Звичайно, все зв'язано було з творчістю, з діяльністю суспільною, хворобами, поїздками і т. п. Прекрасне знання матеріалу, неабиякий талант лектора-оповідача, блискуча українська мова, трепетність і схвильованість, стрункість в композиції, – все це засвідчувало і високу духовну культуру, і багатство знань укупі з багатством емоцій, серця.

Розповідь Віри Арсенівни в нашій хаті про Лесю назавжди залишиться світлим вечором з громадою радості і безумовним припаданням до великого.

Дяка їй!

1/XII – 79

Коли я починав вивчати рідну нашу українську мову в 24 роки, вперше Стефаника, Коцюбинського, Лесю Українку, Франка і Шевченка читав, як було мені далеко за двадцять, нинішні покоління мають можливість рідну мову вивчати у всій її літературній красі змалку, з першого класу школи... Я ж кінчав гімназію, а рідної мови не вивчав... Такі були умови колишнього Закарпаття...

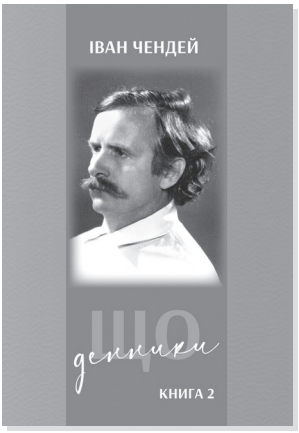

23/VIII – 89 р.

Нині з Марійкою ми побували в «Сонячному Закарпатті»…

Одним із найвищих завдань, які я ставив перед собою в роботі над словом, такі написати твори в прозі, які ввели моє рідне Закарпаття у велику українську літературну родину. Оту саму, яка обійнята Києвом і Полтавою, Львовом і Чернівцями, Черніговом і краєм Стефаника та Черемшини, звісно, Волинню з її неповторною Лесею Українкою… Судити не мені, що і як вдалося. Та коли тут я спричинився до утвердження Закарпаття в загальній українській родині, певно, маю основу вважати життя не змарнованим…

16 грудня 1994 р. П'ятниця

Нині Василь Маркусь – відомий український вчений в діаспорі, я – літератор на Україні. Саме суверенна вільна Україна звела нас з Василем Маркусем. Саме визволення Закарпаття поспіль з перебуванням в єдиній українській родині дало можливість самим закарпатцям знебутися багатьох отих негараздів, які спричинялися до занепаду та одсталості. Усвідомлення, що ми таки українці, що наші прапори – Шевченко, Франко, Леся Українка і т. п., підняло нас в освіті і культурі високо, ввело літературний процес у Закарпатті в загальне літературне річище з сучасною українською мовою.

Підготував професор Сидір Кіраль

Петро Часто

НЕВИЧЕРПНА ЛЕСЯ

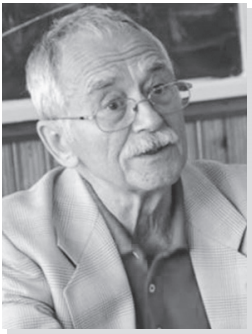

На 25 лютого припадає 150-річчя від народження Лариси Петрівни Косач. Таке дороге для нас літературне її ім'я – Леся Українка – вже давно, ще від її життя, не сприймається як псевдо, бо в нашій національній самосвідомості асоціюється не просто з поезією, драматургією, фольклористикою чи публіцистикою, а з глибинною сутністю українства, з самою душею нації, й тому стоїть поруч з іменами інших двох наших світочів – Тараса Шевченка та Івана Франка. І це вже, мабуть, назавжди так залишиться – що ця трійка, своїми іменами набагато переважаючи значення чисто літературне, відкриватиме перелік найвідоміших українців.

Але от що виявляється: найвідоміші – це не те саме, що найбільш знані. В непроникні для свіжої думки радянські часи ідеологічно заанґажоване літературознавство увібгало образи цих трьох наших геніїв у такі вузькі, такі непорушні, хоч зовні нібито й підкреслено величні, рами, що поза цими рамами зоставалися майже незнаними значні пласти кожної з трьох біографій. Отож не дивно, що відколи Україна знову стала незалежною, мусять знаходитися охочі поламати ті рами і вмістити хрестоматійно звичні образи у ширший, життєвіший контекст. Зрештою, кожне покоління й зобов'язане все глибше проникати в історичні, культурні явища, бачити якісь цілком нові зв'язки між старими фактами. Сказано ж бо: нове життя нового прагне слова.

На наше щастя, багато нового і справді глибокого написано за останні 20 років про чільну українську літературну тріяду. Щоправда, немало й такого, що викликає гострі суперечки, підвищену увагу до себе, прискіпливість, навіть підозру. Бо це дуже серйозне питання: що несе з собою нове слово? Є воно лише но-

вою одежею старих, уже випробуваних життям, істин чи нове – як самоціль або як честолюбство: мовляв, бач – ось так ще ніхто не сказав!

До таких яскраво-суперечливих літературних явищ належить монографія популярної в Україні і справді талановитої письменниці-філософа Оксани Забужко «Notre Dame d'Ukraine: Українка в контексті міфологій». Книжка настільки новаторська, настільки несподівана, що було б дивно, якби усі рецензенти лише хвалили її. Ні, поряд з високою і обґрунтованою оцінкою були й критичні, і при цьому не менш доказові, відгуки. Різнобій у думках спричинив не так текст, як саме контекст – і не тим тільки, що вимагає від читача неабиякої ерудиції, але найбільше – тим, що постає неминуче і досить незручне запитання: хто більше потребував цього контексту – Леся Українка чи авторка монографії О. Забужко?

Щоб зацікавити читачів цією незвичайною книжкою і водночас допомогти їм зрозуміти характер докорів на її адресу, зацитуємо останню сторінку критично-сатиричної праці київського інтелектуала Миколи Жарких під назвою «Помилкові погляди Оксани Забужко на Лесю Українку»:

«Я, Микола Жарких, суддя першої інстанції на Суді історії, розглянувши прокурорський висновок Оксани Забужко на 624 сторінках зі звинувачення Косач Лариси Петрівни, званої Лесею Українкою, у самовільному присвоєнні звання „Notre Dame d'Ukraine", у гностичному світогляді, у приналежності до таємної маніхейської секти „українців" та в інших злочинах, і ознайомившись зі справою означеної Лесі Українки, опублікованою видавництвом „Наукова думка" у дванадцяти томах, прийшов до наступних висновків:

1. Звинувачувальний висновок складається виключно з прокурорських фантазій і не випливає з матеріалів самої справи.

2. Слідство у справі Лесі Українки велося Літературною прокуратурою з грубими порушеннями процесуальних норм, зокрема, із застосуванням методів слідства, заборонених законом (простою мовою – тортур), про що свідчить фотографія підсудної на обкладинці Висновку.

3. Висновок не спирається на жодні прямі свідчення звинуваченої, навіть здобуті тортурами.

4. Згадані у Висновку особи: Косач П. А., Драгоманов М. П., Ковалевський М. В., буцімто належні до таємної маніхейської секти «українців», не дали ніяких свідчень ані про існування самої секти, ані про належність до неї звинуваченої Лесі Українки.

Суд бажає фактів, а не слів.

На цій підставі я виношу вирок про невинуватість Лесі Українки у всіх злочинах, згаданих на всіх 624 сторінках звинувачення».

Певна річ, цитування критичної праці М. Жарких не означає, що усі ми мусимо з ним беззастережно погодитися. Не очікувала, мабуть, і О. Забужко суцільних компліментів: як філософ і дослідник добре знає вона читацьку авдиторію і морально-інтелектуальну атмосферу в Україні. Тут важливіші інші речі: суспільство у своєму культурному виростанні просто не може обійтися без явищ, котрі зумовлюють протилежні думки, бо ж з давніх-давен відомо, що саме в суперечках народжується істина.

Надія Панчук

«...ЗДАЛЕКА ЧОРНІЄ ЛІС»

У той день ми всією школою садили ліс – тонюні сосонки – не вірилось, що колись вони стануть поважним лісом.

А таки стали.

У старому лісі диміли закидані гранатами криївки, а в селі приречено починався колгосп. Весна 1951 року була пам'ятною для всіх по-різному.

Життя любить дивні збіги й жарти.

Уроків «на завтра» готувати не треба було, і я, чекаючи, поки мама розігріває мій пізній обід, відкрила вчора принесену із бібліотеки «Лісову пісню» – і пропала, провалилася в інший світ.

Це тепер дослідники усе ще дискутують, що там в основі – німецькі казкові корені чи химерне плетиво волинсько-поліських повір'їв та народної демонології. А тоді, на 11-му році життя, ці два світи, що переплелися у «Лісовій пісні» – фантастичний і реальний – були дивними, але напрочуд рідними… І святковими.

Всі вершинні здобутки поезії Лесі Українки відкривались в основному вже в другій половині життя.

А відкрившись, лишались загадкою – як вдалось цій українській Кассандрі вихопити зі світової історії й тогочасного життя – як жарини із ватри, – вічні і завжди актуальні питання – і часів тодішніх, і теперішніх. І навіть відповісти на те питання, яке не дає спокійно спати затюканому історією Путіну. Відповіла Леся Українка ще в позаминулому столітті – і своїм псевдонімом, і своєю «Бояринею».

Звідки вона вже знала, на чому потім обпеклось двадцяте століття – і про небезпеку сліпої віри і фанатизму, і про те, що розгойдана ідеєю спільнота знищує і своїх, і ворогів, і про те, що правді ніхто не хоче вірити.

Про життя і творчість поетки вже написані десятки книг різних жанрів – від суто наукових досліджень до майже цілком художніх. Ще лишається в боргу кіно.

А яку глибину і багатовимірність образу відкриває нам тритомник листів Лесі Українки! Деколи здається, що поетка нині, а не 130 років тому, азартно бере участь у нинішніх дискусіях і з сучасними адресатами: «У нас-бо громадянського виховання нема ніякого, а через те й громадянського почуття бракує» (з листа до М. Павлика, 1891 рік).

До актуальних нині розмов довкола закону про мови наша Кассандра саркастично докидає: «Говорить по-нашому» – це вже ценз! А послухати часом, що тільки він говорить по-нашому, то може б краще, якби він говорив по-китайськи» (з листа до М. Драгоманова, 1894 р.).

Важко втриматись від спокуси процитувати ще одну, ніби нинішню фразу: «Щодо оздоровлення нашої літератури, то я думаю, що тут зусилля окремих людей мало поможуть (хоча, звісно, «всякое дерзание благо»), бо наша література і критика живуть в ненормальних обставинах – вони перш усього не мають за собою справжньої читаючої публіки» (з листа до Н. Кибальчич, 1909 рік).

Кажуть, мати Лесі Українки зізнавалась, що часто не розуміла дії і слова дочки. Що ж тоді казати звичайним читачам!

Тут на відстані часу і то – холодок за спиною йде, як, до прикладу, після отаких рядків:

Насунула важка червона хмара,
гула в ній громом братобійна чвара,
вона покрила цілую країну
і повернула всю її в руїну.
Замерк мій дух, і серце заніміло,
і слово з уст озватися не сміло,
бо та країна – то була моя…

Вірш написано 1906 року. До «братобійної війни» залишалось недовго, всього кілька років. І я прочитавши про це вперше, подумала (гріх казати): «Як добре, що для матросів железняків Лариса Петрівна Косач була уже недосяжна. Бо за матір'ю, кажуть, приходили, тільки вона уже не вставала». А от одна з сестер таки «від-

гуляла» на лісоповалі, аж поки комусь із високого начальства не прийшло до голови запросити «зечку» на ювілейні торжества Лесі Українки. Столітній ювілей Лесі Українки у 1971 році, як запам'яталось, відзначався якось дуже скупо і обачно – щоб якась алюзія із драматичних поем, як, до прикладу, «В катакомбах», «Кассандра», «На полі крові» не проскочила, а тисячі тодішніх жителів СРСР могли упізнати в муках адвоката Мартіана свою, чисто непримиренну роздвоєність життя.

Влучно сказав філософ і культуролог Володимир Єрмоленко: «Леся Українка навчила нас не бути провінцією». Втім, немало було й літ, щоб зрозуміти, якими скарбами володіємо! От тільки освоюємо їх, на жаль, трохи повільно.

…А ліс, висаджений у п'ятдесят першому, давно виріс і навіть трішки постарів – шістдесят і для лісу поважний вік. І тільки рядки «Лісової пісні» ніби щойно створені: «Весна ще так ніколи не співала, як тепер. Чи то мені так снилось?».

Василь Густі

ЗА ВЕЛІННЯМ ДУШІ[65]

Ім'я художника Павла Балли (1930–2008) добре знане серед професіоналів образотворчого мистецтва в нашій області, в Україні та сусідніх державах. Майже півстоліття працював він у жанрі живопису та монументального живопису. Створено сотні полотен, які експонувалися на найрізноманітніших виставках різних рівнів. Крім цього, тривалий час він був головою правління Закарпатської організації Спілки художників України, головним художником Закарпатських художньо-виробничих майстерень Худфонду України, багато років викладав в Ужгородському училищі прикладного мистецтва (нині коледж мистецтв ім. А. Ерделі).

Як у кожного митця, в Павла Балли була своя улюблена тема. Історія рідного краю, сповнена драматизму, суперечностей, вічної недомовленості, – ось те поле, на якому він успішно трудив не один десяток літ. За національністю художник – угорець. Тож об'єктом його досліджень і образотворчої діяльності насамперед, що закономірно, була історія угорського народу.

Але зараз не про це. Так склалося в житті, що з юних літ його, угорця, який зовсім не знав української мови, доля звела з молодими українськими художниками. Спочатку в Ужгороді, а відтак у Львові, де навчався в художньому інституті. Посередником у спілкуванні митців різних національностей стала поезія Лесі Українки.

Вчитуючись у рядки, створені геніальною українською поетесою, закохався молодий угорець у красу української мови, у віще слово українки. Любов ця виявилася тривалою. На все життя. Бо, крім того, що Павло Балла прекрасно вивчив мову, він упродовж усього життя

[65] Густі Василь. За велінням душі // Уряд. кур'єр. – 1998. – 20 серп. – С. 24.

працює над творчістю Лесі Українки. Це настільки рідкісне, настільки і благородне явище. Крім усього – і безперечний доказ того, як література, мистецтво одного народу здатні проникати в духовний світ іншого, збагачувати, поглиблювати і розширювати його.

У творчому доробку Павла Балли ціла серія картин, присвячених геніальній поетесі – «Портрет Лесі Українки», «Портрет юної Лесі», «Леся Українка із Сергієм Мержинським слухає спів сліпого бандуриста», «Леся Українка пише «Лісову пісню». Поштовхом для написання ряду картин стали окремі поезії: «Горить моє серце...», «Дивлюсь я на яснії зорі...», «Стояла я і слухала весну...», «Хотіла б я піснею стати...», «Не дивіться на місяць весною...» та ряд інших. Особливо багато душевної теплоти вніс художник у роботу «Апофеоз Лесі Українки».

Та це ще не все.

– Тема Лесі Українки, – розповідав художник, – у моїй творчості далеко не вичерпана. Поки що в ескізах залишаються начерки, зроблені впродовж багатьох років, записи думок, навіяних її творами.

У наш прагматичний час закономірно виникає запитання: для чого здійснив і продовжував здійснювати митець таку воістину титанічну роботу? Адже замовлень на неї не отримував. Художник, тоді ще живий, відповів на це так:

– Леся Українка теж ніколи не писала на замовлення. А тим паче – заради грошей. Це – веління моєї душі, поклик мого серця. Єдиним щирим моральним віддарунком за такі одержимі труди стали вдячні й схвальні відгуки багатьох ужгородців і гостей міста, котрі відвідали виставку названих робіт, яка була розгорнута у фоє обласного українського музично-драматичного театру в Ужгороді.

Завдяки підтримці палкого шанувальника літератури і образотворчого мистецтва, директора Ужгородської СШ № 6 Бориса Сливки ці роботи експонувалися також на виставці, розгорнутій у очолюваному ним навчальному закладі. Павло Балла мав на меті організувати виставку своїх художніх полотен і в інших містах Закарпаття. Нині його полотна зберігаються у родині спадкоємців. Було б доречно мрію митця здійснити тепер, під час святкування 150-річчя Лесі Українки. Хочеться вірити, що владні структури, а також громадські організації, осередки «Просвіти» всіляко сприятимуть здійсненню цієї благодійної акції.

Лідія Повх

ЗОЛОТА НИТКА ЛЕСИНОГО СЛОВА

Здається, де – Волинь, та ще й XIX століття, а де – Закарпаття. Однак інколи й не помітно, на перший погляд, як кручена нитка слова пронизує території, зшиваючи, мов плахту, дорогі духовні клапті в єдине культурне полотно.

Вперше я, другокласниця, зустрілась зі словом Лесі Українки далекого 1969-го року, коли на лавці під пахучим виноградом вчитувалась у новеньку читанку.

Поблискують черешеньки в листі зелененькім.
Черешеньки ваблять очі діточкам маленьким.
Дівчаточко й хлоп'яточко під деревцем скачуть.
Простягають рученята і мало не плачуть.
Раді б вишню з'їсти – та високо лізти.
Ой раді б і зірвати – та годі дістати!

Навіть тепер пам'ятаю, якою враженою була від простоти слова, що легко, кількома штрихами, вималювало картину сільського дитинства … Аж запахло бабусиним двором і почувся її тихий голос, згадалась її скупа, крізь сльозу, оповідь про дітей у минулому, про сирітство та голод і радість солодких черешень, які й поставали тим скарбом, безцінним даром рідної землі, що тішив гірких сиріт… Було жаль до сліз діточок, що не можуть дістати черешень, і відкладався в свідомість символ земних щедрот рідної землі, дарованих людині від народження, від того лиш, що тут живеш. Й усвідомлювалось: завжди необхідно потрудитись, аби отримати щось гарне і бажане…

Тоді я легко вивчила вірш напам'ять – він сам запам'ятовувався – і повторювала, й повторювала його батькам після вечері. Тато

раптом звернув увагу на автора, запитав: «Знаєш, якою була та жінка, що написала ці рядки?» – і знайшов на поличці журнал та прочитав про Лесю Українку. Мабуть, відчув, що дитячій душі саме тепер це дуже потрібно…

Ми ще довго говорили про жахливу хворобу, яка мучила письменницю з дитинства. Там у добірці в журналі був і вірш про білу хатинку, яку зігріває сонце, мов мати дитинку, була й колискова «Місяць яснесенький промінь тихесенький кинув до нас…». І був вірш про вольову дівчинку, яка мужньо бореться з хворобою та болем: «…Що болить? – мене питали. Я була малою горда, щоб не плакати – сміялась».

Я й незчулася, як саме Лесиним словом почала вимірювати серйозний світ навколо, розуміти його сувору простоту. У сільській бібліотеці взяла яскраво ілюстровану книжечку пейзажних віршів поетеси і з захопленням її прочитала. Власне, прочитала її зі мною вся сім'я. Увечері ми знову говорили про Лесю, про безкінечні волинські ліси, про ліси наші, про мужніх людей.

А потім у лютому 1971-го був вечір до сторіччя від дня народження великої Українки, як і годиться, в переповненім сільськім клубі, перед батьками й сусідами. Готувались учителі – хтось із них виголошував лекцію про життєпис поетки, хтось звітував як керівник шкільного хору чи драмгуртка. Готувались випускники і ми, малеча. Скільки було репетицій! Що то були за свята! Скільки було хвилювань! Там складалась громадська думка, там давали оцінку школі, дітям, їх матерям та сім'ям, там вишліфовувалась культура, порівнювались родини, зачинались чиїсь стосунки…

Я жалкувала, що не мала коси: дуже зайнята своєю бухгалтерією, мама з прагматичних міркувань стригла мене коротко. І подруга Тетянка теж її не мала, бо її мама теж уранці бігла чимдуж на роботу, аби встигнути на той вічно переповнений автобус. А ось Надійка з нашої вулиці мала розкішне волосся – її мама сиділа вдома і з насолодою купала й вичісувала ту густу й довгу косу, яка пахла то любистком, то липою. Тому саме Надійку, а не нас, найголосніших «артисток», було вибрано читати монолог Мавки з «Лісової пісні» – той, де «стара верба рипить: засни, засни…» Мати для Надійки позичила в когось довге біле плаття, на яке нашила позлітки-блискітки з шоколадних цукерок, ще – паперових

зірочок, обсипаних битими ялинковими іграшками. А в волосся вплела кілька білих саморобних квіток. Надійка раптом стала неписаною красунею! Мавка…

Та як ми з Тетянкою її критикували від заздрості! Хіба так треба бубніти такий вірш? Та ще й збилася на слові… От ми б прочитали!

А потім, уже коли я сама віршувала, взяла зачитаний томик Лесиних віршів у бібліотеці. Скільки то радості, насолоди принесли її прості рядки! «Мріє, не зрадь! Я так довго до тебе тужила…», «Я на вбогім, сумнім перелозі буду сіять барвисті квітки», – і по цей день виринає у пам'яті вивчене тоді.

Згодом я прочитала за порадою вчительки драми письменниці, особливо вподобала «Одержиму», написану біля ліжка помираючого Сергія Мержинського. У бібліотеці знайшлася також трилогія Миколи Олійника «Дочка Прометея», зі сторінок якої вимальовувався розкішний світ української культури, такий бажаний, такий багатий та свій! У цьому світі була гарна, однак вражена недугою, та незламна вольова дівчина, яку Іван Франко назвав «чи не єдиним мужчиною на всю сучасну Європу». А ще її псевдонім: який виховний потенціал патріотизму він несе в собі! Українка – це ж гордо, гідно, гарно…

Улітку в бабусі я теж читала Лесю Українку, на цей раз програмну «Лісову пісню». Бабуся раптом, потримавши в руці книжку, аж помолоділа й зацитувала: «Як я умру, на світі запалає покинутий вогонь моїх пісень…»

– Звідки ти це знаєш?! – здивувалась я.

– З «Просвіти», дитино.

І вона розповіла, як закарпатська молодь у 30 рр. XX ст. збиралась під керівництвом вчителя у сільській читальні «Просвіти», готувала до гри на сцені «Наталку Полтавку», «Назара Стодолю», «Лісову пісню»… Інколи ходили пішки в одне з сусідніх сіл, щоб побачити п'єсу чи послухати декламування. Бабуся оповідала, а очі горіли молодечим вогнем, мистецьке слово підносило просту жінку до високості духовних обріїв.

Отой український світ Лесі, де червоніють плоди рідної землі, наповнюють сакральним змістом навіть старі коряві верби, виграє найдорожчими самоцвітами зима, загадково сяють зсередини ніч-

ні озера… Так хотілось його віднайти хай там що у буденності! Здається, в пошуках цього світу я й почала писати і пишу сама ще й понині.

Аж не віриться: деяким із моїх спогадів уже півстоліття. Ми звикаємо до рідних духовних просторів, вписуємо в них свої дії та помисли. І чи розуміють ті модерні мудрагелі, які переписують, спрощуючи, шкільні програми, одним помахом пера вилучаючи з них великі духовні постаті, чи усвідомлюють вони хоча б те, чого позбавляють у майбутньому покоління свого народу? Не уявляю, щоб сім'я, зібравшись увечері за родинним столом, обговорювала примітивні сучасні комікси та їх авторів так, як за мого дитинства – життя та творчість Лесі Українки. Бо Леся – золота нитка нашої культури. Висмикніть ті кручені нитки – і плахта духовного світу України розпадеться, дороге червоне намисто, дрібненькі хрестики вишиття, правічний знак нації розсиплються – розтечуться по світу кривавими краплями.

Сергій Федака

ЛЕСЯ УКРАЇНКА У МОЄМУ ЖИТТІ

На відміну від української літератури,
літературна Україна починається з Лесі Українки.
Державин В. Афоризми. – Мюнхен 1966. – С. 55.

На перший погляд афоризм В. Державина ніби заперечує усе, що відбувалося у літературному житті України десь до 1890 р., коли почала друкуватися Леся Українка. Видатний літературознавець мав на увазі, що до того українська література була річчю-у-собі, чимось досить камерним і герметичним, а з Лесею вона зразу піднеслася на якийсь принципово новий, глобальний рівень. Це дуже суголосно моєму особистому сприйняттю її творчості, яка вперто вивалюється з будь-яких шаблонів і когорт, вивищується над ними, дражниться з усіх, хто намагається втиснути її в якісь стандарти.

Уперше Леся Українка увійшла до моєї свідомості дитячою книжкою «Біда навчить». Зараз дитяча література – найбільш успішний сектор українського книговидання, але й у 1960-х роках вона не пасли задніх. Ця 16-сторінкова брошура 1962 року з коричневою обкладинкою (горобчик і крук) і просто-таки запаморочливими ілюстраціями знаменитого нашого плакатиста, карикатуриста і аніматиста Валентина Литвиненка була справжнім шедевром дитячої книжки, зразком того, як треба видавати класику для дітей.

Взагалі-то казка досить дискусійна у педагогічному плані: пропагує метод «наукового тику» і заперечує (щоб не сказати – висміює) традиційну класно-урочну систему, започатковану ще А. Коменським. Проте і більшість видатних творів дитячої літератури завжди були альтернативними щодо педагогічного канону,

гралися з його буквою, але проводили його дух. Так і тут. Було щось у цій казці співзвучне до сумної історії української педагогіки XX ст., коли учителі говорили щось одне, а учні училися чомусь зовсім іншому, але врешті-решт воно усе якось «устаканювалося» й усі лишалися задоволені одне з одного. Згодом я переконався у цьому на власній шкурі – спершу як учень і студент, а відтак – і як педагог. Головне, казка виступала за самостійне, усвідомлене ставлення до навчання, за самоосвіту передусім – як це було близько і знайомо самій Лесі, котра отримала блискучу, але таки домашню освіту! Горобчика авторка писала авжеж із себе самої.

Ілюстрації – окрема пісня. Сім пташок, до яких пристає горобчик – сім різних типажів. Спершу я сприймав ті картинки просто як захоплюючу подорож у світ пернатих. Але зараз вони мені видаються сімома архетипами педагогів, кожний із своїми підходами, навичками, філософією. Нині я вже пізнаю у них конкретних моїх колег по кафедрі, факультету, вузу. Казка уподібнилася до річки Геракліта, в яку можна входити багато разів, але вона щоразу інша, повертається до тебе все новими і новими гранями, котрих не помічав раніше.

Також пригадую, як 1971 р. ми з бабусею і батьком дивилися по нашому чорно-білому телевізору «Восход» відкриття пам'ятника Лесі Українці в Києві. Телевізор тоді справді був вікном у світ, якихось резонансних подій в Україні відбувалося значно менше, ніж зараз. То ж сповзання полотнища ми споглядали, затамувавши погляд. Моєму нетерплячому поглядові відкрилась якась масивна матрона. Фігури Батьківщини-матері над Дніпром тоді ще не було (з'явиться через одинадцять років), але враження було приблизно те саме. Коли бабуся запитала у батька-філолога, чи схожий монумент, той тільки невизначено хмикнув. Згодом довелося побачити цю скульптуру вживу. Поруч знаходиться Інститут ім. Ф. Кураса з колишнім партархівом (нині Центральний архів громадських організацій України), де відбувалась наукова конференція за моєї участі.

Тепер вже пам'ятник не сприймався мною як щось масивне. Радянські телеоператори все-таки вміли вносити пафос у кожний свій кадр. Тепер же Леся нагадала мені пам'ятник Сковороді на Подолі.

А ще хлопчики мого покоління обов'язково щось колекціонували. У 1970-ті колекції складали дуже значну і вагому частину життя тогочасних підлітків. Я збирав три найбільш традиційні колекції – марок, значків і сірникових етикеток. У знайомих же були колекції художніх листівок, цукеркових фантиків, автомоделей, солдатиків та інших фігурок тощо. Одним із розділів моєї колекції значків були українські та російські письменники (зараз висять на вимпелі над письмовим столом) – тоді наша металообробна промисловість випускала як ширвжиток значки на всі можливі і неможливі смаки. Серед кількадесят тисяч значків, випущених від 1957 р. (традиція зародилася на тогорічному Міжнародному фестивалі молоді у Москві) до початку 1980-х, коли ця справа поступово згасла, кілька мініатюр присвячено Лесі Українці.

Творчість Лесі Українки тоді вивчалась у дев'ятому класі, причому ранньої весни, коли зима вже відступає, а у тінейджерів починається біохімічний злам. Як мовиться, «играй, гормон!». У зв'язку зі шкільним курсом я і почав освоювати батьків десятитомник поетеси. Зараз до нього чимало претензій, бо від цензурних купюр там аж рябить. Але тоді він видавався мені дуже стильним, елегантним і відповідним духові авторки. Мій шкільний твір по «Лісовій пісні» написався на одному подиху і запам'ятався мені самому надовго.

Одразу після школи, повертаючись якось додому з Києва і зайнявши там довжелезну чергу у касі попереднього продажу (були такі у докомп'ютерну пору), я пішов оглядати околиці і забрів до сусіднього меморіального музею Лесі Українки. Жіночка при вході, що поєднувала функції одразу кількох музейних працівників, поцікавилась звідки я. «О, ну закарпатець знає, хто така Леся Українка!» – махнула вона рукою. Чому саме закарпатець має добре знати Лесю, для мене так і лишилося загадкою.

Армійська служба моя проходила неподалік Лесиних країв. Як вона писала: «Краса України Подолля». Моя частина у центрі м. Хмельницький займала те саме військове містечко, де свого часу служив О. Купрін і яке він описав у повісті «Поєдинок». Згаданий там командирський будинок у мої часи виконував роль дивізійної бібліотеки, де проведено чимало годин солдатського життя-буття.

Окремий етап мого «роману» з Лесею Українкою пов'язаний з Оксаною Забужко.

2007 р. вона видала монографію про Лесю Українку як «Нотр-Дам України». Цей том замкнув собою її трилогію трактатів про Франка – Шевченка – Українку. Я був на авторській презентації цієї книжки у Києві у рамках чергової книжкової виставки. Оскільки та відбувалась у приміщенні київського Інституту фізкультури, то презентація проходила у великій лекційній аудиторії, розташованій амфітеатром, що збігав до трибуни унизу. Одне з верхніх місць займав знаний журналіст Стас Бондаренко, що поставив «іменинниці» десяток запитань. Оксана Стефанівна аж спалахнула: «Ви що – хочете оце так зробити зі мною ціле власне інтерв'ю?!». Вона намагалась зберігати аристократичну незворушність, проте вибуховий темперамент брав своє.

2015 р. по цілій Україні відзначалося 50-річчя фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків». Пару акцій відбулось і в Ужгороді, зокрема в нашому ляльковому театрі перед показом стрічки, я порівняв повість М. Коцюбинського з «Лісовою піснею».

Наступний загальнонаціональний сплеск інтересу до Лесі пов'язано з публікацією ініційованого О. Забужко тритомного вже не цензурованого видання її листів. Пам'ятаю презентації цих томів на Львівському форумі видавців. 2017 р. О. Забужко зі своїм чоловіком і видавцем Ростиславом Лужецьким приїжджала до Ужгорода. Це було в рамках XII літературного фестивалю «Березневі коти» — на жаль, останнього в історії цього ужгородського літературного проекту. Коли ми вечеряли в ужгородському «Емігранті», перед входом нас зустрів металевий пам'ятник Енді Варголу, скомпонований із гайок, болтів тощо – щось середнє між двома казковими персонажами – Самодєлкіним і Залізним Дроворубом. Оксана Стефанівна фонтанувала спогадами про нещодавню Революцію Гідності. Вона тоді зазначила, що творчість Лесі напрочуд суголосна з імпресіоністичними полотнами нашого А. Ерделі. Письменниця придбала в Ужгороді укладений А. Ковачем альбом художника, але хотіла би мати і його біографію, написану кілька літ тому І. Небесником, проте давно відсутню у продажі. Наступного ранку я подарував їй і цю книжку, котру довелося випрошувати безпосередньо в автора. Проводжаючи пані Оксану

на залізничному вокзалі Мукачева (подружжя перед тим оглядало і це місто), ми знов торкнулися Лесиного листування. Я згадав, як в одному з курортних листів Леся пише, що надсилає племінниці на день народження як сувенір коробку місцевих сірників. Звісно, згадалася давня приказка «Спички детям не игрушка». Для народжених в СРСР сірники – найдешевший з усіх можливих товарів, тож я висловив припущення, що з фінансами у письменниці тоді було не дуже. «Та ні, – заперечила Стефанівна, – батько Петро Косач фінансував усе». Просто поетеса перебувала у такій глухій дірі, що крім сірників там і не було чого придбати.

Тоді я переживав також велике зацікавлення постаттю Сергія Єфремова – одного з найбільш самозречених і роботящих орачів української ниви. У листуванні Лариси Петрівни не раз згадується Сергій Олександрович, але переважно у негативному контексті. Дивно – він молодший за неї на п'ять років, а належали таки до ментально різних поколінь, причому він якраз до старшого, а вона — до молодшого. Він був народником, вона — модерністкою. Обоє працювали на ту саму ідею, хоча й дуже по-різному. Обоє стали мучениками, тільки знову-таки дуже по-різному. Уся історія Спілки визволення України, як на мене, чи не найбільша загадка української історії XX століття, не розгадана належним чином і понині. Притягнуті по цій справі — переважно ровесники і однодумці Лесі. Протоколи відкритого процесу СВУ читаються як ще одна драма Українки. Через ту саму загадку СВУ звернувся я й до постаті Лесиної сестри Ізидори, яку теж було втягнуто у вир тих подій. Через Ізидору повернувся до постаті її матері Олени Пчілки та Ізидориного дядька Михайла Драгоманова, котрий не просто відвідав наш край, а й поклявся щось зробити для цього упослідженого краю, причому здійснив цю обіцянку.

Несподіваним аспектом закарпатської Лесіани виявилась таємниця Костянтина Матезонського. Уперше про нього я почув від свого вузівського наставника проф. Я. Штернберга у вересні 1982 р. Організатор першого на Закарпатті багатоголосого церковного хору «Гармонія» був емігрантом з Російської імперії. Згодом мій дядько разом із фізиком і краєзнавцем О. Борцем висунули гіпотезу, що загадковим емігрантом був Яків Акимович Драгоманов (1801–1840) – дядько М. Драгоманова і О. Пчілки. Так це чи

не так – і досі лишається питанням дискусійним, відкритим для нових аргументів. Але те, що така версія існує – уже несподіваний поворот закарпатської Лесіани.

Не менш захоплюючим було для мене відкриття фігури Лесиного племінника Юрія Миколайовича Косача. «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» видала його розкішний чотиритомник, що по мірі виходу презентувався на тому самому Львівському форумі. Іван Малкович нахвалював новий крам, як міг, не шкодуючи епітетів і метафор. Але книжки того дійсно вартували. Уперше з творчістю Косача я познайомився ще у журналі «Київська старовина», який подав дуже несподіване оповідання про громадянську війну на Україні, коли петлюрівський загін займає українське «зелене» село (повстансько-отаманське) і врешті-решт гине там, знищений хитрими дядьками. Познайомившись згодом практично з усією творчістю Ю. Косача, переконався, що він був конгеніальним до своєї тітки. Було у цьому родові щось особливе і на генетичному, і ще більше на духовному рівні, що з нього вийшло три покоління видатних українських діячів.

Звичайно, чи не найбільш потужно Леся Українка присутня у житті нинішніх закарпатців своїм театром. У нас неодноразово ставили «Лісову пісню», причому щоразу виходило щось принципово інше.

У жовтні 2015 р. Львівський академічний театр ім. Марії Заньковецької представив в Ужгороді "Блакитну троянду" – найпершу з понад дюжини драм Лесі Українки. Сценічна доля цього твору якось не склалася. Наприкінці XIX ст. ця психоаналітика з сильними феміністськими акцентами геть не вписувалася у тодішній соціально-побутовий репертуар наших корифеїв зі школи Тобілевичів. Правда, головну роль готувалася зіграти якраз М. Заньковецька, але не склалося навіть у неї. Тож для театру її імені, мабуть, принципово мати саме цю річ у своєму доробкові. Твір про божевільне кохання – не у фігуральному, а у клінічному сенсі цього слова. Головна героїня Люба має успадкований від матері потенціал до психічної недуги, депресивної істерії. У її коханого Ореста справа ще безнадійніша – він поет-романтик, причому не тільки у своїй писанині, а й, так би мовити, по життю. За великим рахунком обоє варті одне одного. І відповідно доводять одне одного до білого сяйва.

Енергетика зі сцени била просто нестримна. У залі – ужгородські старшокласники. Якраз той вік, щоб подивитися подібну історію. Тим більше, що театр максимально спростив п'єсу, лишив там тільки дев'ять персонажів (чотири пари і мати Ореста), скоротив найбільш закручені діалоги. Після антракту багато хлопців не повернулося, аудиторія набула переважно дівочого характеру. Тиша була напружена, як струна.

У квітні 2017 р. у рамках фестивалю «Під цвітом сакури» ужгородці побачили виставу Національного академічного драмтеатру ім. І. Франка за п'єсою Лесі Українки «На полі крові» (режисер Ю. Розстальний). Твір дуже доречний після Великодня, адже він є апокрифічним діалогом між Юдою та випадковим перехожим, що забрів на його земельний наділ, куплений за тридцять срібняків. Або ж навіть між двома іпостасями того самого Юди. Спектакль про феномен зради – один з ключових для розуміння української історії. Як свідчить фольклор, «три українці – це партизанський загін з одним зрадником усередині». Недарма Леся Українка звернулася до цієї теми наприкінці життя, 1909 р., коли і сама пережила різні зради, і особливо чимало спостерігала їх усередині українського суспільно-політичного руху, зокрема після поразки нещодавньої буржуазно-демократичної революції. А після того життя підкидало все більше і більше матеріалу на цю тему, тож акторам було що втілювати.

Схоже, що п'єса писалася Лесею без жодної надії на сценічну перспективу. Вона вперше побачила світло рампи тільки рівно через сто років після створення і досі грається у столиці практично щомісяця. Мабуть, кожного року вона сприймається глядачем все по-новому, викликаючи щораз нові асоціації зі злобою дня.

Юда у виконанні Остапа Ступки – типовий мемуарист, переконаний у власній правоті. Часом він нагадує сумлінно першокласника, який то допомагає собі язичком виписувати складні букви, то тарабанить завчений текст, то ховається під партою, але постійно озирається на себе збоку: наскільки ефектно він при цьому всьому виглядає? Адже Юда працює на пам'ять про себе: партію вже зроблено, відігратися можна тільки на її інтерпретації. Для цього треба усе поставити з ніг на голову, але для переконаного у власній правоті не існує нічого неможливого. Актор по-

ступово заповнює собою увесь простір сцени, перетворюється на якогось трансформера, Гаррі Гудіні. Словесна еквілібристика перетікає в якусь патологічну пластику. На лиці одна маска змінює іншу, врешті-решт здається, що лиця взагалі немає – лишаються самі очі, сповнені жаху (як посмішка Чеширського кота). Акробатика змінюється жонглюванням, маніпуляціями з різними предметами. Під час ужгородської вистави О. Ступка навіть подряпав ногу (обидва актори грають босими).

Перехожий (Дмитро Рибалевський) виконує роль незагоєного сумління Юди. Навіть зачіска у нього якась боксерська. Це живопліт, по якому в'ється виноград Юдиних слів, сторожко обмацуючи кожну тичку, просуваючи вусики у всяку шпаринку. Живопліт сам провокує якомога рясніше розростання, буквально спокушає Юду на все більше слововиверження. Д. Рибалевський грає злого слідчого і доброго слідчого в одному флаконі. Ця роль більш раціоналістична, вибудовується пластикою журавля, що полює на рептилію. Ілюстрація того, що великі знання таять велику печаль. У фіналі прочанин вже сам не радий, що затіяв розмову, після якої життя вже не буде таким, як до неї.

Перетворити теоретичний діалог (як казав Воланд, «вчену бесіду») на динамічне сценічне дійство міг тільки один з найкращих театральних колективів України. З реквізиту – стіл, два чемодани і купа різної дрібноти. Слів по ходу двобою явно бракує, тому актори постійно доповнюють їх мімікою і жестами. Інколи це нагадує капуеро чи якесь східне єдиноборство. Роль ведучого у цій парі постійно переходить від одного до іншого. Сьогодні спектакль сприймається як алегорія про нещодавню революцію і її гіркий післясмак, про людський фактор, про те, що навіть після останньої крапки нічого не завершується. Щедро полите кров'ю поле родить геть несподівані урожаї. Як підкреслив О. Ступка у короткому коментарі зі сцени після завершення гри, театр здатен поставити найглибші питання, але сам на них не відповідає, полишаючи це глядачеві.

Кожна така вистава завжди стимулювала бажання звернутися до літературного першоджерела. Лесю видавали не часто і дуже дозовано – від сіх до сіх. Тому-то справжньою віхою в інтелектуальній історії сучасної України став вихід у лютому 2021 р. академіч-

ного 14-томника Лесі, одразу викладеного в Інтернеті. Буквально наступного дня після ювілею, що відбувся в обласній бібліотеці, я ознайомився з усіма цими томами на екрані комп'ютера. 14-томник довів, що ми все ще не знаємо Лесі у всій повноті її творчості.

Нарешті, у червні 2021 р. студенти Ужгородського інституту культури і мистецтв під керівництвом Н. Орєшнікової здійснили виставу за п'єсою Н. Нежданої «І все-таки я тебе зраджу» (вдалося проглянути цю роботу двічі – в самому інституті за присутності запрошеної драматургині та на сцені лялькового театру, де її здавали як курсову роботу). На сцені оживають три кохання Лесі Українки – грузин-революціонер Нестор Гамбарашвілі, Сергій Мержинський і Климент Квітка. Що навіть не типово для студентських робіт – так це костюми і грим. Виконавиця головної ролі буквально перевтілилась у свою героїню. Виникала ілюзія, ніби за рампою справжня Леся Українка. Студентка не грала, а жила тим життям. Натомість хлопці були досить далекими від відомих фотопортретів, зате кожний створив неповторний чоловічий типаж. Поетеса буквально блукала між трьох сосен. Такою живою, «розбронзовілою» Лесю рідко де показували. Авторка п'єси подала це все як своєрідну алхімічну реакцію у трьох частинах, але і молоді артисти виклалися на повну.

Незабутнє враження залишив і літературний вечір у рамках «Книжкового Арсеналу-2021» «Косачі і Косачівни» (модератор Олена Гусейнова), присвячений шести дітям Олени Пчілки. Це була одна з найяскравіших (принаймні, найбільш насиченою інтелектуально) подій книжкового ярмарку. Про Лесю спеціально ніби і не мовилося, хоча оповідаючи про двох її братів і трьох сестер, дослідники постійно звертали увагу і на неї. Фактично уперше (хай і в усній формі) було широко розкрито значення цієї по-своєму унікальної родини – однієї з кількох десятків (у ліпшому випадку – сотні-другої) сімей української еліти на зламі XIX – XX ст.

Самій Лесі Українці була досить близька творчість Ф. Ніцше – принаймні, окремі її аспекти (на цьому побудовано згадану п'єсу Н. Нежданої). Її творчість теж сприймаєш як ніцшеанську безодню, яка починається вдивлятися у тебе по мірі того, як ти вдивляєшся у неї. Оцей погляд з безодні, десь моторошний, десь тонізуючий, відчуваю на собі уже десятки років.

Іванка Когутич

БЕЗ ГРИМУ.
ЛИСТИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК УНІКАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО НЕПУБЛІЧНОЇ БІОГРАФІЇ

У наш інформаційний час дедалі більшої популярності набуває документальна література – спогади, щоденники, листування. Це дає змогу читачеві самому осмислити першоджерела і зробити власні висновки про життя відомих людей чи знакові події. Впродовж останніх кількох років київське видавництво «Комора» видало три томи листування Лесі Українки – «Леся Українка. Листи 1876-1897», «Леся Українка. Листи 1898-1902» та «Леся Українка. Листи 1903-1913». На відміну від опублікованих у дванадцятитомнику, який виходив у радянські часи, тут листи подані повністю – без купюр, зі збереженням стилю й граматичної передачі авторки. Цікаво навіть поглянути, що викреслили, бо «скорочення» позначено курсивом. А віднедавна це листування, підготоване й ретельно прокоментоване Валентиною Прокіп, склало чотири останні томи нового повного зібрання творів Лесі Українки, виданих до 150-річчя від дня народження письменниці, громадської діячки, й доступне онлайн.

Завдяки цьому можна пізнати живу письменницю, а не забронзовілий образ «одинокого мужчини в нашій літературі» (за висловом Івана Франка). Після прочитання листів можна зримо відчути не тільки Ларису Петрівну Косач у житті, а й пройнятися епохою без інтернету, ксероксів, ноутбуків (навіть друкарська машинка в неї з'явилась наприкінці життя), і решти необхідних речей у сучасну добу, які б так згодилися й Лесі Українці при підготовці статей, роботі над редагуванням творів, упорядкуванні спадщини дядька Драгоманова…

Поступово занурюючись у текст, стаєш наче членом родини Косачів і Драгоманових. Чітко відчуваєш стосунки із мамою (вже не сумніваєшся в їх гострих, хоч і рідних взаєминах, бо листи схожі на звіти про хвороби, побут, ділові відносини, а не задушевні розмови), пізнаєш батька-дворянина, який піклується не тільки про всіх шістьох дітей, навіть коли вже вони дорослі, але є й меценатом української культури; усвідомлюєш, що найтісніші родинні стосунки зі старшим братом Михайлом та молодшою сестрою Ольгою (Лілеєю). Бачиш, чим жила Леся, що її цікавило, хвилювало, надихало.

У свої неповні 20 років складає з друзями списки художніх, а пізніше суспільно-політичних текстів для перекладу українською, перекладає, клопочеться їх виданням, збирає гроші на культурницькі акції тощо. Бачиш її ставлення до критики, нових течій, переглянутих вистав, виставок, прочитаних книжок. Дивуєшся, що вона, дворянка, доглядала за молодшими сестрами й за будинком за відсутності матері, могла власними руками пошити собі одяг (нерідко це робила, особливо коли мала власну сім'ю), вишивала, з подивом дізнаєшся, що письменниця не любила шопінг (***«Ти знаєш, я взагалі не люблю купувати»*** (лист до І. П. Косач від 4(17).01.1902). Мала куховарку чи прислугу, час від часу була економкою в хаті й педантично ставилася до витрат (до цього спонукали підзвітні гроші від батька, але не менше уваги і правильності розрахунків вимагала від роботодавців, особливо в останні роки життя, коли власні заробітки були важливі для їхніх, за словами Лесі, «злиднів». І тільки залишалося мріяти, щоб колись дозволити собі, аби творчість була неоплачуваною).

Уявляєш, як виступала із рефератами перед публікою в Києві, як готувала ці виступи разом із друзями-однодумцями, будучи фактично сучасним культуртрегером. Пізніше в листах до сестри вона напише думки з приводу приготувань таких акцій – ***«адже то відомо, що гіршої каторги нема, як урядження всяких спектаклів etc.»*** (із листа до О. П. Косач (матері) від 21.01(03.02).1902).

Ці приготування, хвилювання під час виступів чи написання творів (як-от хрестоматійний випадок одержимої роботи над «Лісовою піснею») часто виливалися у нервові стреси й загострення хвороби. Але це вияв справжності Лесі: ***«Я не раз кажу, що в***

мене натура хронічна, бо справді у мене все хронічне, і хвороби, і почування. Як анемія, туберкульоз, істерія, так і приязнь, любов і ненависть» (Із листа до Ольги Кобилянської від 17-18(29-30).05.1899).

Варта шани добре відображена у листах ініціатива Лесі Українки про збереження кобзарських історичних дум, в якому виступила практично продюсером: від організації експедицій, пошуку кобзарів та етнографів-музикознавців до вболівання про вихід, зберігання фонограм в музеї й таємного меценатства. Якою щирою було її посередництво або сприяння виходу творів, рекомендацій для часописів О. Кобилянської, Г. Хоткевича, М. Павлика та інших. Чого варте хоча б бажання знайти постійну посаду лікаря для найкращої подруги-сестри Лілі чи не в усіх куточках, де бувала сама. А подібну опіку давала багатьом.

З віком авторки мимоволі зауважуєш, як змінюються сфери діяльності письменниці. Якщо в юності – це «Плеяда», в роки перебування в Італії – активна громадська, навіть суспільно-політична робота (підготовка брошур, переклад, нав'язування контактів із закордонними соціал-демократами, стеження за пресою й політичними партіями). Цікаво, що в цій важливій і складній роботі займала нейтральну, відсторонену позицію, називала себе «міжпартійним референтом», «незалежним Українцем», «вільним поетом», але як духовна дитина Драгоманова в одному з листів до М. Павлика обіцяла не кидати політики. Пізніше фокус її інтересів змістився на київську «Просвіту», однією із засновниць котрої була й Леся Українка; й власну творчість, активну участь у антологіях, часописах. Її вимушені переїзди вплинули й на те, що фактично перестала писати літературну критику й зосередилася на творчості.

Закохуєшся в інтелігентність, моральні принципи Лариси Косач. Наприклад, яких душевних мук їй завдала прикра історія із брехнею навколо її портрету, написаним майбутнім чоловіком кузини І. Трушем, який пробував посварити її з Радою Драгомановою. Або ***«релігіозне ставлення»*** Лесі Українки до обіцянок, ***«кому б вони не були дані»*** (Із листа до матері від 27.02(12.03).1913).

Так, листи дають повну картину розвитку її хвороби (Леся Українка називала погіршення самопочуття: «кисну», «розклеї-

лась»), особливо коли вона описувала лікування батькам із-за кордону. У третьому томі, здається, не знайдеш листа, де б не було хоч слова про її здоров'я. Але таки розвіюється стереотип «хворої Лесі», адже, попри все, вона багато працювала, навіть частіше з температурою до неї приходило натхнення в розквіт творчості, і над своїми «улітами» (так називали в родині власні художні твори), і над літературно-критичними статтями до різних журналів, і над перекладами.

Хоч не мала диплома, проте була високоосвіченою. Цікаво спостерігати, як виписувала книги з книгарень (майже як зараз з онлайн-магазинів, але із післяплатою, яка була лиш справою моралі), газети і журнали; як ходила в бібліотеки в тих містах, де закидала її доля; бідкалася, коли в містечках, наприклад, Кавказу, не було бібліотек. А справжнім відкриттям стало те, що вона разом із сестрою Лілею зобов'язувалися закласти бібліотеку для київського товариства «Просвіта», в якому Леся Українка була товаришкою, тобто заступником чи помічником, голови. Мріяла відкрити бібліотеку в Гелуані (Єгипет). Навіть зробила спробу укладання бібліографії українських перекладів з європейських літератур. Не здивувало, що була репетитором французької, німецької в санаторії в Єгипті, підробляла перекладанням контрактів для єгипетських бізнесменів чи, наприклад, за потреби допомагала із канцелярською роботою чоловіку-юристу.

Зрештою, навіть частково втілити свою мрію – подорожувати або здійснити навколосвітню подорож – змогла, будучи у санаторіях, курортах у Криму, Австро-Угорській імперії, Болгарії, Італії, Швейцарії, Німеччини, Єгипту, теперішньої Грузії, хоч і з лікувальною метою. Яким незабутнім враженням для Лесі стали екскурсії в Каїрі: «***Бачили ми великі піраміди і великого Сфінкса – се справді щось єдине на цілім світі! Ніякі картини, фотографії і т. и. не можуть дати справжнього поняття про душу сих камінних істот. Особливо Сфінкс – він має велику тисячолітню душу, він має живі очі, він немов бачить вічність. А який там пейзаж перед очима у Сфінкса!.. Не розчарував мене Єгипет, а ще більше причарував і тепер тілько я зрозуміла його до кінця ґеніальний хист, як побувала в Каїрському музею***» (Із листа до матері від 21.XII.1909 (3.I.1910)).

Ці три книги листів мимоволі порівнюються із трьома сезонами серіалів. Адже від листа до листа чекаєш подальшого розвитку подій. Навіть не заважає спойлер – загальновідомі факти її життя. Навпаки, краще уявляєш епоху за життя Лесі Українки, Івана Франка, Михайла Павлика, Володимира Гнатюка, Ольги Кобилянської, Агатангела Кримського, Михайла Старицького, Миколи Лисенка… Радієш, коли з'являється згадка про Сергія Мержинського, співпереживаєш її альтруїстичній допомозі вмираючому коханому-другу й шкодуєш, що їхнє листування спалене (Леся листів до себе не зберігала). Знаючи, що лише три листи до Климента Квітки збереглися, коли раптово з'являється цей герой, щоразу шукаєш якихось натяків на розвиток стосунків між ними, визбируєш пестливі згадки й назви: ***щира і добра натура в нього*** (Т. II, с. 324), ***ніжності Квітки тобі нема чого боятись… він така чудово-чиста натура*** (Т. II, с. 374), «***Квіточка***» (Т. II, с. 404), «***Кльоня***» (Т. II, с. 502), «***Мій хтосічок знає, що хтось завжді тримався добре з «Квіточкою», але тепер тримається ще ліпше і тепер уже «Квіточка» зовсім не може без когось жити та і хтось близько того***» (Т. III, с. 184). І здається, що тон листів, писаних вже в громадянському, а потім церковному (о, який це був компроміс з родиною і власною совістю!) шлюбі з Квіткою ніжніший, м'якший і щасливіший.

У «томах» листування можна навіть умовно визначити кульмінацію. У першому – це переживання смерті дядька-учителя Драгоманова. Друга ж книга тримає напругу від подій у Мінську біля хворого Сергія Мержинського, а далі – листування з подругою Кобилянською, в якої теж драма серця, їхнє спільне літо, відтак не можеш відірватися від сімейних чвар навколо нецерковного шлюбу Ольги із Михайлом Кривинюком, порад Лесі з цього приводу, потім подорожі, враження, справи… Найдраматичнішим томом є, без сумніву, останній, бо там пізнаєш справжні реалії життя зрілої жінки-митця, яка попри хвороби, прагне знайти роботу в журналах, щоб мати «***право необмеженої волі в поезії й белетристиці***» (Із листа до А. Кримського від 3(16).XI.1905). Задумуєшся: а як би було, якби Квіткам не доводилося змінювати місце проживання через роботу й здоров'я; а якби вони жили без свекрухи; якби не потерпали від погромів, перегляду кореспон-

денції, жандармського нагляду? Якби не доводилося доживати у злиднях? Якби кореспонденція йшла швидше, ніж 2 тижні з Єгипту в один бік? Чому Бог наділяє складною долею талановитих людей?

Цікаво пізнавати, як будувала ділове спілкування із видавцями, редакціями часописів, наприклад, «Літературно-наукового вісника», «Рідного краю», постановниками її драматичних творів. Як отримувала гонорари й роялті з книжок, відстоювала правки й бідкалася через друкарські помилки. «***Подумаєш: хутко 30 літ буде, як я перше взяла перо в руки для віршів (правда, я його трохи зарані взяла), а мене все ще «виправляють» (от і мама в Р[ідному] к[раї] трохи «виправила») – либонь я так і помру «молодою письменницею», що без редакторської ферули не судна кроку ступити»*** (лист до Н. К. Кибальчич від 11(24).IV. 1910 р.).

Уявити всю атмосферу й пізнати персонажів допомагає чудове коментування Валентини Прокіп (Савчук), а також фотоматеріали, додатки. Тут навіть можна простежити, що саме замовчували попередні видання листів, бо вони виділені курсивом. Це, зокрема, україноцентричні думки, деякі родинні стосунки, інтимні подробиці симптомів, події у Російській імперії, які подекуди суголосні із недавніми побиттями студентів, демонстрантів. Досі актуальними є її думки. Наприклад: «***...Демонстрації добрі, коли вони результат запалу і революційного настрою, а яко спосіб викликання того запалу і настрою вони навряд чи практичні. І сама форма їх: віддавання себе голіруч під нагайки, шаблі й кулі, – якась прикра і, здається мені, ентузіазму викликати не може. Поправка: де-які результати певне будуть, але чи оплатяться вони? Чи не краще б ту силу обернути на прелімінарну роботу, орґанізаторську і т. д.?..»*** (Із листа до М. В. Кривинюка від 14(27).02.1902).

До повної картини додаються зашифровані листи, таємні посилки, інакомовлення в листах, ретельний контроль на кордоні тощо. Леся Українка була очевидицею революції 1905 року в Петербурзі, де тоді доглядала хвору сестру; погромів і переслідувань у Києві після революції; а також особисто спостерігала, пливучи морем в Єгипет, війну турків і болгар. Одне слово, добу Лесі Українки у цьому листуванні можна відчути сповна.

А ще книжка спростовує деякі перекручення. Відкриттям для мене стало те, що сестра Ізидора і чоловік Лесі Українки каралися у сталінських концтаборах.

Проте, коли перегорнеш останню сторінку, то усвідомлюєш, що повністю так і не пізнав Лесю, бо «***ніколи найближчі друзі не знали мене всеї, та я думаю, <u>що се так і буде завжді</u>***» (Із листа до О. Ю. Кобилянської від 17-18(29-30).05.1899). Можливо, це вдасться мені зробити прочитавши розвідку І. Денисюка та Т. Скрипки «Дворянське гніздо Косачів» чи два томи «Спогадів про Лесю Українку»?

Проте засторогою нависає думка самої Лесі, яка хотіла, аби її приватне життя залишилося невідомим.

ОКСАНА КУЗЬМА: «ЛЕСЯ УКРАЇНКА ЗАВЖДИ БУДЕ АКТУАЛЬНОЮ»[66]

Розмова із завідувачкою кафедри української літератури УжНУ Оксаною Кузьмою з нагоди 150-річного ювілею Лесі Українки

Леся Українка з братом Михайлом Косачем. Фото поч. 1890-х рр.

Неабияка роль у дослідженні життя і творчості письменниці належить лесеукраїнкознавчим студіям. На Закарпатті в цьому напрямку плідно працює кафедра української літератури. Однією з тих, хто представляє закарпатське лесеукраїнкознавство на сучасному етапі, активно популяризує творчість письменниці, зокрема в соціальних мережах, є завідувачка цієї кафедри, доцентка **Оксана Кузьма**. Відповідною тематикою вона займається зі студентських років, а в 2009 р. захистила дисертацію – «Екзистенціальна модель світу в драматургії Лесі Українки». Пані Оксана переконує: справжня насолода для літературознавця – відшуковувати Лесині коди, аби зрозуміти, що саме вона хотіла сказати. Це справжній творчий діалог, в якому знаходиш відповіді на важливі запитання, коли цього найбільше потребуєш.

[66] Кузьма Оксана. Завжди актуальна, жива, безконечна: Лесі Українці – 150 [Електронний ресурс] : [розмова / вела Н. Толочко] / О. Кузьма ; Медіацентр УжНУ. – Режим доступу : https://bit.ly/3e4YQkB. – Назва з екрана.

– Оксано Юріївно, що пов'язує Лесю Українку із Закарпаттям?

– Якщо говорити про Лесю Українку і Закарпаття, то краще наголосити на питанні наукової рецепції її творчості вченими нашого університету. На кафедрі української літератури працював дослідник Петро Пономарьов, який є автором статті про фольклорні образи в «Лісовій пісні». Ця стаття, до речі, внесена до хрестоматії літературно-критичних праць для студентів і до цього часу не втратила своєї наукової цінності. Звичайно, тут варто сказати про Лідію Голомб, авторитетну дослідницю письменства доби раннього українського модернізму. Вона фахово проаналізувала й доробок Лесі Українки. Лідія Григорівна була учасницею різних наукових заходів, присвячених письменниці. Праці вченої про видатну поетесу зламу століть є зразком концептуальних наукових студій і суттєвим внеском у дискурс сучасного лесеукраїнкознавства.

На жаль, інформації про те, чи бувала Леся Українка на Закарпатті, не маю. Але тут був її дядько – Михайло Драгоманов, який закликав своїх сучасників вивчати наш край. Враження від подорожі Срібною Землею він виклав у змістовній праці – «Австро-руські спомини (1867–1877). Письменниця бувала близько нашої області – у Львові, Чернівцях, на «зеленій Буковині».

– Довкола постаті Лариси Косач-Квітки створено чимало стереотипів, зокрема про хворобливу, нещасну дівчинку, лісову мавку, дочку Прометея. Такою вона запам'яталася багатьом зі шкільної програми. Які, на Вашу думку, причини створення подібних стереотипів і як їх подолати?

– Стереотипне сприйняття завжди працює, коли ми говоримо про класиків. Крім того, варто говорити про сприйняття в межах певної епохи. Сучасники сприймали її по-іншому, ніж через 10 років. Тільки в 20-х рр. XX столітті Микола Зеров помітив, що Леся зайшла в драматургію через якусь серйозну причину, коли пройшла через внутрішню драму. Кожна епоха моделює свої стереотипи, враження про того чи іншого письменника. У школі теж створюються стереотипи, бо вчитель обмежений кількістю годин, програмою, тому на уроках говорить основне. Те, що вона сильна, незламна внутрішньо, – правда; те, що вона хворіла, – теж правда,

але питання в тому, як ми це інтерпретуємо. Чи готовий читач іти далі за цей канон, бачити щось своє, чи залишиться в межах свого сприйняття.

– Здається, що через 150 років від дня її народження, після серйозних наукових досліджень, здійснених українськими і закордонними науковцями, не мали б залишатися невідомі факти про життя і творчість письменниці. Однак цього року в публічному доступі з'явився запис спогадів Лесиної сестри Ізидори, членкині-кореспондентки УВАН у США, із конференції в Нью-Йорку. Як Ви гадаєте, чи можуть і далі з'являтися такі цікаві знахідки?

– Так, матеріальна база й далі буде поповнюватися, хоча нам пощастило з листуванням Лесі Українки. Джерельна база збільшується завдяки пошукам ентузіастів, які активно працюють у галузі лесеукраїнкознавства. Це насамперед науковці Волинського національного університету, причетні до видання 14-томника творів Лесі Українки, презентація якого стала однією із центральних подій відзначення 150-річчя від дня народження письменниці. Це значний крок уперед у справі академічного дослідження доробку авторки і його популяризації. Пошукова робота триватиме й далі. Багато робить Тамара Скрипка, яка на високому професійному рівні розбудовує дискурс наукової біографії письменниці. Нещодавно дослідниця опублікувала запис виступу Ізидори – наймолодшої Лесиної сестри. Це надзвичайно цінний матеріал, адже маємо можливість чути голос людини із благодатного роду Косачів-Драгоманових, яка ділиться своїми спогадами про Лесю. Такі факти завжди цікаві. Є авторитетна дослідниця Лариса Мірошниченко, яка здійснила текстологічне вивчення художньої спадщини Лесі Українки. Цікавими є її спостереження про психологію творчого процесу поетеси. Вчена працює із первісними рукописами авторки, аналізує, зокрема, і її почерк. Зазначила, наприклад, що коли в письменниці були важкі, сумні настрої, то почерк спускався донизу. А коли була в хорошому настрої, вона гарно вимальовувала всі букви. Щодо біографії, фактів життя, взаємин із культурними діячами, тут напрацьований значний матеріал. До аналізу творчості Лесі зараз застосовуються нові методологічні підходи. Це і міфокритика (Л. Скупейко), і феміністичні, гендерні, психоаналі-

тичні студії (В. Агеєва, Т. Гундорова, Н. Зборовська та ін.), і праці з позицій структурно-семіотичного аналізу (С. Кочерга, Г. Левченко)… Варто наголосити й на здобутках О. Забужко у сфері сучасного прочитання творчості Лесі Українки. У її відомій монографії «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій» застосовується міждисциплінарний підхід до вивчення доробку авторки. Це знакова праця в українській гуманітаристиці, абсолютно новий погляд на формат тлумачення життєтворчості Лесі Українки. Я назвала лише кілька прізвищ дослідників спадщини письменниці, звичайно, їх є більше, і кожен працює в тому векторі лесеукраїнкознавства, який потребує ґрунтовної наукової інтерпретації.

Небуденний талант: писала вірші, драму, критику, знала 10 мов, чудово грала на фортепіано, малювала

– Збереглося чимало фотографій Косачів. Ця родина була відомою і впливовою. Хто з їхніх дітей, крім Лесі, проявив себе в літературі, мистецтві?

– На сайті «Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки», у виданнях, присвячених дослідженню біографії поетеси, можна знайти фотогалерею. Косачі любили фотографуватися, це була данина моді. Тому ми зараз маємо можливість побачити світлини цих людей, «оживити» їх у своїй уяві. Мені дуже подобаються дитячі фото Лесі Українки, особливо там, де вона з братом Михайлом. Таке життєрадісне обличчя, таке світло, чар душі… Зачатки того духу, що оприявниться потім у її творчості. Пізніше вона рідко фотографувалася, не завжди любила це робити. Якщо загалом говорити про життя цієї дворянської родини, варто згадати основні принципи, яких дотримувалися в ній. Це насамперед повага до гідності людини, до індивідуальності кожної дитини, виховання культури. Це широка комунікація із представниками тогочасної української інтелігенції, формування простору для спільної громадської роботи. Мені здається, що двигуном цих процесів була Олена Пчілка. Вона створила настільки потужний формат родинної педагогіки, що кожна дитина могла себе реалізувати. У цих дітей навіть ігри були долученням до світової культури, наприклад, вони любили інсценізувати твори античних класиків. Із тих дитячих доторків до класичного мистецтва в Лесі потім народяться герої її майбутніх текстів: грецька поетеса Сафо, жриця Іфі-

генія, трагічна пророчиця Кассандра… Крім того, плекалося читання літератури. Навчання мов було архіважливим, старші вчили молодших. Ізидора в тому записі згадує, що Леся вчила її мови, була хоч і вимоглива, але дуже лагідна. У родині Косачів панував культ освіченої дитини. Кожен отримав належну освіту, відповідне виховання і міг займатися тим, чим хотів, тобто не було батьківського диктату у виборі життєвого шляху. Це схоже на ідеї сучасної педагогіки, нової української школи. Варто також сказати, що дитячі роки Леся провела в тісному контакті з братом Михайлом…

– Їх справді називали «Мишелосіє»?

– Так. Михайло дуже любив Лесю. Коли її прооперували за кордоном, він спеціально для неї, знерухомленої, зробив столик, котрий вона могла піднести над ліжком і писати на ньому. Також змайстрував апарат, що підтримував хвору ногу, аби полегшити страждання сестри. Леся дуже важко пережила його ранню смерть у 1903 році. Це була одна з серйозних втрат у її житті… Дуже теплі стосунки були в неї з сестрою Ольгою, яка написала хронологію її життя і творчості. Це ж який матеріал потрібно було зібрати, щоб деталізувати, узгодити всі дані, доповнити все світлинами! Леся любила кожного із своїх братів і сестер, про кожного турбувалася. Листування показує, наскільки вона вміла бути уважною до своєї родини.

Після приходу радянської влади родина Косачів, звичайно, не залишилася поза увагою. Олену Пчілку, людину з відвертою позицією в національному питанні, хотіли заарештувати, але вона була вже в поважному віці. Славетна матір Лесі Українки померла в 1930-му році. Сестра Ізидора зазнала репресій. Її було заслано до концтабору «Онєглаг». За свідченням Ізидори, із ув'язнення її врятувало ім'я Лесі Українки. Готувалося відзначення 70-літнього ювілею письменниці, і сестра класика, із якого радянське літературознавство зробило «друга робітників», «співачку досвітніх вогнів», була звільнена.

– Чи правда, що мати – Олена Пчілка – недолюблювала Лесю?

– Дослідниця Ніла Зборовська, яка написала збірник есе про Лесю «Моя Леся Українка», стверджує, що в Лесі був комплекс недолюбленої дівчинки. Виводить це з того, що Олена Пчілка після

народження другої дитини була слабка, тому залишила її, на пів року поїхала лікуватися до Європи. Кажуть, у неї була післяродова депресія, тож дитинку доглядав батько. І сестра Ольга згадує, що Леся зовні дуже нагадувала батька, мала з ним схожий характер. Хоча й від матері взяла трохи тієї жорсткості, сили. Батько був м'якший, дуже інтелігентний. Мати мала складний характер, але якби була м'якшою, то хто знає, як би все склалося. Скільки часу потрібно було лише на Лесю, щоб лікувати її? Тобто, коли говорять, що Леся була недолюбленою дівчинкою, то не думаю, що це правда. Пчілка опікувалася всіма дітьми. Я думаю, що заслуга її як матері в тому, що вона не зламала особистості жодної дитини, що давала їм усе потрібне для розвитку.

Було кілька жорстких ситуацій у спілкуванні матері й дочки. Наприклад, коли Леся поїхала до хворого Сергія Мержинського в Мінськ, щоб доглядати його, а мати була категорично проти; друга ситуація – вінчання з Климентом Квіткою, якого на початках абсолютно не приймала Олена Пчілка, бо вважала, що він не гідний її дочки. Обидві ситуації, на мій погляд, – це прагнення матері захистити свою дитину. Кожна мати зрозуміє, чому Олена Пчілка так поводилася. Леся поїхала до Мержинського, коли в неї було покращення після хвороби, але після цієї поїздки вона знову захворіла. Мати хотіла її вберегти, бо сім'я доклала багато зусиль, щоб витягти Лесю з хвороби. Якщо говоримо про Климента, то, можливо, для

Олена Пчілка і Леся Українка. Ялта, січень 1898 р.

Лесі вона хотіла іншого, кращого, на її погляд, чоловіка. Але тут інша ситуація. Леся до кінця залишалася вірною собі.

– Батьки знали, що вони виховують генія?

– Думаю, так. Розуміли, що це небуденна особистість. Олена Пчілка мала чуття на творчих людей. Правда, спочатку робила ставку на Михайла, який теж писав художні твори, займався перекладами. Кажуть, що вона дуже любила цього сина, свою першу дитину. Хоч публікувала вірші обох дітей – і Михайла, і Лесі – в тогочасних мистецьких виданнях. Думаю, з часом зрозуміла, яка талановита Леся, як вона широко мислить, яку еволюцію пройшла у своїй творчості. А після смерті дочки це вже був доконечний факт, що мали генія в родині. Ізидора Косач теж говорить: вони розуміли, що Леся – небуденний талант, людина високого духовного, інтелектуального рівня. Тому Ольга намагалася зберегти всі матеріали, які стосувалися Лесі. Письменниці завжди щастило на ентузіастів, які сприяли тому, щоб пам'ять про неї залишилася у віках. І вона, до речі, була проти, щоб її біографія була оприлюднена. Не зберігала, на жаль, листів до себе. Було би цікаво реконструювати такі епістолярні діалоги. Читати її листування – одне задоволення. Це і дотик до родинної атмосфери, і пізнання Лесиної душі, і осягнення культури на межі XIX і XX століть, і заглиблення у природу творчого процесу… Листи Лесі Українки треба читати як документ модерної доби, як голос епохи fin de siècle і, звичайно, як літопис душі самої письменниці.

– Чи відомо напевно, хто ж найбільше вплинув на становлення Лесі Українки як письменниці, творчої особистості? Це була мама, дядько, родина, культурне товариство загалом?

– На кожному етапі життя було по-різному. Спочатку родинне оточення – мати, дядько Михайло Драгоманов, який доклав багато зусиль для внутрішнього становлення, для освіти майбутньої письменниці. Однак Леся була внутрішньо дуже потужна, із сильним духовним стержнем, тому зуміла віднайти свій шлях, зуміла дослухатися голосу власної душі, хоча щиро поважала причетних до формування її як особистості. Родинне оточення, друзі дали найважливіше – культурний простір. Якби вона не була в тій родині, ми, може, і не мали б Лесі такої, яку зараз маємо. Олена Пчілка розвивала в ній культурницьке мислення, це було мислення через

призму історії, філософії, мистецтва. Дивіться, Леся Українка починала з лірики, яка на початках була слабенькою. Пізніше були шедевральні тексти, але її лірика, проза, звичайно, не в порівнянні з драмою. Першу прозову драму вона написала на матеріалі реального життя, однак ця драма не сприйнялася. Це свідчить про те, що сюжети з реального життя ніколи не давали їй широкого простору для вираження тих глибинних ідей, які вона прагнула осмислити. Її драматургія побудована на екзотичних сюжетах. Ці сюжети потрібно прочитувати крізь призму культурних кодів – античних, християнських, язичницьких, середньовічних тощо. Герої творів Лесі Українки не можуть жити догмами, вони вільні душею. Це дуже сміливо – показати через біблійні, античні, середньовічні сюжети реальні ситуації. Чому класик бере такі сюжети? Тому що він там бачить універсальні смисли. Тому що через ці образи він може говорити те, що буде актуально для кожного покоління.

Леся не відразу прийшла до драматургії, хоча драматургічне мислення виявляється уже в її ліричних творах. Перші її тексти в цій царині були прозовими (маю на увазі «Блакитну троянду» і «Прощання»). Як драматург високого класу, світового рівня вона починається із драматичної поеми «Одержима», яку писала у важких обставинах, спостерігаючи за тим, як іде за межу людина, дуже близька їй, дуже рідна… Із тих внутрішніх, трансформаційних процесів, із того межового досвіду, із того поступового шляху пошуків художньої форми, адекватній її натурі, із такого постійного вдивляння у глибини власної душі народилася та Леся, яка стала класиком українського письменства. Для мене драматургія Лесі Українки – це ще й про пошуки Дому, того простору, у якому ти відчуваєш силу, у якому ти дихаєш вільно. Це про Дім української душі, у якому кожен почувається вільним. Тому письменниця й застерігала: «Терпіть кайдани – то несвітський сором, / забуть їх, не розбивши, – гірший стид». Немає нічого гіршого, як залишатися в неволі і спати «камінним сном байдужого раба».

– Дослідники припускають, що якби не її хвора рука, то вона могла би стати музиканткою. Які ще таланти були в Лесі Українки?

– Музику вона завжди вміла чути, добре грала на фортепіано, але після операції вже не могла нею займатися. Дуже гарно малю-

вала. Її називають першою жінкою-мариністкою. Одна з картин є в оцифрованому вигляді – картина «Мати і дитина». Крім того, була хорошим аналітиком, критиком, співпрацювала з петербурзьким журналом «Жизнь», робила там огляди європейської літератури. Читала в оригіналах те, що виходило в Європі. Ми зі студентами вивчаємо її праці в курсі історії української літературної критики. У неї глибокий аналіз нових явищ тогочасної європейської літератури, вона була знайома з багатьма письменниками. Мала талант критично мислити, бачити явище в контексті епохи.

Кажуть, що знала більше 10 мов. Крім деяких слов'янських – української, російської, польської, болгарської, – давньогрецьку й латинську, також європейські мови – англійську, німецьку, французьку та італійську. Не тільки читала твори в оригіналі, а й робила переклади. І працюючи над перекладами, завжди робила це, користуючись оригіналами. У неї був дуже професійний підхід до усього, чим вона займалася.

Оксана Забужко зазначає, що одруження з Климентом Квіткою не створило їй комфортний простір для творчості. Він був не дуже заможний і теж був хворий. Тому Леся мусила заробляти. Квітка рано втратив батька, мати змушена була віддати його на виховання до іншої родини. Родині Карпових він був вдячний, тому відчував, що має про них турбуватися.

О. Забужко твердить, що Леся жила би довше, якби не цей невдалий, зважаючи на економічні обставини, шлюб. Я частково з цим погоджуюся. Думала про те, чому ж письменниця зійшлася саме з Климентом? Людям такого рівня, як Леся Українка, важко знайти споріднену душу. Вона дуже ретельно добирала собі товариство. Звичайно, мала симпатії, захоплювалася окремими особистостями, близькими їй за духом. У неї закохувалися не тому, що вона зовні була красива, а тому, що коли говорила з людьми, могла таку атмосферу створити, що люди не могли від неї відійти. Про це є багато спогадів, причому від людей, які могли її бачити раз-двічі в житті. Леся шукала мужчину, який задовольнив би її внутрішню потребу бути коханою, бути по-жіночому щасливою. Була історія взаємин із Максимом Славинським, юнацьким захопленням Лесі, її близьким товаришем, із яким вони займалися перекладами творів Г. Гайне. Він залишив прекрасні статті про

письменницю. Славинський писав, що Лесі при народженні добрі феї дали могутній талант і високу творчу силу, а зла чаклунка наслала на неї невиліковну хворобу.

Нестор Гамбарашвілі – наступна інтимна історія Лесі. Вони приятелювали, але одружився Нестор із іншою. І мало хто здогадувався, що тоді пережила поетеса. Подарував їй кинджал, образ якого втілився в поезії «Не дорікати слово я дала». Коли Нестор, уже будучи в поважному віці, приїхав із дочкою у Київ, то побував і на Лесиній могилі. У спогадах він описав цей епізод. Говорив про сльози, які котилися його обличчям… Можливо, лише проживши життя, він усвідомив, якої величі людина була біля нього.

Всі її закоханості, що були до Климента Квітки, закінчувалися тим, що Леся просто тихо відходила… Не знайшла щасливої кінцівки й історія із Сергієм Мержинським, мінським другом поетеси. Думаю, це було дуже тяжко – бачити, як поступово помирає дорога серцю людина, і не мати можливості це змінити. Кожен із цих чоловіків залишив слід у її житті. Щодо Климента Квітки, то, мабуть, він дав їй те, чого не дали інші, – підтримку, увагу, турботу. Це особливо було потрібно зболеній душі жінки. І Леся вміла бути вдячною. Тому із тієї вдячності до людини, якій вона була потрібна, із розуміння того, що Климент любить її щиро, той шлюб і склався. Вважаю, що по-своєму Леся була щаслива з ним.

Леся не була радикальною феміністкою, гендерна рівність була для неї фактом, який не потребує доведення.

– У письменників буває, коли горе, нещастя сприяють музі, спонукають творити. Чи Лесині страждання сприяли її творчості, як Ви думаєте?

– Очевидно, що так. Коли вища сила посилає у світ велику, сильну, потужну душу, вона ніколи не дає її в комфортні умови, бо такі умови не сприяють розвитку, самозаглибленню, розумінню життя в універсальній площині. Завдяки тим трансформаційним періодам, які Леся проживала, вона щоразу йшла в глибину себе, у глибину культури, історії. В її статті «Утопія в белетристиці» є гарна фраза, яку я собі зафіксувала: «Творець поширює межі вічності нашій душі». Леся Українка розширює межі вічності душі кожного з нас, але тоді, коли ти готовий бачити, чути, розширювати межі пізнання, свій внутрішній простір. Я впевнена, що вона

на століття випередила свій час, бо її ідеї суголосні тим тенденціям, які зараз є трендовими в духовних шуканнях людства.

Були ситуації в її творчому процесі, коли вона вмикалася в єдиний енергоінформаційний потік. Подивімося навіть на історію створення «Лісової пісні». Вона написала, що «іздавна тую Мавку в уме держала», але ця Мавка чомусь не народилася, скажімо, наприкінці 1890-х років чи, наприклад, в 1905 році, а десь під кінець життя виринула із глибин підсвідомості, притому, коли Леся перебувала за межами Батьківщини. У листі до Людмили Старицької-Черняхівської вона так описала процес творення «Лісової пісні»: «…мене попросту гальванізує якась idée fixe, якась непереможна сила. Юрба образів не дає мені спати по ночах, мучить, як нова недуга, – отоді вже приходить демон, лютіший над всі недуги, і наказує мені писати, а потім я знову лежу zusammengeklappt, як порожня торбина…». Тобто приходить натхнення, «безжалісна муза», і ти не можеш з себе це не видати. Ти не можеш цю дитину твого творчого духу не народити. Знаєте, драматургія – це дуже складне художнє поле. Чому в нас так мало в порівнянні з іншими родовими формами драматургічних текстів? Бо, щоб на це поле зайти, треба бути дуже вправним, треба володіти вмінням вибудовувати таку мистецьку структуру. Потрібно в діалогах, репліках персонажів дати конденсат ідеї. У неї – драма ідей, яка дає розвиток якоїсь теми, проблеми або грона проблем через зіткнення, через словесний двобій. Простір модерної драми дуже складний. Леся Українка в нього зайшла через глибинні внутрішні процеси, а коли вже освоїла цей простір, то почувала себе в ньому вільно, бо це був її спосіб творчого буття. Лесина драматургія – не для розваги. Це драма для тих, хто хоче йти в глибину себе, це інтелектуальна драма, у якій немає однозначних відповідей, у якій більше запитань, які провокують тебе йти далі, до самої суті твого єства. Тому лише одиниці здатні читати її драму, це ніколи не буде для маси, для одноденного читання. Але те, що масове – воно швидко зникає, нічого не залишивши в душі. А таке мистецтво, як Лесина поетична драматургія, лишиться у вічності.

– Окремі діячі вказують на нетрадиційну орієнтацію Лесі Українки. Наскільки виправдані такі міркування? Чи є факти, що підтверджували би подібне?

– Думаю, кожна визначна особистість викликає різного роду інтерпретації. Коли люди – внутрішньо пігмеї, вони не готові до розуміння глибини такої особистості і до свого пігмейського зросту намагаються стягнути класика, тому і вдаються до брудних перекручень. Але ця теза не зародилася на голому ґрунті. Тут треба йти, зокрема, до праці Соломії Павличко про український модернізм. Соломія Паличко – це дочка Дмитра Павличка, прекрасна дослідниця, новатор у літературознавчих дослідженнях, на жаль, покійна. Коли в 1990-х роках літературознавство починає опановувати західні методології, то Соломія Павличко почала застосовувати ці методологічні підходи в аналітиці явищ українського літературного процесу. В одному з розділів монографії «Дискурс модернізму в українській літературі» вона розглядає листи Лесі Українки до Ольги Кобилянської крізь призму лесбійського дискурсу і стверджує, що тогочасна література вносить нове розуміння у трактування сексуальності. Говорить, що це було дуже інтимне спілкування. При цьому не називає їх жінками з нетрадиційною орієнтацією. Якщо людина мудра, то вона відкриє біографію обох письменниць і зрозуміє, що Леся Українка приїхала до Ольги Кобилянської після смерті С. Мержинського. У неї була своя драма, вона пережила смерть близької людини. Тому хотіла відпочинку, рвалася до людини, можливо, чи не єдиної на той момент, яка могла її порозуміти, котра так само переживала драму невзаємного кохання. У Кобилянської був нещасливий роман із відомим тогочасним діячем Осипом Маковеєм. Ці жінки були близькі одна одній за духом. Вони розуміли природу творчості, хоча мали зовсім різні умови для розвитку. Біля Кобилянської Леся могла комфортно почуватися, вільно висловлюватися. Це було швидше духовне сестринство. І дуже добре, що в Лесі Українки в ті часи була людина, біля якої можна відпочити душею, просто помовчати, знаючи, що тебе розуміють без слів… А лесбійські історії… Перше правило, коли говоримо про будь-яку творчу особистість – це етичність. Про це просив і К. Квітка, який у спогадах про Лесю закликав поводитися етично з її біографією. Він розумів, що можуть бути перекручування фактів її життя, інтерпретації, далекі від істини. Уся ця історія про стосунки Лесі Українки й Ольги Кобилянської – це завжди маркер внутрішньої культури реципієнта.

– Чи справді Лариса Косач-Квітка у власних творах і своєю поведінкою руйнувала тогочасні уявлення про смиренність жінок, відсутність прав у жінок?

– У неї не було потреби наголошувати на тому, що жінка є самодостатньою, ці речі апріорі були зрозумілі. Це все йшло від родини, в якій ніколи не було гендерного приниження. У Лесі був культ вільної особистості. Внутрішня свобода, на її думку, будується на тому, що людина саморефлексує над різними речами, вона себе внутрішньо вибудовує, шукає ті ментальні опори, які дозволять «крізь сльози сміятись». Цей процес довгий. Для письменниці важливо, щоб жінка не почувалася вторинною. Паритетність чоловіка й жінки, право на паритет звучить у різних її творах. Але ситуацій, у яких жінка жорстко відстоює права, в неї немає, є художня площина, у якій моделюються різні модуси буття, ціла система життєвих виборів. Вона говорить, що жіноча логіка доповнюється чоловічою рацією. У Лесі був хороший досвід родинних стосунків – її батьки. Брати й сестри теж мали дуже гарні пари. Радикальний фемінізм – не її модель. Батько й мати були людьми глибокої культури, для яких людська честь і гідність – понад усе. У сім'ї рівне право на розвиток мали і дівчата, і хлопці. Її сестра, наприклад, закінчила Вищі жіночі медичні курси в Петербурзі. Мало хто з жінок на ті часи міг реалізувати себе в медицині. На мій погляд, для Лесі Українки важливо було актуалізувати загальнолюдський вимір свободи. Кожна людина має бути внутрішньо вільною, незалежно від статі.

– Який усе ж найближчий до реальності опис Лесиного характеру, її творчої іпостасі?

– Думаю, у Миколи Євшана. Це критик доби раннього українського модернізму. Він був естетом і філософом у своїх студіях, написав три статті про Лесю. Назвав її достойною пані, яка сидить спокійно на престолі і приймає поклони тих, які відчувають потребу прийти з поклоном до неї. Микола Євшан був наділений даром бачити зсередини душу письменника. Він казав, що в Лесі Українки орлиний лет душі, ніжність жіночої психіки, внутрішня гідність, боротьба за те, щоб людина з раба буденщини переродилася в слугу вищої справи. Вважав її аристократкою духу, справжнім класиком, таким, що зумів увійти в країну тривалої краси і правди.

– Леся відвідала чимало країн, жила в різних містах. Такі поїздки були пов'язані тільки з хворобою чи це був і туризм?

– Найімовірніше, це була потреба в лікуванні. Якби її воля, вона провела би більшість життя поруч із родиною, в їхніх різних маєтках. Географія її подорожей надзвичайно широка, першочергово це були теплі країни. Якби не хвороба, думаю, часто їздила б до Європи. Але й за таких умов, під час поїздок з метою лікування, діагностики, якщо дозволяло здоров'я, Леся з матір'ю відвідували театри, музеї. Вони любили культурні заходи, дихали культурою. Перебуваючи в Європі, Лариса Косач дізнавалася про нові явища тогочасного мистецького життя. Відгуки на ці явища публікувала в петербурзькому журналі «Жизнь». На територію Російської імперії такі новинки доходили значно пізніше, ніж поширювалися в Європі.

– Спогади про її подорожі залишилися в листах, біографії? Можливо, збереглися тревелоги, описи місцевості?

– Про подорожі є відомості в листах, творах, науковій біографії. Леся часто бувала в Криму і в одному листі згадувала, як до неї приїжджав брат Михайло. Вони провели прекрасні дні разом. Згадувала, що брат дуже любив море. Особливо їй запам'ятався епізод, коли він стояв на березі і прямо всотував у себе всю красу морської стихії. Загалом у неї багато мариністичних текстів. І кримська тематика добре описана. Її подорожі були і предметом для творчого осмислення.

– Леся померла не в Україні. Її смерть була раптовою чи рідні знали, що додому живою вона вже не повернеться…?

– Її рідні знали, що вона помре. Зі спогадів відомо, що перед смертю в неї були аж прозорі, нетутешні очі. У людей, які мають відійти, особливий погляд. Крім того, вона дуже схудла, важила приблизно 45 кг і називала себе з гумором – «ефирная дама». Не могла їсти нормальну їжу, дуже любила морозиво з ожини, їла тільки його. Мама встигла приїхати до Лесі, саме вона закрила їй очі після смерті. А сестра Ольга на кілька годин запізнилася… Леся дуже хотіла побачити сестру і попрощатися. Коли її вже відвезли ховати в Київ, жандарми боялися заворушень. Труну на плечах несли жінки. Це дуже трагічні спогади, особливо про її останні дні…

– Як і коли Ви зацікавилися творчістю Лесі Українки?

– Пригадую, що, коли в студентські роки прийшла обирати тему для курсової роботи, Лідія Григорівна запропонувала кілька тем, пов'язаних із поетами-модерністами. Я хотіла щось глибоке і жіночне. І тоді вона дала мені прекрасну тему – «Жіночі типи характерів у драматургії Лесі Українки». Запропонувала аналізувати дві драми, невідомі широкому загалу, – «Айша та Мохаммед» і «Йоганна, жінка Хусова». В обох дуже майстерно змальовано жіночі характери. Коли з Лідією Голомб обирали тему вже для дисертаційного дослідження, то вирішили зупинитися на драматургії, але не знали, як її розглядати, бо вже було забагато напрацювань у цій сфері. Тож обрали досить цікавий інструментарій – призму філософії екзистенціалізму. Ця філософія складна, але в ній осмислені фундаментальні питання людського буття. Коли я вивчала її, зрозуміла, що потрібно говорити про різні філософські системи, що існували в межах екзистенціалізму. Ці філософські системи давали потрібний інструментарій для аналітики Лесиних драм. До речі, захищала свою дисертацію в день народження Лесі Українки – 25 лютого. Це не було так сплановано, щоб саме в її день народження поставити захист. Але якось так випадково і дуже доречно склалося…

– Сьогодні ваші наукові пошуки стосуються творчості Лариси Косач-Квітки?

– Продовжую працювати з іншим автором цієї епохи – Спиридоном Черкасенком. Але прийшла до нього теж за допомогою Лесі. В неї є унікальна драма на основі євангельського сюжету – «На полі крові». Тут осмислюється образ Юди і загалом філософія зради. Мені було цікаво, які ж психологічні причини такого вчинку. Я собі розмотувала клубочок і знайшла автора, в якого також є драма, присвячена цій євангельській історії, – Спиридона Черкасенка. Він написав п'єсу «Ціна крові», в якій є багато перегуків із твором Лесі Українки. Потім з'ясувала, що цей автор проживав у нас на Закарпатті в 1920-х роках, співпрацював із В. Ґренджею-Донським, одне слово, вів активне громадське і культурне життя. І зрозуміла, що мушу про нього писати, бо ця людина варта уваги.

Однак Леся не залишає. Якщо ти раз зайшов у її творчість, у цю величну духовну будівлю, якщо зрозумів, наскільки це неви-

черпне джерело для внутрішніх інсайтів, то вже ніколи з нього не зможеш вийти. Це такий постійний діалог із нею, розмова, яка, мабуть, ніколи не припиниться…

– Як Ви думаєте, Леся Українка як драматург оцінена в Україні?

– Уже так. Свого часу не була, бо ми не мали повного видання усіх драматургічних текстів, в радянські часи не було можливості досліджувати її творчість вільно, незаангажовано. Хоча не можна відкидати досягнень учених, які працювали в ті часи. Її знають як лірика, якщо беремо до уваги читацьку рецепцію постаті, як авторку «Лісової пісні». Зрозуміло, що не всі можуть належно оцінити драматургію, для цього треба мати вироблений естетичний смак, внутрішню глибину, ерудицію. Я прихильниця того, що твори письменників мають викликати резонанс у душі читача. Це не має бути насильно. А щоб цей резонанс був, то тут уже має попрацювати вчитель-словесник, створити благодатний ґрунт для адекватного розуміння художнього тексту.

– У порівнянні з тим періодом, коли Ви починали досліджувати Лесину драматургію і сучасністю, змінилося чимало в контексті популяризації її творчості. Про письменницю знімають байопік, про неї є короткометражки, Леся має сторінки в соцмережах… Але чи достатньо цього? Як маємо говорити про культурну діячку в рік її 150-річчя?

– Про Лесю треба говорити не тільки в 150-річчя, варто говорити частіше для широкої аудиторії, для необізнаного читача. І знаходити ті формати, які будуть цікаві. Нещодавно на одному ресурсі про моду читала статтю, про те, як одягалися Леся та її сучасники. Якщо такий текст підкріплено вивіреним фактажем, фотографіями, чому б ні? Я тільки «за». Єдине, що хотіла би – аби 150-річчя не перетворилося на помпезне дійство, коли профанується суть автора, коли за ритуальними рухами, віддаванням честі ховається справжня суть письменниці. Не треба цих ритуалів, зайвої міфологізації. Хай вшанування буде етичним, у сучасних форматах, аби показувати світові Лесю справжню, аби запалити цікавість до її постаті, до її текстів. В університеті в умовах пандемії не можемо проводити масових акцій, але про Лесю ніхто не забув. У спільноті на фейсбуці я запустила поетичний марафон

до ювілейної дати. Там публікуємо різні матеріали, що стосуються її життя і творчості. Наша цьогорічна підсумкова наукова конференція теж була присвячена пам'яті письменниці. Головне, щоб ювілейна дата запустила свіже дихання у процес популяризації Лесі Українки.

– Ким для Вас є Леся Українка?

– Першочергово, звісно, для мене Леся – це митець, творчість якого цікаво пізнавати. Це як відчитувати палімпсест. Ти осягаєш один вимір її тексту, а за ним раптом бачиш ще один… По-друге, вона жінка, яка мала непросту долю, але насичене внутрішнє буття. Вона багато говорить про внутрішні опори, про силу духу, про відповідальність за свої життєві вибори, про вагу родини і цінність турботи, про мужність бути собою. По-третє, це культурна героїня модерної доби, через яку уявляєш ту епоху. Ця епоха надзвичайно цікава, вона постає у зримих, фактурних образах, зокрема, в листуванні письменниці, проглядає у світлинах того часу. Леся для мене безкінечна, вона щоразу дає мені нові загадки. Ти вдивляєшся в магічне сяйво її текстів, долі, біографії, епохи й бачиш не тільки це, а передусім заглядаєш у себе, у глибини свого «я». І прагнеш понад усе «своїм життям до себе дорівнятись…».

Розмовляла Наталія Толочко

V. ХУДОЖНІ ТВОРИ ПРО ЛЕСЮ УКРАЇНКУ

Василь Густі

КОЛО ПАМ'ЯТНИКА ЛЕСІ УКРАЇНЦІ В М. КОВЕЛЬ

Устами Лесі Бог прорік
До нас в годину благовісну.
З огнем досвітнім чоловік
Став одержимістю залізним.

Й відчув себе, свою могуть,
Збагнув своєї правди силу.
Нас теж у майбуття несуть
Натхненні Лесині вітрила.

Попутний вітер. В добрий час!
І знов на цій землі чудовій
Вся Україна обнялась,
Немов квітки на рушникові.

01.08.2013 р. м. Ковель
у Дні свята «Лісова пісня»

ТАРАСОВА ДОЛЯ
(уривок)

III.

У червні 1891 року Леся Українка разом з матір'ю Оленою Пчілкою та молодшою сестрою Ольгою побувала в Каневі, на могилі свого літературного батька Тараса Шевченка. За народними переказами Леся привезла в дарунок поетові рушник, ви-

шитий власними руками й уквітчала ним портрет у Тарасовій світлиці. Це підтверджується і в спогадах сучасників-очевидців.

[Тарахан-Береза З. Святиня : наук.-іст. літопис Тарасової Гори. – Київ, 1998. – С. 64.]

Вишивала дівчина рушник,
Душу й серце у шиття вкладала.
Оживав на полотні квітник
І весна зухвало вирувала.
Скільки в ньому серця і тепла!
У мережці кожній – відсвіт щастя.
Тут й вечірня зіронька зійшла
Ясна й чиста – щойно від причастя.
Ось вогнів досвітніх благодать,
Лісової пісні тихий гомін.
Тут оті слова іще мовчать,
Що наповнять світ, неначе повінь,
Добротою світлої душі,
Мудрістю, що наче правда хліба,
Вірністю, що відкида гроші
І облудні та лукаві німби.
Хто ж отой щасливий, що йому
Дівчина рушник свій вишиває?
Й молитовно віддано чому
Душу й серце у шиття вкладає?
Аж тоді збагнули все без слів,
Відколи, мов хрестик на вервиці,
Світлим щастям той рушник зацвів
В Каневі, в Шевченковій світлиці.
В подиві, в зачаруванні люд
Перед рушником вклонивсь покірно –
На таку красу, натхненний труд
Здатні тільки люблячі і вірні.
Що за сила в ньому пломенить!
Скільки в ньому світлого роздолля!
Многозначно все навкруг мовчить.
А в душі озвалось слово ДОЛЯ.

Христина Керита

* * *

Гудуть дерева хриплим хором
Не в лад із вітром-диригентом.
Шепочуть трави: – Скоро, скоро…
Грози оглушливе крещендо.

І стогін, тріск і шамотіння,
І виляски од блискавиць,
І миготливі світлі тіні,
І срібні ниті аж увись.

Яке безумство – серед лісу
Ховатись в пору отаку
І крізь дощу густу завісу
Вдивлятись в стежечку ламку.

Та, може, в мій благенький сховок,
Де не намокла лиш душа,
Приблудить Мавка тонкоброва,
Спитає голосом вербовим,
Чи не стрічала Лукаша.[67]

[67] Керита Х. У долонях світанку : зб. поезій. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2012. – С. 91.

ОДЕРЖИМА[68]

Леся Українка протягом одної ночі
біля ліжка смертельно хворого С. Мержинського
написала драму «Одержима».

I.
Святий вогонь поглинув моє серце.
Отой талант – богів пекельний жарт.
Коханий, рідний, тільки ти не сердься, -
Я не надовго. В буйнохвиллі шат
Прийшла вона. Торкнула душу вперто –
Із болю й муки ліпляться рядки
(Згаса-згаса тепло його руки).
Невже отак судилося померти?
Ні, я іду (нестримна Міріам!),
Піски пустелі жалять босі ноги,
Жорстоким і караючим богам
Не досягти мене за цим порогом.
І в долі не багато я прошу,
Вимолюю собі єдину хвилю,
Коли сліди його, далекі й милі,
Сльозами світлими зрошу.
Сліди його на цій живій землі,
Сліди його, реальні і пророчі,
І втомою вже набухають очі.
В його волоссі промінець зомлів.
І світить порожнечею свічадо,
І мить тече по лезові ножа.

[68] Керита Х. Чекання дива : вірші та поема. – К. : Радян. письменник, 1983. – С. 19.

Очицями з кутків стріляє жах,
Влучає сивим маренням і чадом.
О доле! Невблаганна твоя влада!
В глибокі й дикі сховки темноти
Не забирай моє єдине ладо,
Даруй йому не впасти молодим.
Даруй моїй душі цілющі ліки,
Лиши його в моїм серцебитті.
Я не богиня, я звичайна жінка,
Що вічна у любові – не житті.

II.
Збери мене, мамо, чуєш,
Збери мене по краплі, по краплині,
Збери мене по крапелинці болю,
Що викотиться із самого серця,
Збери мене по згусткові розпуки
І посади у нього на могилі.
І, коли перша злива прошумить,
Багата й щедра, мов сама земля, –
Я проросту, я вирвуся на волю,
Я шаленітиму до неба диким криком
Зелених пагонів і колючок,
Щоб чистим зберегти своє кохання,
Щоб жодна лицемірна, зла рука
Отого цвіту не торкнулася.
Я вибухну червоним полум'ям
І до останку всю себе
Віддам живому проростанню.

В БУДИНКУ-МУЗЕЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ[69]

Ступаю в дім ваш я, в одчайну тишу,
Де шелест сукні тихне, як зітхання,
І бачу, як фіраночку колишуть
Прозорі ваші пальці в передранні.
Ступаю в дім ваш, і холоне в грудях
(Отак душа на перше йде причастя,
Святкова й біла у звичайний будень).
Та добре, що ви тут, і це – вже щастя.
Задуму вашу й словом не порушу,
Очей безодню не земну, а вічну.
Під цим вікном старесенькі вже груші
Скриплять, напевно, і зітхають ніччю,
І плаче Мавка у вербовім тілі,
І потерчата сходяться ввечері
У місячному, у химернім світлі,
Говорять дивовижні речі.
У цім краю вам затишно і тихо.
Синяві ранки пахнуть аквареллю,
На підвіконнячку біліють крихти
Найранньому пташаті-менестрелю.
Поговорили й розійшлися геть.
Це ж скільки вже віддаленіло років?
Високі вікна і сумний портрет…
І я вслухаюсь, як затихають кроки.

Дмитро Кремінь

НОВЕ ЛІТОЧИСЛЕННЯ[70]

Пора такої зимної весни –
Її не знали скіфи, ані анти.
Але твоєї в цім нема вини:
Війна минула, і нема війни
Червоної і Білої троянди.
Новий літопис почнемо тепер:
Ефір писали? Пишемо – етер.
Із Карфагену вийде Картагена...
Твій тренос – над сльозою Бористена!
А ти живеш у цих небес сузір'ї.
Бузок січневий в'яне на вітрах,
Але невтомно крутиться вітряк
У пана президента на подвір'ї.
Невже такої зимної весни
Я виглядав у профілі арійському?
І це безцінне слово без ціни,
І грамотку вручають Яворівському.
Така це почесть – хочеться у морг,
А так хотілось до небес захмарних...
Декамеронить київський комсорг
І вчить усіх питань гуманітарних.
А я, що я? Планида – не планета,
Тебе цілую і кажу, як є...
Вже не поет, а тільки син поета
У нас, пророків, речником стає.
А Лесеукраїнкою – Марічка,
Героєм України – той герой,
Що обійде на віражі й Павличка,

[70] Кремінь Д. Нове літочислення // Кремінь Д. Скіфське золото : вибрані вірші та симфонії / упоряд. Т. Д. Кремінь ; худож. Ю. С. Гуменний. – Миколаїв : Іліон, 2008. – С. 287-289.

Та не звізда чекає чоловічка,
А тільки персональний геморой.
Але були в нас і князі, й буй-тури.
І є у нас жертовні, як жерці,
Старі літературні жеребці,
Старі Пегаси, з них сміються й кури,
Шосе Обухівського літкурви...
Я вас люблю й радію: це не ви.
Орли парнаські, а з печер бізони
Мальовані. Енциклопедій ряд.
А сумовито, жінкою із зони,
Йдете, де самосели вже горять.
Уже минуло – пристрасті чар-зілля,
І жінка та, що в серці бороню...
І наш старий літопис – як Трипілля,
Де тільки попіл огнищ від вогню.
Крізь наше серце перейдуть комонні,
Новий літопис пишуть...
А мені
Явився профіль жінки на коні,
Яка крізь ліс рудий промчить у зоні.
Її побачить інша на іконі...
Не омини мене, не омини,
Хай ця любов остання – з контрабанди...
Життя минуло. І йдемо з війни,
З війни червоної та білої троянди.
Літопис із Парижу розгорни,
Чи там не скачуть українські коні?
В Парижі – не під Києвом, у зоні, –
Тепер Ахмет-наметові сини.
Мене осяє золото волось.
Сезон у зоні. В церкві править хтось.
Тут літургія, а в Парижі – меса...
А те, що відболіло, не збулось,
Про це змовчу. Про це напише преса.

ЛІСОВА ЦАРІВНА[71]

I.
Я люблю цю казку змалку
Як Лукаш гукає Мавку,
Як болить його душа…
А її ніде немає
І лише печально грає
Та сопілка Лукаша.

Мавко лісова!
Досі ти жива,
Ти зриваєш, як листочки,
Золоті слова,
Ти зриваєш, як листочки,
Золоті слова.

II.
Бачу воду кришталеву,
Чую пісню Лукашеву
І шумить для мене ліс.
Люди добрі, в добрій днині
Не зрікайтеся святині
Що музика вам приніс.

Чиста, як душа,
Пісня Лукаша
Повертайся, дивна Мавко,
Ти нам не чужа,
Повертайся, дивна Мавко,
Ти нам не чужа!

Приспів:
Світоньку наш!
Чуєш – грає Лукаш,
Пахнуть чарами з чаш
Напої.
Світить зоря
Лісового царя
І ліси, і моря
Для царівни живуть лісової.

[71] Соловейко : збірка пісень для дітей та юнацтва [Електронний ресурс] : [аудіодиск] / слова Д. Креміня ; музика Т. Ярової. – К., 2004. – Назва з етикетки диску.

Петро Скунць

ЗАМІСТЬ РЕФЕРАТУ[72]

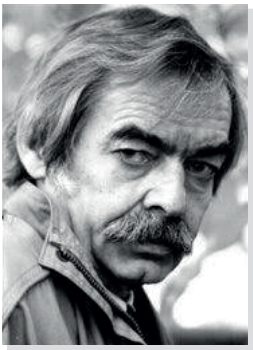

Розтануть, як у часі давнина,
в теплі любові діалекти й мови,
і витвориться з них одна земна –
велика мова Всесвіту.
Умови
в країні нашій визріли уже,
а прийде час – і визріють повсюдно.
Що ж українського та мова збереже?
Про це ніхто не каже.
Та підспудно
наука вже на смерть нас прирекла,
на мову есперанто переклавши
з Шевченка трохи, менше із Франка,
ще менше з Українки.
Слово наше,
як і народ, не йшло на лови душ
ні до сусідів, ні до бусурманів.
І от його розчинюють чимдуж,
щоб ми зникали перші.
Одурманив
не одного словами про любов
і про велику світову родину
той, хто собі півсвіту наборов
І незнищенним чується.
Не згину,
нехай стає хоч головою сторч
пророк, котрий лишає з України

[72] Скунць П. Замість реферату // Скунць П. М. Твори. Книга 3 / упоряд. та підгот. текстів Н. Скунць. – Ужгород : Ґражда, 2009. – С. 191-192.

майбутньому вареники та борщ,
та ще Тараса Бульбу.
Ми – не тіні,
ми плоть жива, і ми душа жива –
ординців стріли і гадюк укуси, –
а ми, неначе скошена трава,
буяли знову.
Хай у слові «русин»,
хай «малорос», «хохол» або «рутен» –
це все одно.
Ні, не трава ми – віття,
яке було порубане, проте
одну співало пісню.
Крізь століття
у древа роду від вогню і зрад
ми берегли не віття, а коріння,
тому й живі.
І к бісу реферат!
Ввірвалась рідна пісня в акурат:
«Камінь росте без коріння,
Сонце сходить без насіння,
Скрипка грає – голос має,
Серце плаче…»
Й не вмирає.

1962

Софія Малильо

ЛЕСІ[73]

Про Тебе ми, як здавна вже ведеться,
ласкаво думаємо: «Наша Леся»,
на небі духу нашого – зоря…
Тернистий шлях стеливсь перед Тобою,
та ним Ти йшла, покликана любов'ю
і віщим «Заповітом» Кобзаря.
Тебе вела ота любов крилата,
що йде на подвиг за сестру, за брата,
за честь народу на землі своїй!
«Борітеся!» – Кобзар звав за собою.
«Убий – не здамся!» – думкою палкою
вела Ти з ворогом священний бій.
О Лесю, Лесю! Битва та священна
триває дотепер, важка і повсякденна,
бо ворог нас опутав, наче спрут.
Господньої не побоявшись кари,
йому служили, служать яничари,
щоб нам не скинути ганебних пут.
О Лесю! Українко без догани!
Виводь наш дух байдужий на майдани,
щоб він відвагою палахкотів,
аби пізнав красу і міць єднання,
за Правду всенародного змагання
і проти Зла відчув дієвий гнів!
«Убий – не здамся!» – Леся говорила,
і в думці тій була незламна сила,
і в тім «Борітесь!» – велич Кобзаря!
Їх вільний дух витає над віками,
і владарює нашими серцями,
і сяє нам, як провідна зоря!

25/II-2006

[73] Малильо С. М. Лесі : [вірш] // Малильо С. М. Надія : [зб. віршів]. – Л., 2008. – С. 49-50.

Тетяна Рибар

ЛЕСИНІ ЛИМАНИ

ти маєш в серці те що не вмирає
незламну волю доброту і віру
в нім Україну зболену до краю
переболілу вистраждану ліру

з тонкими струнами душі живої
співуча пташко між зірок далеких
весна ізнов задихала тобою
несуть її на крильцятах лелеки

сльозами чистими у зламаному квіті
дощі ідуть рясні несуть надії
шовкова пчілко вже зоря досвітня
віщує день новий дарує мрії

у виболенім вимріянім раї
там де нема лукавства і омани
сади твої кохаються в розмаї
і сонце сходить над твої лимани

Маріанна Шутко

БУЛА ЛЮБОВ

падаю від утоми розчавлена звідки черпати сили
дивитися небу у вічі коли очі печуть мов вогонь
глечик розбився той що із глини ми двоє з тобою місили
серцю навряд чи накажу ще раз любити і ти своєму либонь

янголи теж помирають із нашими почуттями
вони не чекали на смерть так само як і я як і ти
пам'ять про тебе дряпає кігтями серце моє до нестями
знову і знов перечитую мною писані тобі пожовклі листи

я ще писала про тебе вірші відправляла палкі есемески
вірила мріяла марила плакала померла зрештою бо
сховав від сонця і світу в підземеллі своїм мене перелесник
мов Лесину Мавку – в серці моїм як і в неї одержима
була любов

25.02.2010

Юрій Шип

НЕВМИРУЩА[74]

Не вмирає віщий геній,
Мужність мудрого чола,
Доленосних Прометеїв –
Їм і шана, і хвала!..
Зореславо України,
Ти єси краси луна,
Що до вільної родини
Рідну націю єдна!
Поклик лицарський, могутній,
Смілий твій бунтарський гнів
Возвеличує майбутнє
Поневолених, рабів.
Під пісні твої про волю
Йдуть та йдуть незламні вої,
Здобувають щастя-долю
Для будучини святої.
О!... Як Лукаша кохає
Ніжно Мавка лісова,
В темній пустці не вмирає
Вічна зірка світова:
Сяє вірою над нами
У піснях, у голосних,
І вогненними думками
Зве до обріїв ясних…
Темна сила велич Слова
В поєдинку не зітре,
Поки є вкраїнська мова –
Українка не помре.

1991

[74] Шип Ю. Невмируща // Шип Ю. Журба над криницею : поезії та пісні. – Ужгород : Патент, 1997. – С. 127-128.

Мар'яна Гарагонич

* * *

«Я в серці маю те, що не вмирає» –
З таким посилом світом цим ішла,
Що досі серце людям зігріває
Її усміхнена, уквітчана душа.

Сміялася крізь сльози,
Раділа попри біль.
І розцвіла у грози,
бо мала жити ціль.

О, Лесе! Ти вже давно не з нами,
Та голос твій ми чуємо завжди.
Ти Україні стала справжнім даром,
Тебе шанує кожен, хто живий.

Кароліна Бундаш

ЛИСТ У МИНУЛЕ…[75]

Лесі Українці
присвячую

Вам, Ларисо Петрівно, я низко вклоняюсь,
Свою вдячність і шану до ніг Вам кладу.
Я, як Ви, – українка, і цим я пишаюсь.
Я, як Ви, – у поезії шлях свій знайду.

Лесю! Ніжна, чарівна Мавко! Горда Кассандро! Геніальна донько українського народу! Ви свідомо поставили свою творчість на служіння знедоленому народу! Ваші слова стали «зброєю», «полум'ям», яке засвітило серед темряви провідну зірку свободи, кинуло виклик відчаю і горю!

Я вчуся у Вас наполегливості, терплячості, щирості, незламності…

Хотіла б оспівати духовне багатство свого народу, його великих творчих можливостей так само духовно, як і Ви.

Хотіла б зазирнути у Ваші променисті очі, сповнені болем і вірою, очі, в яких стояла лісова прохолода, надвечірня зажура і тепло призахідного сонця, очі, якими дивиться на мене Мавка зі сторінок Ваших книг.

Хотіла б розуміти природу так само тонко, як її сприймала Ваша лірична душа, переповнена весняною музикою.

---

[75] Бундаш К. Лист у минуле… : Лесі Українці присвячую : [вірш у прозі] // Online покоління : збірка творчості молодих авторів Закарпаття / редкол. : В. П. Густі [та ін.] ; передм. В. П. Густі. – Л. : АРС, 2012. – С. 21.

Хотіла б перейняти у Вас те, чим Ви закарбувались у вічній пам'яті нашого народу: людську гідність, гордість, силу духу, оптимізм, віру в торжество людини над злом, а головне – надію…

Хотіла б переборювати перешкоди так само мужньо, стримано, як і Ви, бо й мені доводиться переживати злети і падіння, чорні та білі життєві смуги і шукати поради саме у Ваших мудрих поезіях!

Хотіла б вміти сміятись, щоб не плакати…

«Хотіла б я піснею стати…»

VI. ЛАУРЕАТИ ПРЕМІЇ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Володимир Ладижець (1985) за збірки віршів «Ластівки з Карпат», «Орлиный дом»

Степан Жупанин (1994) за збірку казок, загадок, скоромовок «На високій полонині» та співанок для дітей «Закарпатські візерунки»

Галина Малик (2003) за повість «Злочинці з паралельного світу»

Фільм «Іван Сила» (2013) режисера Віктора Андрієнка про закарпатського силового атлета Івана Фірцака (Кротона), знятий за повістю Олександра Гавроша «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу»

VII. БІБЛІОГРАФІЯ КРАЙОВОЇ ЛЕСІАНИ

1. **Українка, Леся. Зібрання творів** : у 12 т. Т. 2 : Поеми. Поетичні переклади / Леся Українка ; АН УРСР ; упоряд. та прим. О. В. Мишанича ; ред. Н. О. Вишневська. – К. : Наук. думка, 1975. – 368 с.
2. **Українка, Леся. Зібрання творів** : у 12 т. Т. 12 : Листи (1903-1913) / Леся Українка ; АН УРСР ; упоряд. та прим. В. Ф. Святовця ; ред. В. Л. Микитась. – К. : Наук. думка, 1979. – 694 с.
3. **Українка, Леся. Вибрані твори** / Леся Українка ; вступ. ст. Л. І. Міщенка ; худож. В. С. Овчинников. – Ужгород : Карпати, 1988. – 246 с. : іл. – (Шкільна бібліотека)

* * *

1927

4. **Крук, А. [Дівнич, Олександр]. Українське письменство** : [в літературозн. нарисі в т. ч. про Лесю Українку] / А. Крук // Наша земля. – Ужгород. – 1927. – № 9. – С. 8 : портр.

1931

5. **Леся Українка** : [біогр. довідка про письменницю] // Календар «Просвіти». – Ужгород, 1931. – С. 79-80 : портр.
6. **Українка, Леся. Біда навчить** : казка : [в т. ч. біогр. довідка про письменницю] / Леся Українка // Пчілка. – Ужгород. – 1931. – № 9. – С. 251.

1936

7. **Українка, Леся. Мамо, іде в же зима** : [вірш] / Леся Українка // Наш рідний край. – Тячів. – 1936. – № 1. – С. 43.

1943

8. **Косач-Кривинюк, О. Перебування Лесі Українки в Луцьку** / О. Косач-Кривинюк // Наступ [додаток щоденника «Нова Свобода»]. – Ужгород. – 1943. – Ч. 2, 5.

1958

9. **Лакиза, Микола. Співець революційної боротьби** : до 45-річчя з дня смерті Лесі Українки / М. Лакиза // Закарпат. правда. – 1958. – 1 серп. – С. 3 : портр.
10. **Там де жила Леся Українка** : [с. Колодяжне Волин. обл.] // Закарпат. правда. – 1958. – 1 серп. – С. 3

1961

11. **Пономарьов, П. П. Фольклорні джерела «Лісової пісні» Лесі Українки** / П. П. Пономарьов // Матеріали до вивчення історії української літератури : в 5 т. Т. 4 / упоряд. Н. Й. Жук. – К. : Радян. школа, 1961. – С. 201-218.

1963

12. **Микитась, Василь. Леся Українка і Закарпаття** / В. Микитась // Закарпат. правда. – 1963. – 9 трав.
13. **Микитась, Василь. Твори Лесі Українки на Закарпатті** / В. Микитась // Творчість Лесі Українки : тези республ. наук. сесії. – Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1963. – С. 26-27.

1971

14. **Баглай, Й. Камінний господар чи Дон Жуан** : [«Камінний господар» Лесі Українки на сцені Закарпат. муздрамтеатру (режисер М. Курінний, худож. В. Куломзін)] / Й. Баглай // Закарпат. правда. – 1971. – 28 лют. – С. 3. ; Те саме // Баглай Й. Із театром – сорок років : (статті, рецензії, нариси) / Й. Баглай. – Ужгород, 1997. – С. 62-64.
15. **Боршош-Кум'ятський, Ю. «Жити хочу! Геть думи сумні!»** : [до 100-річчя з дня народж. Лесї Українки] // Закарпат. правда. – 1971. – 3 жовт. – С. 4.
16. **В обласній ювілейній комісіїї** : [до 100-річчя з дня народж. Лесі Українки] // Закарпат. правда. – 1971. – 16 січ. – С. 4.

17. **Закривидорога, О. Присвячено ювілею** : [до 100-річчя від дня народж. Лесі Українки] / О. Закривидорога // Радян. студент. – 1971. – 25 лют.
18. **Клен, В. Перше шатро закарпатців** [Електронний ресурс] : [розповідь про пригоди під час пластової «Орликіяди», темами якої були Леся Українка і Закарпаття] / В. Клен, В. Комаринський // Свобода. – 1971. – 11 груд. – Режим доступу : https://bit.ly/39DA4Fm. – Назва з екрана.
19. **Микитась, Василь. Слово крицеве і ніжне** : до 100-річчя від дня народж. Лесі Українки / В. Микитась // Молодь України. – 1971. – 24 лют.
20. **Хланта, І. Вона житиме вічно** : [відзначення 100-річчя від дня народж. Лесі Українки у школах Тячів. р-ну] / І. Хланта // Дружба. – 1971. – 4 берез.

1972

21. **Голомб, Л. Г. Тема народу та особи в ліриці Лесі Українки** / Л. Г. Голомб // Українське літературознавство : респ. міжвід. наук. зб. – Вип. 15 / Львів. держ. ун-т. – Л., 1972. – С. 15-23.
22. **Лісовий, П. М. Леся Українка і Закарпаття** / П. М. Лісовий // Там само. – С. 29-35.
23. **Пономарьов, П. П. Дожовтнева українська критика про творчість Лесі Українки** / П. П. Пономарьов // Там само. – С. 62-69.

1979

24. **Зимомря, Микола. Велике надбання** : [рец. на 12-томне зібр. тв. Лесі Українки] / М. Зимомря // Радян. студент. – 1979. – 1 груд. № 36 [1015]. – С. 4. ; Молодь Закарпаття. – 1979. – 4 груд. – С. 4.

1982

25. **Голомб, Л. Іншомовні запозичення в ліриці Лесі Українки як засіб ідейно-естетичного збагачення української поезії** / Л. Голомб // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами : тези доп. – Ужгород, 1982. – С. 67-68.

1983

26. **Керита, Христина. Одержима** : [дистих] ; **В будинку-музеї Лесі Українки** : [вірш] / Х. Керита // Керита, Х. Чекання дива : вірші та поема. – К. : Рад. письменник, 1983. – С. 17-19.

1984

27. **Пономарьов, П. П. «У пущі» Лесі Українки: (до питання про тему та ідею твору)** / П. П. Пономарьов // Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження / упоряд. О. Ф. Ставицький. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 238-246.

1988

28. **Голомб, Л. Мотив «Вільної пісні» в ліриці Лесі Українки** / Л. Голомб // Українське літературознавство : респ. міжвід. наук. зб. – Вип. 51 / М-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Л. : Вища школа, 1988. – С. 90-96. – Бібліогр. наприкінці ст.
29. **Голомб, Л. Проблеми духовної цінності людини в ліриці Лесі Українки** / Л. Голомб // Минуле і сучасне Волині : тези доп. та повідомл. ІІ-ї Волин. істор.-краєзнав. конф. (26-28 трав.1988 р.). – Луцьк, 1988. – С. 113-115.

1991

30. **Баглай, Й. «Се правда, не ростуть квітки в темниці…»** : [драмат. поема Лесі Українки «Бояриня» на сцені Закарпат. укр. муздрамтеатру] / Й. Баглай // Закарпат. правда. – 1991. – 13 берез. – С. 4. ; Те саме // Баглай Й. Із театром – сорок років : (статті, рецензії, нариси) / Й. Баглай. – Ужгород, 1997. – С. 100-103.
31. **Безсмертна дочка України** : тези доп. до наук.-практ. конф., присвяч. 120-річчю з дня народж. Лесі Українки / упоряд. Л. Г. Голомб ; М-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР, Ужгород. держ. ун-т, Каф. укр. літ. ; відп. за вип. В. С. Поп. – Ужгород, 1991. – 52 с.

    Зміст: **Поп, В. С.** Леся Українка і Закарпаття. – С. 3-5; **Голомб, Л. Г.** Ідейно-світоглядні засади творчості Лесі Українки. – С. 5-7; **Чумак, В. Г.** М. Рильський про творчість Лесі Українки. – С. 7-10; **Ференц, Н. С.** Леся Українка про специфіку літератури. – С. 10-12; **Балега, Ю. І.** Леся Українка про соціальне призначення літератури. – С. 12-14; **Маровді, В. М.** Загальнолюдські цінності у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». – С. 14-15; **Тесличко, Л. Г.** До проблематики статті Лесі Українки «Малорусские писатели на Буковине». – С.15-17; **Барчан, В. В.** Психологізм прози Лесі Українки. – С. 17-18; **Вигодованець, Н. І.** Естетична природа драми «Камінний господар» Лесі Українки. – С. 18-20; **Бородіна, Л. П.** Мотив туги за Батьківщиною у «Боярині» Лесі Українки та сценічна її

інтерпретація на закарпатській сцені. – С. 20-22; **Баглай-Соляник, Б. Й.** Драматична легенда Лесі Українки «Орфеєве чудо». – С. 22-24; **Зоряниця, Ю. Д.** Народні пісні з Гуцульщини в записах Лесі Українки. – С. 24-25; **Сенько, І. М.** Особливості трактування образу Юди в оповіданні Л. Андреєва «Юда Іскаріот» та драматичній поемі Лесі Українки «На полі крові». – С. 25-26; **Ариповський, В. І.** Роман М. Чернишевського «Що робити?» в оцінці Лесі Українки. – С. 28-33; **Бендзар, Б. П.** Драматичні твори Лесі Українки в літературному контексті Західної Європи ХХ століття. – С. 31-33; **Пойда, С. П.** Твори Лесі Українки в інтерпретаціях на угорську мову. – С. 33-35; **Васовчик, В. Ю.** Людина і природа в поезії Лесі Українки та Ендре Аді. – С. 35-37; **Зимомря, М. І.** Творчість Лесі Українки в оцінках німецької критики та перекладах 40-х-90-х років ХХ століття. – С. 37-39; **Бочко, М. Г.** Про зв'язки Лесі Українки з Білорусією. – С. 39-41; **Статєєва, В. І.** До питання про національно-мовні позиції Лесі Українки. – С. 41-43; **Венжинович, Н. Ф.** До питання про мову прозових творів Лесі Українки. – С. 43-44; **Попович, К. Й.** План підсумкового уроку-конференції за творчістю Лесі Українки (10 клас). – С. 44-45; **Каневська, О. І.** Роль біографії та творчості Лесі Українки у вихованні учнів. – С. 45-46; **Грабовська, С. В., Туряниця, В. В.** Використання поетичної спадщини Лесі Українки при вивченні теми «Антоніми» в середній школі. – С. 46-48; **Павленко, Г. В.** Леся Українка і Німеччина (до питання про вплив німецької суспільно-політичної думки і культурного життя кінця ХІХ- початку ХХ століття на письменницю). – С. 48-50.

32. **Голомб, Л. Музика і слово в «Ритмах» Лесі Українки** / Л. Голомб // Леся Українка. Особистість. Творчість. Доля : тези доп. та повідомл. на міжвуз. наук.-метод. конф., присвяч. 120-річчю від дня народж. Лесі Українки. – Луцьк, 1991. – С. 37-39.
33. **Леся Українка** : [до 120-річчя від дня народж.] // Вісті Ужгородщини. – 1991. – 26 лют. – С. 1 : портр.
34. «**Леся Українка і світова культура»** : [Міжнар. симпозіум під такою назвою пройшов 3-8 верес. у Луцьку з нагоди 120-річчя від дня народж. письменниці] // Літ. Україна. – 1991. – 26 верес. (№ 39). – С. 1.
35. **Мишанич, Олекса. Спиридон Черкасенко (1876–1940)** : [в т. ч. інформація про Лесю Українку] / О. Мишанич // Слово і Час. – 1991. – № 7. – С. 19-29.
36. **Наша Леся** : [вечір до 120-річчя від дня народж. письменниці в Закарпат. муздрамтеатрі] // Карпат. край. – 1991. – 5 берез. – С. 14.

37. **Українка, Леся. «Ой, вишеньки-черешеньки»** : [вірш] / Леся Українка // Закарпат. правда. – 1991. – 23 листоп.
38. **Пойда, С. Мавка розмовляє угорською** : [про переклади творів Лесі Українки Степаном Ковтюком] / С. Пойда // Вісті Ужгородщини. – 1991. – 28 лют. – С. 3.
39. **Хрипта, В. Присвячено Лесі Українці** : [про відзначення в Закарпат. муздрамтеатрі 120-річчя від дня народж. Лесі Українки] / В. Хрипта // Вісті Ужгороджщини. – 1991. – 23 лют. – С. 3.

1992

40. **Ференц, Н. Творчість Василя Стефаника в оцінці Лесі Українки** / Н. Ференц // Слово про Василя Стефаника : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. 120-річчю з дня народж. В. Стефаника. – Ужгород, 1992.

1993

41. **Голомб, Лідія. Про деякі аспекти шкільних та вузівських інтерпретацій творчості Лесі Українки** / Л. Голомб // Леся Українка і сучасність : тези доп. та повідомл. міжнар. наук.-теорет. конф. (23-25 лист. 1993 р.). – Одеса, 1993. – С. 106-107.
42. **Зимомря, Микола. Леся Українка і світ** : [до 80-х роковин відходу письменниці з життя] / М. Зимомря // Срібна земля. – 1993. – 18 трав. – С. 10.

1994

43. **Фединишинець, В. Лісова Пісня Карпат: Леся Українка, гостя ; На вихід 1979 р. осяжного вибраного Лесі Українки…** : [вірші] / В. Фединишинець // Срібні силуети : у двох томах. Т. 1. – Ужгород : Патент, 1994. – С. 105, 148-149.

1995

44. **Голомб, Л. Музично-звукові прийоми в композиції поетичних циклів Лесі Українки** / Л. Голомб // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 1 / М-во освіти України, Ужгород. держ. ун-т. – Ужгород : УжДУ, 1995. – С. 90-96. – Бібліогр. наприкінці ст.

1996

45. **Баглай, Й. Драматургія Лесі Українки на закарпатській сцені** / Й. Баглай // Срібна Земля. – 1996. – 2 берез.
46. **Баглай, Й. «Жаль мене гризе за український театр…»** : [до 125-річчя від дня народж. Лесі Українки] / Й. Баглай // Календар «Просвіти» на 1996 рік / Закарпат. край. т-во «Просвіта» ; під ред. П. Федаки. – Ужгород, 1996. – С. 54-57.

1997

47. **Голомб, Л. Символіка старого заповіту в творчій самосвідомості Лесі Українки як митця в «Країні неволі»** / Л. Голомб // Леся Українка і національна ідея : зб. наук. пр. / за ред. : Я. Поліщука, А. Криловця. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – С. 44-54. – Бібліогр. наприкінці ст.
48. **Статєєва, Валентина Іванівна**. **Світоглядно-мовна концепція українських письменників кінця XIX–початку XX ст.** : (на матеріалах спадщини М. Коцюбинського, Лесі Українки, Б. Грінченка) : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / В. І. Статєєва ; Ужгород. держ. ун-т. – Ужгород, 1997. – 441 л.
49. **Статєєва, Валентина Іванівна. Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця XIX – початку XX ст.** : (на матеріалах спадщини М. Коцюбинського, Лесі Українки, Б. Грінченка та ін.) / В. І. Статєєва ; Ужгород. держ. ун-т. – Ужгород : Патент, 1997. – 408 с. – Бібліогр. : с. 379-396.
50. **Шип, Ю. Невмируща** : [вірш присвяч. Лесі Українці] / Ю. Шип // Шип, Ю. Журба над криницею : поезії та пісні. – Ужгород : Патент, 1997. – С. 127-128.

1998

51. **Голомб, Л. Легенди Середньовіччя в драмі «Камінний господар» та ліриці Лесі Українки** / Л. Голомб // «Камінний господар» Лесі Українки та феномен середньовіччя : зб. наук. пр. / за ред. : Я. Поліщук, А. Криловець. – Рівне : Перспектива, 1998. – С. 17-26.
52. **Густі, Василь. За велінням душі** : [тема Лесі Українки у творчості худож. П. Балли] / В. Густі // Уряд. кур'єр. – 1998. – 20 серп. – С. 24.
53. **Лазоришин, І. І. Василь Сімович про Лесю Українку** / І. І. Лазоришин, Т. В. Кучер // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 3 / М-во освіти України, Ужгород. держ. ун-т. – Ужгород, 1998. – С. 87-89. – Бібліогр. : с. 89

54. **Статєєва, В. І. Леся Українка й проблеми українського перекладацтва у другій половині XIX – на початку XX ст.** / В. І. Статєєва // Там само. – С. 107-113. – Бібліогр. : с. 112-113.

1999

55. **Сенченко, Л. І. Композиторська творчість Михайла Довганича. Слово про автора** : [в т. ч. аналіз його доробку в жанрі обробки хорових творів на тексти Лесі Українки] / Л. І. Сенченко // Довганич, М. «Грай, моя пісне» : хорові твори на вірші Лесі Українки / М. Довганич. – Рівне : Ліста, 1999. – С. 3-5.

2000

56. **Бочко, М. Квітка-Ломикамінь (Володимир Короткевич про Лесю Українку)** / М. Бочко, М. Воронич // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 2 / М-во освіти і науки України, Ужгород. держ. ун-т. – Ужгород : «Поличка «Карпат. краю», 2000. – С. 276-283. – Бібліогр. : с. 283.
57. **Гаврош, О. «Адвокат Мартіан» – столітній цикл української ідеї** : [Мукачів. приват. театр претендує на здобуття премії ім. братів Шерегіїв] / О. Гаврош // Старий Замок. – 2000. – 14 груд. – С. 12 : фот.
58. **Голомб, Л. Музично-звукові прийоми в композиції поетичних циклів Лесі Українки** / Л. Голомб // Записки наук. т-ва ім. Шевченка. Т. 239. Праці філологічної секції / ред. О. Купчинський. – Л., 2000. – С. 106-115.
59. **Малімон, Наталя. Від мавки – до продюсера** [Електронний ресурс] : [про підготовку вистави у Мукачев. приват. театрі за драмою Лесі Українки «Адвокат Мартіан» та продюсерку Лесю Демчук-Ком'яті] / Н. Малімон // День. – 2000. – 19 верес. – С. 1, 5. – Режим доступу : https://bit.ly/2Z2YEt8. – Назва з екрана.
60. **Мейсарош, Михайло. Вистава «Адвокат Мартіан» – як ковток свіжого повітря** : [про прем'єру мукачів. приват. театру «Віра і правда»] / М. Мейсарош // Срібна Земля Фест. – 2000. – 21-27 груд. – С. 14.

2001

61. **Балла Павло Карлович** : [коротка біогр. довідка про художника, авт. серії картин про Лесю Українку] // Художники Закарпаття : до 55-річчя Закарпат. орг. Нац. Спілки художників України / упоряд. : Б. І. Кузьма, К. Є. Стельмах. – Ужгород : Карпати, 2001. – С. 22-23 : кольор. іл.

62. **Бурч, М. Присвята вічно живій** : [свято «До Лесиного віночка», присвяч. 130-річчю від дня народж. Лесі Українки в ЦМДБ м. Мукачево] / М. Бурч // Панорама. – 2001. – 17 бер. – С. 2.
63. **До 130-річчя від дня народження Лесі Українки** // Календар «Просвіти» на 2001 рік / Закарпат. крайове культ.-освітнє т-во «Просвіта» ; уклад., ред. П. Федака. – Ужгород, 2001. – С. 45.
64. **Дяченко, Наталя. Леся Українка як дзеркало сучасної ситуації** : до 130-річчя з дня народж. поетеси, громад. діячки / Н. Дяченко // Срібна земля. – 2001. – 24 лют. – № 7 (147). – С. 13 : іл.
65. **Звонар, Ірина. Вона себе українкою звала** : [вечір до 130-річчя з дня народж. Лесі Українки] / І. Звонар // Новини Закарпаття. – 2001. – 6 бер. – С. 4 : портр.
66. **Лехцер, В. «Я маю в серці те, що не вмирає»** : [про відзначення в б-ках обл. ювілею Лесі Українки] / В. Лехцер // Новини Закарпаття. – 2001. – 1 бер. – С. 8 : портр.
67. **Мавці присвячуємо** : [вечір до 130-річчя з дня народж. Лесі Українки в б-ці с. Сюрте Ужгород. р-ну] // Соціал-демократ. – 2001. – 17 берез. – С. 7.
68. **Маргітич, С. «Ні, я жива! Я буду вічно жити. Я в серці маю те, що не вмирає»** : [літ. година, присвяч. ювілею Лесі Українки в ЦРБ] // Вісник Берегівщини. – 2001. – 10 берез. – С. 1.
69. **Попович, О. У «літературних зустрічах» – про «Співачку досвітніх вогнів»** : [літ. година, присвяч. творчості Лесі Українки в б-ці с. Верхнє Водяне] / О. Попович // Зоря Рахівщини. – 2001. – 3 берез. – С. 5.
70. **Тищук, Євген. Лісова пісня як дорогоцінний скарб для нового покоління** : [про прем'єру вистави «Лісової пісні» (режисер-постановник Є. Тищук) у Закарпат. обл. рос. драмтеатрі] / Є. Тищук // Новини Закарпаття. – 2001. – 1 бер. – С. 8.
71. **Туряниця, О. Серце відкрите людям** : [до 130-річчя з дня народж. Лесі Українки] / О. Туряниця // Погляд. – 2001. – 27 лют. – С. 4.
72. **Українка, Леся. DO. Гімн** : [вірш] / Леся Українка // Календар «Просвіти» на 2001 рік / Закарпат. крайове культ.-освітнє т-во «Просвіта» ; уклад., ред. П. Федака. – Ужгород, 2001. – С. 45.
73. **Українка, Леся. Біда навчить** : [казка] / Леся Українка // Новини Закарпаття. – 2001. – 3 берез. – [Вкладка].
74. **Уманець, О. Поетесі незламної душі** : [вечір до ювілею Лесі Українки відбувся в Закарпат. ОУНБ] / О. Уманець // Новини Закарпаття. – 2001. – 20 бер. – С. 8.

75. **Філіппов, О. Весь світ – театр, і кожен грає в ньому не одну роль** : [про І міжнар. театр. фестиваль нац. меншин в Мукачеві, на якому зіграли «Лісову пісню» за драмою-феєрією Лесі Українки (режисер – Є. Тищук)] / О. Філіппов // Старий замок. – 2001. – 24 трав. – С. 4 : фот.
76. **Цілий світ живе у кожнім її слові** : метод.-бібліогр. матеріали до 130-річчя від дня народж. Лесі Українки (1871–1913) / Тячів. ЦРБ, Метод. від. ; уклад. : Н. К. Нодь, Л. М. Патяник ; відп. за вип. І. С. Ключкей. – Тячів, 2001. – 32 с. : іл.
77. **Ювілей Лесі Українки мукачівці відзначили «Лісовою піснею»** : [про спектакль у Закарпат. обл. рос. драмтеатрі] // Новини Закарпаття. – 2001. – 20 берез. – С. 8.
78. **Я маю в серці те, що не вмирає** : [літ-муз. вечір, присвяч. 130-річчю з дня народж. Лесі Українки у Закарпат. ОУНБ] // Закарпат. калейдоскоп. – 2001. – 8 берез. – С. 1.

2002

79. **Александрійській бібліотеці в Єгипті передано пам'ятну дошку з барельєфом Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [меморіальну дошку спроектував закарпат. скульптор Б. Корж]. – Режим доступу : https://bit.ly/2NOWriM. – Назва з екрана.
80. **Бунчук, Б. Ямб і хорей у поетичних творах Лесі Українки 90-х років** / Б. Бунчук // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 5 : Українська література в загальноєвропейському контексті : міжнар. наук. конф. / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород : Ліра, 2002. – С. 48-53. – Бібліогр. : с. 53 (9 назв).
81. **Голомб, Л. Концепція слави в творчості Лесі Українки крізь призму філософських ідей А. Шопенгауера** / Л. Голомб // Там само. – С. 72-76. – Бібліогр. наприкінці ст.
82. **Дзендзелівський, Й. Лексика демонології у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»** / Й. Дзендзелівський // Їм промовляти душа моя буде: «Лісова пісня» Лесі Українки та її інтерпретації / упоряд. В. Агеєва. – К. : Факт, 2002. – С. 199-220.
83. **Зінченко, Н. Онука Драгоманова щороку приїздить з Угорщини до Музею Лариси Косач** [Електронний ресурс] : [Н. Драгоманова-Бартаї в т. ч. згадує як у 2002 році Александрійській б-ці було передано меморіальну дошку з бронзовим барельєфом Лесі Українки

скульптора Б. Коржа] / Н. Зінченко. – Режим доступу : https://bit.ly/3dEBeD5. – Назва з екрана.

84. **Меморіальна плита на честь Лесі Українки у Єгипті** [Електронний ресурс] : [автор барельєфу скульптор Б. Корж]. – Режим доступу : https://bit.ly/3eA4dbI. – Назва з екрана.

85. **Онуфрієнко, О. Наукова бібліографія як проблема лесезнавства** / О. Онуфрієнко // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 5 : Українська література в загальноєвропейському контексті : міжнар. наук. конф. / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород : Ліра, 2002. – С. 138-142. – Бібліогр. наприкінці ст.

86. **Пономарьов, П. Фольклорні джерела «Лісової пісні» Лесі Українки** / П. Пономарьов // Їм промовляти душа моя буде: «Лісова пісня» Лесі Українки та її інтерпретації / упоряд. В. Агеєва. – К. : Факт, 2002. – С. 171-198.

87. **Сенько, І. Фінал легенди про Дон-Жуана в рецепції О. С. Пушкіна і Лесі Українки** / І. Сенько // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 5 : Українська література в загальноєвропейському контексті : міжнар. наук. конф. / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород : Ліра, 2002. – С. 152-156. – Бібліогр. наприкінці ст.

2004

88. **Кремінь, Д. Лісова царівна** : [пісня] / Д. Кремінь // Соловейко : збірка пісень для дітей та юнацтва [Електронний ресурс] : [аудіодиск] / слова Д. Креміня ; музика Т. Ярової. – К., 2004. – Назва з етикетки диска.

89. **Мушка, О. Ю. Проблема автентичного буття людини в інтерпретації Лесі Українки (драматична поема «У пущі»)** / О. Ю. Мушка // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – Вип. 18. Ч. 2 : Питання менталітету в українській літературі : зб. наук. пр. / відп. ред. А. В. Козлов. – К. : Акцент, 2004. – С. 636-644.

90. **Мушка, Оксана. Парадигма національного буття в драматичній поемі Лесі Українки «Кассандра»** / О. Мушка // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 10 / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород : Ліра, 2004. – С. 122-124. – Бібліогр. наприкінці ст.

2005

91. **Балла, Павло. «Життя і творчість Лесі Українки» (Серія картин)** [Образотворчий матеріал] / П. Балла // Балла Павло : каталог живопису / відп. за вип. Б. Кузьма ; авт. передм. М. Сирохман. – Ужгород : Ужгород. міська друк., 2005. – С. 3-11 : кольор. іл.
92. **Барбіл, Богдан. З Лесею Українкою та Шандором Петефі** [Електронний ресурс] : [закарпат. худож. П. Балла протягом 25-ти років працює над циклом «Леся Українка»] / Б. Барбіл // День. – 2005. – 25 трав. – С. 8. – Режим доступу : https://bit.ly/3rd4xjB. – Назва з екрана.
93. **Боєва, Е. Інтертекстуальна парадигма заголовків у художній системі драматургії Лесі Українки й Олександра Олеся** / Е. Боєва // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – Вип. 9 / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2005. – С. 52-57. – Бібліогр. наприкінці ст.
94. **Голомб, Лідія. Легенди Середньовіччя в драмі «Камінний господар» та ліриці Лесі Українки** / Л. Голомб // Голомб, Л. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть : зб. ст. – Ужгород : Ґражда, 2005. – С. 119-129.
95. **Голомб, Л. Музично-звукові прийоми в композиції поетичних циклів Лесі Українки** / Л. Голомб // Там само. – С. 130-140.
96. **Голомб, Л. Символіка Старого Заповіту в творчій самосвідомості Лесі Українки як митця в «країні неволі»** / Л. Голомб // Там само. – С. 109-118.
97. **Крупеньова, Т. Оніми у драматургії Лесі Українки** / Т. Крупеньова // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – Вип. 9 / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2005. – С. 356-359. – Бібліогр. наприкінці ст.
98. **Мушка, О. Ю. «Геній в умовах заблокованої культури»: екзистенційне прочитання драматичної поеми Лесі Українки «Оргія»** / О. Ю. Мушка // Літературознавчі обрії : праці молодих учених. – Вип. 8 / наук. ред. М. М. Сулима. – К. : Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2005. – С. 191-195.
99. **Мушка, О. Ю. «Шукаймо ж, браття, до святині шляху...»: проблема свободи в драмі Лесі Українки «Вавилонський полон»** / О. Ю. Мушка // Південний архів : зб. наук. пр. Філологічні науки. – Вип. XXIX / гол. ред. О. Мішуков. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2005. – С. 71-75.

100. **Мушка, О. Ю Екзестенція страждання в драмі Лесі Українки «Руфін і Прісцілла»** / О. Ю. Мушка // Сучасні проблеми мовознавства і літературознавства. – Вип. 9 : Українська література в загальноєвропейському контексті : матеріали Міжнар. наук. конф., (Ужгород, 10-12 жовт. 2005 р.) / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород : Госпрозрахунк. ред.-вид. від. упр. у справах преси та інформації, 2005. – С. 233-236. – Бібліогр. наприкінці ст.
101. **Мушка, О. Ю. Семантика «руїни» в екзистенційному вимірі драми Лесі Українки «Бояриня»** / О. Ю. Мушка // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 12 / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород : Ліра, 2005. – С. 130-133. – Бібліогр. наприкінці ст.

2006

102. **Кузьма, О. Ю. «Айша і Мохаммед» Лесі Українки в контесті оновлення української драматургії кінця XIX – початку XX ст.** / О. Ю. Кузьма // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (29-31 берез. 2006 р.) : в 3 т. Т. 2 / за заг. ред. : А. Г. Гудманяна, О. В. Петренка. – К. : НАУ, 2006. – С. 235-237.
103. **Кузьма, О. Ю. Осмислення феномена зради в драмах «На полі крові» Лесі Українки та «Ціна крові» С. Черкасенка** / О. Ю. Кузьма // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 14 / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2006. – С. 40-42. – Бібліогр. наприкінці ст.
104. **Мушка, О. Ю. Екзистенційна проблематика драми Лесі Українки «Йоганна, жінка Хусова»** / О. Ю. Мушка // Літературознавчі обрії : праці молодих учених. – Вип. 11 / наук. ред. М. М. Сулима. – К. : Ін-т літ. ім. Т. Шевченка, 2006. – С. 202-207. – Бібліогр. наприкінці ст.

2007

105. **Гецко, Н. М. Леся Українка – геніальна дочка українського народу. Життєвий і творчий шлях письменниці** : [урок з літ. – рольова гра-п'єса] / Н. М. Гецко // Порадник учителям української словесності : метод. посіб. : використання інтеракт. методів навчання при викладанні укр. мови і літ. в навч. закл. Іршавщини. – Ужгород : Інформ.-видавн. центр ЗІППО, 2007. – С. 71-91.

106. **Зайцев, Олег. Майстри Закарпатської сценографії ХХ сторіччя** : [в т. ч. про вистави за творами Лесі Українки] / О. Зайцев. – Ужгород : Шарк, 2007. – С. 20, 59, 68, 117.
107. **Кузьма, О. Проблема вибору в екзистенційній структурі драми «Адвокат Мартіан» Лесі Українки** [Електронний ресурс] / О. Кузьма // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. – Т. 4. Кн. 1 / Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки. – Луцьк : Вид-во ВНУ імені Лесі Українки, 2007. – С. 121-132. – Бібліогр. наприкінці ст. – Режим доступу : https://bit.ly/3rE512P. – Назва з екрана.

2008

108. **Голомб, Лідія. Духовно-ціннісні орієнтації в художньому мисленні Лесі Українки-лірика** / Л. Голомб // Голомб, Л. Г. Новаторські тенденції в українській літературі кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. – Ужгород : Ґражда, 2008. – С. 102-119. – Бібліогр. наприкінці ст.; Те саме // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 19 / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород : Говерла, 2008. – С. 44-50. – Бібліогр. наприкінці ст.
109. **Кузьма, Оксана Юріївна. Екзистенціальна модель світу в драматургії Лесі Українки** : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / О. Ю. Кузьма ; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2008. – 230 арк. – Бібліогр.: арк. 196-230.
110. **Кузьма, Оксана. Екзистенційні аспекти характеротворення в драмах «Камінний гість» О. Пушкіна та «Камінний господар» Лесі Українки** / О. Кузьма // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 19 / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород : Говерла, 2008. – С. 59-63. – Бібліогр.: с. 63 (19 назв).

110а. **Малильо, С. М. У вінок Лесі ; Лесі** : [вірші] / С. М. Малильо // Малильо, С. М. Надія [Електронний ресурс] : [зб. віршів]. – Л. , 2008. – С. 48-50. – Режим доступу : https://bit.ly/3saMH2S. – Назва з екрана.

2009

111. **«Бавка» і «Лісова пісня»** : [ляльк. театр відкрив театр. сезон і готує нову прем'єру «Лісова пісня» Лесі Українки] // Європа-центр. – 2009. – 14 серп. – С. 4. ; Новини Закарпаття. – 2009. – 22 серп. – С. 20. ; Ужгород. – 2009. – 29 серп. – С. 12.
112. **Жюгжда, Олег. «...Грай же, коханий, благаю...»** : [інтерв'ю з режисером вистави «Лісова пісня» Лесі Українки в Ужгороді / вела Н. Малишка] / О. Жюгжда // Європа-Центр. – 2009. – 21серп. – С. 13.

113. **Кузьма, О. Ю. Екзистенціальна модель світу в драматургії Лесі Українки** : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / О. Ю. Кузьма ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2009. – 20 с.
114. **Макара, Олена. Браво, «Бавко!»** : [про нову роботу театру ляльок – виставу для молоді й дорослих за Лесею Українкою «Лісова пісня»] / О. Макара // Ужгород. – 2009. – 12 верес. – С. 12 : фот. ; Старий Замок. Паланок. – 2009. – 10-16 верес. – С. 24 : фот.
115. **Неврлий, М. Я. Характер і техніка драм Лесі Українки й Гофмансталя** / М. Я. Неврлий // Неврлий, М. Я. Минуле й сучасне : зб. слов'янознавчих пр. / передм. І. Дзюби. – К. : Смолоскип, 2009. – С. 45-54. – Бібліогр. в кінці ст.
116. **Попова, Людмила. Ужгород: лялькова «Лісова пісня» як поема екстазу** [Електронний ресурс] : [в обл. театрі ляльок «Бавка» відбулася прем'єра драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» у постановці й сценічній ред. білоруського режисера О. Жюгжди] / Л. Попова // Старий Замок «Паланок». – 2009. – 11 верес. – Режим доступу : https://bit.ly/3t2uqod. — Назва з екрана.
117. **Прем'єра «Лісової пісні» в Ужгороді!** [Електронний ресурс] : [в Закарпат. ляльк. театрі «Бавка» відбулася прем'єра драми-феєрії Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3rfyQpS. – Назва з екрана.

2010

118. **Карпинець, Наталія. Геніальна Леся Українка** : мас. заходи присвяч. поетесі в б-ці-філії № 7 м. Мукачева] / Н. Карпинець // Панорама. – 2010. – 27 лют. – С. 6 : портр.
119. **Кіяк, М. Павло Балла – художник і педагог** : (до 80-річчя від дня народж.) : [в т. ч. про серію робіт з 13 полотен за мотивами творів Лесі Українки] / М. Кіяк // Науковий вісник Закарпатського художнього інституту. – Вип. 1. – Ужгород : Ґражда, 2010. – С. 68-75. – Бібліогр. наприкінці ст.
120. **Кузьма, О. Художнє втілення філософії екзистенціалізму в драматичній поемі Лесі Українки «Одержима»** / О. Кузьма // Дивослово. – 2010. – № 2. – С. 25-29.
121. **Лісова пісня. Мавка** [Електронний ресурс] : [диск 4] = **The forest song. Mavka** : [худож. фільм по драмі-феєрії Лесі Українки (1980 р.)] / Київ. кіностудія худож. фільмів ім О. П. Довженка ; [режисер, авт.

сценарію, оператор Ю. Іллєнко ; композитор Є. Станкович] // Юрій Іллєнко. Збірник кінематографічних творів : [комплект] = Yurii Illenko. Cinematographic collection. – К. : Нац. центр Олександра Довженка, 2010. – (Класика українського кінематографа = Ukrainian cinematic art classics). – 1 електрон. опт. диск (DVD) (82 хв.). – Назва з етикетки диску.

122. **Малышка, Н. О. Ужгородский театр кукол «Бавка» до осени попрощался со своими поклонниками** [Електронний ресурс] : [в т. ч. про виставу «Лісова пісня» Лесі Українки] / Н. О. Малышка. – Режим доступу до ресурсу: https://bit.ly/3BgM9fm. — Назва з екрана.

2011

123. **Бідзіля, М. Сумно, дуже сумно і соромно…** [Електронний ресурс] : [думки з приводу літ.-мист. вечора в Нац. академ. драмат. театрі ім. І. Франка, присвяч. 140-річчю від дня народж. Лесі Українки] / М. Бідзіля. – Режим доступу : https://bit.ly/3cqmlUf. – Назва з екрана.
124. **Бужора, Василь. Слово Лесі Українки невмируще у віках** : [про усний журн. «Довго щирими сими словами до людей промовлятиму я...», присвяч. 140-річчю від дня народж. Лесі Українки у Іршав. р-ній б-ці] / В. Бужора // Нове життя. – 2011. – 15 берез. – С. 3 : фот.
125. **Ваш, Степан. У Братиславі відбувся вечір, присвячений 140-річчю з дня народження Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [про літ.-мист. вечір «Лесина пісня» у Посольстві України у Словацькій Республіці] / С. Ваш ; УКРІНФОРМ. – Режим доступу : https://bit.ly/3tsXTaK. – Назва з екрана.
126. **Ваш, Степан. В Угорщині відбувся День української культури** [Електронний ресурс] : [про відзначення 174-ої річниці виходу в Будапешті літ. зб. «Русалка Дністровая» та 140-річчя з дня народж. Лесі Українки, участь в якому взяла онучата племінниця ювілярки Наталія Драгоманова-Бартаї] / С. Ваш. – Режим доступу : https://bit.ly/2YngBT2. – Назва з екрана.
127. **Глагола, Ірина. Леся Українка в моєму житті** [Електронний ресурс] / І. Глагола. – Режим доступу : https://bit.ly/3asvaKE. – Назва з екрана.
128. **Долинич, Йосип. Вона палко любила Україну і творила для неї** : [про літ.-муз. вечір з нагоди 140-річчя від дня народж. Лесі Українки

в район. Будинку культури, який підготували бібл. працівники ЦРБ та учні Сваляв. ЗОШ І-ІІІ ст. № 2] / Й. Долинич // Вісті Свалявщини. – 2011. – 5 берез. – С. 3.

129. **Ігнатович, Г. Г. Від гасниці до рампи: нариси з історії укр. театру на Закарпатті. Кн. 2** : [в т. ч. про постановку драми Лесі Українки «Камінний господар» Закарпат. муздрамтеатром у 1971 році до 100-річчя від дня народж. Лесі Українки (режисер М. Курінний, худож. В. Куломзін)] / Г. Г. Ігнатович ; упоряд. : І. І. Ігнатович, С. І. Ігнатович ; післямова О. С. Ігнатович. – Ужгород : Ліра, 2011. – С. 73, 79, 80-81, 165 : іл. – Бібліогр. у підрядк. прим.

130. **Клейменова, О. «Як вільно, як радісно, так се Єгипет...»** : 25 лют. виповнюється 140 років від дня народж. Лесі Українки [Електронний ресурс] : [в т. ч. про відкриття меморіальної дошки з бронзовим барельєфом Лесі Українки роботи скульптора Б. Коржа] / О. Клейменова // Віче. – 2011. – № 3. – С. 68-69. – Режим доступу : https://bit.ly/3soAlTp. – Назва з екрана.

131. **Корнієнко, С. Збагачення виражальних можливостей української мови за допомогою старосло'вянізмів у поетичному словнику Лесі Українки** / С. Корнієнко // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 15 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. – С. 346. – Бібліогр. наприкінці ст.

132. **Кузьма, О. Екзистенційна проблематика ранніх драматичних творів Лесі Українки («Блакитна троянда», «Прощання»)** / О. Кузьма // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. – Вип. 26 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Держ. вищ. навч. заклад «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород : Говерла, 2011. – С. 75-82. – Бібліогр. наприкінці ст.

133. **Марко, Василь. «Лісова пісня»: взаємодія цінностей** : [дослідж. «Лісової пісні» Лесі Українки] / В. Марко // Дивослово. – 2011. – № 2. – С. 38-43. – Бібліогр. в кінці ст. Те саме // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (літературознавство). – Вип. 94 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2011. – С. 25-36. – Бібліогр. в кінці ст.

134. **Одразу два закарпатські театри презентують у Львові свої постановки «Лісової пісні»** [Електронний ресурс] : [до 140-річчя від дня народж. Лесі Українки покажуть свої постановки Закарпат. обл.

театр ляльок «Бавка» та Закарпат. держ. драм. рос. театр]. – Режим доступу : https://bit.ly/3smdhpa. – Назва з екрана.

135. **Панасенко, Т. Твори світової літератури як прецендентні тексти ліроепосу Лесі Українки (на прикладі поеми «Русалка»)** / Т. Панасенко // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 16 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. – С. 232-236. – Бібліогр. наприкінці ст.
136. **Пензова, Анастасія. День Лесі Українки в театрі** : [в рамках всеукр. акції, презентація вистави «Лісова пісня» в театрі ляльок «Бавка»] / А. Пензова // Срібна Земля. – 2011. – 28 жовт. – С. 4 : фот.
137. **Сірук, В. Наративні моделі малої прози Лесі Українки** / В. Сірук // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 15 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. – С. 270-274. – Бібліогр. наприкінці ст.
138. **Суботіна, С. У Мавці втілені всі жіночі образи** : [про прем'єру «Лісової пісні» (режисер Є. Тищук) у Закарпат. обл. рос. драмтеатрі] / С. Суботіна, О. Лівінський // Старий Замок «Паланок». – 2011. – 15 берез. – С. 15 : фот.
139. **Титор, Ірина. «Полум'яне Лесине слово»** : [про вечір поезії, присвяч. 140-річчю від дня народж. Лесі Українки у чит. залі центр. р-ної б-ки Рахова] / І. Титор // Зоря Рахівщини. – 2011. – 5 берез. – С. 4.
140. **Томищ, Олена. «Я маю в серці те, що не вмирає…»** : [до 140-річчя від дня народж. Лесі Українки] / О. Томищ // Срібна Земля. – 2011. – 25 лют. – С. 13.
141. **Турган, О. Функції агональності в структурі драми Лесі Українки** / О. Турган // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 15 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. – С. 269-273. – Бібліогр. наприкінці ст.
142. **У березні «Бавка» покаже вистави золотого фонду** : [В т. ч. виставу «Лісова пісня» Лесі Українки] // Фест. – 2011. – 10-16 берез. – С. 14.
143. **У шкільній бібліотеці Богданської ЗОШ І-ІІІ ст. відбулась...** : [літ. година на тему «Україно моя, плачу слізьми за тобою», присвяч. 140-річчю від дня народж. Лесі Українки] // Зоря Рахівщини. – 2011. – 12 берез. – С. 4.

144. **Філіппов, О. «Я буду вічно жити»** : Мукачівські актори показали «Лісову пісню» у Львові / О. Філіппов // Старий Замок «Паланок». – 2011. – 3-9 берез. – С. 16.

2012

145. **Бундаш, Кароліна. Лист у минуле…: Лесі Українці присвячую** : [вірш у прозі] / К. Бундаш // Online покоління : збірка творчості молодих авторів Закарпаття / редкол. : В. П. Густі [та ін.]; передм. В. П. Густі. – Л. : АРС, 2012. – С. 21.
146. **Зінченко-Параска, В. Пам'яті Єви Ґріґаші** [Електронний ресурс] : [угорська перекладачка, поетеса і журналістка, дослідж. єгипет. період життя Лесі Українки та перекладала угор. її твори] / В. Зінченко-Параска // Громада. – 2012. – № 4(120), жовт.-груд. – Режим доступу : https://bit.ly/37DS4hD. – Назва з екрана.
147. **Керита, Христина. «Гудуть дерева хриплим хором»** : [вірш про Лесю Українку] / Х. Керита // Керита, Х. У долонях світанку : зб. поезій. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2012. – С. 91.
148. **Кузьма, Оксана Юріївна. Неоромантизм і творчість Лесі Українки** : метод. вказівки / О. Ю. Кузьма. – Ужгород : ПП Данило С.І., 2012. – 20 с.

2013

149. **Андрій Червеняк написав музику на слова Лесі Українки** : [з нагоди чергової річниці від дня народж. укр. письменниці закарпат. композитор написав музику до її вірша «Без надії сподіваюсь»] // Трибуна. – 2013. – 15 берез. – С. 6.
150. **Барчан, В. Лідія Голомб: людина і вчений** [Електронний ресурс] : [Голомб Л. – дослідниця творчості Лесі Українки] / В. Барчан // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. – Вип. 1. – Ужгород, 2013. – С. 5-10. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2013_1_3. – Назва з екрана.
151. **Густі, Василь. Вишивала дівчина рушник**… : [уривок з вірша «Тарасова доля»] / В. Густі // Густі, В. Зоря Біловежі : лірич. драми та поезії. – Ужгород : Карпати, 2013. – С. 137-138.
152. **Кузьма, О. Проблема свободи в драмі Лесі Українки «В катакомбах»** [Електронний ресурс] / О. Кузьма // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – Вип. 18 / М-во освіти

і науки України, Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2013. – С. 114-117. – Бібліогр. наприкінці ст. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2013_18_21. — Назва з екрана.

153. **Лісова пісня** [Електронний ресурс] : [драма Лесі Українки у репертуарі Закарпат. академ. обл. театру ляльок «Бавка»]. – Режим доступу : https://bit.ly/36AuaTF. – Назва з екрана.
154. **Марко, В. П. Леся Українка у світлі нових прочитань** / В. П. Марко // Марко, В. П. Аналіз художного твору : навч. посіб. – К. : Академвидав, 2013. – С. 244-256.
155. **Моклиця, М. Жанрова функція агону в драматургії Лесі Українки** / М. Моклиця // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. – Вип. 1(29) / М-во освти і науки, молоді і спорту України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2013. – С. 119-124. – Бібліогр.: с. 23 (5 назв).
156. **Тамаш, Юліан. Моріс Метерлінк і Леся Українка** / Ю. Тамаш // Тамаш, Ю. Українська література між Сходом і Заходом / пер. з серб. Н. Шарко ; наук. ред. та передм. Л. О. Белея. – Ужгород : Ґражда, 2013. – С. 125-137. – (Ucrainica: moderna).
157. **«Хотіла я б піснею стати»** [Електронний ресурс] : [у програмі вшанування сотих роковин світлої пам'яті Лесі Українки прозвучать хорові твори М. Довганича на сл. Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3qvRJEk. – Назва з екрана.

2014

158. **Довганич, Михайло. Хорові твори на слова Лесі Українки** [Ноти] : [репертуар. зб. для проф. та учб. хор. колективів] / М. Довганич ; сл. Лесі Українки ; [сл. Л. Костенко ; муз. ред. Л. Кіпарис]. – Рівне : [Дятлик М. С.], 2014. – 116 с. : кольор. іл., портр.
159. **Зайцев, О. Д. Режисери Закарпатського театру ХХ сторіччя** : [в т. ч. про вистави за творами Лесі Українки] / О. Д. Зайцев. – Ужгород : Аутдор-Шарк, 2014. – С. 146, 181.
160. **«Коломийські представлення». День третій. Закарпатський академічний обласний театр ляльок «Бавка»** [Електронний ресурс] : [фотозвіт та висновки експертів про виставу «Лісова пісня». Режисер-постановник – Олег Жюгжда (Білорусь)] // Сайт Коломийського академ. обл. укр. драм. театру ім. І. Озаркевич. – Режим доступу : https://bit.ly/3DcCWF8. – Назва з екрана.

161. **Кузьма, О. Інтертекстуальність драми С. Черкасенка «Ціна крові»** [Електронний ресурс] : [в т. ч про взаємодію творчості С. Черкасенка з художнім доробком Лесі Українки] / О. Кузьма // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – Вип. 19 / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород, 2014. – С. 155-159. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2014_19_28. – Назва з екрана.
162. **Семенченко, К. У Всеукраїнському конкурсі виконавців художнього слова імені Лесі Українки в музеї родини Косачів наш край представила Катерина Семенченко** [Електронний ресурс] / К. Семенченко. – Режим доступу : https://bit.ly/2MfmDmf. – Назва з екрана.
163. **Сенченко, Л. І. Концерт пам'яті Лесі Українки «Хотіла б я піснею стати!»** : [концерт хорової музики відбувся у Львів. філармонії ім. С. Людкевича ; в т. ч. хор вперше виконав твори М. Довганича] / Л. І. Сенченко // Українська музика. – 2014. – №1 (11). – С. 152-156.

2015

164. **Андрійцьо, В. Християнське прощення – шлях подолання людського зла** : [репортаж із гастролей мукачів. театру в Хусті з виставою «Лісова пісня» Леся Українки] / В. Андрійцьо // Срібна Земля. – 2015. – 3 груд. – С. 5.
165. **Голомб, Лідія. Проблеми психології творчості в осмисленні І. Франка та Лесі Українки** [Електронний ресурс] / Л. Голомб // Творчість Лесі Українки в контексті світової культури. Філологічний вісник : зб. наук. пр. – Вип. 2 / за заг. ред. А. В. Березовенко. – К. : НТУУ «КПІ», 2015. – С. 80-100. – Бібліогр. наприкінці ст. – Режим доступу : https://bit.ly/3kcrPnD. – Назва з екрана.
166. **Кордонець, О. Осмислення концепту щастя в мініатюрах Богдана Лепкого «Цвіт щастя» та «Щастя» Лесі Українки** [Електронний ресурс] / О. Кордонець // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 2 (34) / гол. ред. Г. В. Шумицька. – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. – С. 55-59. – Бібліогр.: с. 58 (11 назв). – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2015_2_13. – Назва з екрана.
167. **Невмируща** [Ноти] : поема-кантата для мішаного хору та солістів у супроводі фортепіано, присвяч. 130-річниці Лесі Українці / сл. Ю. Шипа ; музика В. Гайдука // Гайдук, В. М. О, краю мій, Кар-

пати милі : вокально-хорові твори великих форм / В. М. Гайдук. – Ужгород : Ґражда, 2015. – С. 128-134.

168. **Про ту, котра сміялася крізь сльози, згадали у Мукачеві. У місті відбувся вечір пам'яті Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [в Мукачів. держ. ун-ті провели вечір пам'яті Лесі Українки, під час якого студенти зіграли «Лісову пісню»]. – Режим доступу : https://bit.ly/3reу64H. – Назва з екрана.
169. **Росул, Т. И. На крыльях Лесиных песен** [Електронний ресурс] : [розглядається творчість М. Довганича, авт. зб. хоров. тв. на слова Лесі Українки] / Т. И. Росул, Л. И. Сенченко, В. Л. Пшеничников // CETERIS PARIBUS. – 2015. – № 5. – С. 110-113. – Текст рос. мовою. – Режим доступу : https://bit.ly/3t2CLXY. – Назва з екрана.
170. **Сенько, И. Своеобразие осмысления библейского образа Иуды в произведениях Леонида Андреева и Леси Украинки** / И. Сенько // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 2 (34) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. – С. 60-65. – Бібліогр.: с. 64 (17 назв). – Текст рос. мовою.
171. **Театр ім. Заньковецької покаже в Ужгороді «Блакитну троянду» та «Циліндр»** [Електронний ресурс] : [про дві вистави: драму Лесі Українки «Блакитна троянда» та італійську комедію]. – Режим доступу : https://bit.ly/3jPzb0d. – Назва з екрана.
172. **Федака, Сергій. Дві вистави про те саме** : [в Ужгороді відбулися гастролі Львів. акад. театру ім. М. Заньковецької зі спектаклями Ф. Стригуна «Блакитна троянда» (за Лесею Українкою) і «Циліндр» (за Е. Філіппо)] / С. Федака // Срібна Земля. – 2015. – 1 жовт. – С. 5 : фот.

2016

173. **Айтай-Іванчова, М. У дитячій бібліотеці вшанували пам'ять Лесі Українки** / М. Айтай-Іванчова // Тячів. – 2016. – 5 берез. – С. 4.
174. **Айтай-Іванчова, М. У Тячівській книгозбірні для дорослих пройшов літературний вечір присвячений 145-річчю від для народження Лесі Українки** / М. Айтай-Іванчова // Тячів. – 2016. – 5 берез. – С. 6.
175. **Матвієнко, Ніна. Лісова Пісня** [Електронний ресурс] : [музика до радіовистави] / викон. Н. Матвієнко ; слова Леся Українка ; композитор Євген Станкович. – Режим доступу : https://bit.ly/3lfUys5. – Назва з екрана.

176. **Кочерга, С. «Сім сліз» долоричної поетики Лесі Українки** / С. Кочерга // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 2 (36) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» ; гол. ред. Г. В. Шумицька. – Ужгород : Говерла, 2016. – С. 156-160. – Бібліогр.: с. 159 (12 назв).
177. **Росул, Тетяна. Інтерпретація поезії Лесі Українки у творчості Михайла Довганича** [Електронний ресурс] / Т. Росул // Українська музика. – 2016. – Число 1 (19). – С. 81-85. – Режим доступу : https://bit.ly/3AvAkAs. – Назва з екрана.

2017

178. **В Ужгороді школярам читали вірші Лесі Українки угорською та українською мовами** [Електронний ресурс] : зустріч відбулась у рамках проекту «Все Закарпаття читає дітям» в ЗОШ № 10 з угор. мовою навчання ім. Д. Габора. – Режим доступу : https://bit.ly/3cGulAO. – Назва з екрана.
179. **Вірші Лесі Українки двомовно читав школярам художник Аттіла Коприва** : [учням ЗОШ І-ІІІ ст. № 10 з угор. мовою навчання ім. Д. Габора] // Новини Закарпаття. – 2017. – 28 лют. – С. 5 : фот.
180. **В Ужгороді художник Аттіла Коприва двомовно читав угорськомовним школярам вірші Лесі Українки** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bit.ly/3pNwFtq. – Назва з екрана.
181. **Когутич, І. Іноземні філологи вперше дружно відвідали ляльковий театр** [Електронний ресурс] : [враження студентів від культпоходу на виставу «Лісова пісня» (режисер – Олег Жюгжда) Закарпат. акад. театру ляльок «Бавка»] / І. Когутич ; Медіацентр УжНУ. – Режим доступу : https://bit.ly/3iX4CFf. – Назва з екрана.
182. **Когутич, І. Остап Ступка задоволений Ужгородом та фестивалем «Під цвітом сакури»** [Електронний ресурс] : [про філософ. виставу «На полі крові» за твором Лесі Українки] / І. Когутич. – Режим доступу : https://bit.ly/3tmBUCm. – Назва з екрана.
183. **Кузьма, Оксана. Ідея свободи в екзистенційному вимірі драми Лесі Українки «На руїнах»** / О. Кузьма // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – Вип. 22 / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» ; упоряд. : І. Сабадош, О. Миголинець. – Ужгород, 2017. – С. 83-86. – Бібліогр. наприкінці ст.

184. **Шипович, Ю. Студенти й викладачі філфаку переглянули виставу «Лісова пісня» у новій інтерпретації** [Електронний ресурс] : [Закарпат. акад. театру ляльок «Бавка»] / Ю. Шипович ; Медіацентр УжНУ. – Режим доступу : https://bit.ly/3iZVHmE. – Назва з екрана.

2018

185. **Блохин, Дарина. Неоромантизм Лесі Українки в західноєвропейському контексті: спільні та відмінні риси** / Д. Блохин // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – Вип. 23 / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» ; відп. ред. І. В. Сабадош. – Ужгород, 2018. – С. 37-46. – Бібліогр.: с. 46.
186. **Виннар, С. М. Античний міф у комунікативній системі художнього створу: особливості інтерпретації** [Електронний ресурс] : [в т. ч. про творчість Лесі Українки] / С. М. Виннар // Закарпатські філологічні студії. – Вип. 3. Т. 3. – Ужгород : Видавн. дім «Гельветика», 2018. – С. 86-90. – Режим доступу : https://bit.ly/3auOJm5. – Назва з екрана.
187. З**имомря, О. Угорськомовні переклади Ласла Балли: специфіка організації та відтворення образів** [Електронний ресурс] : [в т. ч. про переклади творів Лесі Українки] / О. Зимомря // Закарпатські філологічні студії. – Вип. 2. – 2018. – С. 57-60. – Бібліогр. наприкінці ст. – Режим доступу : https://bit.ly/3usfWia. – Назва з екрана.
188. **Когутич, І. Чужі листи як найкращий серіал** [Електронний ресурс] : [відгук на нецензурований епістолярій «Леся Українка. Листи 1876-1897» та «Леся Українка. Листи 1898-1902», виданий вид-вом «Комора»] / І. Когутич ; Медіацентр УжНУ. – Режим доступу : https://bit.ly/3ourUmX. – Назва з екрана.
189. **Кузьма, Оксана. Лідія Голомб – дослідник творчості Лесі Українки** / О. Кузьма // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – Вип. 23 / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» ; відп. ред. І. В. Сабадош. – Ужгород : Вид-во УжНУ, 2018. – С. 180-183. – Бібліогр.: с.183 (12 назв).
190. **Кузьма, Оксана. Екзистенційна проблематика драми Лесі Українки «В дому роботи, в країні неволі»** [Електронний ресурс] / О. Кузьма // Волинь філологічна: текст і контекст. Леся Українка і персоналії епохи : зб. наук. пр. – Вип. 26 / упоряд. М. В. Моклиця, Т. П. Левчук. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Україн-

ки, 2018. – С. 119-127. – Бібліогр. наприкінці ст. – Режим доступу : https://bit.ly/343mPhz. – Назва з екрана.

191. **Онуфрієнко, Олена. Творчість Лесі України в іншомовному дискурсі** / О. Онуфрієнко // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – Вип. 23 / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» ; відп. ред. І. В. Сабадош. – Ужгород, 2018. – С. 254-259. – Бібліогр.: с. 258-259.
192. **Плоскіна, Василь. У Будапешті поховали Наталю Драгоманову** [Електронний ресурс] : [внучата племінниця Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3shavR2. – Назва з екрана.
193. **Сенченко, Л. І. Композиторська творчість Михайла Довганича. Слово про автора** : [аналіз його доробку в жанрі обробки хорових творів на тексти Лесі Українки] / Л. І. Сенченко // Сенченко, Л. І. Авторський збірник статей з проблем хорознавства [Електронний ресурс] / М-во освіти і науки України, Мукачів. держ. ун-т. – Мукачево : МДУ, 2018. – С. 227-257. – Режим доступу : https://bit.ly/394sPFY. – Назва з екрана.
194. **Турчин, Наталія. Тема пророка в драмі Лесі Українки «Кассандра»** / Н. Турчин // Студії з філогії та журналістики. – Вип. 5 : Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів «Актуальні проблеми філогії та журналістики» (Ужгород, 26-27 квіт. 2018 р.) / М-во освіти і науки України, Держ. вищ. навч. закл. «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2018. – С. 378-380. – Бібліогр. наприкінці ст.
195. **Федака, Сергій. Призи вивезли, театр лишився** : [про IX фестиваль «Інтерлялька», зокрема про присудження відзнаки «Дебют» виставі «Лісова пісня» студентів Київ. ун-ту театру, кіно і телебачення] / С. Федака // Федака, С. Закарпатський театр на порозі XXI століття. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2018. – С. 157-158.
196. **Федака, Сергій. Театр під сакурою** : [про ужгор. театр. фестиваль «Під цвітом сакури» 2017 року, зокрема про виставу «На полі крові» за драмою Лесі Українки, привезену Нац. акад. драмтеатром ім. І. Франка] / С. Федака // Там само. – С. 172-173.
197. **Федака, Сергій. Діалог про головне** : [театр. рец. на виставу «На полі крові» (режисер Ю. Розстальний) за драмою Лесі Українки, показану Нац. акад. драмтеатром ім. І. Франка під час фестивалю «Під цвітом сакури» 2017 р.] / С. Федака // Там само. – С. 173-175.

198. **Чередник, Л. А. Міжкультурні зв'язки української та кримськотатарської літератур** [Електронний ресурс] : [в т. ч. згадка про Лесю Українку, яка цікавилась кримськотатар. літ.] / Л. А. Чередник // Закарпатські філологічні студії. – Вип. 3. Т. 3. – Ужгород : Видавн. дім «Гельветика», 2018. – С. 112-115. – Режим доступу : https://bit.ly/3m5pgEL. – Назва з екрана.

2019

199. **Закарпатська бібліотека запрошує на кінопереглядд** [Електронний ресурс] : [до Дня укр. кіно у Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка – перегляд та обговорення фільму «Лісова пісня» режисера В. Івченка, знятого за мотивами драми-феєрії Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3dTlETD. – Назва з екрана.
200. **Леся – славна донька України** : [віртуальна виставка до дня народження Лесі Українки] [Електронний ресурс] / Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка. – Режим доступу : https://bit.ly/3nq8mS2. – Назва з екрана.
201. **Лісова пісня. Мавка** [Електронний ресурс] : матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії : [укр. фільм-казка кіностудії ім. О. Довженка 1981 р. за драмою-феєрією Лесі Українки «Лісова пісня». Режисер Ю. Іллєнко. Композитор Є. Станкович]. – Режим доступу : https://bit.ly/3lfP1lc. – Назва з екрана.
202. **Перегляд та обговорення фільму режисера Віктора Івченка «Лісова пісня» за мотивами драми-феєрії Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [анонс події до Дня укр. кіно у Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка]. – Режим доступу : https://bit.ly/3qfm5eU. – Назва з екрана.
203. **Поздрань, Ю. В. Провідна роль мистецтва у творчості Лесі Українки (на матеріалі збірки поезій «Думи і мрії»)** / Ю. В. Поздрань, І. О. Дубова // Закарпатські філологічні студії. – Т. 2. Вип. 7. – Ужгород : Видавн. дім «Гельветика», 2019. – С. 140-144.
204. **Якубишин, М. Студентка ПГК здобула перемогу V Всеукраїнському фестивалі-конкурсі учнівської та студентської творчості імені Марії Фішер-Слиж** [Електронний ресурс] : [К. Голич перемогла в номінації «Аудіовізуальний твір», презентувавши буктрейлер до драми-феєрії «Лісова пісня»] / М. Якубишин ; Медіацентр УжНУ. – Режим доступу : https://bit.ly/2L0dVYz . – Назва з екрана.

2020

205. **В Україні готують до друку повну збірку творів Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [про акад. вид. творів письменниці в 14 т.] // Новини Закарпаття. – 2020. – 8 черв. – Режим доступу : https://bit.ly/3aOAlGc. – Назва з екрана.
206. **Густі, Василь. За велінням душі** : [про худож. П. Баллу, у творчому доробку якого є серія картин, присвяч. Лесі Українки] / В. Густі // Календар краєзнавчих пам'ятних дат Закарпаття на 2021 рік : рек. бібліогр. посіб. / Департамент культури Закарпат. облдержадмін. ; КЗ «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облради ; уклад. : О. О. Шелак, М. Б. Бадида ; вип. ред. Н. М. Бондаренко ; бібліогр. ред. Л. О. Падяк ; відп. за вип. О. А. Канюка. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2020. – С. 218-219.
207. **Круглий стіл «Обличчя української історії: Леся Українка»** [Електронний ресурс] : [Ужгород. муз. коледж ім. Д. Є. Задора долучився до всеукр. заходів із нагоди 150-річчя з дня народж. Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3unwnfy. – Назва з екрана.
208. **Красовська, О. Семантичні та лексико-граматичні групи фразем епістолярію Лесі Українки** / О. Красовська, Л. Боть // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 1(43) / М-во освіти і науки України ; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2020. – С. 163-168. – Бібліогр. наприкінці ст.
209. **Леся Українка: краєзнавча бібліографія (з фондів Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка)** // Календар краєзнавчих пам'ятних дат Закарпаття на 2021 рік : рек. бібліогр. посіб. / Департамент культури Закарпат. облдержадмін. ; КЗ «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облради ; уклад. : О. О. Шелак, М. Б. Бадида ; вип. ред. Н. М. Бондаренко ; бібліогр. ред. Л. О. Падяк ; відп. за вип. О. А. Канюка. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2020. – С. 226-229.
210. **Пам'ять про поетесу: 2021 стане роком Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [в Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка переглянули док. фільми про Лесю Українку]. – Режим доступу : https://bit.ly/3sANAR5. – Назва з екрана.
211. **Повх, Лідія. Золота нитка Лесиного слова** / Л. Повх // Календар краєзнавчих пам'ятних дат Закарпаття на 2021 рік : рек. бібліогр. посіб. / Департамент культури Закарпат. облдержадмін. ; КЗ «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облра-

ди ; уклад. : О. О. Шелак, М. Б. Бадида ; вип. ред. Н. М. Бондаренко ; бібліогр. ред. Л. О. Падяк ; відп. за вип. О. А. Канюка. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2020. – С. 219-219.

212. **Терещенко, Н. Співоча душа України** [Електронний ресурс] : [вікторина до 150-річчя Лесі Українки] / Н. Терещенко. – Режим доступу : https://zodub.com.ua/news/130. – Назва з екрана.
213. **Терещенко, Н. Незгасле світло поетичної зорі** [Електронний ресурс] : [поет. вернісаж у ЗОДЮБ до 150-річчя Лесі Українки] / Н. Терещенко. – Режим доступу : https://bit.ly/3snhEiH. – Назва з екрана.
214. **Шершун, Василь. Драматургія Лесі Українки на сцені Закарпатського обласного академічного українського музичнодраматичного театру ім. братів Ю. та А. Шерегіїв** / В. Шершун // Календар краєзнавчих пам'ятних дат Закарпаття на 2021 рік : рек. бібліогр. посіб. / Департамент культури Закарпат. облдержадмін. ; КЗ «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облради ; уклад. : О. О. Шелак, М. Б. Бадида ; вип. ред. Н. М. Бондаренко ; бібліогр. ред. Л. О. Падяк ; відп. за вип. О. А. Канюка. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2020. – С. 223-226.

2021

215. **Брейдла, Іван. Посвята Лесі Українці** [Електронний ресурс] : [вірш] / І. Брейдла // Нове Життя. – 2021. – 19 лют. – Режим доступу : https://bit.ly/3iwtDb8. – Назва з екрана.
216. **В Угорщині запустили флешмоб – відеозаписи читань творів Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [ініціатива Першої укр. б-ки ім. М. Шашкевича в Угорщині до 150-річчя письменниці, громад. діячки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3kqvHkT. – Назва з екрана.
217. **В Угорщині українська громада випустила спецвипуск часопису до ювілею Лесі Українки** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bit.ly/2Qne8I4. – Назва з екрана.
218. **В Ужгороді відзначили 150 років від дня народження Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [як відзначали ювілей в міських б-ках Ужгорода]. – Режим доступу : https://bit.ly/3sI3ZD6. – Назва з екрана.
219. **В Ужгороді відзначили 150 років з дня народження Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [відеосюжет про літ. вечір «Невідома Леся Українка» в Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка]. – Режим доступу : https://bit.ly/2OjtL1O. – Назва з екрана.

220. **Всеукраїнський артчелендж до 150-річчя Лесі Українки: реп-біографія та найкраще спільне художнє читання** [Електронний ресурс] : [переможцями в номінації «Краще численне художнє читання» стали вихованці медіастудії Закарпат. обл. палацу дитячої та юнацької творчості «ПАДІЮН», кер. : М. А. Черленяк, Д. В. Самсонов (відеопоезія «Мріє, не зрадь!»)] / М-во освіти і науки України. – Режим доступу : https://bit.ly/3bREwR0. – Назва з екрана.
221. **Гараздій, Мирослава. Та, яка вчить цінувати… себе! : в УжНУ відзначають 150-річчя Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [в т. ч. доцент каф. укр. літ. УжНУ О. Кузьма про дослідження творчості Лесі Українки] / М. Гараздій // Погляд. – 2021. – № 2 (243). – С. 1 : фот. – Режим доступу : https://bit.ly/3e7zNgx. – Назва з екрана.
222. **Дар'я Гузинець** [Електронний ресурс] : [уривок з поеми «Одержима» Лесі Українки читає студентка 4 курсу УМФК ім. Д. Задора. Вчитель В. Кобулей]. – Режим доступу : https://bit.ly/3ljPuTn. – Назва з екрана.
223. **До дня народження Лесі Українки: ужгородський ПАДІЮН бере участь у всеукраїнському конкурсі** [Електронний ресурс] : [вихованці Закарпат. обл. ПАДІЮНу презентували відеопоезію «Мріє, не зрадь!», яка змагається у Всеукр. конкурсі «Слово, чому ти не твердая криця…»]. – Режим доступу : https://bit.ly/2ZLAQdQ. – Назва з екрана.
224. **До 150-річчя від дня народження Лесі Українки в міських бібліотеках Ужгорода організували онлайн-заходи** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bit.ly/3eaPAvn. – Назва з екрана.
225. **Іван Чендей про Лесю Українку: гортаючи сторінки «Щоденника»** // Рідний край. – 2018. – № 1 (38). – С. 65.
226. **Кевешлігеті, О. В. До 150-річчя з дня народження Лесі Українки, дочки Олени Пчілки (для учнів угорськомовних шкіл)** [Електронний ресурс] : [завдання до конкурсу-гри «Перший мільйон»] / О. В. Кевешлігеті. – Режим доступу : https://bit.ly/3hmaFUW. – Назва з екрана.
227. **Кевешлігеті, О. В. Презентація виховного заходу до 150-річчя з дня народження Лесі Українки (Лариси Косач-Квітки)** [Електронний ресурс] / О. В. Кевешлігеті. – Режим доступу : https://bit.ly/3eNMpcZ. – Назва з екрана.
228. **Кіраль, Сидір. «Ніжна і ласкава, сувора і могутня духом…». Іван Чендей про Лесю Українку: гортаючи сторінки «Щоденника»** /

І. Чендей ; упоряд. С. Кіраль // Літ. Україна. – 2021. – 27 берез. – С. 8 : портр.

229. **Когутич, Іванка. «Закарпатська Лесіана» вийде до 150-річчя Лесі Українки** : [зб. готує Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка] / І. Когутич // Новини Закарпаття. – 2021. – 24 лип. – С. 7.
230. **Когутич, Тетяна. Підлітки з Ужгорода зачитали реп-біографію Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [відео для Всеукр. артчеленджу «Слово, чому ти не твердая криця?», присвяч. 150-річчю з дня народж. поетеси] / Т. Когутич ; УКРІНФОРМ. – Режим доступу : https://bit.ly/3aTOrq1. – Назва з екрана.
231. **Кузьма, Оксана. Завжди актуальна, жива, безконечна: Лесі Українці – 150** [Електронний ресурс] : [розмова з доценткою каф. укр. літ. про Лесю Українку як мисткиню, жінку, ерудитку та закарпат. лесеукраїнкознавство / розмовляла Н. Толочко] / О. Кузьма ; Медіацентр УжНУ. – Режим доступу : https://bit.ly/3e4YQkB. – Назва з екрана.
232. **Кузьма, Оксана. Творчість Лесі Українки в літературознавчому дискурсі XXI століття** / О. Кузьма // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – Вип. 1(45) / М-во освіти і науки України ; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2021. – С. 542-548. – Бібліогр. наприкінці ст.
233. **Леся Українка** [Електронний ресурс] : [онлайн-проєкт до 150-річчя з дня народж. поетеси підготували учні Великодобронського ліцею Ужгород. р-ну]. – Режим доступу : https://bit.ly/3ukJhuo. – Назва з екрана.
234. **«ЛЕСЯ: Stories & Poems». Вип. 1** [Електронний ресурс] : [Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка до 150-річчя Лесі Українки, розпочала міні-серіал про її життєвий та творчий шлях]. – Режим доступу : https://bit.ly/3aI3PWg. – Назва з екрана.
235. **«ЛЕСЯ: Stories & Poems» Вип. 2** [Електронний ресурс] : [Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка продовжує відеопроєкт до 150-річчя Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3skiZaq. – Назва з екрана.
236. **«ЛЕСЯ: Stories & Poems». Вип. 3** [Електронний ресурс] : [Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка продовжує відеопроєкт до 150-річчя Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3aFhrBi. – Назва з екрана.
237. **«ЛЕСЯ: Stories & Poems». Вип. 4** [Електронний ресурс] : [Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка продовжує відеопроєкт до 150-річчя Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/2RM1Tp0. – Назва з екрана.

238. **«ЛЕСЯ: Stories & Poems». Вип. 5** [Електронний ресурс] : [Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка продовжує відеопроєкт до 150-річчя Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3iPk6wS. – Назва з екрана.
239. **«ЛЕСЯ: Stories & Poems». Вип. 6** [Електронний ресурс] : [Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка продовжує відеопроєкт до 150-річчя Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/2YTBSY3. – Назва з екрана.
240. **«ЛЕСЯ: Stories & Poems». Вип. 7** [Електронний ресурс] : [Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка продовжує відеопроєкт до 150-річчя Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/2VAFRY6. – Назва з екрана.
241. **«ЛЕСЯ: Stories & Poems». Вип. 8** [Електронний ресурс] : [Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка продовжує відеопроєкт до 150-річчя Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/39VbcbH. – Назва з екрана.
242. **«ЛЕСЯ: Stories & Poems». Вип. 9** [Електронний ресурс] : [Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка продовжує відеопроєкт до 150-річчя Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/337NcC1. – Назва з екрана
243. **«ЛЕСЯ: Stories & Poems». Вип. 10** [Електронний ресурс] : [Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка продовжує відеопроєкт до 150-річчя Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3DyN7DI. – Назва з екрана
244. **«ЛЕСЯ: Stories & Poems». Вип. 11** [Електронний ресурс] : [Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка представляє заключний випуск відеопроєкту до 150-річчя Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3rHt8k5. – Назва з екрана
245. **«Леся Українка не полячка, не грузинка...»: юні закарпатці виконали реп про відому поетесу** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bit.ly/2P7J269. – Назва з екрана.
246. **«Ні! Я жива, я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає…»** [Електронний ресурс] : [до 150-річчя від дня народж. Лесі Українки] / Департамент освіти і науки, молоді та спорту Закарпат. ОДА. – Режим доступу : https://bit.ly/3tm2Ukc. – Назва з екрана.
247. **Оприлюднено перелік заходів у закладах освіти до відзначення 150-річчя Лесі Українки** [Електронний ресурс] / М-во освіти і науки України. – Режим доступу : https://bit.ly/3cfNIic. – Назва з екрана.
248. **Офіцинська, М. З нагоди 150-річчя від дня народження Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [в КЗ «Обл. орг.-метод. центр культури» відбувся круглий стіл «Леся Українка – феномен української літератури»] / М. Офіцинська. – Режим доступу : https://bit.ly/3sTQ0dJ. – Назва з екрана.

249. **Підсумки «Поетична_квітка_України»** [Електронний ресурс] : [КЗ «Обл. орг.-метод. центр культури» про онлайн-проєкт «Поетична квітка України»]. – Режим доступу : https://bit.ly/3liG0bd. – Назва з екрана.
250. **Повх-Ходанич, Лідія. Золота нитка Лесиного слова** [Електронний ресурс] : [до 150-річчя від дня народж. Лесі Українки] / Л. Повх-Ходанич. – Режим доступу : https://bit.ly/3uTdxwX. – Назва з екрана.
251. **«Поетична квітка України»** [Електронний ресурс] : [відеофлешмоб у соц. мережі «Facebook» від Обл. орг.-метод. центру культури» Закарпат. обл. ради]. – Режим доступу : https://bit.ly/3sElCDO. – Назва з екрана.
252. **#Поетична_квітка_України** [Електронний ресурс] : [онлайн-проєкт до 150-річчя від дня народж. Лесі Українки]. – Режим доступу : https://bit.ly/3rSKkAo. – Назва з екрана.
253. **#поетична_середа. Ювілею Лесі Українки присвячується** [Електронний ресурс] : [відеопроєкт у Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка]. – Режим доступу : https://bit.ly/3fbl0Cm. – Назва з екрана.
254. **150-річчя від дня народження Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [відеоестафета «Живе слово Лесі» від Ужгород. класичної гімназії]. – Режим доступу : https://bit.ly/3b82h8d. – Назва з екрана.
255. **150 років від дня народження Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [учні закладів заг. середньої освіти Перечин. ТГ долучилися до І Міжнар. фестивалю-конкурсу учнів. та студент. творчості ім. М. Фішер-Слиж «Змагаймось за нове життя!», присвяч. Лесі Українці]. – Режим доступу : https://bit.ly/305ad3S. – Назва з екрана.
256. **Студенти коледжу читали поезії Лесі Українки з нагоди дня народження письменниці** [Електронний ресурс] : [студенти-першокурсники Ужгород. торговельно-економіч. коледжу побували на літ. вечорницях у Закарпат. обл. б-ці для дітей та юнацтва]. – Режим доступу : https://bit.ly/3b3HPVH. – Назва з екрана.
257. **Тендітну хвору жінку-ломикамінь Іван Франко вважав «єдиним мужчиною в українському письменстві»** [Електронний ресурс] / підгот. М. Галас // Новини Закарпаття. – 2021. – 27 лют. – Режим доступу : https://bit.ly/3cxHgVa. – Назва з екрана.
258. **У Мукачеві відзначили 150-ти річчя із Дня народження Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [у Мукачів. центр. б-ці провели літ. свято]. – Режим доступу : https://bit.ly/2PqqI8l. – Назва з екрана.

259. **Українські актори читають «Contra Spem Spero!»** [Електронний ресурс] : [в т. ч на запрошення Радіо Свобода до проєкту долучилася Римма Зюбіна, актриса та телеведуча]. – Режим доступу : https://bit.ly/3bIRwtb. – Назва з екрана.
260. **Чорний, Олег. Леся Українка в кінематографі: до 150-річчя письменниці** : [в т. ч. про вихід фільму «Лісова пісня. Мавка» на кіностудії ім. О. Довженка. Авт. сценарію, режисер та оператор – Ю. Іллєнко, музику написав Є. Станкович] / О. Чорний. – Режим доступу : https://bit.ly/3veOkNL. – Назва з екрана.
261. **Юзич, Юрій. Леся Українка – найбільш улюблена патронеса дівочих куренів у Пласті** [Електронний ресурс] : [в т. ч. сьомий курінь діяв в Ужгороді при дівочій гімназії] / Ю. Юзич. – Режим доступу : https://bit.ly/3ljxcSr. – Назва з екрана.

Лесіана мовами національностей Закарпаття

262. **Ukrajinka, Leszja. Erdei rege** : tündérjáték három felvonásban magyar és ukrán nyelven / Leszja Ukrajinka ; ford. I. Kótyuk. – Ungvár-Bp. : Intermix Kiadó, 1993. – 308 old. : portré. – (Kárpátaljai Magyar Könyvek). – Текст угор. мовою.
263. **Українка, Леся. Сім струн** : поезії = **Ukrajinka, Leszja. Hét húr** : versek / Леся Українка = Leszja Ukrajinka ; упоряд. : Н. Драгоманова-Бартаі, Я. Хортяні = válogatta és szerk. : N. Drahomanova-Bartai, J. Hartyányi. – Будапешт : Тов-во Укр. Культури в Угорщині, 1996. = Budapest : Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület, 1996. – 112 с. : іл. – Текст укр., угор. мовами.
264. **Ukrajinka Leszja = Українка Леся. Válogatott versek = Вибрані поезії** / Leszja Ukrajinka ; összeáll., szerk. és az előszót írta L. Balla ; ford. 227 : L. Balla és mások = Леся Українка ; пер., упоряд., автор вступ. ст. Л. Балла. – Ungvár : Kárpáti Kiadó, 2007. – 256 o. : ill. – Текст угор., укр. мовами.

* * *

265. **Ukrajinka, Leszja. A tengeren néma csönd van…** : [vers] / Leszja Ukrajinka ; ford. L. Bakó [Balla] // Naptár 1959. – Uzshorod : Kárpátontúli Területi Kiadó, 1958. – O. 14. – Текст угор. мовою.

266. **Ukrajinka, Leszja. Fiat nox** : [vers] / Leszja Ukrajinka ; ford. I. Kótyuk // Kárpáti Kalendárium, 1966. – Uzshorod : Kárpáti Kiadó, 1965. – O. 45. – Текст угор. мовою.
267. **Ukrajinka, Leszja. Tévedés : (egy rab gondolatai)** : [elbeszélés] / Leszja Ukrajinka ; ford. É. Grigássy // Ukrán elbeszélők / Válogatta S. Karig. – Bp. : Európa Könyvkiadó, 1968. – O. 246-266. – Текст угор. мовою.
268. **Ukrajinka, Leszja. Korai fények** : ukrán klasszikus költők versei / Leszja Ukrajinka ; ford. Gy. Radó // Kárpáti Igaz Szó. – 1968. – aug. 4. – O. 3. – Текст угор. мовою.
269. **Ukrajinka, Leszja. Rondeau** : [vers] / Leszja Ukrajinka ; ford. L. Balla // Kárpáti Igaz Szó. – 1970. – márc. 8. – O. 3. – Текст угор. мовою.
270. **Ukrajinka, Leszja. Contra spem spero** : [vers] / Leszja Ukrajinka ; ford. A. Károlyi // Kárpáti Igaz Szó. – 1971. – febr. 7. – O. 3. – Текст угор. мовою.
271. **Leszja Ukrajinka verse – három fordításban : Досвітні огні = Korai fények ; Éj-végi tüzek ; Hajnali tüzek** / Leszja Ukrajinka ; ford. : L. Balla, I. Kótyuk, Á. Gergely // Kárpáti Igaz Szó. – 1971. – febr. 21. – O. 3. – Текст угор. мовою.
272. **Ukrajinka, Leszja. Csöndes tenger** : [vers] / Leszja Ukrajinka ; ford. L. Balla // Kárpáti Igaz Szó. – 1971. – febr. 25. – O. 4. – Текст угор. мовою.
273. **Ukrajinka, Leszja. A tündér-húgocska** : (részlet) : [vers] / Leszja Ukrajinka ; ford. S. Weöres // Kárpáti Igaz Szó. – 1971. – febr. 25. – O. 4. – Текст угор. мовою.
274. **Ukrajinka, Leszja. Rhá-meneisz** : (részlet) : [vers] / Leszja Ukrajinka ; ford. Gy. Radó // Kárpáti Igaz Szó. – 1971. – febr. 25. – O. 4. – Текст угор. мовою.
275. **Ukrajinka, Leszja. Rondeau** : [vers] / Leszja Ukrajinka ; ford. L. Balla // Kalendárium'91. – Ungvár : Kárpáti Kiadó, 1990. – O. 31. – Текст угор. мовою.
276. **Ukrajinka, Leszja. Egy évfordulóra : (március 9 : Tarasz Sevcsenko születésnapja) ; Bár változnék dallá… ; Kiskoromban ha elestem… : (a nagy ukrán költőnő Dalok szárnyán című első verseskötete megjelenésének 100. évfordulójára)** : [versek] / Leszja Ukrajinka ; ford. J. Skrobinec // Kalendárium'93. – Ungvár : Kárpáti Kiadó, 1992. – O. 37. – Текст угор. мовою.
277. **Ukrajinka, Leszja. Epilógus ; Próféta : (Bibliai motívumokból) ; Tragédia** : [versek a költőnő születésének 125. évfordulójára] / Leszja Ukrajinka ; ford. J. Skrobinec // Kalendárium'97. – Ungvár : Kárpáti Kiadó, 1996. – O. 50. – Текст угор. мовою.
278. **Ukrajinka, Leszja. Contra spen spero ; Erdei rege** : [versek] / Leszja Ukrajinka ; ford. A. Károlyi és I. Kótyuk // Ukrán irodalmi antológia = Антологія української літератури в перекладі угорською / szerk. :

Е. Bárány, В. Bárány = ред. : Є. Барань, А. Барань. – Ужгород : Вид-во Поліграфцентру «Ліра», 2015. – С. 381-423. – Текст угор. мовою.

279. **Leszja Ukrajinka. Erdei rege** : [авт. пер. угор. мовою уривку з «Лісової пісні» Лесі України] / Leszja Ukrajinka ; ford. I. Kótyuk // Сім крутих перевалів : літ. альм. Закарпаття / редкол. : Є. Берніцкі, О. Ігнатович, О. А. Канюка [та ін.]. – К. : Знання, 2017. – С. 232-237. – Текст угор. мовою.

* * *

1960

280. **Nemes, János. Leszja Ukrajinka** / J. Nemes // Naptár 1961. – Uzshorod : Kárpátontúli Területi Kiadó, 1960. – О. 51. – Текст угор. мовою.

1965

281. **Az ukrán irodalom csillaga** : (Leszja Ukrajinka születésének 95. évfordulólára) // Kárpáti Kalendárium, 1966. – Uzshorod : Kárpáti Kiadó, 1965. – О. 45. – Текст угор. мовою.

1970

282. **Skrobinec, Jurij. Leszja Ukrajinka** : (születésének 100. évfordulójára) / J. Skrobinec // Kárpáti Kalendárium, 1971. – Uzshorod : Kárpáti Kiadó, 1970. – О. 40. – Текст угор. мовою.

1971

283. **Karig, Sára. A világ minden népe ünnepli** : [Leszja Ukrajinka születésének 100. évfordulójára] / S. Karig // Kárpáti Igaz Szó. – 1971. – febr. 21. – О. 3. – Текст угор. мовою.
284. **Radó, György. Magyarországi visszhang** : [Leszja Ukrajinka születésének 100. évfordulójára] / Gy. Radó // Kárpáti Igaz Szó. – 1971. – febr. 21. – О. 3. – Текст угор. мовою.
285. **Skrobinec, Jurij. Leszja Ukrajinka és Kárpátontúl** / J. Skrobinec // Kárpáti Igaz Szó. – 1971. – febr. 21. – О. 3. – Текст угор. мовою.

1993

286. **Kótyuk, István. A tündérjáték világa** : [utószó] / I. Kótyuk // Ukrajinka, Leszja. Erdei rege : tündérjáték három felvonásban magyar és ukrán nyelven / Leszja Ukrajinka ; ford. I. Kótyuk. – Ungvár-Bp. : Intermix Kiadó, 1993. – О. 304-308. – (Kárpátaljai Magyar Könyvek). – Текст угор. мовою.

1996

287. **125 éve született Leszja Ukrajinka** // Beregi Hírlap. – 1996. – márc. 2. – O. 3. : fotó. – Текст угор. мовою.
288. **Borbély, Edit. Az irodalmi személynevek fordításának problémái Leszja Ukrajinka Erdei rege című tündérjátéka alapján** / E. Borbély // Acta Hungarica. – 1996-1997. № 7-8. O. 16-20. – Текст угор. мовою.

2002

289. **Barát, Mihály. Leszja Ukrajinka emléktáblája Alekszandriában** : a magyarországi ukránoknak köszönhetően… / M. Barát // Kárpáti Igaz Szó. – 2002. – jún. 18. – O. 6. – Текст угор. мовою.

2007

290. **Balla, László. Leszja Ukrajinka, az ukrán költészet nagyasszonya** : [előszó = вступ. ст.] / L. Balla // Leszja Ukrajinka válogatott versei = Леся Українка : вибрані поезії / Leszja Ukrajinka ; összeállította, szerkesztette és az előszót írta L. Balla ; ford. : L. Balla és mások. – Ungvár : Kárpáti Kiadó, 2007. – O. 5-8. : ill. – Текст угор., укр. мовами.

Літературна премія імені Лесі Українки

291. **Письменники Закарпаття – лауреати літературних премій** [Електронний ресурс] : Премія Кабінету Міністрів України ім. Лесі Українки. – Режим доступу : https://bit.ly/2YDcPsB. – Назва з екрана.

* * *

1971

292. **Літературна премія імені Лесі Українки** : до 100-річчя з дня народж. Лесі Українки // Закарпат. правда. – 1971. – 25 лют.

1985

293. **Ладижець Володимир Іванович (н. 1924)** : поет, прозаїк, лауреат премії імені Лесі Українки // Бабич, Є. Письменники радянської України – лауреати (1941-1985) : бібліогр. довід. / Є. Бабич, П. Рогова. – К. : Дніпро, 1985. – С. 113-114.

2001

294. **Хланта, І. І словом, і музикою** : [Ю. Шип – канд. на здобуття літ. премії ім. Лесі Українки] / І. Хланта // Освіта. – 2001. – 10-17 січ. – С. 7.

2003

295. **Гаврош, О. Культура року культури. 12 миттєвостей 2003 року. Лютий: премія Лесі Українки** : [про Г. Малик – лауреатку літ. премії ім. Лесі Українки] / О. Гаврош // Срібна Земля-Фест. – 2003. – 31 груд.-7 січ. – С. 14.
296. **Гаврош, О. Український «Гаррі Поттер» народився в Ужгороді. Але чи допоможе йому літературна премія імені Лесі Українки?** / О. Гаврош // Україна Молода. – 2003. – 25 берез. – С. 12. ; Срібна Земля-Фест. – 2003. – 13-19 берез. – С. 1, 14.
297. **Галина Малик – лауреат премії імені Лесі Українки** // Карпат. Україна. – 2003. – берез. ; Репортер. – 2003. – 1 берез. – С. 2.
298. **Лауреат літературної премії ім. Лесі Українки (Галина Малик)** // Літ. Україна. – 2003. – 6 берез. – С. 6.
299. **Пані Галина – лауреат** : [письменниця Г. Малик – лауреат держ. премії ім. Лесі Українки] // Закарпат. правда. – 2003. – 27 лют.-5 берез. – С. 2.

2004

300. **Гаврош, О. Фахова оцінка. «Відзнакою року» журналісти вважають премію Лесі Українки, присуджену Галині Малик за найкращий твір для дітей** / О. Гаврош // Вечірнє Мукачево. – 2004. – 10-14 січ. – С. 8.
301. **Пащенко, В. Три крапки по святах. Нетаємно про найголовніше поговорили журналісти** : [«Відзнакою року» журналісти визнали присудження премії ім. Лесі Українки Г. Малик за кращу дитячу кн.] / В Пащенко // Срібна Земля-Фест. – 2004. – 15-21 січ. – С. 4.
302. **Рік культури очима «Культурного братства». Літературне обличчя року: Галина Малик і Петро Мідянка** : [«Відзнака року» – присудження премії ім. Лесі Українки Г. Малик] // Срібна Земля-Фест. – 2004. – 15-21 січ. – С. 14.

2007

303. **Письменники Закарпаття – дітям** [Електронний ресурс] : біобібліогр. покажч. : [в т. ч. про творчість письменників-лауреатів премії

ім. Лесі Українки – В. Ладижця, С. Жупанина, Г. Малик] / Закарпат. обл. б-ка для дітей та юнацтва ; уклад. : Т. Вудмаска, О. Горкій ; ред. А. Фролова ; відп. за вип. В. Чіка. – Ужгород, 2007. – 72 с. – Режим доступу : https://bit.ly/3DXyDyR. – Назва з екрана.

2011

304. **Чужа, О. Дитячі повісті Олександра Гавроша висунено на здобуття премії Лесі Українки** / О. Чужа // Фест. – 2011. – 10-16 лют. – С. 14.

2013

305. **Травень, М. На здобуття премії ім. Лесі Українки висунуто Юрія Шипа** : [кн. авт. «Хто і що це? Загадки в чотири рядки з двома завданнями»] / М. Травень // Новини Закарпаття. – 2013. – 2 лют. – С. 15.
306. **Юрія Шипа висунуто на здобуття премії імені Лесі Українки** : [за кн. «Хто і що це? Загадки в чотири рядки з двома завданнями»] // Срібна Земля. – 2013. – 25 січ. – С. 4.

2014

307. **Гаврош, Оксана. Закарпатські лялькарі змагатимуться за премію імені Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [про висунення мюзикла «Цирк Івана Сили» (режисер-постановник з.а. Н. Орєшнікова, художник-постановник Т. Улинець, музика пісень Г. Донецького) Закарпат. акад. обл. театру ляльок «Бавка» у номінації «Театральні вистави для дітей та юнацтва»] / О. Гаврош. – Режим доступу : https://bit.ly/3qavrZu. – Назва з екрана.
308. **«Іван Сила»: фільм про закарпатського силача отримав премію Лесі Українки** [Електронний ресурс] : [стрічка режисера В. Андрієнка за повістю О. Гавроша перемогла в номінації «Кінотвори для дітей та юнацтва»]. – Режим доступу : https://bit.ly/39ycfix. – Назва з екрана.
309. **Ножка, А. Фільм про Івана Силу здобув премію ім. Лесі Українки** : [фільм «Іван Сила» був знятий за мотивами кн. О. Гавроша «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу»] / А. Ножка // Новини Закарпаття. – 2014. – 8 лют. – С. 2 : іл.
310. **Фільм «Іван Сила» удостоєний премії імені Лесі Українки** : [сценарій фільму був написаний за повістю О. Гавроша «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу»] // Закарпат. правда. – 2014. – 8 лют. – С. 4.

2016

311. **Жупанин Степан Ілліч (1936)** : лауреат літ. премії ім. Лесі Українки (1994) за збірку казок, загадок, скоромовок «На високій полонині» та співаник для дітей «Закарпатські візерунки» // Лауреати літературної премії імені Лесі Українки 1972–2015 років : біобібліогр. покажч. / уклад. Т. В. Гуменюк ; ЦРБ ім. В. Стуса ЦБС Дарниц. р-ну м. Києва. – К. , 2016. – С. 74-77 : портр.
312. **Ладижець Володимир Іванович (17.06.1924-22.11.1991)** : лауреат літ. премії ім. Лесі Українки (1985) за збірки дитячої поезії «Ластівки з Карпат» «Орлиный дом» // Там само. – С. 34-40 : портр.
313. **Малик Галина Миколаївна (1951)** : лауреат літ. премії ім. Лесі Українки (2003) за повість «Злочинці з паралельного світу» // Там само. – С. 102-104 : портр.

2017

314. **Гаврош, О. Що робити з премією Лесі Українки?** [Електронний ресурс] / О. Гаврош. – Режим доступу : https://bit.ly/3eoRQPN. – Назва з екрана.

2020

315. **Мужня, ніжна жінка, диво українка** [Електронний ресурс] : до 150-річчя від дня народж. Лесі Українки та до 110-річчя виходу в світ драми-феєрії «Лісова пісня» : метод. рек. : [в т. ч. про Літературну премію імені Лесі Українки] / Ужгород. МЦБС ; уклад. І. І. Власик ; відп. за вип. Л. М. Ленарт. – Ужгород, 2020. – 26 с. – Режим доступу : https://bit.ly/3rcr3fh. – Назва з екрана.
316. **Письменники Закарпаття, які стали лауреатами Всеукраїнської літературної премії імені Лесі Українки у номінації «Літературні твори для дітей та юнацтва»** : [В. Ладижець (1985), С. Жупанин (1994), Г. Малик (2003)] // Календар краєзнавчих пам’ятних дат на 2021 рік : рек. бібліогр. посіб. / Департамент культури Закарпат. облдержадмін. ; КЗ «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облради ; уклад. : О. О. Шелак, М. Б. Бадида ; вип. ред. Н. М. Бондаренко ; бібліогр. ред. Л. О. Падяк ; відп. за вип. О. А. Канюка. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2020. – С. 229.

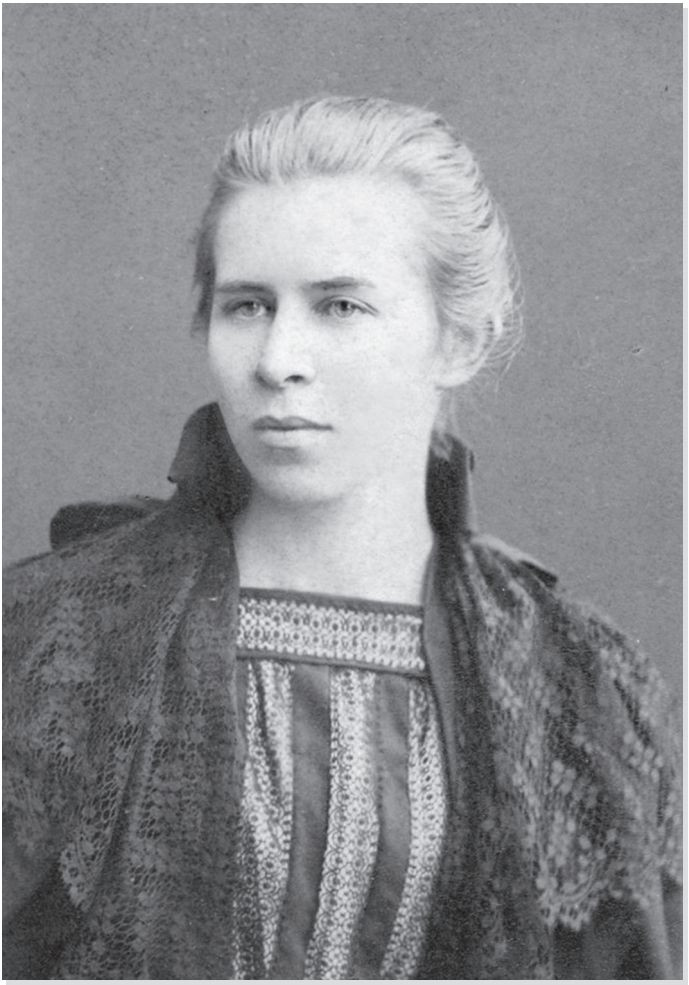

Леся Українка. 1896 р.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК ДО БІБЛІОГРАФІЇ *

А
Агеєва В. *82, 86*
Аді Е. *31*
Айтай-Іванчова М. *173, 174*
Андрієнко В. *308*
Андрійцьо В. М. *164*
Андреєв Л. *31, 170*
Ариповський В. І. *31*

Б
Бабич Є. *293*
Баглай Й. *14, 30, 45, 46*
Баглай-Соляник Б. Й. *31*
Бадида М. Б. *206, 209, 211, 214, 316*
Балега Ю. І. *31*
Балла Л. *264*
Балла П. К. *52, 61, 91, 119*
Барань А. *278*
Барань Є. *278*
Барбіл Б. *93*
Барчан В. В. *31, 150*
Белей Л. О. *156*
Бендзар Б. П. *31*
Березовенко А. В. *165*
Берніцкі Є. *279*
Бідзіля М. *123*
Блохин Д. *185*
Боєва Е. *93*
Бондаренко Н. М. *206, 209, 211, 214, 316*
Бородіна Л. П. *31*
Боршош-Кум'ятський Ю. *15*
Ботъ Л. *208*
Бочко М. Г. *31, 56*
Брейдла І. *215*
Бужора В. *124*
Бундаш К. *145*
Бунчук Б. *80*
Бурч М. *62*

В
Васовчик В. Ю. *31*
Ваш С. *125, 126*
Венжинович Н. Ф. *31*
Вигодованець Н. І. *31*
Виннар С. М. *186*
Вишневська Н. О. *1*
Власик І. І. *315*
Воронич М. *56*
Вудмаска Т. *303*

Г
Гаврош О. *57, 295, 296, 300, 304, 308-310, 314*
Гаврош Ок. *307*
Гайдука В. *167*
Галас М. *257*
Гараздій М. *221*
Гецко Н. М. *105*
Глагола І. *127*
Голич К. *204*
Голомб Л. Г. *21, 25, 28, 29, 31, 32, 41, 44, 47, 51, 58, 81, 94-96, 108, 165, 189,*
Горкій О. *303*
Гофмансталь *115*
Грабовська С. В. *31*
Грінченко Б. *48, 49*
Гудманян А. Г. *102*
Гузинець Д. *222*
Гуменюк Т. В. *311*
Густі В. П. *52, 145, 151, 206*

Ґ
Ґрігаші Є. *146*

Д
Демчук-Ком'яті Л. *59*
Дзендзелівський Й. *82*
Дзюба І. *115*
Довганич М. *55, 157, 158, 163*
Долинич Й. *128*
Донецький Г. *307*
Драгоманова-Бартаї Н. *83, 126, 192*
Дубова І. О. *203*
Дяченко Н. *64*

Ж
Жук Н. Й. *11*
Жупанин С. І. *303, 311, 316*
Жюгжда О. *112, 116, 160, 181*

З
Зайцев О. Д. *106, 159*
Закривидорога О. *17*
Звонар І. *65*

* Цифра після прізвища вказує на номер позиції.

Зимомря М. І. *24, 31, 42*
Зимомря О. *187*
Зінченко Н. *83*
Зінченко-Параска В. *146*
Зоряниця Ю. Д. *31*
Зюбіна Р. *259*

І
Івченко В. *199, 202*
Ігнатович Г. Г. *129*
Ігнатович І. І. *129*
Ігнатович О. С. *129, 279*
Ігнатович С. І. *129*
Іллєнко Ю. *121, 201, 260*

К
Каневська О. І. *31*
Канюка О. А. *206, 209, 211, 214, 279, 316*
Карпинець Н. *118*
Кевешлігеті О. В. *226, 227*
Керита Х. *26, 147*
Кіпарис Л. *158*
Кіраль С. *228*
Кіяк М. *119*
Клейменова О. *130*
Клен В. *18*
Ключкей І. С. *76*
Кобулей В. *222*
Ковтюк С. *38*
Когутич І. *181, 182, 188, 229*
Когутич Т. *230*
Козлов А. В. *89*
Коприва А. *179, 180*
Комаринський В. *18*
Кордонець О. *166*
Корж Б. *79, 83, 84, 130*
Корнієнко С. *131*
Короткевич В. *56*
Косач-Кривинюк О. *8*
Костенко Л. *158*
Коцюбинський М. *48, 49*
Кочерга С. *176*
Красовська О. *208*
Кремінь Д. *88*
Криловець А. *47, 51*
Крук А. [Дівнич Олександр] *4*
Крупеньова Т. *97*
Кузьма Б. І. *61, 91*
Кузьма О. Ю. (Мушка О. Ю.) *89, 90, 98-104, 107, 109, 110, 113, 120, 132, 148, 152, 161, 183, 189, 190, 221, 231, 232*
Куломзін В. *14, 129*
Купчинський О. *58*
Курінний М. *14, 129*
Кучер Т. В. *53*

Л
Ладижець В. І. *293, 303, 312, 316*
Лазоришин І. І. *53*
Лакиза М. *9*
Левчук Т. П. *190*
Ленарт Л. М. *315*
Лепкий Б. *166*
Лехцер В. *66*
Лівінський О. *138*
Лісовий П. М. *22*

М
Макара О. *114*
Малик Г. *295, 297-303, 313, 316*
Малишка Н. О. (Малышка Н. О.) *112, 122*
Малильо С. М. *110а*
Малімон Н. *59*
Маргітич С. *68*
Марко В. П. *133, 154*
Маровді В. М. *31*
Матвієнко Н. *175*
Мейсарош М. *60*
Метерлінк М. *156*
Миголинець О. *183*
Микитась В. Л. *2, 12, 13, 19*
Мишанич О. В. *1, 35*
Мідянка П. *302*
Мішуков О. *99*
Міщенка Л. І. *3*
Моклиця М. В. *155, 190*
Мушка О. Ю. див. Кузьма О. Ю.

Н
Неврлий М. Я. *115*
Нодь Н. К. *76*
Ножка А. *309*

О
Овчинников В. С. *3*
Олесь О. *93*
Онуфрієнко О. *85, 191*
Орєшнікова Н. *307*
Офіцинська М. *248*

П
Павленко Г. В. *31*
Падяк Л. О. *206, 209, 211, 214, 316*
Панасенко Т. *135*
Патяник Л. М. *76*
Пащенко В. *301*
Пензова А. *136*
Петефі Ш. *92*
Петренко О. В. *102*
Плоскіна В. *192*
Повх-Ходанич Л. (Повх) *211, 250*
Поздрань Ю. В. *203*
Пойда С. П. *31, 38*
Поліщук Я. *47, 51*
Пономарьов П. П. *11, 23, 27, 86*
Поп В. С. *31*
Попова Л. *116*

Попович К. Й. *31*
Попович О. *69*
Пушкін О. С. *87, 110*
Пшеничников В. Л. *169*

Р
Рильський М. *31*
Рогова П. *293*
Розстальний Ю.
Росул Т. *169, 177*

С
Сабадош І. В. *183, 185, 189, 191*
Самсонов Д. В. *220*
Святовець В. Ф. *2*
Семенченко К. *162*
Сенченко Л. І. *55, 163, 169, 193*
Сенько І. М. *31, 87, 170*
Сирохман М. *91*
Сімович В. *53*
Сірук В. *137*
Ставицький О. Ф. *27*
Станкович Є. *121, 175, 201, 260*
Статєєва В. І. *31, 48, 49, 54*
Стельмах. К. Є. *61*
Стефаника В. *40*
Стригун Ф. *172*
Ступка О. *182*
Суботіна С. *138*
Сулима М. М. *98, 104,*

Т
Тамаш Ю. *156*
Терещенко Н. *212, 213*
Тесличко Л. Г. *31*
Титор І. *139*
Тищук Є. *70, 75*
Толочко Н. *231*
Томищ О. *140*
Травень М. *305*
Турган О. *141*
Турчин Н. *194*
Туряниця В. В. *31*
Туряниця О. *71*

У
Улинець Т. *307*
Уманець О. *74*

Ф
Федака П. *46, 63, 72*
Федака С. *172, 195-197*
Фединишинець В. *43*
Ференц Н. С. *31, 40*
Філіппо Е. *172*
Філіппов О. *75, 144*
Франко І. *257*
Фролова А. *303*

Х
Хланта І. *20, 294*
Хортяні Я. *130, 263*
Хрипта В. *39*

Ч
Чендей І. *225, 228*
Червеняк А. *149*
Чередник Л. А. *198*
Черкасенко С. *161*
Черленяк М. А. *220*
Чернишевський М. *31*
Чіка В. *303*
Чорний О. *260*
Чужа О. *304*
Чумак В. Г. *31*

Ш
Шарко Н. *156*
Шелак О. О. *206, 209, 211, 214, 316*
Шершун В. *214*
Шип Ю. *50, 167, 294, 305, 306*
Шипович Ю. *184*
Шопенгауер А. *81*
Шумицька Г. В. *166, 176*

Ю
Юзич Ю. *261*

Я
Якубишин М. *204*
Ярова Т. *88*

***

B
Bakó L. [Balla] *265*
Balla L. *264, 269, 271, 272, 275, 290*
Bárány E. *278*
Bárány B. *278*
Barát M. *289*
Borbély E. *288*

D
Drahomanova-Bartai N. *263*

G
Gergely Á. *271*
Grigássy É. *267*

H
Hartyányi J. *263*

K
Karig S. *267, 283*
Károlyi A. *270, 278*
Kótyuk I. *262, 266, 271, 278, 279, 286*

N
Nemes J. *280*

R
Radó Gy. *268, 284*

S
Skrobinec J. *276, 277, 282, 285*

W
Weöres S. *273*

СПИСОК АВТОРІВ, СТАТТІ І ТВОРИ ЯКИХ УВІЙШЛИ ДО ЗБІРНИКА

Андрійцьо Василь Михайлович – кандидат мистецтвознавства, театрознавець, доцент Ужгородського інституту культури і мистецтв, заслужений працівник культури України.

Баглай Йосип Олексійович (1932-2005) – літературознавець, театрознавець.

Балла Евеліна Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Бундаш Кароліна Євгеніївна – поетеса, художниця.

Гаврош Оксана Іванівна – кандидат мистецтвознавства, доцент Фахового коледжу мистецтв ім. А. Ерделі Закарпатської академії мистецтв.

Гаврош Олександр Дюлович – письменник, журналіст, драматург.

Гарагонич Мар'яна Богданівна – поетеса.

Густі Василь Петрович – письменник, завідувач філії художнього музею імені Й. Бокшая «Народного літературного музею Закарпаття».

Зимомря Микола Іванович – доктор філологічних наук, літературознавець, перекладач, академік АН вищої школи України.

Керита Христина Василівна – поетеса, вчитель-словесник загальносвітньої школи І-ІІІ ступенів № 6, м. Ужгород.

Кіраль Сидір Степанович – доктор філологічних наук, літературознавець, завідувач відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Когутич Іванна Василівна – журналіст, редактор науково-методичного відділу Закарпатської ОУНБ ім. Ф. Потушняка.

Кремінь Дмитро Дмитрович (1953-2019) – поет, лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Кузьма Оксана Юріївна – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Малильо Софія Михайлівна (1926-2015) – поетеса.

Малишка Ніна Олексіївна – театрознавець, керівник літературно-драматургічної частини Закарпатського академічного обласного театру ляльок.

Марко Василь Петрович (1936-2015) – вчений-літературознавець.

Орєшнікова Наталія Анатоліївна – заслужена артистка України, головний режисер Закарпатського академічного обласного театру ляльок.

Панчук Надія Михайлівна – письменниця.

Повх Лідія Петрівна – письменниця, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки та психології Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти

Пономарьов Петро Петрович (1906-1984) – доктор філологічних наук, літературознавець.

Поп Василь Степанович (1933-2008) – доктор філологічних наук, літературознавець.

Попова Людмила Аркадіївна – журналіст, театральний критик.

Рибар Тетяна Стефанівна – поетеса, художниця, завідувачка Мукачівського літературно-мистецького музею.

Росул Тетяна Іванівна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри археології, етнології та культурології ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Сенько Іван Михайлович – кандидат філологічних наук, літературознавець, краєзнавець.

Скунць Петро Миколайович – поет, лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Тамаш Юліан Сильвестрович (Воєводина, Сербія) – русинський письменик, славіст, іноземний член Національної академії наук України. Президент Воєводинської академії наук та мистецтва в Новому Саді.

Толочко Наталія Валеріївна – кандидат наук із соціальних комунікацій, журналіст, викладач кафедри журналістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Федака Сергій Дмитрович – письменник, доктор історичних наук, професор кафедри античності, середньовіччя та історії

України домодерної доби ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Часто Петро Іванович – журналіст, письменник.

Чендей Іван Михайлович (1922-2005) – письменник, лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Шершун Василь Васильович – артист Закарпатського обласного державного українського музично-драматичного театру ім. братів Шерегіїв.

Шип Юрій Васильович – поет.

Шутко Маріанна Володимирівна – поетеса, журналістка.

Науково-популярне видання

ЗАКАРПАТСЬКА ЛЕСІАНА

Збірник наукових та публіцистичних статей, есе, спогадів, художніх творів, бібліографічних джерел

В авторській редакції

Верстка та дизайн • Кокіна Рената

Підписано до друку 28.12.2021. Формат 64х90/16. Папір офсет.
Ум. друк. арк. 16,7. Замовлення № ___. Тираж 150 прим.

Оригінал-макет виготовлено та видрукувано у ТОВ «РІК-У»:
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року

З-18 **Закарпатська Лесіана** : зб. наук. та публіцист. статей, есе, спогадів, худож. творів, бібліогр. джерел / Департамент культури, національностей та релігій Закарпат. облдержадмін. ; КЗ «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облради ; уклад. : М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, І. В. Когутич-Гаврош ; відп. за вип. О. А. Канюка. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2021. – 288 с. : іл.

ISBN 978-617-8046-38-5

Збірник «Закарпатська Лесіана» підготовлений до 150-річчя від дня народження Лесі Українки. Це перша спроба зібрати матеріали про вплив творчості письменниці на громадське і культурне життя краю. Видання містить наукові розвідки про сприйняття постаті Лесі Українки письменниками, художниками, композиторами, театралами, матеріали з історії закарпатської Лесіани. Вперше зібрано бібліографію крайової Лесіани.

Видання розраховане на широке коло читачів, зокрема бібліотекарів, краєзнавців, науковців, педагогів.

УДК 821.161.2.09Українка“18/19”:82.09(477.87)](082)